

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลี้ะบ้านสาม ตำบลห้วยห้อม
อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

กิตติพล ทองรัตน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2551

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ชื่อเรื่อง

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ตำบลห้วยห้อม

อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดย

กิตติพล ทองรัตน์

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์อ้อมทิพย์ เมฆรักษาวนิช แคมป์)

วันที่ 25 เดือน ๖ พ.ศ. ๕๑

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์)

วันที่ ๒๕ เดือน ๖ พ.ศ. ๕๑

กรรมการที่ปรึกษา

(ดร.วีระชัย ณ นคร)

วันที่ ๒๑ เดือน ๖ พ.ศ. ๕๑

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช ศีตะโกเศศ)

วันที่ 25 เดือน ๖ พ.ศ. ๕๑

สำนักงานบัณฑิตศึกษารับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช)

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

วันที่ ๒๑ เดือน ๖ พ.ศ. ๕๕๑

ชื่อเรื่อง	เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ชื่อผู้เขียน	นายกิตติพล ทองรัตน์
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์อ้อมทิพย์ เมฆรักษาวนิช แคมป์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ทั้งก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นตามแนววัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ สืบหาข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน วิธีการดำเนินชีวิตในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยสังเกตพฤติกรรมของคนในชุมชน ตลอดจนถึงวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชน รวมทั้งการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ทำการเก็บข้อมูลด้วยการจดบันทึก ร่วมกับการบันทึกเทป และการถ่ายภาพ

ผลจากการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม พบว่า ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนมีความพอประมาณด้านฐานะทางเศรษฐกิจ มีความมีเหตุผลในระบบการผลิตและการประกอบอาชีพตามสภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ มีวัฒนธรรมประเพณีและการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่ออย่างมีแบบแผนที่สืบทอดกันมา มีภูมิคุ้มกันในการประกอบอาชีพที่หลากหลายในระบบการผลิต มีความสัมพันธ์ด้านสังคมที่ดี มีความรู้ในระบบการผลิตตามภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา และมีคุณธรรมต่อคนค้อย โอกาส หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น มีการบริโภคเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ภูมิคุ้มกันด้านการบริโภค การแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมความเชื่อของชุมชนลดลง แต่ความรู้ในระบบการผลิตและการแลกเปลี่ยนดีขึ้นจากการส่งเสริมของโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ส่วนความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ไม่มีการถ่ายทอดสู่ลูกหลานลดน้อยลง ดังนั้น การพัฒนาจึงควรเตรียมพร้อมให้คนในชุมชนรู้เท่าทันที่จะรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยส่งเสริมการทำกิจกรรมกลุ่ม รักษาวัฒนธรรมที่ดีของชนเผ่า รวมทั้งรวบรวมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดสู่เยาวชนรุ่นหลังต่อไป

Title	“Sufficiency Economy” of Lawa, Ban Sam Village, Huey Hom Sub-District, Mae La Noi District, Mae Hong Son Province
Author	Mr. Kittipon Thongrat
Degree of	Master of Science in Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Associate Professor Omtip Mekrugsawanich-Kampe

ABSTRACT

The study on “Sufficiency Economy” of Lawa, Ban Sam Village, Huey Hom Sub-District, Mae La Noi District, Mae Hong Son Province, aimed to examine the Lawa lifestyle with sufficiency economy condition before and after The Royal Initiative Project, Doi Ompai Highland Agriculture Development Station establishment. The methodologies of this study were structured interview and non-participant observation about social, economy, and environment condition. The data from behavior and habitual community lifestyle observation as well as informal interview were collected by note taking, sound recording and photography. It is possible to make use of the data to analyze, investigate, and make a presentation in the form of descriptive research.

The results of the study showed that the community lifestyle in sufficiency economy condition before the project establishment were; moderation in financial status, reasonableness in agricultural system along with physical geography, natural resources (soil, water and forest) and local culture; self-immunity in many kinds of agricultural activities and good relationship in the community; stock of all relevant knowledge in agricultural system and transfer to new generation; ethical qualifications for underprivileged people. After the project establishment the community was changed; earns of living in the community were higher so self-immunity in consumption, local culture transferring and natural resources dependence were reduced; stock of all relevant knowledge in agricultural system were better by promotion of the project. The guidelines for Lawa Ban Sam sustainable development stimulated the activities among the communities to exchange views, to learn from each other and build up friendship.

Furthermore gathering the knowledge and local wisdom and transferring them to next generations will prepare the community for the dynamic conditions.

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์อ้อมทิพย์ เมฆรักษาวนิช แคมป์
ประธานกรรมการที่ปรึกษา อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์ และ ดร.วีระชัย ณ นคร กรรมการที่
ปรึกษา ที่ได้ให้คำแนะนำในการวางแผนการดำเนินงานวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบแก้ไข
จนกระทั่งงานวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณ คุณรุ่ง หิรัญวงษ์ ผู้ประสานงานโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตาม
พระราชดำริคอยอมพาย คุณวัชรพงษ์ สิมงาม เจ้าหน้าที่โครงการฯ และราษฎรบ้านสาม ที่เอื้อเพื่อ
สถานที่ศึกษาและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูล ตลอดจนคุณอำเภอ ไพฑูริย์แสงสุวรรณ
คุณนันทวรรณ เบญจวรรณ คุณสมชาย นองเนื่อง คุณทรงวุฒิ เชื้ออินดี้ คุณอภิสิทธิ์ ลัมยศ คุณ
อัมพร ปานมงคล คุณสุรเดช สมิเปรม และ คุณกษมพล ชุนหจินดา คณะนักศึกษาปริญญาโท
สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยร่วมในพื้นที่ซึ่งได้ช่วยเก็บข้อมูล

ขอกราบขอบพระคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ที่อบรมสั่งสอน และให้การศึกษา
ขอขอบคุณทุกๆ คนในครอบครัวที่คอยเป็นกำลังใจให้ตลอดระยะเวลาในการศึกษา

กิตติพล ทองรัตน์

กรกฎาคม 2551

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(4)
สารบัญ	(7)
สารบัญตาราง	(9)
สารบัญภาพ	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
ขอบเขตการทำวิจัย	4
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	5
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	7
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	7
การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง	12
ความเป็นมาและวิถีสวัสดิ์ของชนเผ่าลัวะ	24
ทฤษฎีวิธีคิดกระบวนการ	31
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
ภาคสรุป	40
กรอบแนวคิดในการศึกษา	43
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	44
สถานที่ดำเนินการศึกษา	44
แหล่งข้อมูล	44
เครื่องมือในการศึกษา	45
การทดสอบเครื่องมือ	45
การรวบรวมข้อมูล	45
การตรวจสอบข้อมูล	46
การวิเคราะห์ข้อมูล	46

บทที่ 4 ผลการศึกษาและวิจารณ์	48
ตอนที่ 1 โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย	48
ตอนที่ 2 วิธีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	56
ตอนที่ 2.1 วิธีชีวิตของชุมชนด้านเศรษฐกิจ	56
ตอนที่ 2.2 วิธีชีวิตของชุมชนด้านสังคม	68
ตอนที่ 2.3 วิธีชีวิตของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม	92
ตอนที่ 3 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม	103
ตอนที่ 3.1 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านเศรษฐกิจ	105
ตอนที่ 3.2 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านสังคม	110
ตอนที่ 3.3 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม	118
วิจารณ์ผล	142
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	145
สรุปผลการศึกษา	145
อภิปรายผล	154
ด้านเศรษฐกิจ	156
ด้านสังคม	158
ด้านสิ่งแวดล้อม	160
วิธีคิดกระบวนการของเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนลัวะบ้านสาม	162
ข้อเสนอแนะ	174
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	175
บรรณานุกรม	176
ภาคผนวก	179
ภาคผนวก ก ประเด็นคำถามเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม	180
ภาคผนวก ข ผู้ให้ข้อมูล	185
ภาคผนวก ค ภาพประกอบเกี่ยวกับชุมชนที่ศึกษา	187
ภาคผนวก ง ประวัติผู้วิจัย	193

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	เปรียบเทียบวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย	96
2	ตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม	104
3	เปรียบเทียบเศรษฐกิจพอเพียงก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย	126

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 วิธีคิดกระบวนการระบบเปรียบเสมือนภูเขาน้ำแข็ง	32
2 กรอบแนวความคิดในการศึกษา	43
3 เส้นความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบแต่ละส่วนที่มีความสัมพันธ์กันกับ เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลี้วะบ้านสาม	155
4 วิธีคิดกระบวนการระบบ 4 ระดับ ได้แก่ ระดับปรากฏการณ์ ระดับแนวโน้ม และแบบแผน ระดับโครงสร้าง และระดับภาพจำลองความคิด ของ เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลี้วะบ้านสาม	163

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในอดีตประเทศไทยนับเป็นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติมากมาย คนในประเทศไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ต้องอาศัยดินและน้ำเป็นปัจจัยหลัก นอกจากนี้ยังต้องอาศัยปัจจัยจากป่าในด้านปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์อยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ การตั้งถิ่นฐานมักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม การอยู่รวมกันเป็นชุมชนทำให้เกิดประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งชุมชนใช้เป็นเครื่องมือให้คนได้มีกิจกรรมร่วมกัน ได้พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิด ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ความสามัคคี เอื้ออาทรต่อกันในชุมชน โดยเฉพาะคนในชนบทจะมีการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนอาหาร ข้าวของเครื่องใช้กัน แบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” ปัจจัยในการดำรงชีวิตสามารถหาได้จากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ โดยไม่ต้องซื้อหาหรือใช้เงิน คนในชนบทจึงมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด แต่เมื่อกระแสบริโภคนิยมแพร่ขยายเข้ามาภายในประเทศ มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ถูกกำหนดและนำเข้ามาพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นพัฒนาด้านเศรษฐกิจให้เติบโต เกิดการแข่งขัน การผลิตมุ่งหวังเพื่อการค้าแลกเปลี่ยนเป็นเงินมาซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทและจำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า และอื่น ๆ อีกมากมายตามมา

เนื่องจากคนไทยมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ การแข่งขันทางการค้าจึงเป็นการมุ่งเร่งผลิตผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ข้าวโพด กระหล่ำปลี มะเขือเทศ เป็นต้น ซึ่งเป็นพืชเชิงเดี่ยวเพียงไม่กี่ชนิดเพื่อหวังขายผลิตผลในปริมาณที่มาก ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินกำลัง มีการบุกรุกทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกินมากมาย ดินเสื่อม มีการใช้ยาฆ่าแมลง และสารเคมีจนเกิดปัญหาล้างแควล้นตามมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นความแห้งแล้ง น้ำท่วม มลพิษในน้ำและอากาศ นอกจากนี้ราคาสินค้าผลิตถูกกำหนดโดยตลาดหรือพ่อค้าคนกลางทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ราคาสินค้าตกต่ำ เกิดการขาดทุนเพราะการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าต้องใช้ทุนสูง และถูกกำหนดให้ซื้อพันธุ์ ยา สารเคมี ฮอร์โมน และเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น รถแทรกเตอร์ เครื่องสูบน้ำ ฯลฯ ซึ่งต้องนำเข้าจากต่างประเทศทั้งสิ้น ก่อให้เกิดปัญหานี้ขึ้น ครอบครัวยากจน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการปลูกพืชแบบผสมผสานมีความหลากหลายไว้บริโภค หรือได้เคยเก็บหาจากป่าอย่างหลากหลายชนิดตามฤดูกาล ถูกทำลายสูญหายไปพร้อมกับการพัฒนา และการใช้

ทรัพยากรอย่างไม่จำกัดในยุคบริโภคนิยม แรงงานที่เคยทำการเกษตรในครัวเรือน หรือการลงแขก เอามือเอาแรงกัน กลายเป็นการจ้างแรงงาน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เอื้ออาทรต่อกัน กลายเป็นความเห็นแก่ตัว แข่งขัน เพื่อต้องการเงินมาใช้หนี้และซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ความหลากหลายของพืชพรรณถูกทำลายสูญหายไป กลายเป็นพันธุ์ใหม่ ๆ เช่น พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของไทยหลายพันธุ์ ที่เหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น และทนทานต่อโรคแมลงถูกละเลยและลืมเลือนไป พร้อม ๆ กับวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่เหมือนเดิม เพราะต้องแข่งขันกันเพื่อธุรกิจ ทำให้ขาดความสามัคคี ชุมชนอ่อนแอในที่สุด

การเตรียมความพร้อมให้กับคนไทย ในการรับมือกับกระแสต่าง ๆ ที่ถาโถมเข้ามาถือเป็นเรื่องสำคัญ และในเวลาประเทศชาติเกิดวิกฤตเช่นนี้ทางแก้ไขปัญหาก็ดีและเหมาะสมที่สุดก็คือการพึ่งพาตัวเอง โดยน้อมนำเอาพระราชปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานให้กับปวงชนชาวไทย เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อรองรับกับกระแสเศรษฐกิจที่เน้นการบริโภคและวัตถุนิยมเป็นหลัก โดยให้ปวงชนชาวไทยสามารถเอาตัวรอดจากวิกฤตและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและมีคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นพระราชปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และอย่างรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547: 5-7) การปลูกฝังจิตสำนึกของคนไทยให้

รู้จักพอเพียงในสิ่งที่ตนมีอยู่ไม่ฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็นนั้น ต้องให้ความรู้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง พร้อมกับส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาชุมชนด้วย โดยชุมชนทุกคนต้องมีส่วนร่วมกันวิเคราะห์ความต้องการและปัญหาของตนเอง แล้วจึงวางแผนแก้ไขปัญหาโดยมีผู้รู้ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นผู้แนะแนวทางและให้ความรู้ร่วมกันทุกฝ่าย ให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชุมชน

บ้านสาม เป็นหมู่บ้านหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ราษฎรเป็นชนเผ่าละว้าซึ่งมีประวัติความเป็นมาและประเพณีวัฒนธรรมที่สั่งสมมายาวนาน มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อนุรักษ์ไว้มากมาย ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่มีความแตกต่างกับชนเผ่าอื่น ๆ การดำเนินชีวิตของชุมชนจะเรียบง่ายและพึ่งพาอาศัยอยู่กับธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ และป่าไม้ ฯลฯ เนื่องจากต้องอาศัยอยู่บนพื้นที่สูงและห่างไกลความเจริญ ดังนั้นวิถีการดำเนินชีวิตจึงต้องพึ่งตนเองโดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่มาเป็นวัตถุดิบในการผลิต เพื่อจะนำมาซึ่งปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต ต่อมากระแสการพัฒนาได้แพร่ขยายเข้ามาและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน ถ้าปล่อยละเลยต่อไปสิ่งดี ๆ ที่ชุมชนมีอยู่ก็จะเสื่อมสลายไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาวิถีการดำเนินชีวิต ในด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนที่บ้านสาม เพื่อดูความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่บ้านสาม เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสโลกภายนอกที่จะเข้ามากระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข และยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนละว้าบ้านสามทั้งก่อนและหลังการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกับชุมชนละว้า สามารถใช้ข้อมูลการศึกษาด้านเศรษฐกิจพอเพียงของ

ชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนลัวะบ้านสามและชุมชนอื่นที่คล้ายคลึงกันได้

ขอบเขตการทำวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 4 ด้าน ดังนี้

ขอบเขตเชิงพื้นที่

พื้นที่ศึกษา คือ บ้านสาม หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน สาเหตุที่เลือกหมู่บ้านนี้เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ตั้งถิ่นฐานมานานกว่า 300 ปี ซึ่งอยู่ในพื้นที่โครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เดิมการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนอยู่แบบพึ่งตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน ชุมชนมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ต่อมาชุมชนได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยด้านสังคมจะศึกษาถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ด้านเศรษฐกิจจะศึกษาถึง อาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ รายจ่าย เงินออม หนี้สิน ทรัพย์สิน และด้านสิ่งแวดล้อมจะศึกษาถึง สภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 องค์ประกอบ และ 2 เงื่อนไข มาเป็นกรอบในการพิจารณา ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม โดยความพอประมาณพิจารณาถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิตและการบริโภค ความมีเหตุผลพิจารณาถึงการพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงโดยไม่อดอยากหรือเบียดเบียนผู้อื่น รวมถึงไม่เป็นหนี้โดยไม่จำเป็น ภูมิคุ้มกันพิจารณาถึงการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เงื่อนไขความรู้พิจารณาถึงการเรียนรู้ธรรมชาติและประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น การสืบทอดภูมิปัญญา เงื่อนไขคุณธรรมพิจารณาถึงด้านจริยธรรมความดีงาม จิตสำนึกรักท้องถิ่น และความเอื้ออาทร

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ศึกษาคือ ราษฎรบ้านสาม ในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ตลอดจนกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน เช่น สาธารณสุขตำบล ครู เจ้าหน้าที่ประจำโครงการฯ

ขอบเขตระยะเวลา

การศึกษาครั้งนี้ใช้เวลาทำการศึกษาดังแต่เดือนมิถุนายน 2548 ถึง พฤษภาคม 2550

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตและวิธีการปฏิบัติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางแก่พสกนิกรชาวไทยมาตลอดนานกว่า 25 ปี และได้ทรงเน้นย้ำแนวทางพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัว ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การป้องกันให้รอดพ้นจากวิกฤตและให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ความพอเพียง หมายถึง การมีความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์ โดยอาศัยความรู้ และคุณธรรมเพื่อใช้ในวิถีชีวิตด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ของชุมชนลัวะบ้านสาม โดยด้านสังคมจะศึกษาถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ด้านเศรษฐกิจจะศึกษาถึง อาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ รายจ่าย เงินออม หนี้สิน ทรัพย์สิน และด้านสิ่งแวดล้อมจะศึกษาถึง สภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไปในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิตและการบริโภค ของชุมชนลัวะบ้านสาม

ความมีเหตุผล หมายถึง การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงในวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม โดยไม่อดอยากหรือเบียดเบียนผู้อื่น รวมถึงไม่เป็นหนี้โดยไม่จำเป็น

ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ของชุมชนลัวะบ้านสาม โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทางสังคม การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชน

ความรู้ หมายถึง การเรียนรู้ธรรมชาติและประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น การสืบทอดภูมิปัญญา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการดำเนินชีวิต ของชุมชนลัวะบ้านสาม

คุณธรรม หมายถึง การตระหนักในด้านจริยธรรมความดีงาม จิตสำนึกรักท้องถิ่น และความเอื้ออาทร ในวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม

ลัวะ หมายถึง ชาวเขาหรือกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ซึ่งชาวเขากลุ่มนี้เรียกตัวเองว่า "ลัวะ" หรือ "ละว้า" ไม่เคยเรียกตนเองเป็นอย่างอื่น โดยสื่อสารด้วยภาษาลัวะ

วิถีการดำเนินชีวิต หมายถึง วิถีชีวิตด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

สังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ของชุมชนลัวะบ้านสาม

เศรษฐกิจ หมายถึง อาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ รายจ่าย เงินออม หนี้สิน ของชุมชนลัวะบ้านสาม

สิ่งแวดล้อม หมายถึง ด้านสิ่งแวดล้อมจะศึกษาถึง สภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ ของชุมชนลัวะบ้านสาม

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ได้นำแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารที่ได้มีผู้ศึกษาแล้วมาประกอบในการศึกษา คือ

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง
3. ความเป็นมาและวิถีชีวิตของชนเผ่าลัวะ
4. ทฤษฎีวิถีคิดกระบวนการ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ง: 5-7)

กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2546: 36-42) ได้วิเคราะห์ความหมายของ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้วิธีการจำแนกวิเคราะห์ (parsing) ซึ่งเป็นหลักวิธีทางตรรกศาสตร์โดยทำความเข้าใจความเชื่อมโยงของแต่ละข้อความ และ ประโยคที่อธิบาย “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ดังนี้

กรอบแนวคิด (Conceptual framework)

1. เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจแบบพื้นฐาน (economic life guiding principles) ในทางที่ควรจะเป็นในลักษณะที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ (i.e. secularized normative prescription) โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ดีและเป็นที่ยอมรับของสังคมไทย (positive aspect) และตลอดระยะเวลากว่า 25 ปีที่ผ่านมา ก็ได้มีการทดลองดำเนินโครงการพัฒนาที่หลากหลาย ตามแนวพระราชดำริเพื่อหาแนวทางและรูปแบบการพัฒนา ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้แล้ว ยังเกิดชุมชนหลายแห่งที่มีแนวทางการดำรงชีวิตและการพัฒนาที่สามารถใช้เป็นกรณีศึกษาได้ ทั้งหมดนี้บ่งชี้ให้เห็นถึง แนวทางปฏิบัติและตัวอย่างการนำไปประยุกต์ใช้ที่เกิดขึ้นจริง (existence of empirical evidents)
2. เป็นปรัชญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต (timely/timeless) กล่าวคือ ได้มีพระราชดำรัสมาตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 และสามารถใช้เป็นแนวทางการพัฒนาเพื่ก้าวพ้นจากวิกฤติและการพัฒนาในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน
3. เป็นปรัชญาที่มองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัต (dynamic) กล่าวคือ มองว่าสถานการณ์ในโลกล้วนมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา (uncertainties) เนื่องจากความเชื่อมโยง (connectivity) ของปัจจัยต่าง ๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์
4. เป็นปรัชญาที่มุ่งผลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตในแต่ละช่วงเวลาเพื่อความมั่นคง (security) และความยั่งยืนของการพัฒนา (sustainability) ในมิติต่าง ๆ อาทิ มิติทางธรรมชาติ ทางสังคม และทางเศรษฐกิจ
5. อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็น paradigm shift ลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้น จากการพิจารณาและวิเคราะห์สถานการณ์และความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนนโยบาย แนวทาง และวิธีการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตลอดจนผลที่เกิดขึ้น ตลอดช่วงระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา ซึ่งหมายรวมถึงที่ชุมชนและประเทศต่าง ๆ มีความเชื่อมโยงกันมากขึ้นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี วัฒนธรรม และค่านิยมทางสังคม

คุณลักษณะ (Characteristics)

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

1. เป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรเป็น (normative prescription) โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย (positive aspect)
2. เป็นปรัชญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับ (scalable) ทั้งระดับครอบครัว ระดับชุมชน และชุมชนรัฐ หนึ่ง ระดับปัจเจกบุคคลนั้นอาจนับเป็นหน่วยครอบครัวเดี่ยว (single household) นอกจากนี้ ยังได้เห็นว่า สามารถใช้ได้กับคนทุกระดับ อาทิ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ เป็นต้น
3. แนวคิด ทางสายกลาง (middle path) เป็นหัวใจสำคัญ (keyword) ของปรัชญาที่นำมาใช้ในการบริหารและพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกแห่งความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ
  - 3.1 ไม่ใช้การปิดประเทศอย่างสิ้นเชิง แต่ก็ไม่ใช่การเปิดเสรีอย่างเต็มที่ โดยไม่มีการเตรียมความพร้อมของคนและสังคม ในการเข้าสู่กลไกตลาด
  - 3.2 ไม่ใช่การอยู่อย่างโดดเดี่ยว (independence) หรือพึ่งพิงภายนอกหรือคนอื่นทั้งหมด (dependence) แต่เน้นความคิดและการกระทำที่จะพึ่งตัวเองเป็นหลัก (self-reliance) ก่อนที่จะไปพึ่งคนอื่น
  - 3.3 ทางสายกลาง ในที่นี้หมายถึง วิธีการ (means) หรือการกระทำที่พอประมาณ บนพื้นฐานของความมีเหตุผลและสร้างภูมิคุ้มกัน ซึ่งในที่สุดแล้วจะนำไปสู่การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นทั้งแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้รอดพ้นวิกฤต และทำให้สังคมและประเทศสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง (security) และยั่งยืน (sustainable) ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

คำนิยาม (Working definition)

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกและภายใน

ความพอเพียง (sufficiency) จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี กล่าวคือ กิจกรรมใด ๆ ที่ขาดคุณลักษณะใดคุณลักษณะหนึ่งไปก็จะไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความพอเพียง คุณลักษณะทั้ง 3 ประกอบด้วย

1. ความพอประมาณ (moderation) หมายถึง ความพอดี (dynamic optimum) ที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปในมิติต่าง ๆ ของการกระทำ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิตและการบริโภค ที่อยู่ในระดับพอประมาณ เพื่อนำไปสู่ความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง

ความพอประมาณ อาจพิจารณาจากความพอดีใน 7 มิติ คือ พอดีกับเหตุ พอดีกับผล พอดีกับตน พอดีในเชิงปริมาณ พอดีกับกาล พอดีกับชุมชน และพอดีกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง หรือ สัมปฤติธรรม 7

2. ความมีเหตุผล (reasonableness) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอประมาณ ในมิติต่าง ๆ นั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้องตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ (expected results) อย่างรอบคอบ

3. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร (self-immunity) เพื่อเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เนื่องจาก เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่มองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัตดังได้กล่าวแล้วข้างต้น การกระทำที่จะสามารถเรียกได้ว่า พอเพียง (systematic and dynamic optimum) นั้น จึงมิใช่แต่จะคำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบันเท่านั้น แต่จำเป็นที่จะต้องคำนึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ (scenario) ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกลภายใต้ข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่ (bounded rationality) และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้พอเพียงที่จะสามารถพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระดับของความพอประมาณต้องครอบคลุมมิติการจัดการความเสี่ยง (risk management) เชิงพลวัต (dynamic) จึงจะนับได้ว่าเป็นระดับพอเพียงที่สมบูรณ์

เงื่อนไข (Condition of sufficiency actions)

ทั้งนี้ ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกัน ต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ

1. **เงื่อนไขกรอบความรู้ (set of knowledge)** ที่จะนำไปสู่การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่ในระดับพอเพียง ต้องอาศัย

1.1 **ความรู้รอบรู้** คือ มีความรู้ (stock of all relevant knowledge) เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน โดยครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการนำไปใช้ในโอกาสและเวลาต่าง ๆ

1.2 **ความรู้รอบคอบ** คือ ความสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาต่าง ๆ เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (connectivity of all acquired knowledge) ประกอบการวางแผน ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติทุกขั้นตอน

1.3 **ความระมัดระวัง** คือ ความมีสติ ในการนำแผนปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลักวิชาต่าง ๆ เหล่านั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ (utilization of knowledge at any point of time with carefulness and attentiveness) เพราะในความเป็นจริงแล้ว สถานการณ์เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้น การนำความรู้และความรอบคอบมาใช้ จึงต้องอาศัยความระมัดระวังให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

2. **เงื่อนไขคุณธรรม (ethical qualifications)** ที่จะต้องเสริมสร้างใน 2 ด้าน ได้แก่

2.1 **ด้านจิตใจ/ปัญญา** โดยเน้นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือ ตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม

2.2 **ด้านการกระทำ หรือแนวทางการดำเนินชีวิต** โดยเน้นความอดทน ความเพียร สติ ปัญญา และความรอบคอบ ทั้งนี้ มีกลุ่มเป้าหมายที่เน้นเป็นพิเศษในการเสริมสร้างเงื่อนไข 2 ด้านข้างต้น คือ เจ้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ เนื่องจากการกระทำใด ๆ ของคนกลุ่มนี้สามารถก่อให้เกิดผลกระทบในสังคมวงกว้างได้

นอกจากนี้ อัมพล เสนาณรงค์ (2547) กล่าวถึง เศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ การยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการคือ

พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อม ต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดัน ให้มีภาวะจิตใจอีกเข็ม ต่อสู้ด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จบ้างก็ตาม มิควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำรัส “การพัฒนาคือ” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่า “บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือความหนักแน่น มั่นคงในสุจริตธรรม และความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายที่แน่นอนและบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืน แก่ตนเอง และแผ่นดิน”

พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่น ได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า “เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกัน ไม่ลดหล่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประสาน สัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน”

พึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่น ให้สามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่น ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

พึ่งตนเองทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาทดลอง ทดสอบ เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ และสังคมไทย สำคัญที่สุดคือ สามารถนำเทคโนโลยีไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับพระราชดำรัสว่า “จุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนา คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องถิ่น เพราะว่า แต่ละท้องที่ สภาพฝนฟ้าอากาศ และประชาชนในท้องที่ต่างกัน ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันมากเหมือนกัน”

พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงิน ก็ยังมีข้าว ปลาผัก ผลไม้ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง

หลักเศรษฐกิจพอเพียง สามารถใช้ได้กับบุคคล เกษตรกร ไร่นา หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ในระดับจุลภาคได้เป็นอย่างดี โดยเป็นกรอบแนวคิด และกรอบแนวปฏิบัติในทางเดียวกัน เพียงแต่ไม่เป็นคู่มือหรือสูตรสำเร็จ หากแต่ผู้ปฏิบัติต้องใช้สติปัญญาใคร่ครวญให้เข้าใจอย่างชัดเจน แล้วจึงนำไปประยุกต์ใช้เอง (ธนะว จิตต์สงวน, 2547)

ชุมชนเข้มแข็ง คือชุมชนที่มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความเอื้ออารี มีผู้นำที่ดี มีคุณธรรมเมตตาธรรม รู้จักวิเคราะห์ข้อมูลของตนเอง มีกระบวนการเรียนรู้ พัฒนากิจกรรมบนพื้นฐานของศักยภาพชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างสมดุล และมีกระบวนการพัฒนาและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านความคิดที่อยู่บนพื้นฐานของการคิดที่จะพึ่งตนเองให้ได้ก่อนในเบื้องต้น คิดที่จะแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ตลอดจนตั้งอยู่บนเหตุผล และความสมดุลของแต่ละชุมชน จากลักษณะที่กล่าวมาจะเห็นว่าแนวทางการพัฒนา

ชุมชนเข้มแข็งสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ การประยุกต์ใช้ปรัชญาฯ ในระดับครอบครัวและชุมชนนั้น ส่งเสริมการดำเนินชีวิตของครอบครัวและชุมชนที่พอกินพอใช้เป็นพื้นฐาน โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น ขณะเดียวกันผู้ที่ฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองได้แล้วนั้น ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับชุมชนและสังคมได้ บนพื้นฐานของการแบ่งปัน ร่วมมือ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งท้ายที่สุดแล้วก็จะนำไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็ง และการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแก่นของแนวความคิดในการสร้างเศรษฐกิจชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 คือการรวมกลุ่ม และขั้นที่ 3 ที่มีการขยายผลเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางขึ้นในสังคม นอกจากนี้แล้ว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยังเน้นการสร้างรากฐานของประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดความเข้มแข็งและมีความสมดุล ซึ่งทำได้ด้วยการพัฒนาคน สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน สร้างองค์ความรู้ภายในเครือข่าย และพัฒนาระบบ/ส่งเสริมการบริหารจัดการท้องถิ่นที่ดี ซึ่งทั้งหมดนี้ก็สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาชุมชนเข้มแข็งทั้งสิ้น (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ข: 21-22)

แนวทางในการพัฒนาการเกษตรในชนบทเน้นให้มีความพอเพียง พอกินพอใช้ และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองก่อน เพื่อเป็นทางเลือกในการดำรงชีพของเกษตรกร แทนการมุ่งทำการเกษตรเพื่อการค้าแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งจะทำให้มีความเสี่ยงมากจากความผันผวนของปัจจัยภายนอกต่าง ๆ อย่างไรก็ตามก็ควรพัฒนาตามขั้นตอนบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น หลังจากที่แต่ละครอบครัวและชุมชนสามารถพึ่งตนเองและอยู่อย่างพอกินพอใช้ได้แล้ว ก็พร้อมที่จะพัฒนาไปสู่ขั้นต่อไป คือ การผลิตเพื่อค้าขาย หรือการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบกิจกรรมอื่น ๆ บนพื้นฐานของการแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตน ซึ่งจะทำให้ชุมชนโดยรวมเกิดความพอเพียงในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ข: 25-26)

ในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เราสามารถใช้ของแพงหรือกู้ยืมเงินได้ ตราบเท่าที่เราไม่เบียดเบียนใคร รวมทั้งไม่เบียดเบียนตนเอง เพราะเศรษฐกิจพอเพียงคือการที่เราใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในการผลิตเพื่อบริโภคเองบ้าง หรือเพื่อแลกเปลี่ยนบ้างตามความเหมาะสม โดยไม่เกินระดับความสามารถในการใช้จ่ายของตนเอง ทั้งในปัจจุบันและอนาคต จุดมุ่งหมายเบื้องต้นของการปฏิบัติแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือให้ผู้ปฏิบัติสามารถมีสิ่งต่าง ๆ เพียงพอที่จะสนองความจำเป็นในเบื้องต้นได้ และถ้าหากมีทรัพยากรและความสามารถเหลือเพียงพอที่จะผลิตหรือบริโภคเกินระดับนั้นก็สามารถทำได้ สำหรับในการกู้ยืมเงินนั้น หากอยู่บนพื้นฐานความรู้และความอดทนหา ความคิดที่จะพึ่งตนเองให้ได้ในระยะยาว ก็สามารถกู้เงินแบบ

พอเพียงมาสร้างฐานะและความเจริญให้กับตัวเองและครอบครัวได้ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ข: 41-42)

หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น คือการพัฒนาที่มุ่งสร้างความสมดุลใน 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ไปพร้อม ๆ กัน ไม่ใช่มุ่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้แล้วยังเป็นเรื่องของมิติเวลา คือการพัฒนาต่อเนื่องข้ามเวลาจากปีหนึ่งสู่ปีต่อไป หรือจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหลังไปเรื่อย ๆ อย่างไรก็ดี การพัฒนาบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนในความหมายที่ใช้กันอยู่ทั่วไป กล่าวคือ หลักเศรษฐกิจพอเพียงกำหนดเงื่อนไขในการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับวิธีการใช้ความรู้อย่างรอบคอบ และระมัดระวัง ตลอดจนคำนึงถึงคุณธรรม ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความไม่โลภ ความรู้จักพอ ความขยันหมั่นเพียร การไม่เบียดเบียนกัน การรู้จักแบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งระบบคุณค่านี้เป็นพื้นฐานของวิถีปฏิบัติที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน และก่อให้เกิดสังคมแห่งความพอเพียงได้ในที่สุด ยกตัวอย่าง ชุมชนหรือองค์กรที่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงจะมุ่งสร้างจิตสำนึก และความรู้ให้สมาชิกรู้จักใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างยั่งยืน สนับสนุนการรวมตัวกันโดยอาศัยทุนทางสังคมหรือวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน สร้างองค์กรหรือเครือข่ายที่เข้มแข็งในระดับชุมชน หรือระดับเครือข่ายธุรกิจเอกชน เพื่อใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด พร้อม ๆ กับสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีให้แก่ทุกคน (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ข: 53-54)

การศึกษา คือ เครื่องมือของการพัฒนา เมื่อการพัฒนาประเทศกำหนดทิศทางไปสู่สังคมแห่งความพอเพียง ระบบการศึกษาจึงมีหน้าที่จะต้องนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาให้ได้อย่างเหมาะสมด้วย ระบบการศึกษานบนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องสอนให้นักเรียนนักศึกษาคำนึงถึง ความพอประมาณในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีการตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์ ฝึกให้มีการมองไปข้างหน้า และเตรียมตัวให้พร้อมกับความผันผวนของเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทัน รวมถึงการหมั่นแสวงหาความรู้ เพื่อให้เกิดความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ ฝึกฝนตนเองให้มีความรอบคอบและระมัดระวัง โดยใช้สติปัญญาในการทำงานและดำเนินชีวิต และที่สำคัญเศรษฐกิจพอเพียงยังเน้นให้นักเรียนนักศึกษามีคุณธรรม มีความอดทน ความขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น การแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

เนื่องจากความรู้ต่าง ๆ จะไม่สามารถก่อประโยชน์ให้กับตนเองหรือผู้อื่นได้อย่างเต็มที่และถูกต้องหากผู้นำไปใช้ขาดคุณธรรม นอกจากนี้แล้ว การพัฒนาระบบการศึกษาไทยบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง ควรมุ่งไปสู่การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่มีการบูรณาการ

ความรู้ ทั้งเนื้อหา วิธีการ แหล่งเรียนรู้ และผู้รู้อย่างกว้างขวาง ซึ่งไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่เฉพาะในระบบโรงเรียนเดิม แต่ควรพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายและต่อเนื่องตลอดชีวิตให้เกิดขึ้นเป็นการศึกษาตามศักยภาพของผู้เรียน ซึ่งก็คือการเรียนแบบมีเหตุมีผล หรือความพอดีพอประมาณ ไม่บังคับให้เรียนในสิ่งที่ผู้เรียนไม่มีศักยภาพ รวมทั้งการปลูกฝังระบบคุณค่าต่าง ๆ ดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดสติปัญญา ความรอบรู้ และศีลธรรม อันจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและพอเพียง ภายใต้กระแสของโลกาภิวัตน์ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ฯ: 71-72)

การจะนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้ได้ผลในการดำเนินชีวิต จำเป็นต้องเริ่มจากการมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องว่าเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร และมีหลักการสำคัญอะไรบ้างที่จะนำไปใช้เป็นแนวทางในภาคปฏิบัติ ตลอดจนเห็นถึงประโยชน์จากการที่จะนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ จึงจะเกิดความสนใจที่จะทดลองนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต หลังจากที่มีความเข้าใจอย่างถูกต้องแล้ว ก็จำเป็นต้องทดลองนำมาประยุกต์ใช้กับตนเองทั้งในชีวิตประจำวันและการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ร่วมกับผู้อื่น โดยคำนึงถึงการพึ่งตนเองเป็นเบื้องต้น การทำอะไรที่ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง การใช้เหตุผลเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจ และการกระทำต่าง ๆ การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในด้านต่าง ๆ เพื่อพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลง และไม่ทำอะไรที่เสี่ยงจนเกินไป จนทำให้ตนเองหรือคนรอบข้างเดือดร้อนในภายหลัง การใฝ่รู้อย่างต่อเนื่องและใช้ความรู้ด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง ความซื่อสัตย์ ความไม่โลภ ความรู้จักพอ ความขยันหมั่นเพียร การไม่เบียดเบียนกัน การรู้จักแบ่งปัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ดี การที่จะสร้างภาวะความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้นั้น จำเป็นต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือร่วมกับผู้อื่น การเรียนรู้ที่ผ่านกระบวนการไตร่ตรองและเรียนรู้จากการปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และประสบการณ์ระหว่างผู้ที่มีความสนใจร่วมกัน จะทำให้สามารถตระหนักถึงประโยชน์และความสุข ที่จะได้รับจากการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ แล้วเกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ น้อมนำเอาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป จิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสุขที่เกิดจากความพอใจในการใช้ชีวิตอย่างพอดี และรู้จักระดับความพอเพียง จะนำไปสู่การประกอบสัมมาชีพหาเลี้ยงตนเองอย่างถูกต้อง ไม่ให้อวดอยากจนเบียดเบียนตนเองหรือไม่เกิดความโลภจนเบียดเบียนผู้อื่น แต่มีความพอเพียงที่จะคิดเผื่อแผ่แบ่งปันไปยังคนอื่น ๆ ในชุมชน หรือองค์กร และสังคมได้ อย่างไรก็ตาม ระดับความพอเพียงของแต่ละคนอาจจะไม่เท่ากัน หรือความพอเพียงของคนคนเดียวกันแต่ต่างเวลา ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้แล้วแต่เงื่อนไขภายใน

และภายนอก ตลอดจนสภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อความพอเพียง (คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ข: 79-80)

กิจกรรมในชุมชนที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มกิจกรรมหลัก คือ (คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ก: 8-11)

1. กิจกรรมการผลิต โดยเฉพาะในภาคการเกษตร ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม แต่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างคุ้มค่า ด้วยการหมุนเวียนทุนธรรมชาติภายในพื้นที่ และด้วยวิธีการทำการเกษตรที่เน้นปลูกเพื่อกินเองก่อน ที่ผ่านมาชุมชนได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมการทำปุ๋ยชีวภาพ การปลูกผักและข้าวที่ปลอดสารพิษ การทำสวนสมุนไพรของชุมชน การคิดค้นสารไล่แมลงสมุนไพร การทำถ่านชีวภาพ การรวมกลุ่มขยายพันธุ์ปลา การแปรรูปผลผลิตและการทำการเกษตรผสมผสาน เป็นต้น

2. การรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชนด้วยทุนทางสังคมที่มีอยู่ ชุมชนได้รวมตัวกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากความรักและความเอื้ออาทรของสมาชิกในชุมชน เช่น กิจกรรมต่อต้านยาเสพติด การน้อมสการพระให้มาช่วยสอนจริยธรรมและศีลธรรมในโรงเรียนของชุมชน กิจกรรมการรวมกลุ่มเพื่อเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านศูนย์การเรียนรู้ หรือโรงเรียนเกษตรกรในหมู่บ้าน การร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในชุมชนทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด การจัดตั้งร้านค้าที่เป็นของชุมชนเอง การจัดทำแผนแม่บทชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ การรวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมการผลิตของกลุ่มต่าง ๆ เช่น การรวมกลุ่มทำขนมของแม่บ้าน หรือรวมกลุ่มเพื่อปลูกพืชผักสวนครัว นอกจากนี้ ชุมชนยังได้ตั้งกองทุนข้าวสารร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ในต่างภูมิภาค เพื่อค้าขายหรือผลิตระหว่างกัน รวมทั้งเพื่อการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และขยายผลการพัฒนาไปยังเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ ด้วย

3. กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม จิตสำนึกท้องถิ่น ส่งเสริมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนได้ริเริ่มกิจกรรมที่มุ่งปลูกฝังจริยธรรมความดีงาม และจิตสำนึกรักท้องถิ่น ให้เกิดขึ้นแก่สมาชิกของชุมชน เช่น กิจกรรมที่ปลูกฝังสมาชิกในชุมชนให้มีความเอื้ออาทรต่อกันมากกว่าคำนึงถึงตัวเงินหรือวัตถุเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ กิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกทำบุญช้อย่างโปร่งใสและสุจริต กิจกรรมการพัฒนาครูในชุมชนให้มีคุณภาพและมีจิตผูกพันกับท้องถิ่นเป็นสำคัญ รวมทั้งกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนพึ่งตนเองก่อนที่จะพึ่งหรือขอความช่วยเหลือจากคนอื่น

ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของชุมชน สามารถสรุปและแบ่งแยกความหมายของหลักปรัชญาได้เป็น 3 ระดับ คือ (คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ก: 11-16)

1. ระดับจิตสำนึก เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกในชุมชนแต่ละคนตระหนักถึงความสุขและความพอใจในการใช้ชีวิตอย่างพอดี (ความสันโดษ) และรู้สึกถึงความพอเพียง คือดำเนินชีวิต “อย่างสมถะ” ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนเองได้อย่างถูกต้อง ไม่ให้อวดอยากหรือโลภแล้วดักดวงหรือเบียดเบียนผู้อื่นจนเกินความจำเป็น แต่คิดเผื่อแผ่แบ่งปันไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนด้วย อย่างไรก็ตามแม้ว่าระดับความพอเพียงของสมาชิกแต่ละคนจะไม่เท่าเทียมกัน แต่สมาชิกทุกคนที่ดำเนินชีวิตตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงเห็นสอดคล้องกันในการยึดมั่นหลักการ 3 ประการ คือ

1.1 การใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง รู้จักพัฒนาตนเองด้วยการพยายามทำจิตใจให้ผ่องใส รวมทั้งมีความเจริญ และมีความเย็นในจิตใจอยู่เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

1.2 การคิดพึ่งตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ คือ เมื่อมีปัญหาจากการดำเนินชีวิต ก็ให้ใช้สติปัญญาไตร่ตรองหาสาเหตุของปัญหาและแก้ไขไปตามเหตุและปัจจัย ด้วยความสามารถและศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ ก่อนที่จะคิดพึ่งผู้อื่น และมีการปรึกษาหารือ ถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน เป็นต้น

1.3 การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง รู้จักลดกิเลสและลดความต้องการของตนเองลง เพื่อให้เหลือแรงและเวลาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากขึ้น

2. ระดับปฏิบัติ แนวทางในการนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการระดับปฏิบัติ แบ่งได้เป็น 4 ขั้น คือ

2.1 พึ่งตนเองได้ คือ พยายามพึ่งตนเองให้ได้ในระดับครอบครัวก่อน ให้แต่ละครอบครัวมีการบริหารจัดการอย่างพอดี ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย โดยสมาชิกแต่ละคนต้องรู้จักตนเอง เช่น รู้ข้อมูลรายรับ-รายจ่ายในครอบครัวของตนเอง และสามารถรักษาระดับการใช้จ่ายของตนเองไม่ให้เกินนี้ และสมาชิกจะต้องรู้จักดึงศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ที่สุด โดยเฉพาะควรสามารถพึ่งตนเองในเรื่องของปัจจัย 4 ให้ได้ระดับหนึ่ง

2.2 การอยู่ได้อย่างพอเพียง หลังจากสมาชิกพึ่งตนเองในด้านปัจจัยสี่ได้แล้ว สมาชิกทุกคนควรพัฒนาตนเองให้สามารถ “อยู่ได้อย่างพอเพียง” คือ ดำเนินชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา ให้ตนเองอยู่ได้อย่างสมดุล คือมีความสุขที่แท้โดยไม่ให้อารมณ์ขาดแคลนจนต้องเบียดเบียนตนเอง หรือดำเนินชีวิตอย่างเกินพอดีจนต้องเบียดเบียนผู้อื่น หรือเบียดเบียนสิ่งแวดล้อม แต่ให้ดำเนินชีวิตด้วยการทำเกษตรแบบ “แกงโฮะ” คือ ให้มุ่งทำเกษตรแบบพออยู่พอกิน ปลูกไว้กินเองก่อน เหลือจึงขาย และขยายพันธุ์ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการลงแขกเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกแทนการใช้เครื่องจักรเพื่อทุ่นแรง

2.3 อยู่รวมกันอย่างเอื้ออาทร คือ มีความคิดที่จะแจกจ่ายแบ่งปันไปให้ผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ได้เพื่อนและเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ดี ที่จะช่วยลดความเห็นแก่ตัว และสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ เช่น ในการจัดการทรัพยากรป่านั้น สมาชิกที่อาศัยอยู่บริเวณป่าจะมุ่งเก็บผลผลิตจากป่า เพื่อมาใช้ในการยังชีพให้พออยู่พอกิน พอเหลือจึงค่อยแจกจ่ายออกไปด้วยวิธีให้ ไม่ใช่ด้วยวิธีขาย ซึ่งเมื่อทำได้ดังนั้นก็ทำให้สมาชิกมีทรัพยากรใช้หมุนเวียนได้ตลอดทั้งปีอย่างพอเพียง เพราะเก็บไปเพื่อกิน ไม่ได้เก็บไปขายเพื่อร่ำหาเงิน ซึ่งการมีจิตใจที่แบ่งปันกันนี้ จะเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกต่อไป

2.4 อยู่ดียิ่งขึ้นด้วยการเรียนรู้ คือ ต้องรู้จักพัฒนาตนเองโดยการเรียนรู้จากธรรมชาติและประสบการณ์ในโลกกว้างด้วยตนเองหรือจากการแลกเปลี่ยนร่วมกับผู้อื่น ให้เกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ทุกคนช่วยกันพัฒนาชีวิตตนเองและผู้อื่นร่วมกัน มีการสืบทอดและเรียนรู้เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น และพัฒนาให้เป็นสังคมที่มั่นคงและยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้คุณธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวนำ ไม่ได้ใช้เงินเป็นตัวตั้ง

3. ระดับปฏิเวธ (ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ) สมาชิกในแต่ละชุมชนได้พัฒนาชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น โดยเริ่มจากการพัฒนาจิตใจ ให้เกิดความพอเพียงในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และขยายไปถึงในระดับสังคม ดังนี้

3.1 ความพอเพียงในระดับครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่พึงพาตนเองได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ สามารถดำเนินชีวิตได้โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งไม่เป็นหนี้หรือมีภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว แต่สามารถหาปัจจัย 4 มาเลี้ยงตนเองได้โดยที่ยังมีเหลือเป็นส่วนออมของครอบครัวด้วย

3.2 ความพอเพียงในระดับชุมชน เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกจากแต่ละครอบครัวในชุมชนมีความพอเพียงในระดับครอบครัว ก่อนที่จะรู้จักรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เช่น บริหารจัดการปัจจัยต่าง ๆ เช่น ทรัพยากร ภูมิปัญญา หรือศักยภาพของสมาชิกในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้สามารถนำไปใช้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและสมดุล เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวมในที่สุด

3.3 ความพอเพียงในระดับสังคม เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชุมชนหลาย ๆ แห่งที่มีความพอเพียง มาร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

จากที่กล่าวมาข้างต้น สอดคล้องกับการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในสังคมแต่ละระดับ ของคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2547ฯ: 83-84) คือ

1. ในระดับปัจเจกบุคคล/ครอบครัว คือการที่สมาชิกในครอบครัวใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้และดำเนินชีวิตอย่างพอกินพอใช้ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้เกิดความสุขและความพอใจในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง พยายามพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถอยู่อย่างพอเพียงได้ในทุกสถานการณ์

2. ความพอเพียงในระดับชุมชน เกิดขึ้นเมื่อสมาชิกในชุมชนมีความพอเพียงในระดับครอบครัวเป็นพื้นฐานแล้ว สมาชิกสามารถนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาขยายผลในทางปฏิบัติไปสู่ระดับชุมชนได้รวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถที่ตนมีอยู่เป็นพื้นฐานประกอบการดำเนินชีวิต มีการช่วยเหลือแบ่งปันกันจนเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคม สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกันต่อไป ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นอยู่พอเพียงของชุมชนโดยรวมในการดำเนินชีวิตที่สมดุลอย่างแท้จริง

3. ความพอเพียงในระดับรัฐหรือระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชุมชนหลาย ๆ แห่งที่มีความพอเพียง มาร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนร่วมมือกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชน ด้วยหลักแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงด้วยเหตุด้วยผลว่าพื้นฐานของประเทศเป็นอย่างไร ก็จะสามารถวางนโยบายและกลยุทธ์การพัฒนาให้สังคมเจริญก้าวหน้าได้อย่างสมดุลยั่งยืน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับคนทุกวัยและทุกศาสนาได้ เนื่องจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักปรัชญาฯ ที่เป็นจริง เป็นกรอบในการดำรงชีพที่สามารถประยุกต์ใช้ได้กับคนทุกเพศทุกวัยในระดับต่าง ๆ จากชนบทจนถึงในเมือง จากผู้มีรายได้น้อยจนถึงผู้มีรายได้สูง จากภาคเอกชนถึงภาครัฐ ทั้งนี้หากพิจารณาจากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นว่าในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันนั้น ผู้ประยุกต์ต้องเริ่มจากการพัฒนาทางด้านจิตใจ คือ ให้ความเข้าใจถึงหลักเศรษฐกิจพอเพียง และเชื่อว่าเมื่อนำไปใช้แล้วจะทำให้เกิดประโยชน์และความสุข ทั้งในปัจจุบันและอนาคตแล้วจึงจะมีความมั่นใจที่จะนำไปทดลองใช้ปฏิบัติ การทดลองใช้ปฏิบัติ นั้น เริ่มจากการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง การคิดพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และที่สำคัญคือการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนของทุกศาสนาที่ให้ดำเนินชีวิตตามกรอบคุณธรรม ไม่ทำการใด ๆ ที่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือทำอะไรที่เกินตน รู้จักแบ่งปันและช่วยเหลือผู้อื่นตามความเหมาะสมและกำลังความสามารถของตนเอง เชื่อในผลของการกระทำซึ่งอยู่บนพื้นฐานของเหตุและปัจจัย รวมทั้งการดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง คือดำเนินถึงความพอดีไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ปรัชญา

ของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักปรัชญาที่เป็นสากล สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับคนทุกเพศ ทุกวัย และทุกศาสนา (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ข: 87-88)

การเรียนรู้จะต้องเกิดขึ้นตลอดชีวิต ไม่ใช่แค่ครั้งเดียว ไม่ใช่เพียงแต่การอบรมแล้วจบ การอบรมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้จะทำให้เราก้นพบพลัง เป็นฐานพลังที่เกิดขึ้นมาจากข้างใน ซึ่งทุกคนมีแต่ยังไม่เคยเอามาใช้ การเรียนรู้จะต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่อง วิถีชีวิตแห่งการพึ่งตนเองจะต้องมองตั้งแต่วันนี้ไปจนถึงวันสุดท้ายของการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน 5 เรื่อง และ 3 แผน โดยใน 3 ขั้นตอนแรกนั้นเป็นเรื่องของการเรียนรู้และทำความเข้าใจกับสิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่ของชีวิตและชุมชน คือ 1) การเรียนรู้ตนเอง 2) การเรียนรู้ปัญหา และ 3) การเรียนรู้ทรัพยากร ต่อมา 5 เรื่องสำคัญที่จะทำให้ชีวิตพึ่งตนเองได้ในปัจจุบัน ได้แก่ 1) ข้าว 2) อาหาร 3) ยาสมุนไพร 4) ข้าวของเครื่องใช้ และ 5) ดิน จุลินทรีย์ และปฐวีภาพ คือความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตและครอบครัว ท้ายสุดของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง คือ 3 แผน ในกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจสู่การทำแผน ประกอบไปด้วย แผนชีวิตและครอบครัว แผนชุมชน และแผนจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ขั้นตอนแรกในกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง คือการเรียนรู้เพื่อให้รู้จักตัวเองโดยการทำบันทึกรายจ่ายนั้น เป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่งที่ใช้ในการเรียนรู้เรื่องตัวเองจากข้อมูลการดำรงชีวิตในแต่ละวัน เป็นการเก็บข้อมูลที่จะบอกให้เรารู้ว่าในแต่ละวัน แต่ละเดือน แต่ละปี ชีวิตของเราและครอบครัวของเราดำรงอยู่อย่างไร ต้องจ่ายเงินไปให้กับเรื่องอะไรบ้าง และจ่ายไปเป็นเงินเท่าไร เมื่อเห็นรายจ่ายก็จะเห็นพฤติกรรมของตัวเองและคนในครอบครัว เรียนรู้ว่าครอบครัวอยู่กันกันอย่างไร มองจากพฤติกรรมภายนอกสู่การค้นหาเนื้อหาภายใน จะได้รู้จักกิเลสของตัวเอง รายจ่ายจะทำให้เข้าใจความจำเป็นและความต้องการ เพราะรายจ่ายจะแบ่งเป็น 2 ประเภทหลัก คือ ประเภทแรก รายจ่ายที่จ่ายเพราะความจำเป็น เช่น ปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนรายจ่ายเพื่อการศึกษาบุตร ค่าไฟฟ้า อุปกรณ์ไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ค่าใช้จ่ายในการเดินทางขนส่ง ค่าใช้จ่ายในการผลิต และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน ยาสระผม เป็นต้น อีกประเภทคือรายจ่ายที่จ่ายโดยไม่จำเป็นหรือรายจ่ายตามความต้องการ เช่น เหล้า บุหรี่ ยาสูบ การพนัน หวย เป็นต้น (ฉันทนา บรรพศิริโชติ และคณะ, 2547: 15-19)

การจะดำรงชีวิตอยู่ได้ตามหลักการพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จำเป็นต้องเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตามอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ควบคู่ไปกับการพยายามหาหนทางหรือวิธีการที่จะดำรงชีวิตตามหลักการพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ให้ดำเนินไปได้อย่างสมดุลและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในยุคโลกาภิวัตน์ โดยอาศัยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวสร้างภูมิคุ้มกัน ต่อผลกระทบที่ชุมชนอาจจะได้รับ

จากกระแสโลกาภิวัตน์ ไม่ให้กระแสเหล่านั้นเข้ามาทำลายเอกลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชน จนชุมชนต้องล่มสลาย

ดังนั้นจำเป็นที่จะต้องเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์กับเศรษฐกิจพอเพียงก่อน ซึ่งเมื่อทบทวนหรือมองย้อนกลับไปถึงวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 อันเป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่สังคมไทยได้รับจากการเปิดรับกระแสโลกาภิวัตน์มากเกินไป โดยไม่ได้เตรียมความพร้อมของคนและระบบในสังคมให้ดีพอ จะพบปัจจัยต่าง ๆ หลายประการที่มีส่วนผลักดันให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจซึ่งสามารถจัดกลุ่มได้ดังนี้ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ก: 17-25)

1. วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ

1.1 อิทธิพลจากราคาวันตก ค่อย ๆ กลืนวัฒนธรรมไทยและแทรกแซงกิจการภายในประเทศ ครอบงำปัจจัยพื้นฐานของประเทศ และบั่นทอนความมั่นคงของประเทศผ่านเครื่องมือ 4 อย่าง ได้แก่ สถาบันการเงิน นักการเมืองที่ทุจริต ระบบประชาธิปไตยแบบอึดเสียงข้างมากเป็นหลัก และสื่อมวลชน

1.2 แนวทางการพัฒนาของประเทศในช่วงที่ผ่านมา รัฐส่งเสริมการพัฒนาแบบรวมศูนย์หรือเอาเงินเป็นตัวตั้ง มุ่งกระจายเงินไปสู่ชนบท โดยไม่คำนึงถึงการหาแนวทางเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืนสำหรับสมาชิกในชุมชน แต่เน้นส่งเสริมให้สมาชิกมุ่งผลิตเพื่อส่งออก และทำรายได้แทนการปลูกเพื่อให้พอเพียงต่อการบริโภคภายในครัวเรือน

1.3 ผลจากการพัฒนาดังกล่าว ทำให้สมาชิกในชุมชนคุ้นเคยกับการก่อหนี้ ไม่สนใจการออม มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยหรือลงทุนเกินตัว และวางแผนการใช้จ่ายโดยขาดความรอบคอบ ทำให้ขาดการเตรียมพร้อมในการรับมือกับวิกฤตเศรษฐกิจ

2. วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม สังคม ค่านิยม และอิทธิพลของสื่อมวลชน

2.1 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีส่วนทำให้เกิดวิกฤตในสังคมไทย โดยในปัจจุบันคนส่วนใหญ่ไม่คิดช่วยเหลือสังคม เนื่องจากระบบการศึกษานั้นเน้นให้ความสำคัญกับใบปริญญามากกว่าเน้นผลที่จะได้รับการศึกษาเล่าเรียน ขณะที่สถาบันส่วนใหญ่มักได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ทำให้วัฒนธรรมที่ดั่งเดิมถูกทำลาย มีการรับเอาวิถีการดำเนินชีวิตจากต่างประเทศมาโดยไม่ปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทย เพราะถูกความเจริญของวัฒนธรรมตะวันตกแทรกเข้ามาในรูปแบบการบริโภคและอุปโภค เงินกลายเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต การเน้นสร้างควมร่ำรวย ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากร เช่น ป่าไม้และทรัพยากรทางทะเลเพื่อนำไปส่งเสริมความกินดีอยู่ดีทางวัตถุ

2.2 ขาดการถ่ายทอดความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาไปยังรุ่นลูกหลาน หรือปลูกฝังค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่ผิด เช่น ไม่ปลูกฝังให้สมาชิกรู้จักความพอเพียง ไม่พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ไม่รู้จักบุญคุณคน ไม่ให้ความนับถือผู้สูงอายุหรือพระสงฆ์ ไม่รู้จักหน้าที่ของการเป็นคนดี นับถือคนรวยโดยไม่คำนึงถึงวิธีการหาเงินของเขาว่าผิดกฎหมายหรือไม่ รวมทั้งการไม่รู้จักวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ไทย และการไม่ขี้มั่น/เข้าใจในหลักคำสอนของศาสนา จึงนำเอาหลักคำสอนมาใช้ในทางที่ผิด และค่านิยมที่มุ่งส่งเสริมความเห็นแก่ตัว ตัวใครตัวมัน ทำให้สมาชิกไม่เห็นอกเห็นใจกัน หรือร่วมมือร่วมใจกันเมื่อเกิดปัญหา

2.3 การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและวิถีการดำรงชีวิตของสมาชิกในชนบท และปัญหาโครงสร้างประชากรของชุมชน เนื่องจากสมาชิกในชนบทไม่อยากเป็นชาวนา จึงอพยพออกจากท้องถิ่นเพื่อไปหางานทำในเมือง ทำให้เหลือแต่คนชราและเด็กอยู่ในชุมชน เป็นผลให้ชุมชนขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตร สถาบันครอบครัวจึงล่มสลาย พ่อแม่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ทำให้ละเลยที่จะอบรมและเอาใจใส่ลูก เพื่อนและสังคมภายนอกจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสามารถชักจูงลูกมากกว่าครอบครัว

2.4 นักธุรกิจและผู้ประกอบการด้านสื่อขาดคุณธรรมและจริยธรรมในการประกอบอาชีพ มุ่งทำเงินมากกว่าคุณภาพของสื่อ ทำให้สื่อขาดมาตรฐานหรือเปิดเสรีมากเกินไป ทำให้ผู้บริโภคในสังคมไทยขาดข้อมูลที่มีคุณภาพและมักถูกสื่อครอบงำ เช่น สื่อให้ความรู้ที่ผิดพลาดในด้านข่าวสาร และการสร้างค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อ หรือเด็กมักถูกอิทธิพลของสื่ออมเมมาได้ง่าย

3. ระบบราชการ การเมือง และกฎหมาย

3.1 กระบวนการทางการเมืองไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการพัฒนาระดับชุมชน ดังจะเห็นได้ว่าในอดีตประชาชนไม่สนใจที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง หรือในกระบวนการเลือกตั้งเพื่อสรรหาคนดีมารับใช้ประเทศ ทำให้ได้นักการเมืองที่ไม่มีคุณธรรม มุ่งดักดวงผลประโยชน์ให้ตนเอง และใช้ระบบอุปถัมภ์ช่วยเหลือพวกพ้อง สร้างความไม่เป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ประกอบกับผู้นำประเทศไม่มีคุณภาพ การทุจริตและฉ้อราษฎร์บังหลวงทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น ขณะที่บุคลากรในระบบราชการ มีจำนวนข้าราชการมากจนเกินงาน ทำให้เกิดการว่างงานแฝง

3.2 โครงสร้างทางการเมืองที่ไม่โปร่งใส และกระบวนการวางแผนพัฒนาไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนในประเทศมีส่วนร่วม หรือยังคงเป็นแบบรวมศูนย์การปกครอง ไม่กระจายอำนาจไปสู่กลุ่มคนที่เป็นรากฐานของสังคมได้อย่างแท้จริง ทำให้แนวทางการพัฒนาของรัฐไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน เพราะภาครัฐไม่ฟังเสียงคนจากรากฐาน จึงไม่รู้หรือเข้าใจ

ใจความต้องการที่แท้จริงของประชาชน และทำงานในลักษณะที่ไม่ประสานกันกับภาคเอกชนหรือภาคชุมชน

3.3 ระบบกฎหมายล้าหลัง ไม่สามารถใช้เป็นหลักตรวจสอบหรือถ่วงดุลอำนาจทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือเอื้อให้เกิดความเสมอภาคที่เปิดให้ทุกคนภายในชุมชนมีโอกาสที่เท่าเทียมกัน

4. ปัจจัยทางด้านความรู้ เทคโนโลยี และการศึกษา

4.1 ปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยี หรือนำมาประยุกต์ใช้โดยไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมไทย และทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทยที่สะสมกันมา

4.2 ปัญหาด้านหลักสูตรการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมแต่หลักวิชา ไม่ได้สอนให้คนคิดเป็น ทำเป็น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งผลิตเด็กที่มีความรู้แต่ไม่มีคุณธรรม บัณฑิตส่วนใหญ่ทำงานเพื่อสนองผลประโยชน์ของบริษัทธุรกิจหรือนายทุน ไม่ได้เข้าใจสภาพชุมชนหรือปัญหาสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ หรือนำความรู้ที่ได้เรียนมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและชุมชนตนเองได้

4.3 ระบบการศึกษาขาดคุณภาพ ไม่สนใจให้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถมาสมัครใจเป็นครูที่ดี ขณะที่สมาชิกที่เป็นนักศึกษาเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวมาเป็นภาระของครอบครัว ที่พ่อแม่พี่น้องต้องหาเงินมาส่งเสียให้เรียน

5. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การที่สมาชิกในชุมชนไม่รู้จักคุณค่าของทรัพยากรหรือมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีอย่างสมบูรณ์ในอดีต ที่ดินถูกใช้อย่างไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากเกษตรกรผู้เป็นเจ้าของที่ดินไม่รู้จักรักษา ไม่รู้วิธีการ หรือจัดการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพหรือทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

กระแสโลกาภิวัตน์ เป็นสิ่งที่เราต้องเรียนรู้วิธีการที่จะจัดการกับกระแสดังกล่าว และต้องฉลาดพอที่จะใช้ผลของสถานการณ์ดังกล่าวให้เป็นประโยชน์ เพื่อให้เราสามารถอยู่รอดได้ พร้อม ๆ กับการรู้จักเตรียมความพร้อมและสร้างภูมิคุ้มกันของสังคมให้เกิดขึ้น บนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง และรู้จักเลือกสิ่งต่าง ๆ มาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งในการปฏิบัติก็คือ เราสามารถนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นพื้นฐานในการเสริมสร้าง

ผลกระทบในแง่บวกที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและกระแสโลกาภิวัตน์ หรือนำมาใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบในแง่ลบได้ ดังนี้ (คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ก: 34-35)

1. เพิ่มความรู้และขีดความสามารถของคนในชุมชนให้รู้จักตนเอง มีศักยภาพการเรียนรู้ และรู้จักทุนทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนตนเอง ในระดับที่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่ ให้สามารถทำความเข้าใจผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงให้เกิดปัญญาความรู้ คือ รู้เขารู้เรา ทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และระดับโลก เพื่อจะผลักดันให้เกิดการเตรียมความพร้อมและรู้จักเลือกใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในกระแสโลกาภิวัตน์ได้เป็นอย่างดี

2. สนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีขึ้นในระดับต่าง ๆ ทั้งในระดับการจัดการชีวิตตนเอง จัดการภายในครอบครัว จัดการภายในชุมชน และวิสาหกิจระดับต่าง ๆ โดยอาจเริ่มต้นจากการส่งเสริมให้เกิดความโปร่งใส การจัดทำบัญชีที่ดี การมีส่วนร่วม การรับฟังความคิดเห็น การปฏิบัติที่เป็นธรรมต่อทุกฝ่าย และการสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่ม และสร้างเครือข่ายทางการผลิตและการค้าขาย รวมถึงการส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีต่าง ๆ ด้วย

3. ใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เป็นองค์รวมเพื่อความสมดุลและยั่งยืน หรือเป็นยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อม และมุ่งรักษาความสมดุลของการพัฒนา เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการใช้ทุน 3 ด้านอย่างสมดุลกัน ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากร โดยแต่ละท้องถิ่นแม้จะมีวิธีการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการที่ต่างกันไปตามลักษณะของสาเหตุและบริบทของแต่ละท้องถิ่น แต่ก็สามารถสร้างเครือข่ายแห่งความร่วมมือ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งเชื่อมโยงผลประโยชน์ระดับท้องถิ่น และผลประโยชน์ระดับชาติเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมกันต่อไปได้

ความเป็นมาและวิถีชีวิตของชนเผ่าลัวะ

สิลา วีระวงส์ (2535: 6) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ลาวพบว่า ในแผ่นดินแหลมอินโดจีน หรือในสมัยโบราณเรียกว่าสุวรรณภูมิประเทศ ตั้งอยู่ระหว่างประเทศอินเดียกับประเทศจีน เป็นแหลมใหญ่ยื่นออกสู่ทะเลซึ่งแวดล้อมทั้ง 3 ด้าน คือด้านตะวันออกได้แก่ทะเลจีนใต้ ด้านใต้ได้แก่ทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย ด้านตะวันตกได้แก่อ่าวเบงกอลและทะเลอันดามัน อาณาเขตนับเป็นแหลมอินโดจีนนั้น คือ ทางทิศเหนือติดกับประเทศจีนทางตะวันตกติดกับแคว้นอัสสัมของอินเดีย ดินแดนที่เรียกแหลมอินโดจีนดังกล่าวนี้ ในสมัยโบราณชาวอินเดียเรียกว่าสุวรรณภูมิ

ประเทศ หรือที่ไทยเรียกว่า แหลมทอง คือแผ่นดินที่มีทองคำหรือแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์นั่นเอง มนุษยชาติที่มีอยู่ในแหลมอินโดจีนแต่ดั้งเดิมนั้น ได้แก่ ชนชาติขวา และชาติละว้าหรือลัวะ ชนชาติขวาเป็นต้นตระกูลของพวกมาเลย์ (มาลายู) และอินโดนีเซีย ส่วนพวกละว้า หรือลัวะ อาจเป็นต้นตระกูลของคำว่าลาวก็ได้ ต่อมาจึงมีชนชาติขอมเข้ามาอยู่ ชนชาติขอมนี้สืบเชื้อสายมาจากชนเผ่าออสโตร-เอเชียติก ชนพวกนี้ลงมาจากภูเขาทางภาคตะวันตกของประเทศจีน ครั้งแรกมาตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศพม่าใกล้กับประเทศอินเดีย ได้ผสมกับชนชาติอินเดียได้ จึงเรียกว่า พวกคราเวียชนและพวกมุน (มิลักขุ) แล้วแพร่กระจายเข้ามาอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดีและแม่น้ำสาละวิน นานมาชนชาติผสมนี้จึงได้กลายมาเป็นมอญ-ขอม เขมร ขมุ และชาต่าง ๆ แล้วพวกมอญ-ขอม จึงได้เข้ามาแย่งชิงเอาดินแดนของพวกขวาและพวกลัวะ พวกขวาถูกตีถอยร่นลงไปอยู่เกาะชวา คือประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน ส่วนพวกลัวะ ถูกพวกขอม-มอญกลืนจนสูญชาติไป หรืออาจกลายมาเป็นพวกลาวเดิมก็ได้

ทำนองเดียวกัน กฤษณา เจริญวงศ์ และ เพชรา ประจันปัจจนึก (2530: 1) ได้ศึกษาพบว่าพวกลัวะเป็นชนชาติที่มีพื้นเพเดิมอยู่ในแหลมอินโดจีนเช่นเดียวกับพวกมอญและเขมร หลักแหล่งเดิมอยู่ทางตอนกลางของแหลมอินโดจีน โดยเฉพาะที่ละว้าปุระ หรือเมืองลพบุรีปัจจุบัน ต่อมาได้อพยพขึ้นไปทางเหนือ โดยยึดลำน้ำแม่ปิงเป็นแนวทางการเดิน จนได้อพยพขึ้นไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำคงในรัฐไทยใหญ่ของพม่า และเข้าใจว่าคงอยู่จนถึงปัจจุบัน ส่วนพวกที่ตามมาทีหลังได้ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ตามลุ่มน้ำแม่น้ำปิงในประเทศไทย เรียกว่า พวกว้าเจ็ด ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ตกค้างอยู่เบื้องหลัง ส่วนคนไทยเรียกพวกนี้ว่าลัวะ เช่นเดียวกับผลการศึกษาของ ถิ่น รัตติกน (2512: 2-3) กล่าวว่า พวกลัวะ มีหลักแหล่งเดิมอยู่ตอนกลางแหลมอินโดจีน (Indochina Peninsula) โดยเฉพาะที่ละว้าปุระ (Lawapura) คือเมืองลพบุรีปัจจุบันนี้ แล้วได้อพยพขึ้นไปทางเหนือโดยยึดแม่น้ำปิงเป็นแนวการเดินทาง พวกแรก ๆ ได้อพยพขึ้นไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามฝั่งแม่น้ำคง (Salween) ในรัฐไทยใหญ่ (Shan states) ของพม่า และคงอยู่ที่นั่นมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนพวกที่ตามมาทีหลัง ก็พากันตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ตามลุ่มน้ำแม่น้ำปิงในประเทศไทย เรียกว่าพวกว้าเจ็ด คนไทยเรียกกลุ่มชนนี้ว่า ลัวะ (Lua)

ขณะที่ ชลธิรา สัตยาวัฒนา (2542: 225) ได้ศึกษาเรื่องลัวะเมืองน่าน พบว่า ส่วนท่านหนึ่งคือสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่า “มนุษย์จำพวกหนึ่งที่เราชวากรุงเทพ เรียกว่า “ละว้า” และชาวมณฑลพายัพเรียกว่า “ลัวะ” นั้นเองคือลาวเดิม พวกละว้าเป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร คนละตระกูลกับภาษาไทย” ท่านยังได้ลงความเห็นอีกว่า “พวกละว้าเป็นชาวประเทศสยามเดิม เมื่อก่อนชนชาติไทยลงมาตั้งภูมิลำเนา มีกษัตริย์ละว้าสืบแต่พระเจ้าลาว

จักรราช” ส่วนพระยาอนุমানราชชนเห็นว่า ละว้าคือพวกขอมโบราณ พระยามังรายมีพระบิดาสืบเชื้อสายมาจากละว้าและชาติละว้าเป็นเจ้าของดินแดนสุวรรณภูมิก่อนเขมร ก่อนไทย

กฤษณา เจริญวงศ์ และ เพชรา ประจันปัจจนึก (2530: 16-17) ได้ศึกษาชุมชนลัวะใน 5 อำเภอ: อำเภอเมือง หางดง สันป่าตอง จอมทอง และฮอด ผลการศึกษาพบว่า ประวัติความเป็นมาของชาวลัวะที่ปรากฏจากหลักฐานประเภทตำนานที่กล่าวถึงการเป็นเจ้าของพื้นที่ของชาวลัวะในดินแดนล้านนา ประกอบกับการยังมีชาวลัวะ หรือผู้สืบเชื้อสายลัวะกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในดินแดนภาคเหนือปัจจุบัน เรื่องของขุนหลวงวิลังคะซึ่งเป็นหัวหน้าชาวลัวะบริเวณเชิงดอยสุเทพกับพระนางเจ้าจามเทวีแห่งอาณาจักรหริภุญชัย ได้เกิดการสงครามขึ้นระหว่างสองอาณาจักร สาเหตุของการสงครามเกิดจากความไม่พอใจของชาวลัวะที่ถูกชนต่างถิ่น (มอญ) ที่มีวัฒนธรรมสูงกว่าเข้ามาแทรกแซง ผลของสงครามก็คือ ขุนหลวงวิลังคะเป็นฝ่ายแพ้ ทำให้ชาวลัวะต้องกระจัดกระจายไปอยู่ตามบนดอย และที่ต่าง ๆ อันเป็นการสิ้นสุดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาวลัวะ การอพยพหนีนั้นไปแบบสิ้นเนื้อประดาตัวนับเป็นจุดเริ่มต้นของพวกลัวะในที่แห่งใหม่ในป่าเขา

หลักฐานในด้านสถานที่ให้เห็นอยู่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในตอนนั้น คือ ที่บ้านบ่อเวียงคำบลแม่โล อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีภูเขายู่ลูกหนึ่งชื่อดอยบ่อเวียง บนสันดอยมีลักษณะเป็นลานกว้าง ที่ลานแห่งนี้มีประวัติเล่าสืบกันมาว่า พวกลัวะใช้เป็นสถานที่พักหลบอาศัยอยู่เมื่อตอนอพยพหนีภัยสงคราม แต่ปรากฏว่าพวกลัวะที่อพยพมามีจำนวนมากขึ้น ลานแห่งนี้จึงไม่พอที่จะอยู่อาศัย เลยต้องอพยพลงจากดอยบ่อเวียงแล้วหาทำเลใหม่ เพื่อดำรงหมู่บ้านใกล้ ๆ ดอยบ่อเวียงจนทุกวันนี้

ภาษาละว้า

ภาษาละว้าเป็นภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) สายมอญ-เขมร (Mon-Khmer) โดยอยู่ในสาขาย่อยปะหล่อง-ว้า (Palaung-Wa) อีกทีหนึ่ง การจัดแบ่งภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติกของ Gerard Diffloth ใน Encyclopaedia Britannica (1973 อ้างใน สุริยา, 2531:66) ซึ่งได้เขียนจัดแบ่งภาษาตระกูลนี้ไว้อย่างชัดเจน ลักษณะที่เห็นได้ชัดว่าภาษาละว้าเป็นภาษาที่อยู่ร่วมตระกูลกับภาษามอญ-เขมร ก็คือ การที่ภาษาละว้าไม่มีระบบเสียงวรรณยุกต์ ในเวลาที่เด็กละว้าหัดเรียนภาษาไทยตอนแรก ๆ มีปัญหาในการออกเสียงวรรณยุกต์ ส่วนผู้ที่พูดภาษาไทยหากไปเรียนภาษาละว้า จะพบปัญหาในการออกเสียงสระและพยัญชนะในภาษาละว้า ซึ่งภาษาละว้ามีมากกว่าภาษาไทย

การตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย

ณัฐวิ ทศรฐ และ สุริยา รัตนกุล (2539: 13) ได้ศึกษาวิจัยด้านประวัติศาสตร์-มานุษยวิทยา ผลการศึกษาพบว่า หมู่บ้านของชาวละว้า มักตั้งอยู่ในบริเวณหุบเขาสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000 ฟุต อยู่ใกล้กับต้นน้ำลำธาร มีพื้นที่นาและไร่ล้อมรอบหมู่บ้านเป็นบริเวณกว้างภายในหมู่บ้านมีสาธารณูปโภค เช่น การส่งน้ำใช้ผ่านท่อพีวีซีไปตามบ้าน หรือติดตั้งก๊อกน้ำไว้ตามจุดที่สำคัญของหมู่บ้าน คราวเรือนใดที่ไม่ได้นำน้ำเข้าบ้านก็จะนำเกลลอนมารองน้ำไปใช้ บางหมู่บ้านก็มีไฟฟ้าใช้แล้ว สำหรับหมู่บ้านที่ไฟฟ้ายังเข้าไปไม่ถึง ก็จะอาศัยแสงสว่างจากน้ำมันก๊าดในยามค่ำคืน โดยทั่วไปภายในหมู่บ้านละว้ามีสถานที่สำคัญ คือ โบสถ์คริสต์นิกายโรมันคาทอลิก (บางหมู่บ้านไม่มี) โรงเรียนประถมศึกษา สถานีอนามัยตำบล (เฉพาะที่ทำการตำบล) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเย็บเย็บเป็นศาลาผี ประกอบพิธีกรรมและเลี้ยงผีในพิธีใหญ่ต่าง ๆ บางหมู่บ้านมีศาลาผี 2 หลัง หรือมากกว่านั้นขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกในหมู่บ้านมีเชื้อสายมาจากตระกูลใด หากนับถือผีต่างตระกูลกัน จำเป็นที่จะต้องมีการเลี้ยงผีต่างหากออกไปเพื่อประกอบพิธีกรรมตามตระกูลของตน

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีของชาวละว้า

ชลธิรา สัตยวัฒน์ (2542: 72) ได้ศึกษาเรื่องลี้ลับเมืองน่าน พบว่า ผีมีบทบาทต่อชีวิตประจำวัน ไม่ว่าทำกิจกรรมหรือพิธีกรรมใด ๆ ต้องมีเรื่องของผีเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเหตุนี้หมอผีผู้ประกอบพิธีกรรมก็ยังมีบทบาทในสังคมลี้ลับเป็นอย่างมาก เป็นที่เคารพเชื่อถือนยำเกรง และได้ประโยชน์จากการทำพิธีในชุมชนลี้ลับจนกลายเป็นอิทธิพล

ความเชื่อเรื่องผีซึ่งยังคงปรากฏร่องรอยชัดเจนในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต คือ การทำไร่ ในฤดูกาลผลิตซึ่งเวียนมาถึงในแต่ละปี ชาวละว้าจะประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีหลายครั้งในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน ระยะเวลาต้นฤดูการผลิต ซึ่งเริ่มประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน ชาวละว้าจะเริ่มต้นจากการกำหนดที่ไร่ เมื่อตกลงปลงใจว่าจะทำไร่นั้นแน่นอนแล้ว ก็ต้องทำผี เริ่มด้วยการตัดไม้ไผ่ จักตอก เอาดอกมาสานเป็นกระดัง เอาข้าวสาร หมากรุกใส่ในกระดัง เสร็จแล้วเชิญหมอผีมาทำพิธี หมอผีจะทำการเลี้ยงทวย ด้วยการเอาไข่ไก่ดิบตั้งบนข้าวสาร แล้วหยิบข้าวสารโรยบนไข่ 3 ครั้ง ถ้าเมล็ดข้าวขึ้นคาบนฟองไข่เป็นเม็ดคู่ หมายความว่าทำไร่นั้นดี ถ้าคาอยู่ 4-6 เม็ด ก็ถือกันว่าจะได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์มาก “ผี” จะไม่มารบกวน แต่ถ้าข้าวคาบนฟองไข่เป็นเม็ดเดี่ยว หมายความว่าผีจะรบกวน ต้องไปหาทำไร่อื่น

เมื่อเลือกที่ทำได้แน่นอนโดยเชื่อตามคำเสี่ยงทายแล้ว ก็จะมีการฆ่าไก่เช่นผี ครั้นข้าวไร้เจริญเติบโตสูงประมาณ 1 สอก ก็จะทำผีอีกครั้งหนึ่ง ไม่ฆ่าหมูก็ฆ่าหมาหรือไก่แล้วแต่ประเภทผีว่าชอบชนิดไหน โดยหมอผีจะเป็นผู้บอก

ตอนข้าวใกล้จะออกรวง ต้องทำผีอีกครั้งหนึ่ง เช่นด้วยหมู หรือหมา หรือไก่ โดยการกำหนดรู้ของหมอผีอีกเช่นเคย

ถึงเวลาเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นระยะปลายปี ประมาณเดือนธันวาคม จะมีพิธีทำผีครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่งโดยถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญทีเดียว ชาวลัวะจะเตรียมसान “กระลา” คือเสื่อผืนใหญ่ คล้ายเสื่อลำแพนแต่สานด้วยดอกไม้ไผ่ เอาไว้ใช้รองตอนตีข้าว วิธีตีจะใช้รากไม้ไผ่ที่มีสัญลักษณ์โค้งงอ ฟ้าตกลงไปในฟ่อนข้าวซึ่งวางอยู่บนกระลาโดยล้อมวงช่วยกันตีเป็นวงกลมทั้งชายและหญิง และเด็กผู้ใหญ่ ตีข้าวเสร็จหมดแล้ว ก็จะทำผี ครั้งนี้จำเพาะเจาะจงว่าต้องเป็นไก่ โดยเอาเลือดไก่ทารอบกระลา จากนั้นก็จะเอาข้าวเข้าเล้า โดยปลูกขี้ข้าวเล็ก ๆ มีเสา 4 เสา อ้อมฝาดด้วยฟากไม้ไผ่ ใช้ใบตองจริงตากแห้งรองพื้น ซึ่งเท่ากับว่าเสร็จจากการเก็บเกี่ยว หลังจากนั้นก็ต้องทำผีครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง (ชลธิรา, 2530 72-73)

ขณะที่ ญัตฐวิ ทศรฐ และ สุริยา รัตนกุล (2539: 23) ได้ศึกษาวิจัยด้านประวัติศาสตร์-มานุษยวิทยา พบว่า โนกความนิยมหรือโนกสปีช คือ พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน ใช้เวลา 4-5 ปี หรือมากกว่านั้น ขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจของหมู่บ้านจึงจัดให้มีการเลี้ยงผีขึ้นครั้งหนึ่ง จุดหมายสำคัญในพิธีนี้ คือ การเลี้ยงผีหมู่บ้านให้ปกป้องดูแลคนในหมู่บ้าน และช่วยให้ทำไร่นาได้พืชผลอุดมสมบูรณ์ การเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านนี้แบ่งออกเป็น 3 วัน คือ

1. วันดา เป็น วันที่เตรียมของสำหรับทำพิธี
2. วันเลี้ยงผี นำควายไปผูกไว้ที่เสาสะกัง ใช้หอกแทงควายจนตาย นำเลือดควายและชิ้นส่วนต่าง ๆ อย่างละน้อยบูชาที่เสานี้ จะมีการตีกลองประกอบตลอดตั้งแต่เริ่มจนเสร็จพิธี
3. วันส่งเคราะห์ (เตาสะอาง) หลังจากเลี้ยงผีหมู่บ้านแล้ว ส่งเคราะห์โดยใช้หมาค่า และลูกหมู รวมทั้งกระทงส่งเคราะห์จากทุกหมู่บ้าน ขั้นตอนสุดท้ายในการส่งเคราะห์คือนำหมาค่าตลอดได้สาละผี คนในหมู่บ้านสาดน้ำไล่เคราะห์ และยิงปืนจุดประทัดให้ร้องแสดงความยินดีที่สิ่งไม่ดีทั้งหลายออกไปจากหมู่บ้าน

พิธีกรรมเนื่องด้วยวงจรชีวิต

การศึกษาวิจัยเรื่องลัวะเมืองน่าน ของ ชลธิรา สัตยวัฒน์ (2530: 81-88) พบว่า วิถีชีวิตประจำวันของชาวลัวะ โดยทั่วไปดำเนินไปอย่างเรียบง่ายเป็นกิจวัตร ตั้งแต่เช้ามีด หุงอาหารแล้วก็ออกจากบ้าน เดินไปทำงานที่ไร่ ตกเย็นถึงพลบค่ำจึงจะกลับเข้าบ้าน กว่าจะกินข้าวกินปลา

เสร็จก็ได้เวลาอนพอดิ กระนั้น ชาวลัวะก็ยังมีประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ อันเนื่องด้วยวงจรชีวิต ที่บางอย่างก็ยังคงจัดได้ว่ามีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจขบคิดใคร่ครวญ เพื่อศึกษาถึงคุณค่าชีวิตตามโลกทัศน์ของชาวลัวะ รวมทั้งวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจร่องรอยบางอย่างซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีพันธุ์

1. การเกิด

ผู้หญิงลัวะเมื่อท้องไม่เคยอยู่นิ่งเฉย มีทั้งคำสอนและความเชื่อว่า จะทำให้คลอดลำบาก ต้องเดิน ต้องเคลื่อนไหว ต้องทำงาน จึงจะคลอดลูกได้ง่าย ดังนั้น ภาพหญิงท้องแก่ดำข้าวหรือไปทำงานที่ไร่จึงเป็นภาพที่เห็นได้ทั่วไป แม้เมื่อใกล้คลอดซึ่งอาจหยุดไม่ไปทำงานหนักที่ไร่ แต่ก็มักจะออกไล่อาหาร จกหาปลาตามลำห้วย

เมื่อถึงกำหนดคลอด หมอผีจะมาช่วยทำคลอด หน้าที่แรกสุดของหมอผีก่อนช่วยนวดบิบท้องให้ผู้กำลังคลอด ก็คือ ร่ายคาถาหรือคำที่เป็นมงคลเป็นภาษาลัวะ ซึ่งไม่สลับซับซ้อนอะไรนัก โดยเนื้อหาก็คือ ขอให้ผีไม่มารบกวน ให้ช่วยปกปักรักษาให้คลอดได้ง่าย ปลอดภัยทั้งแม่ลูก การบิบคั้นท้องก่อนคลอด จะทำให้หมอผีรู้ว่า เด็กในท้องกำลังนอนอยู่ในท่าไหน อีกนานเท่าใดจึงจะคลอด

เมื่อเด็กออกจากท้องแม่แล้ว ผู้ทำหน้าที่ตัดสายสะดือจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงเพราะผู้ชายไม่ค่อยรู้วิธี โดยใช้ไม้เฮียะซึ่งเป็นไม้ไผ่ชนิดเนื้อแข็ง เหลาแล้วคมกริบเหมือนมีด ทั้งยังถือว่าเป็นวัสดุที่สะอาดที่สุด ตัดแล้วไม่ติดเชื้อ ไม่เป็นอันตรายต่อเด็ก ถือเป็นประเพณีว่าเมื่อตัดออกมาแล้ว ผู้เป็นพ่อจะต้องเอารกไปฝังไว้ที่จอมไผ่ที่อยู่ใกล้บ้านที่สุดทันที โดยมีความเชื่อว่าถ้าไม่ฝังเสียจะเป็นอันตรายต่อเด็ก อาจเจ็บไข้ได้ป่วย เลี้ยงยากหรือไม่โตเต็มที่

ส่วนทารกนั้น เมื่อออกจากท้องแม่แล้ว ผู้เฒ่าหญิงจะนำไปอาบน้ำอุ่น เช็ดตัวจนสะอาดเอี่ยม ในระหว่างนั้น จะให้แม่คั้นน้ำค่อนข้างร้อน เพื่อให้ความอบอุ่น

ท่าที่คลอดทารกนั้น แมจะนั่งเอาเข่าตั้งไว้ เอามือทั้งสองโหนเชือกที่ผูกไว้กับซื่อหมอผีและคนอื่น ๆ ที่มาช่วยทำคลอด จะช่วยบิบช่วยนวดท้องให้ และเตรียมภาชนะ คือกระด้ง มารองรับเด็ก

หลังคลอด แม่จะต้องคั้นน้ำร้อนตลอดเวลาที่อยู่ไฟ โดยนอนอยู่ไฟประมาณ 4-5 วัน อาหารของมารดาหลังคลอด คือ ข้าวหลาม หมายถึง ข้าวเหนียวที่ทำให้สุกด้วยการใส่ไว้ในกระบอกล้อมไฟแล้วเผาอบจนเนื้อข้าวเหนียวหอมกรุ่น หลังคลอด 10 วัน ก็ไปทำงานตามปกติได้ โดยเริ่มจากงานเบา ๆ งานเบา ๆ ในความหมายของลัวะ คือ ดำข้าว ไม่เกินหนึ่งเดือน แม่ก็ต้องเอาเด็กติดตัวโดยแบใส่ข้างหน้าหรือหลังไปทำไร่ด้วยกัน

เกี่ยวกับการคลอดนี้ มีความเชื่อว่า กลัวผีมาเอาไป จึงต้องมีการทำขวัญให้ลูกอ่อน เมื่อคลอดออกมาใหม่ ๆ จะเอาทารกไปลงกับไฟ (คือให้ความอบอุ่นเตรียมไว้ก่อนอย่างเต็มที่) จากนั้นจะพาออกมานอกเรือน หมอผีจะพูดทำขวัญเด็กว่า “ถ้าเป็นลูกผี ผีก็จะมาเอาไป ถ้าไม่เอาไป ก็เป็นลูกเรา” พูดซ้ำกันเช่นนี้ดัง ๆ ราว 2-3 ครั้ง จึงพาทารกกลับเข้าเรือน

สำหรับคนที่มาช่วยทำคลอด ซึ่งมีทั้งหมอผีและคนเฒ่าคนแก่ (หมอด้าย) ของหมู่บ้าน พ่อแม่ทารกจะเตรียมเหล้าหรือไก่สำหรับเป็นค่าทำขวัญ ถ้าไม่ทำจะถือว่าไม่ดีต่อเด็ก ถ้าคนมาช่วย 5 คน ก็เสียไก่ 5 ตัว แต่ถ้าฐานะยากจนอาจตัดแบ่ง ๆ กันไปก็ได้

2. การแต่งงาน

โดยทั่วไป หญิงชายลัวะ จะทำงานเก่ง ขยันขันแข็ง ทรหดอดทนอยู่แล้ว ในเรื่องความรักและการแต่งงาน มักไม่รักกันที่รูปร่าง หน้าตา อายุ แต่จะประทับใจกันในการใช้แรงงาน ใครทำงานเก่ง ก็จะเป็นที่หมายปองมาก แต่เดิมหญิงจะเป็นฝ่ายสู่ขอชาย โดยพ่อแม่จะให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นที่นับถือในหมู่บ้านมาทำพิธีสู่ขอ “ผู้ใหญ่” หรือ “เถ้าแก่” ที่ทำหน้าที่นี้มีชื่อเรียกเฉพาะว่า “แก่นสาร” ถ้าตกลงกันได้ ก็กำหนดวันทำพิธีโดยไม่ต้องเสียสินสอดทองหมั้นแต่อย่างใด ในวันทำพิธีแต่งงาน อาหารที่ใช้กินเลี้ยงกันในวันนั้น ทั้งสองฝ่ายช่วยกันจัดหา แต่ฝ่ายหญิงเป็นผู้ออกหมู ไก่ เหล้า ที่ใช้ทำพิธี ชาวลัวะนิยมการครองชีวิตคู่ ผัวเดียวเมียเดียว มีปรากฏในคำอวยพรว่า แก่นสารจะให้โอวาททั้งสองฝ่ายให้ “ต้องมีใจเดียว บ่รักสองรักสาม” ในพิธีกินเลี้ยง เจ้าบ่าว เจ้าสาวต้องยกเหล้าให้แก่นสาร ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน และพี่น้องฝ่ายหญิง พี่น้องฝ่ายชาย ตามลำดับ ลัวะไม่มีการออกเงินแต่งงาน (ไม่ใช้เงินไม่ว่าฝ่ายใด) ภายหลังมีใช้เงินบ้าง แต่ก็เงินค่าเหล้า ค่าหมู ซึ่งในการนี้ ฝ่ายหญิงออกทั้งหมด ฝ่ายชายไม่ต้องออกเลย เพราะถือว่า “แต่งเอาเขยเข้ามาเป็นแรงงาน ในครอบครัวฝ่ายหญิง มีหน้าที่ทำงานและเลี้ยงดูพ่อแม่ฝ่ายหญิง”

3. การตาย

โดยเหตุที่ชาวลัวะเชื่อในเรื่องวิญญาณ และผีบรรพบุรุษ ซึ่งอาจให้ได้ทั้งคุณและโทษ ความเชื่อนี้จึงเป็นส่วนกำหนดให้ชาวลัวะกลัวคนตาย ไม่นิยมยินดีการทำศพ นอกจากจำเป็นจริง ๆ เช่น เป็นเครือญาติใกล้ชิด จึงไปร่วมพิธีทำศพ งานศพของชาวลัวะจึงมีผู้ไปร่วมพิธีไม่มาก

เมื่อมีการตายเกิดขึ้นในบ้าน คนภายนอกที่บังเอิญเข้ามาจะกลับออกไปไม่ได้ จนกว่าพิธีทำศพจะแล้วเสร็จ ทำนองเดียวกันสมาชิกในครัวเรือนของผู้ตายก็ออกจากบ้านไม่ได้จนกว่าพิธีสิ้นสุด ซึ่งจะกินเวลาอย่างมากที่สุดก็ชั่วข้ามวันข้ามคืน คือ ตายเช้าฝังเย็น ตายบ่ายหรือเย็นฝังเช้า

ลูกหลานจะถูกเรียกมาช่วยอาบน้ำศพ แต่งตัวโดยเลือกเสื้อผ้าอย่างดีเท่าที่มีอยู่ให้ผู้ตาย พร้อมทั้งข้าวของเครื่องใช้ประจำตัวก็นำลงฝังรวมกับศพด้วย ศพผู้ตายจะถูกห่อด้วยสาด (เสื้อ

ขนาดใหญ่ เนื้อหยาบ) ใช้เปลือกไม้เหนียวหรือเครือไม้มัดหุ้มทำยให้แน่น ใช้ไม้ไผ่ลำแข็งแรงเป็นคานสอด แล้วหามไปลงหลุม จะมีญาติมิตรหรือผู้ได้รับการว่าจ้าง ไปขุดหลุมฝังศพเตรียมไว้บนเนินเขา สูงจากที่ตั้งหมู่บ้านไปไม่มากนัก สถานที่นี้จะห่างจากทางเดินสัญจรของผู้คนพอสมควร แต่ก็ไม่ฝังไกลหมู่บ้านจนเกินไป เพราะหามศพขึ้นเขาไม่ใช่เรื่องง่ายนัก

การที่เลือกที่ตั้งหลุมฝังศพ จะมีพิธีหาที่ว่างที่เหมาะสม ซึ่งก็ต้องมีการเซ่นไหว้ผู้มีข้าว เหล้า ไก่ ที่สำคัญคือหมอผีจะมาเสี่ยงทายดูที่ ด้วยการขว้างไข่ดิบไปบริเวณที่กำหนดเป็นสุสานไข่แตกที่ไหนก็ขุดตรงนั้น ถ้าไม่แตกก็ต้องขว้างจนแตก

ขนาดหลุมฝังศพ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 3 ฟุต ยาวประมาณ 6 ฟุต สลักพothั่วมหั่ว จะมีการระวางมิให้ดินเกินไปด้วยเกรงว่าสัตว์ป่าจะเข้ามาขุดคุ้ยและอาจมีปัญหาเรื่องส่งกลิ่นได้

การฝังศพจะหันศรีษะไปทางทิศเหนือ ใกล้หลุมฝังศพ จะมีอาหารเป็นเครื่องเซ่น ราว 2-3 อย่าง ซึ่งต้องมีอาหารประเภทเนื้อ เช่น ไก่ หมู หรือควาย

สัญลักษณ์ที่สำคัญ คือ “ตาแหลว” ซึ่งปักบริเวณเครื่องเซ่นศพ บางหมู่บ้านนิยมปักบริเวณหัวท้ายของหลุมฝังศพ อ้างไว้กันผี

พอหามศพไปถึงหลุม ก็หย่อนศพลงหลุม เสื้อผ้าผู้ตายที่ไม่ใช่แล้ว ก็ทิ้งลงหลุมด้วย หลังจากนั้น จะมีการ โขยดินและเอาหินกลบตามลงไปจนเต็มผิวกปากหลุม ข้างหลุมศพทั้งสองข้าง จะเอาไม้ขนาดท่อนแขนปักลึกลงไป แล้วเอาไม้ไผ่ลำยาวกว่าตัวหลุมเล็กน้อยวางพาดลงระหว่างหลักไม้ที่ปักไว้จนเต็มพื้นที่ ใช้ไม้พาดขวางบนแพไม้ไผ่แล้วมัดติดกับหลัก เพื่อปิดปากหลุมให้มั่นคง แน่นหนา จากนั้น โขยดินและหินก้อนขึ้น ไปกลบทับบนไม้ไผ่อีกชั้นหนึ่งให้พอมั่นใจว่าสัตว์ป่าจะมาคุ้ยเขี่ยศพไม่ได้

ฝังศพเสร็จแล้ว ญาติมิตรจะยิงปืน (ปืนลมที่ใช้ล่าสัตว์) ขึ้นสู่ท้องฟ้าสักชุดหนึ่ง เป็นการยิงส่งศพหรือไล่ผี เป็นอันเสร็จพิธี และขบวนที่ไปร่วมพิธีฝังศพเดินทางกลับบ้าน

ทฤษฎีวิธีคิดกระบวนการระบบ

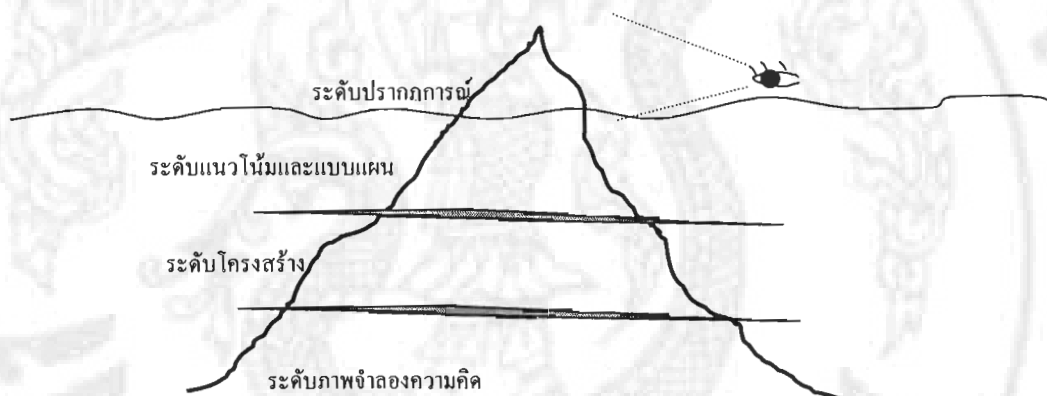
วิธีคิดกระบวนการระบบ มองระบบด้วยวิธีคิด 4 ระดับ ซึ่งเปรียบเสมือนภูเขาน้ำแข็ง ดังนี้

1. ระดับปรากฏการณ์หรือระดับเหตุการณ์ คือ สิ่งที่ปรากฏออกมาให้เห็นด้วยสายตาด้วยการรับรู้ในระดับเบื้องต้น

2. ระดับแนวโน้มนและแบบแผน คือ สิ่งสะท้อนให้เห็นว่าหากแบบแผนเป็นเช่นนี้ปรากฏการณ์จะเป็นเช่นไร

3. ระดับโครงสร้าง คือ ตัวกำหนดแบบแผนพฤติกรรม และสิ่งที่แสดงออกมาซึ่งปรากฏให้เห็น คือ โครงสร้างเชิงสภาวะแวดล้อม ได้แก่ โครงสร้างด้านกฎระเบียบ กฎหมาย โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างด้านเทคโนโลยี โครงสร้างทางการแข่งขัน โครงสร้างทางธุรกิจ โครงสร้างขององค์กร โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และภาพจำลองความคิด

4. ระดับภาพจำลองความคิด คือ วิธีคิดหรือแบบจำลองความคิดของคน อันเกิดจากพื้นฐานหรือโครงสร้าง เป็นการเชื่อมโยงกับสิ่งต่าง ๆ และหล่อหลอมออกมาเป็นวิธีคิด ความเชื่อ นิสัย และพฤติกรรมของบุคคล (ปิยนาด ประยูร, 2548: 56-62)

ที่มา: ปิยนาด ประยูร (2548: 56)

ภาพ 1 วิธีคิดกระบวนการระบบเปรียบเสมือนภูเขาน้ำแข็ง

ทฤษฎีการคิดเชื่อมโยงเรื่องเหตุและผล

การคิดเชื่อมโยงเรื่องเหตุและผล คือ ความเชื่อมโยงขององค์ประกอบแต่ละส่วนในระบบนั้นเชื่อมโยงกันอย่างไร จึงทำให้เกิดผลกระทบซึ่งกันและกันได้ เส้นความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบแต่ละส่วน มีความสัมพันธ์กันอย่างไร จึงเกิดเป็นระบบได้ (ปิยนาด ประยูร, 2548: 70)

ทฤษฎีการป้อนกลับ

การป้อนกลับ (feedback) คือ การเชื่อมโยงของระบบในลักษณะที่แต่ละองค์ประกอบส่งผลกระทบต่องค์ประกอบถัดไป จนกระทั่งองค์ประกอบสุดท้าย “ป้อน” ผลกระทบ “กลับ” มายังองค์ประกอบแรกของระบบ มีลักษณะเป็น 2 รูปแบบคือ (ปิยนาด ประยูร, 2548: 80-86)

1. การป้อนกลับแบบเพิ่มกำลังทวีคูณ (reinforcing feedback) เป็นการป้อนกลับเชิงขยายกำลัง หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการป้อนกลับของระบบ ได้ขยายเพิ่มขึ้นมากกว่าการป้อนกลับในตอนต้น และขยายกำลังออกไปในทิศทางเดียวกัน ยังมีการป้อนกลับมากขึ้นเท่าไร มันก็ยังขยายกำลังสูงขึ้นเรื่อย ๆ

2. การป้อนกลับแบบสมดุลหรือแบบคานกำลัง (balancing feedback) เป็นการป้อนกลับซึ่งตรงกันข้ามกับตอนต้น ที่จะทำให้ผลกระทบลดน้อยลง และกลับคืนสู่สมดุล

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมศรี จินะวงษ์ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชน ที่ใช้แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง” การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจ พอเพียงในอดีตและปัจจุบัน 2) วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) วิเคราะห์การกระจายรายได้ในชุมชน ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยวิธีวิจัยเอกสาร วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบ ไม่มีส่วนร่วม) และวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (วิธี decomposability โดยใช้ Gini coefficient กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 123 ครัวเรือนในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ และจำนวน 49 ครัวเรือนในชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม) ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและในปัจจุบัน มีทั้งสิ่งที่เป็นจุดร่วมและจุดต่าง สำหรับจุดร่วมคือการเน้นในเรื่องพออยู่ พอกิน การพึ่งตนเอง การพึ่งพาซึ่งกันและกัน การมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม จุดต่างคือ ในสภาพปัจจุบันการผลิตเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการบริโภคของครัวเรือนและเพื่อการค้า การบริโภคเป็นไปทั้งเพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิต และเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการแลกเปลี่ยนเป็นไปทั้งในระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก การจัดสรรหรือการแบ่งปันเป็นไปทั้งในระดับชุมชนและระดับรัฐ 2) กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอาศัยปัจจัยการเรียนรู้ ทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่ม จากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยชุมชนใช้ศรัทธาที่มีต่อบุคคล ศรัทธาในตน และกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นเครื่องหนุนนำการเรียนรู้ 3) เพื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของรายได้ทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม พบว่าหลังจากที่ชุมชนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง การกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้น

ประทีป พรหมสิทธิ์ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง” งานศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนา สังคม เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตาม แนว พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยศึกษาข้อมูลทฤษฎี และ ปฐมภูมิ การดำเนินชีวิตในสังคมมี 2 ระดับ คือระดับสามัญชนทั่วไป เป็นชีวิตของผู้ครองเรือน ต้อง อยู่ในระเบียบของสังคม ขอมรับระบบเศรษฐกิจที่สังคมสร้างขึ้นมาด้วยความเข้าใจ ส่วนอีกระดับ หนึ่งคือบรรพชิตที่ไม่ต้องดำเนินไปตามระบบแบบแผนเศรษฐกิจ เพราะไม่มีกิจกรรมทางวัตถุ หาก ว่าจำเป็นไม่พึงคิดเป็นกำไรหรือขาดทุน มุ่งให้เป็นอยู่อย่างบริสุทธิ์ทางจิต วิญญาน และช่วยชี้แนะให้ ประชาชนมีคุณภาพชีวิตโดยคุณธรรม จากการศึกษาแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทราบว่าเป็น หลักจริยศาสตร์ในพุทธศาสนา คือหลักสันโดษ ซึ่งมีความหมายว่า ความพอดี พอเพียง พอประมาณ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยพุทธศาสนายอมรับความสามารถของมนุษย์ซึ่งสามารถพัฒนา ไปสู่เป้าหมายในการแก้ปัญหาของมนุษย์และสังคมที่มีอยู่ได้ ด้วยการศึกษาให้เข้าใจในชีวิต จิตใจ ของตนเอง และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างเข้าใจ และเป็นขั้นตอน ซึ่งจะทำให้การจัดการเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาพบว่า แนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงเชิงปรัชญาตั้งอยู่บน 3 ทฤษฎี คือ ประสพการณ์นิยม ปฏิบัตินิยม และธรรมชาตินิยม หลัก เศรษฐกิจพอเพียง ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาจากภายในสู่ภายนอกที่มุ่งเอาชนะกิเลสที่มีอยู่ ในจิตใจ คือความโลภ ความโกรธ ความหลง เน้นการมีปัญญารู้เท่าทันในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และเป็นการพัฒนาตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อมด้วยความสมดุล เมื่อศึกษา แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อย่างถ่องแท้แล้ว สามารถประยุกต์ใช้กับสังคม ชุมชนอื่น ๆ ได้ ไม่ใช่แค่สังคมเกษตรกรรมเท่านั้น สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคมได้ด้วยคามมีสติและมีปัญญา

สง่า พลสงคราม (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ กับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย” งานศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์ เชิงพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย โดยวิธีการศึกษาภาคเอกสารตามที่ปรากฏในคัมภีร์และ งานวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนภาคสนามใช้วิธีการสัมภาษณ์นักวิชาการ ผลการวิจัยพบว่า เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมิได้เริ่มจากสมมติฐานทางเศรษฐศาสตร์ แต่เป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการ ดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมะ ในฐานะเป็นปทัสถานให้เกิดดุลยภาพ ระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติ มนุษย์กับสังคม และภายในจิต ตามหลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะ โดยใช้สติปัญญาควบคุม และกำหนดเป้าหมายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ให้ดำเนินไปสู่การมีคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณ ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นความพอเพียงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เริ่มจากการผลิตบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง ตามแนวทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 1 พึ่งตนเองระดับครอบครัว ด้วยการจัดสรรพื้นที่และแหล่งน้ำให้เหมาะสมกับการผลิต ขั้นที่ 2 การรวมกลุ่มระดับชุมชนในรูปของสหกรณ์ ขั้นที่ 3 ธุรกิจชุมชน ขยายโครงสร้างการผลิตและการค้า ร่วมกับภาครัฐและเอกชน จุดร่วมที่สำคัญ คือ มิติทางสังคมและจริยธรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์ในชุมชน มีการพึ่งตนเอง การรวมกลุ่ม การแบ่งปัน เหล่านี้บ่งบอกถึงจริยธรรม คือ ความสามัคคี ความพอเพียง และความเสียสละ คุณสมบัติดังกล่าวทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพและยกระดับคุณธรรมตนเองได้ ขณะเดียวกันก็เป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ ส่วนที่แตกต่างกันคือ เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ มีคำสอนที่แสดงถึงโครงสร้างของความสัมพันธ์ในระบบชีวิตที่อาศัยกันทั้งมนุษย์และสัตว์ ในฐานะสรรพชีวิตที่มีค่าแบบองค์รวม แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีแนวคิดที่แสดงถึงระบบโครงสร้างการผลิตที่สอดคล้องกับการบริโภค บนพื้นฐานของการดำรงชีพได้อย่างยั่งยืน และสอดคล้องในระบบนิเวศ จะเห็นได้ว่าเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธได้เสนอหลักศีลธรรมเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้ เกิดความพอดี ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงได้เน้นระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกัน ระหว่างการผลิตกับการบริโภคบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม

จากการศึกษาพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยจำนวน 15 แห่ง ที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2547ค: 1-16) พอสรุปได้เป็นภาคต่าง ๆ ดังนี้

1. บ้านนาอีสาน หมู่ 16 ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคารพันธุ์ไม้ ธนาคารปลา ข้าวกล้องหอมมะลิแดงตราสีมือหมุน น้ำตาลอ้อย ปลุกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า กลุ่มวนเกษตร การลงแขกเกี่ยวข้าว กลุ่มแปรรูปสมุนไพร กลุ่มทำอิฐ ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีแผนชุมชนพึ่งตนเอง มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเป็นประจำทุกวันที่ 15 ของเดือน และใช้เวทีประชาคมตัดสินใจ โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีกองทุนสวัสดิการเกิด เจ็บ การศึกษา กองทุนตำรวจชุมชน มีป่าชุมชน 600 ไร่ ชุมชนได้รางวัลลูกโลกสีเขียว มีกองทุน SIF และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีให้การสนับสนุนโรงเรียนของชุมชน นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนเริ่มลด ละเลิก บุหรี่ เหล้า

2. บ้านหนองไผ่ หมู่ 4 ตำบลหนองแวง อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ ปลุกพืชผักปลอดสารพิษ มีการออมทรัพย์ทุกเดือน มีกลุ่มเกษตรกรรมตามฤดูกาล ซึ่งความมีเหตุผลคือ จัดทำแผนชุมชนระดับตำบล มีการแบ่งบทบาทหน้าที่คณะกรรมการ โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีระบบสวัสดิการดูแลผู้สูงอายุ เยาวชน ผู้เจ็บป่วย สมาชิกมีความเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน รู้รักสามัคคี มีหอกระจายข่าวอย่างต่อเนื่อง

3. บ้านคลองยายกี หมู่ 8 ตำบลคลองเงิน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ เป็นหมู่บ้านที่ยังดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม มีการสื่อสารกันแนวราบเพราะพื้นที่น้อยเพียง 380 ไร่ ทำการเกษตรปลอดสารพิษ 100 % มีการทำน้ำตลมะพร้าวคุณภาพดี มีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร มีกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีแผนชุมชนพึ่งตนเอง ผู้นำชุมชนได้รับการยอมรับนับถือในเรื่องคุณวุฒิ วิทยุวิ มีภาวะผู้นำสูง มีเวทีการเรียนรู้เป็นประจำ และสมาชิกมีส่วนร่วมในงานพัฒนา โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูคลอง สภาพแวดล้อมต่าง ๆ และมีกองทุนสวัสดิการ

4. บ้านหนองกลางดง ตำบลศิลาตอย กิ่งอำเภอสามร้อยยุด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทำกลุ่มปลูกสับปะรด (ประกันราคา) กลุ่มแปรรูป (กล้วยกวน สับปะรดกวน) กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำประปาหมู่บ้าน กลุ่มร้านค้าชุมชน กองทุนชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนดีเด่น ซึ่งความมีเหตุผลคือ เป็นหมู่บ้านที่เป็นต้นแบบสำหรับการศึกษาดูงานเรื่องแผนที่ชุมชนพึ่งตนเอง มีเวทีการเรียนรู้ผ่านสภาผู้นำ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ หนี้สินลดลง ได้รับรางวัลหมู่บ้านพัฒนาจากกรมพัฒนาชุมชน หมู่บ้านนำอยู่จากกรมอนามัย และหมู่บ้านปลอดยาเสพติด โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีกองทุนสวัสดิการ กลุ่มฌาปนกิจ สงเคราะห์ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน จัดงานทำบุญตามเทศกาลสำคัญทุกปี เช่น วันสงกรานต์ ลอยกระทง

5. บ้านทุ่งส้มป่อย หมู่ 4 ตำบลละมอ อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ กิจกรรมร้านลอยฟ้าตามใบสั่ง กิจกรรมการผลิตเครื่องแกงตำมือ กลุ่มแปรรูปยางแผ่น และกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีเวทีการเรียนรู้ต่าง ๆ ครั้ง มีการใช้กิจกรรมเป็นสื่อของการเรียนรู้ โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำพื้นที่ 1,500 ไร่ มีส้มป่อยซึ่งเป็นไม้พื้นเมืองมีสรรพคุณทางรักษาโรค ชุมชนมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ อย่างดี เอื้ออาทร มีกลุ่มออมทรัพย์ที่มีกองทุนสวัสดิการรักษายาบาล ทุนการศึกษา สวัสดิการผู้นำ คนทำงาน

6. บ้านวังลุ่ม หมู่ 4 ตำบลละอุ่นเหนือ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีกองทุนหมู่บ้าน มีกลุ่มกิจกรรมการเลี้ยงวัว ปลูกผักปลอดสารพิษ มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีการจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง มีเวทีการเรียนรู้เป็นประจำ โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ดำรงวิถีชีวิตกับธรรมชาติ มีน้ำตกห้วยตาเหล็ก อนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืด

7. บ้านห้วยยางขาม หมู่ 1 ตำบลห้วยยางขาม อำเภอชุม จังหวัดพะเยา มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย มีกลุ่มออมทรัพย์ มีกลุ่มถนอมอาหาร มีกลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ มีศูนย์สาธิตการตลาด (ร้านค้าสหกรณ์) ของหมู่บ้าน มีธนาคารหมู่บ้าน ซึ่งความมี

เหตุผลคือ เป็นหมู่บ้านที่ได้จัดทำแผนชุมชนต้นแบบในระดับจังหวัด มีศูนย์การเรียนรู้ในระดับตำบล และเป็นศูนย์ฝึกอบรมผู้นำ อาชีพเสริม สมาชิกมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีกลุ่มสวัสดิการชุมชน เป็นหมู่บ้านปลอดยาเสพติด กลุ่ม อสม. เป็นตัวแทนสำรวจและประชาสัมพันธ์ให้กับกรมอนามัย และมีกลุ่มฌาปนกิจ

8. บ้านหนองแดง ตำบลชนแดน อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย ได้แก่ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโพด กลุ่มปุ๋ยหมัก กลุ่มเกษตรกรรมปลอดสารพิษ และพร้อมจะพัฒนาสู่การพึ่งตนเองอย่างจริงจังและตั้งใจ ผู้นำมีความโดดเด่นเป็นแบบอย่าง ซึ่งความมีเหตุผลคือ เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง ผู้นำมีวิสัยทัศน์ สมาชิกมีความสามัคคี มีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวม มีแผนชุมชนพึ่งตนเอง มีเวทีการเรียนรู้เป็นประจำทุกเดือน โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีระบบกองทุนสวัสดิการทุนการศึกษา เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและผู้พิการ มีการอนุรักษ์ป่าชุมชน และมีฌาปนกิจสงเคราะห์

9. บ้านหนองปอน้อย ตำบลวังยาง อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน ปรับโครงสร้างทางการผลิตที่เป็นพืชเชิงเดี่ยวหวานคืนสู่วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง เป็นหมู่บ้านที่เน้นการสร้างผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลงโดยพัฒนาผ่านโรงเรียน แกนนำเกษตรกรรมระดับรากหญ้า มีกระบวนการในการพัฒนาความคิดอย่างต่อเนื่อง โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ วางเป้าหมายสร้างชุมชนเป็นสุขภายใน 4 ปี และปรับสภาพดิน น้ำ ป่า ให้กลับคืนสู่ธรรมชาติเพื่อคนอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

10. บ้านร่องกาศไต้ หมู่ 5 ตำบลร่องกาศ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรม กลุ่มข้าวกล้อง กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ ทำนาปลอดสารพิษ กลุ่มออมทรัพย์ กาดคนเมือง ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีความสามัคคี มีการใช้ภูมิปัญญาในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนวัดร่องกาศไต้ (โรงเรียนบุญผะยงค์) มีการจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง และมีวิทยุชุมชน โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีกองทุนสวัสดิการ กองทุนประกันชีวิต มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีกลุ่มฌาปนกิจ เยาวชนอนุรักษ์ภาษาล้านนา คนตรีพื้นบ้าน “สะล้อ ซอซึง”

11. บ้านดอนนาดี ตำบลบ้านขาม อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ เป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการกองทุนชุมชน และธนาคารหมู่บ้าน มีองค์ความรู้ที่หลากหลายในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเกษตรผสมผสาน การผลิตข้าวกล้อง การเลี้ยงไก่พื้นบ้าน และการทำขนม เป็นต้น และมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนนาดี ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีแผนแม่บทชุมชนที่มีกระบวนการมีส่วนร่วม และมีการ

ประสานทำแผนไปร่วมดำเนินการกับแผนตำบล มีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ต่อสาธารณชน ทั้งในด้านการเรียนรู้ระหว่างชุมชน และการใช้สื่อท้องถิ่น (วิทยุชุมชน) โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีกองทุนสวัสดิการของหมู่บ้านที่ไว้สำหรับฉุกเฉินและดูแลซึ่งกันและกัน

12. บ้านขาม หมู่ 2 ตำบลบ้านขาม อำเภอจตุรัส จังหวัดชัยภูมิ มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีกิจกรรมที่หลากหลาย เชื้อต่อกันและกันจนสามารถพึ่งตนเองได้ แม้ว่าอนาคตจะไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอก ชุมชนสามารถระดมทรัพยากร การพัฒนาโดยสามารถทำให้เกิดการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาจากกลไกการตลาดภายนอก และมีกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชน ระดับเครือข่าย ได้แก่ กลุ่มร้านค้า โรงสี บิมน้ำมัน กลุ่มซื้อขายผลิตภัณฑ์ การเกษตร กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีกระบวนการจัดทำแผนที่มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง สามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดต่อการจัดทำแผนตำบลได้อย่างเป็นรูปธรรม มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในชุมชน/ตำบล และผู้สนใจภายนอก โดยมีเวทีการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละกลุ่มที่มีอยู่ โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ มีระบบการบริหารจัดการทุนชุมชน และทุนภายนอกให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และจัดสวัสดิการได้อย่างมีระบบ มีคณะกรรมการรับผิดชอบ มีผลการดำเนินงาน และมีกระบวนการตรวจสอบภายในชุมชนที่ดี มีกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีฉาปนกิจหมู่บ้าน และมีศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ

13. บ้านม่วงหวาน-โคกเจริญ หมู่ 8, 15 ตำบลจันตุม อำเภอพลับพลาไชย จังหวัดบุรีรัมย์ มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีกลุ่มออมทรัพย์ที่ดำเนินการได้ผลดี และสามารถนำไปจัดระบบสวัสดิการช่วยเหลือคนภายในชุมชน มีการจัดการวิสาหกิจชุมชน มีโรงปุ๋ยอินทรีย์ กองทุนปุ๋ย มีกลุ่มอาชีพทำขนม ทอผ้าไหม ทำน้ำปลา แพทย์แผนไทย และธนาคารข้าว ซึ่งความมีเหตุผลคือ มีลักษณะทางสังคมที่สงบสุข ปลอดภัยและอบายมุข มีความสามัคคี มีกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยการมีส่วนร่วม มีแผนชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จนสามารถบรรจุในแผนระดับชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ มีการประชุมและจัดการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจ กองทุนโต๊ะเก้าอี้ กองทุนเพื่อการศึกษา และยกระดับบริการชุมชน ฯลฯ มีเครือข่ายประสานกันทั้งตำบล และอำเภอ โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ คนส่วนใหญ่ในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตภายใต้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างครอบคลุม มีระบบสวัสดิการชุมชน โดยนำผลกำไรจาก 12 กิจกรรม มาจัดทำเป็นกองทุนรักษาพยาบาล 300 บาท/วัน กองทุนการศึกษา ฉาปนกิจสงเคราะห์ สวัสดิการการเรียนรู้ และกลุ่มอนุรักษ์ควายไทย

14. บ้านทุ่งนาเมือง หมู่ 6 ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีกิจกรรมในการลดต้นทุนการผลิตคือการผลิตปุ๋ยชีวภาพ มีกลุ่มทอผ้าหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกเป็นสินค้า OTOP ระดับตำบล จังหวัด และกำลังส่งเข้าประกวด

ระดับประเทศ มีกลุ่มถนอมอาหาร ซึ่งความมีเหตุผลคือ คนในชุมชนมีความสามัคคีเอื้ออาทรต่อกัน มีการเชื่อมประสานความร่วมมือในงานพัฒนาชุมชน ระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และ อบต. ได้ดี โดยมีแผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือในการทำงานร่วมกัน โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ ชุมชนมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน มีการจัดระเบียบปกครองแบบกลุ่มบ้านสื่อสารกันในแนวราบ มีลักษณะการใช้ทุนทางสังคมค่อนข้างสูง มีกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน แม่บ้านรักษาป่า หนูน้อยรักษาป่า กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม กลองยาว และดนตรีเขาวงกต กลุ่มฉาบป่นกิจ กองทุนผู้พิการ กองทุนผู้สูงอายุ ทุนการศึกษา และมีอ่างเก็บน้ำเพื่อทำการเกษตรผสมผสาน

15. ชุมชนคลองลำไทร หมู่ 5 ตำบลโคกแฝด อำเภอนองจอก กรุงเทพมหานคร มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีสหกรณ์ร้านค้า มีกลุ่มเกษตรกรรม หัตถกรรม กลุ่มโรงสีข้าว และกลุ่มคหกรรม ซึ่งความมีเหตุผลคือ ได้รับรางวัลมากมาย ได้แก่ รางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 การพัฒนาในงานแม่เหล็กกลาง รางวัลชนะเลิศชุมชนสะอาดตามโครงการร่วมใจทำไทยให้สะอาด ของสมาคมสวรรค์ไทย มูลนิธิตาวิเศษร่วมกับกรุงเทพฯ รางวัลชนะเลิศการประกวดกิจกรรมวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ของสมาคมครูวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยร่วมกับกลุ่มชินวัตร รางวัลชนะเลิศการประกวดสวนหย่อมกินได้สู้ภัย IMF ลานคนเมือง 100 ปี คนดีหนองจอก โรงเรียนดีเด่นด้านรักษาความสะอาด 10 โรงเรียน ในสังกัดกรุงเทพมหานครร่วมกับบริษัทวิมแห่งประเทศไทย รางวัลชนะเลิศชุมชนดีเด่นในการร่วมใจสู้ภัยเศรษฐกิจ ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ รับพระราชทานโล่รางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อาสาสมัครสาธารณสุขดีเด่นของ กทม. และกระทรวงสาธารณสุข ชนะเลิศชุมชนสาธารณสุขมูลฐานดีเด่นระดับกรุงเทพมหานคร ชนะเลิศชุมชนสีเขียวโซนศรีนครินทร์ และรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 2 ชุมชนน่าอยู่ระดับ กทม. โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคม คือ จัดระเบียบ 13 กลุ่มบ้าน แต่ละกลุ่มสร้างงานสร้างรายได้ ชี้อุดมประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาแต่โบราณ มีผู้นำทางปัญญาหรือปราชญ์ชุมชนอหิมา มีระบบกองทุนสวัสดิการ ส่วนใหญ่เน้นการพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือกัน มีศูนย์การเรียนรู้ มีโรงเรียนสอนศาสนา มีกองทุนฉาบป่นกิจสงเคราะห์ และกองทุนชะกาด (การบริจาคเพื่อคนยากจน)

นอกจากนี้ พระพงษ์ เรืองวัฒนา (2550: 95-96) ได้ศึกษารายได้ และค่าใช้จ่ายของราษฎรในสถานีสาริต และถ่ายทอดการเกษตร ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม ตามพระราชดำริบ้านแปกแซมอำเภอบึงสามพัน จังหวัดเชียงใหม่ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ส่วนใหญ่ครัวเรือนมีรายได้ และค่าใช้จ่ายที่สมดุลกัน มีเพียงบางส่วนที่มีปัญหาหนี้สินที่ยังไม่สามารถชำระได้ เนื่องจากราษฎรบ้านแปกแซมซึ่งเป็นชนเผ่าลีซอมีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีอาชีพทำการเกษตรปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่เป็นพันธุ์พื้นบ้านที่มีความต้านทานโรคและแมลง ซึ่งเป็นภูมิ

ปัญญาคั้งเดิมของชนเผ่าที่สืบทอดกันมา มีการทำเกษตรผสมผสานนับเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชนเป็นไปด้วยดี มีความสามัคคีเอื้ออาทร และรู้จักการแบ่งปันช่วยเหลือกัน ราษฎรมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อนับถือผีที่เคารพนับถือ ธรรมชาติ แต่ปัจจุบันกระแสการบริโภคนิยมเพิ่มมากขึ้นและเข้าไปถึงชุมชนบ้านแปกแซม มีการสร้างถนนเข้าหมู่บ้านทำให้การคมนาคมดีขึ้น จึงมีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก มีการออกไปขายแรงงานนอกชุมชนกันมากขึ้น เมื่อกลับเข้าไปในหมู่บ้านก็นำวัฒนธรรมตะวันตกการบริโภคนิยมกลับเข้ามาด้วย ทำให้ราษฎรบ้านแปกแซมมีการบริโภคนิยมมากขึ้น มีการแข่งขันด้านการบริโภค เช่น เสื้อผ้า เครื่องอำนวยความสะดวก และที่ขาดไม่ได้ คือ จักรยานยนต์ ซึ่งแต่ละครอบครัวจะต้องมี นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาพัฒนาทั้งทางด้านการสื่อสาร โดยมีการติดตั้งโทรศัพท์บ้าน และโทรศัพท์มือถือ การดำเนินชีวิตของราษฎรในชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเริ่มไม่พอเพียง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มลดลง คนในชุมชนมีความเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น เนื่องจากไม่ค่อยมีเวลาพูดคุยต้องแข่งขันกันทำมาหากินเพื่อหาเงินมาซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก บางครั้งต้องแย่งที่ดินและน้ำในการทำการเกษตร

ภาคสรุป

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน (economic life guiding principles) ในทางที่ควรจะเป็น เป็นปรัชญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ทั้งระดับครอบครัว ระดับชุมชน และชุมชนรัฐ นอกจากนี้ยังสามารถใช้ได้กับคนทุกระดับ อาทิ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ เป็นต้น ตลอดเวลาทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต แล้วเป็นปรัชญาที่มองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัต (dynamic) ว่าสถานการณ์ในโลกนั้นมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา เนื่องจากความเชื่อมโยงของปัจจัยต่างๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และยังเป็นปรัชญาที่มุ่งผลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตในแต่ละช่วงเวลา เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนาในมิติทางธรรมชาติ ทางสังคม และทางเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้กรอบแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ต้องมีการตัดสินใจและการดำเนินการในแต่ละขั้น บนพื้นฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง ภายใต้เงื่อนไขของความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรมนั้น จะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของชุมชน สามารถสรุปและแบ่งแยกความหมายของหลักปรัชญาได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับจิตสำนึก คือ การใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการ

รู้จักตนเอง ฟังตนเองและฟังผู้อื่นซึ่งกันและกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง รู้จักกลดกิเลสและลดความต้องการของตนเองลง เพื่อให้เหลือแรงและเวลาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากขึ้น ระดับปฏิบัติ คือ ฟังตนเองได้ อยู่ได้ อย่างพอเพียง อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร และอยู่ดียิ่งขึ้นด้วยการเรียนรู้ ระดับปฏิเวธ (ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ คือ ความพอเพียงในระดับครอบครัว ความพอเพียงในระดับชุมชน และความพอเพียงในระดับสังคม นอกจากนี้ เศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ การยึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการฟังตนเอง 5 ประการ คือ ฟังตนเองทางจิตใจ ฟังตนเองทางสังคม ฟังตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ ฟังตนเองทางเทคโนโลยี และฟังตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมในชุมชนที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มกิจกรรมหลัก คือ กิจกรรมการผลิต โดยเฉพาะในภาคการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม แต่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างคุ้มค่า ด้วยการหมุนเวียนทุนธรรมชาติภายในพื้นที่ และด้วยวิธีการทำการเกษตรที่เน้นปลูกเพื่อกินเองก่อน มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชนด้วยทุนทางสังคมที่มีอยู่ และกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม จิตสำนึกท้องถิ่น ส่งเสริมวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง

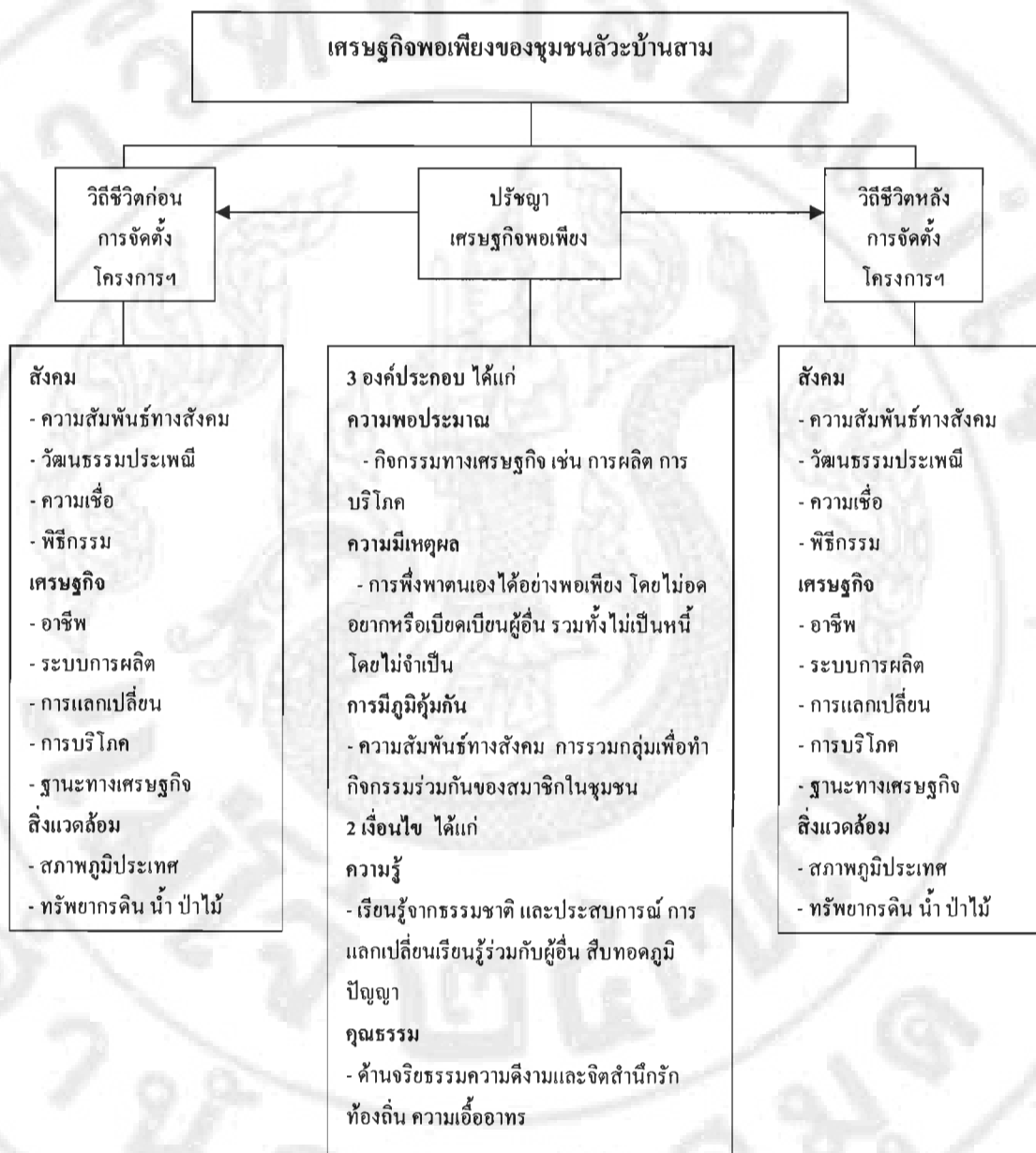
การจะนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้ได้ผลในการดำเนินชีวิต จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือร่วมกับผู้อื่น การเรียนรู้ที่ผ่านกระบวนการไตร่ตรองและเรียนรู้จากการปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และประสบการณ์ระหว่างผู้ที่มีความสนใจร่วมกัน จะทำให้สามารถตระหนักถึงประโยชน์และความสุข ที่จะได้รับจากการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ แล้วเกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนคติ นำเอาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป จิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสุขที่เกิดจากความพอใจในการใช้ชีวิตอย่างพอดี และรู้จักระดับความพอเพียง จะนำไปสู่การประกอบสัมมาชีพหาเลี้ยงตนเองอย่างถูกต้อง ไม่ให้อดอยากจนเบียดเบียนตนเอง หรือไม่เกิดความโลภจนเบียดเบียนผู้อื่น แต่มีความพอเพียงที่จะคิดเผื่อแผ่แบ่งปันไปยังคนอื่น ๆ ในชุมชน หรือองค์กร และสังคมได้ อย่างไรก็ตาม ระดับความพอเพียงของแต่ละคนอาจจะไม่เท่ากัน หรือความพอเพียงของคนคนเดียวกันแต่ต่างเวลา ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้แล้วแต่เงื่อนไขภายในและภายนอก ตลอดจนสภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อความพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงไม่เป็นคู่มือหรือสูตรสำเร็จ หากแต่ผู้ปฏิบัติต้องใช้สติปัญญาใคร่ครวญให้เข้าใจอย่างชัดเจน แล้วจึงนำไปประยุกต์ใช้เอง

การจะดำรงชีวิตอยู่ได้ตามหลักการพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จำเป็นต้องเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตามอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ควบคู่ไปกับการพยายามหาหนทางหรือวิธีการที่จะดำรงชีวิตตามหลักการพื้นฐานของ

เศรษฐกิจพอเพียง ให้ดำเนินไปได้อย่างสมดุลและสอดคล้องกัน โดยอาศัยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวสร้างภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบที่ชุมชนอาจจะได้รับจากกระแสโลกาภิวัตน์ ไม่ให้กระแสเหล่านั้นเข้ามาทำลายเอกลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชนจนชุมชนต้องล่มสลาย สนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีขึ้นในระดับต่าง ๆ ทั้งในระดับการจัดการชีวิตตนเอง จัดการภายในครอบครัว จัดการภายในชุมชน และวิสาหกิจระดับต่าง ๆ ใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เป็นองค์รวมเพื่อความสมดุลและยั่งยืน หรือเป็นยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อม และมุ่งรักษาความสมดุลของการพัฒนา เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการใช้ทุน 3 ด้านอย่างสมดุลกัน ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากร สามารถสร้างเครือข่ายแห่งความร่วมมือเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งเชื่อมโยงผลประโยชน์ระดับท้องถิ่น และผลประโยชน์ระดับชาติเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมกันต่อไปได้

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้นำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ได้ดังนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ภาพ 2 กรอบแนวความคิดในการศึกษา

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย โดยมีวิธีการดำเนินการศึกษา ดังนี้

สถานที่ดำเนินการศึกษา

การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ในพื้นที่บ้านสาม หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เนื่องจากเห็นว่าเป็นหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ราษฎรเป็นชนเผ่าลัวะ ซึ่งมีประวัติความเป็นมา และวัฒนธรรมประเพณีสั่งสมมายาวนาน เดิมการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนอยู่แบบพึ่งตนเองและพึ่งพาธรรมชาติ ชุมชนมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ต่อมากระแสนการพัฒนาได้แพร่ขยายเข้ามาในชุมชน ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาของชุมชนลัวะบ้านสามต่อไป

แหล่งข้อมูล

ผู้ศึกษาได้กำหนดให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำทางธรรมชาติ ผู้สูงอายุ และชาวบ้านที่เข้ามาและไม่เข้ามาทำงานในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การสัมภาษณ์เริ่มที่แกนนำก่อน เช่น ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้อาวุโสหรือผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ แล้วจึงถามต่อถึงบุคคลอื่นๆ ที่ควรจะสัมภาษณ์ในเรื่องและขอบเขตเดียวกันและเมื่อข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้เกิดความซ้ำกันจนเกิดเป็นแบบแผนแน่นอนแล้วแม้จะสอบถามผู้อื่นอีก ข้อมูลที่ได้ก็จะออกมาในลักษณะเดียวกัน แสดงว่าจำนวนตัวอย่างเพียงพอแล้ว (เบญญา

ยอดดำเนิน-แอ็ดดิกซ์, 2541: 99-100) จำนวนชาวบ้านที่ทำการสัมภาษณ์มีทั้งหมด 60 คน โดยคนหนึ่งจะไปนั่งพูดคุยด้วยประมาณ 7 ครั้ง ๆ ละประมาณ 1-2 ชั่วโมง ส่วนใหญ่จะไปนั่งพูดคุยที่บ้านหรือในไร่นาของชาวบ้าน

เครื่องมือในการศึกษา

เครื่องมือในการศึกษาประกอบด้วย

1. **แบบสัมภาษณ์** ผู้ศึกษาจะใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นตามแนววัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยสำรวจข้อมูลวิถีการดำเนินชีวิตในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน จัดแนวคำถามที่สอดคล้องกับประเด็นที่จะศึกษาและครอบคลุมวัตถุประสงค์ไว้ล่วงหน้า โดยจะทำการเก็บข้อมูลด้วยการจดบันทึก ร่วมกับการบันทึกเทป
2. **การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม** ผู้ศึกษาจะใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมของคนในชุมชน ตลอดจนถึงวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชน โดยการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการและจดบันทึกประจำวัน ตลอดจนการบันทึกภาพ

การทดสอบเครื่องมือ

การทดสอบเครื่องมือในการศึกษานี้ ผู้ศึกษานำแนวคำถามที่กำหนดขึ้นให้คณะกรรมการที่ปรึกษาตรวจสอบความครอบคลุมของประเด็นคำถามในแบบสัมภาษณ์ แล้วปรับปรุงแก้ไขอย่างเหมาะสมก่อนนำไปใช้จริง

การรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2548 ถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2550 รวมระยะเวลา 1 ปี 11 เดือน โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่และลักษณะของชุมชน
2. ประสานงานกับหน่วยงานของรัฐและผู้นำชุมชน เพื่อขอความร่วมมือในการศึกษา โดยแนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษา วิธีการเก็บข้อมูล และขออนุญาตเข้าพักในหมู่บ้าน

3. เก็บรวบรวมข้อมูลในด้านต่าง ๆ โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม
4. ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน
5. ทำการสัมภาษณ์ โดยขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียง บันทึกภาพ
6. การสนทนากลุ่มในบางประเด็นที่จำเป็นต้องเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียด

ยิ่งขึ้น

ตลอดระยะเวลา 1 ปี 11 เดือนในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาได้รับความอนุเคราะห์ และความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชุมชนลัวะบ้านสามในการให้ข้อมูลด้านต่าง ๆ และผู้ศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน และชาวบ้านส่วนใหญ่สามารถพูดภาษาคำเมืองและภาษาไทยได้ ทำให้ภาษาไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการติดต่อสื่อสารและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้ ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ของ DenZin (1970) อ้างใน สุภางค์ จันทวานิช (2545: 129-130) ซึ่งมีวิธีการ ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) วิธีการตรวจสอบ คือ การสอบแหล่งข้อมูล แหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ แหล่งบุคคล ถ้าข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลที่ได้จะเหมือนเดิมหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อพิสูจน์ความถูกต้องของข้อมูล
2. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) คือการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมเป็นเรื่องเดียวกัน คือใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ควบคู่กับการซักถามจากแบบสัมภาษณ์และการจัดกลุ่มสนทนาประกอบด้วย
3. ประมวลรูปภาพต่าง ๆ ในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ กระบวนการผลิต เพื่อใช้ประกอบในการวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้รวบรวมจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการจัดสนทนากลุ่ม มาทำความเข้าใจในเบื้องต้น จากนั้นนำมาวิเคราะห์ดูความเป็นเหตุเป็นผลของ

ข้อมูล พิจารณาถึงความเกี่ยวข้องของข้อมูล แล้วจึงนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การศึกษาที่ตั้งไว้

ทั้งนี้การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลทำไปพร้อม ๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการศึกษา ด้วยการเขียนบันทึกอย่างละเอียดพร้อมกับการจัดหมวดหมู่ แยกแยะประเภทเนื้อหา การจัดระบบข้อมูล แล้วนำเอาข้อมูลมาสร้างเป็นแนวความคิด จากนั้นจึงเอาแนวความคิดมาหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ เพื่อนำมาสรุปเป็นผลการศึกษา

บทที่ 4

ผลการศึกษาและวิจารณ์

การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ผลการศึกษามีดังนี้

ตอนที่ 1 โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ความเป็นมา

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของคอยอมพายเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 900-1,462 เมตร เดิมสภาพป่าโดยทั่วไปเป็นป่าดิบเขา (hill evergreen forest) ที่มีความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าชนิดนี้มักกระจายอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำที่มีความสูงตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไป มีไม้วงศ์ก่อ (Fagaceae) เป็นไม้เด่น พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ไม่ผลัดใบ สภาพป่าจึงมักแน่นทึบไปด้วยสีเขียวของไม้ชนิดต่าง ๆ ตลอดปี คอยอมพายเป็นแหล่งต้นน้ำของลำห้วยสำคัญ 2 สาย คือ ห้วยแม่ปู้ และห้วยไม้หมื่น มีน้ำไหลอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี เป็นแหล่งต้นน้ำของลำแม่ปิงน้อย และไหลต่อไปยังลำน้ำแม่แจ่มซึ่งเป็นลำน้ำสาขาหลักของลำน้ำแม่ปิง และเป็นน้ำสายหลักของประเทศ ในอดีตเคยพบสัตว์ป่าหลากหลายชนิดในป่าแห่งนี้ เช่น เก้ง ชะนี กระต่ายป่า ไก่ป่า หมูป่า เม่น งู และนกนานาชนิด พื้นที่ป่าบนคอยแห่งนี้ถูกบุกรุกจับจองที่ทำกินมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตรเป็น วงกว้างเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นพื้นที่หลายพันไร่ มีการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาถอนวัชพืช และฮอร์โมนเร่งการเจริญเติบโต ส่งผลให้สภาพพื้นที่ต้นน้ำลำธารเสื่อมโทรม ก่อให้เกิดปัญหาความแห้งแล้ง การพังทลายของดิน เกิดการกัดเซาะตะกอนต่าง ๆ รวมทั้งสารเคมีที่เป็นพิษลงสู่ลำห้วย ทำให้เกิดการ ตื้นเขินของลำน้ำและเป็นผลเสียต่อแหล่งต้นน้ำลำธาร ด้วยสาเหตุดังกล่าวข้างต้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถจึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพายขึ้น เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2546 การดำเนินงานพัฒนาได้เริ่มขึ้นตั้งแต่วันที่ 2 เมษายน 2546 เป็นต้นมา จวบจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 4 ปี โดยมุ่งเน้นในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าในพื้นที่ต้นน้ำคอยอมพาย ในขณะเดียวกันก็ทำการพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพให้ราษฎรในพื้นที่สามารถดำรงชีพอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูลกัน

พระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2546

1. ให้จัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูง ตามพระราชดำริ คอยอพยพ
2. ให้จัดตั้งธนาคารไม้พื้น
3. ให้จัดตั้งธนาคารข้าวในหมู่บ้านบ้านสาม

วัตถุประสงค์ของโครงการฯ

1. สาธิตและทดลองปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจบนพื้นที่สูง ทั้งพืชผัก ไม้ดอก และไม้ผลเมืองหนาว
2. เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้านใกล้เคียง อีกทั้งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน
3. เพื่อสกัดกั้นการบุกรุกแผ้วถางป่าบริเวณดังกล่าว โดยการจัดระเบียบชุมชน ที่อยู่ใกล้เคียง ตลอดจนปรับปรุงระบบนิเวศป่าต้นน้ำ เพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ต้นน้ำ

เป้าหมายของโครงการฯ

1. เป็นแหล่งเรียนรู้ และจ้างงาน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองตามแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง”
2. เป็นแหล่งผลิตและสำรองอาหารคุณภาพดี
3. เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร นิเวศ และวัฒนธรรม
4. ให้คนอาศัยอยู่ร่วมกับป่าอย่างสมดุลและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

หน่วยงานร่วมโครงการฯ

1. สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
2. สำนักงานทรัพยากรน้ำ ภาค 1 ลำปาง กรมทรัพยากรน้ำ
3. กรมทรัพยากรน้ำบาดาล
4. สถานีพัฒนาที่ดินเชียงใหม่ กรมพัฒนาที่ดิน
5. สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 1 กรมวิชาการเกษตร
6. ศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตแม่ฮ่องสอน สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 1 กรมวิชาการเกษตร
7. ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูง จังหวัดเชียงใหม่
8. สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร เขต 6 กรมส่งเสริมการเกษตร

9. สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ และสำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน
กรมส่งเสริมการเกษตร

10. ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดเชียงใหม่ กรมประมง

11. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน กรมปศุสัตว์

12. สำนักงานพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานพื้นที่ 10 กรมพัฒนา
พลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน

13. กรมทหารราบที่ 7 กองพันทหารราบที่ 1 (ร.7 พัน.1) กองทัพภาคที่ 3

14. สำนักงานเขตการศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน

15. สำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดเชียงใหม่

16. อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

17. อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

18. สำนักงานสาธารณสุข อำเภอแม่ลาน้อย กระทรวงสาธารณสุข

19. องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยห้อม

20. องค์การบริหารส่วนตำบลปางหินฝน

ลักษณะพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นพื้นที่ที่อยู่ในแผนการพัฒนาของโครงการสถานี
พัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย โดยมีรายละเอียดของพื้นที่ ดังนี้

ที่ตั้งและอาณาเขต

พิกัดที่ตั้ง QMA 085336 ระวางแผนที่ 4645 IV ตามแผนที่แสดงภูมิประเทศของกรม
แผนที่ทหาร มาตราส่วน 1: 50,000

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านเซโคซา ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่ม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านแม่และ ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านห้วยห้าใหม่ ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน ซึ่งมีความลาดชันมากกว่า 35% อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 900-1,462 เมตร จุดที่ตั้งโครงการฯ มีความสูงเฉลี่ยจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 1,000 เมตร จุดสูงสุดคือดอยอมพายซึ่งมีความสูง 1,462 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง โดยลักษณะทั่วไปประกอบด้วยพื้นที่ภูเขา

สภาพทางปฐพีวิทยา

สภาพทั่วไปเป็นดินสีดำนํ้าตาล ชั้นดินลึก มีความสมบูรณ์ค่อนข้างสูง ดินร่วนปนทราย ระบายน้ำได้ดี ง่ายต่อการพังทลาย ดินเป็นกลุ่มชุดดิน 62 ทั้งหมด

สภาพทางธรณีวิทยา

เป็นหินที่เกิดในยุคพาเลโอโซอิก (paleozoic era) หินที่พบได้แก่ หินแกรนิต หินตะกอน หินแปร หินทราย หินชนวน หินฟิลไลต์ และหินควอตไซต์ เป็นต้น

สภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศแบบกึ่งเขตร้อน มี 3 ฤดู ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ มีอุณหภูมิเฉลี่ย 23.03 °C อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 26.55 °C อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 19.50 °C มีปริมาณน้ำฝน 1,576.91 มิลลิเมตรต่อปี

สภาพทางอุทกวิทยา

พื้นที่โครงการฯ อยู่ในลุ่มน้ำแม่แจ่ม เขตอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีลำห้วยสำคัญ 4 สาย คือ ห้วยแม่ปู้ ห้วยไม้หมื่น ห้วยกองเจือง และห้วยบ้าน

สภาพป่าและพรรณไม้

เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน บางแห่งมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์จากการดูแลรักษาของชุมชน บริเวณต้นน้ำลำธารมีน้ำไหลตลอดปี จากการสำรวจพบว่าสภาพป่าโดยทั่วไปเป็นป่าดิบเขา (hill evergreen forest) ป่าชนิดนี้มักกระจายอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไป มีไม้วงศ์ก่อ (Fagaceae) เป็นไม้เด่น พรรณไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ไม่ผลัดใบ สภาพป่าจึงมักแน่นทึบไปด้วยสีเขียวของพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ ตลอดปี

สัตว์ป่า

มีสัตว์ป่าหลายชนิดอาศัยอยู่ เช่น เก้ง ชะนี กระต่ายป่า ไก่ป่า หมูป่า เม่นหางสั้น เม่นหางพวง หมาหริ่ง หมูหริ่ง กระต๊อหรือกระเรียน แมวป่า นกชนิดต่าง ๆ สัตว์เลี้ยงลูกเลี้ยงที่ไม่มีเขา เช่น งูเห่า งูหลาม งูเห่า งูแมวเซา ฯลฯ

การคมนาคม

การเดินทางไปยังโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริคดยอมพาย มีเส้นทางคมนาคมโดยรถยนต์ 2 เส้นทาง คือ เส้นทางที่ 1 ทางหลวงหมายเลข 108 (จังหวัดเชียงใหม่-อำเภอแม่แจ่ม) คิดเป็นระยะทางประมาณ 178 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 5 ชั่วโมง ถนนมีลักษณะโค้งตามไหล่เขาและลาดชัน ในฤดูฝนถนนลื่นไม่สะดวกที่จะใช้เส้นทางนี้ และเส้นทางที่ 2 ทางหลวงหมายเลข 108 (จังหวัดเชียงใหม่-บ้านกองลอย) คิดเป็นระยะทางประมาณ 208 กิโลเมตร ถนนทุรกันดาร ขรุขระ แต่สามารถใช้เดินทางได้ทุกฤดู ระยะเวลาในการเดินทางประมาณ 6 ชั่วโมง

การดำเนินงานของโครงการฯ

โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คดยอมพาย เป็นศูนย์รวมของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาร่วมกันพัฒนาในลักษณะระบบบริการเบ็ดเสร็จที่จุดเดียว (one stop service) โดยดำเนินการพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. พัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรในพื้นที่โครงการฯ
2. ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมของพื้นที่
- 3.ฟื้นฟูสภาพพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยให้ราษฎรในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรบ้านสาม

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรบ้านสามได้ทำเป็นลำดับขั้น โดยสร้างพื้นฐานความจำเป็นของราษฎรเป็นเบื้องต้นก่อน การวางแผนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมของพื้นที่ เพื่อให้เกิดความสมดุลในด้านต่าง ๆ จำเป็นต้องมีการจำแนกพื้นที่เพื่อจัดระเบียบชุมชน ส่งเสริมอาชีพ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม โดยโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คดยอมพาย ได้ใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) ในการจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ เพื่อวางแผนกำหนดพื้นที่ในการพัฒนาเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 พื้นที่อยู่อาศัย

ส่วนที่ 2 พื้นที่ทำกิน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 2.1 พื้นที่ทำกินถาวร
- 2.2 พื้นที่ไร่หมุนเวียน

ส่วนที่ 3 พื้นที่ป่า

3.1 พื้นที่ป่าใช้สอย

3.2 พื้นที่ป่าอนุรักษ์

การพัฒนาเริ่มในส่วนของพื้นที่อยู่อาศัยก่อน โดยโครงการฯ ได้จัดระเบียบชุมชนบ้านสาม จำนวน 35 ครัวเรือน ดำเนินการพัฒนาคุณภาพชีวิตและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น สาธารณูปโภค การศึกษา สาธารณสุขและสุขอนามัย สวัสดิการสังคม ตลอดจนความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนทั้งแนะนำส่งเสริมการทำเกษตรกรรมอย่างถูกวิธี และให้ความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สร้างจิตสำนึกในการอยู่กับป่าอย่างยั่งยืนตลอดไป โดยมีการสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน วัตถุประสงค์ และเป้าหมายของโครงการฯ ฝึกอบรม และจัดรายการศึกษาดูงาน

สาธารณูปโภค

กิจกรรมจัดหาแหล่งน้ำของโครงการฯ ได้จัดให้ราษฎรบ้านสามมีน้ำอุปโภค บริโภคครบทุกหลังคาเรือน โดยประสานงานกับกรมทรัพยากรน้ำ เข้ามาจัดสร้างระบบประปาภูเขาพร้อมถังจ่ายน้ำความจุ 99 ลูกบาศก์เมตร ให้ราษฎรบ้านสาม ทำให้มีน้ำอุปโภคบริโภค สามารถเปิดก๊อกน้ำใช้ได้ทุกหลังคาเรือน ส่วนน้ำเพื่อการเกษตรมีการสร้างฝายทดน้ำ 6 แห่ง สร้างถังพักน้ำขนาด 1,000 ลูกบาศก์เมตร จำนวน 3 ใบ และขนาด 150 ลูกบาศก์เมตร จำนวน 8 ใบ เป็นลักษณะอ่างใหญ่เดิมอ่างเล็ก โดยน้ำที่ได้จะสนับสนุนการทำการเกษตรของราษฎรครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 300 ไร่ ซึ่งในปัจจุบันสามารถปลูกพืชผักหลังการทำไร่

นอกจากนี้ ยังมีโครงการจัดหาน้ำบาดาล และระบบน้ำสะอาด เพื่อสนับสนุนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยปีงบประมาณ 2550 ได้ทำการเจาะบ่อน้ำบาดาล จำนวน 3 บ่อ พร้อมติดตั้งเครื่องสูบน้ำไฟฟ้า และในปีงบประมาณ 2551 จะจัดทำระบบปรับปรุงคุณภาพน้ำขนาดเล็ก (ระบบ Reverse Osmosis: RO) ต่อไป

การศึกษา

สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นที่หมู่บ้านบ้านสาม เมื่อปี พ.ศ. 2516 จำนวน 1 โรง คือ โรงเรียนบ้านสาม เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นอกจากนี้ ยังมีสำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนโครงการฯ เข้ามาให้การสนับสนุนด้านการศึกษาแก่ราษฎรด้วย ในอดีตผู้ชายส่วนใหญ่ได้เรียนหนังสือและจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ส่วนผู้หญิงไม่ค่อยได้เรียนหนังสือ เพราะพ่อแม่ไม่สนับสนุน ปัจจุบันชาวบ้านทั้งหญิงและชายได้เรียนหนังสือกันทุกคนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 และมีหลายคนที่ได้เรียนถึงระดับปริญญาตรี

สาธารณสุขและสุขอนามัย

นับแต่อดีตราษฎรบ้านสาม ใช้วิธีการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยเก็บหาสมุนไพรมา รักษาตามภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา โดยมีหมอเมืองประจำหมู่บ้านช่วยเป็นที่ปรึกษาอาการเจ็บป่วย ให้คนในชุมชน ต่อมา กระทรวงสาธารณสุขได้จัดตั้ง “สถานีอนามัยบ้านสาม” ขึ้นในหมู่บ้าน โดย ครอบคลุมพื้นที่ บ้านสาม บ้านแม่และ บ้านละอองเหนือ บ้านละอองใต้ บ้านห้วยห้าเก่า บ้านห้วยห้า ใหม่ บ้านแม่ปิติ และบ้านผักไผ่ (บ้านป้อมมีโจ๊ะ) โดยโครงการฯ ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในทุกด้าน ทำให้ราษฎรได้รับการดูแลสุขภาพอนามัยที่ดีขึ้น

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

กิจกรรมชุดประสานการคุ้มครอง ได้ดำเนินการประสานการคุ้มครองและป้องกัน เจ้าหน้าที่และชุมชน โดยการหาข่าวและประสานการข่าว ปฏิบัติการจิตวิทยาและประชาสัมพันธ์

2. การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมของพื้นที่

เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควร ขั้นตอนต่อไปคือการสร้างเสริมความเจริญ และ ฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป โดยการช่วยเหลือสนับสนุนราษฎรในการประกอบ อาชีพ เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า ระดับที่สูงต่อไป ดังนั้น โครงการฯ ได้ดำเนินการจ้างงานราษฎรในหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ บ้าน สาม บ้านเซโคซา บ้านละอองใต้ และบ้านผักไผ่ เป็นต้น เพื่อให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น อีกทั้ง สามารถนำความรู้จากการทำงานในโครงการฯ ไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ราษฎรสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองและดำรงชีพอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน โดย โครงการฯ ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

การจัดตั้งธนาคารข้าว

โครงการฯ ได้จัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นในหมู่บ้านบ้านสาม เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพาของคน ในชุมชน ให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้หากผลผลิตข้าวไม่พอกินในบางปี และต้องนำข้าวมาคืนใน ปีถัดไปรวมทั้งดอกเบี้ย ทำให้ราษฎรมีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคเพิ่มขึ้นจากอดีต ปริมาณข้าว เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน โดยมีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการธนาคารข้าว บ้านสาม

กิจกรรมพัฒนาการเกษตร

- ทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยีพืชสวนและระบบการปลูกพืชเศรษฐกิจบนที่สูง
- ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตไม้ผลเมืองหนาว ได้แก่ สุกโชด พลับ พืช มะคาเดเมีย

- ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตพืชอุตสาหกรรม ได้แก่ กาแฟพันธุ์ Arabica ลูกผสม F7 ชาพันธุ์จีน เบอร์ 12

- ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชผักต่างๆ ได้แก่ สตอเบอร์รี่ คื่นช่ายฮ่องกง แครอท พักทองญี่ปุ่น สลัด มะระหวาน มันฝรั่ง ดอกไม้จีน

- ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ ได้แก่ โสมดั่งกฤษ จิงจูฉ่ำ เครื่องเทศฝรั่ง

กิจกรรมส่งเสริมการเกษตร

- ทำแปลงสาธิตเศรษฐกิจพอเพียงบนที่สูง 1 แปลง ส่งเสริมและขยายผล ไปยังเกษตรกร 4 ราย

- ฝึกอบรมและจัดราษฎรศึกษาดูงาน

- สนับสนุนพันธุ์ไม้ผล กาแฟ เสาวรส เมล็ดพันธุ์ถั่วแดง และอบรมวิธีการปลูก

กิจกรรมประมง

- สำรวจชีววิทยาสัตว์น้ำในลำห้วยแม่ปู้ และลำห้วยไม้หมื่น

- ผลิตพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อปล่อยในแหล่งน้ำธรรมชาติและส่งเสริมในชุมชน ได้แก่

ปลาแก้มช้ำ ปลาดุก กบเปอะ เป็นต้น

- ฝึกอบรมการเลี้ยงสัตว์น้ำจืดให้เกษตรกร

- กิจกรรมประมงหมู่บ้าน และโรงเรียน

กิจกรรมปศุสัตว์

- วิจัย และพัฒนาการเลี้ยงหมูอินทรีย์ (หมูหลุม) ส่งเสริมและขยายผลสู่ชุมชน

- จัดตั้งกองทุนฯ ป้องกันและรักษาโรคสัตว์

- ตรวจ รักษา ทำวัคซีน สัตว์เลี้ยง ในชุมชน

3. การฟื้นฟูสภาพพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยให้ราษฎรในพื้นที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อสภาพป่าดี สภาพแวดล้อมที่ดีก็จะตามมา มีแหล่งน้ำ แหล่งอาหารต่าง ๆ เกิดขึ้น มีทรัพยากรที่สมบูรณ์ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนา และเป็นรากฐานของเศรษฐกิจ เป็นความมั่นคงและยั่งยืนของประชาชนและประเทศชาติ ดังนั้น โครงการฯ จึงได้ดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และกิจกรรมอนุรักษ์ดินและน้ำ ดังนี้

กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- จัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำแบบคันคูรับน้ำขอบเขาจำนวน 300 ไร่
- ปลุกแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของดินจำนวน 300,000 กล้า
- ปลุกและบำรุงป่าใช้สอย เนื้อที่ 550 ไร่
- ปลุกและบำรุงป่าฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำ เนื้อที่ 350 ไร่
- ปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำ เนื้อที่ 2,000 ไร่
- ก่อสร้างฝายต้นน้ำ 304 ตัว
- ปลุกและบำรุงป่าห้วย เนื้อที่ 200 ไร่
- ทำแนวกันไฟ

กิจกรรมอนุรักษ์ดินและน้ำ

- จัดระบบอนุรักษ์ดิน และน้ำแบบคันคูรับน้ำขอบเขา
- ปลุกแฝก
- สาริตและถ่ายทอดเทคโนโลยีการชุกนาขั้นบันได
- จัดทำแปลงสาริตปลูกพืชหมุนเวียน (ถั่วแดง) สลับกับข้าวไร่
- จัดทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยน้ำชีวภาพ

ตอนที่ 2 วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ดังนี้

ตอนที่ 2.1 วิถีชีวิตของชุมชนด้านเศรษฐกิจ

วิถีชีวิตของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การประกอบอาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ ดังนี้

1. การประกอบอาชีพ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

จากการบอกเล่าของผู้อาวุโสชาวบ้านสามกล่าวตรงกันว่า แต่เดิมชุมชนลัวะบ้านสาม มีอยู่เพียง 8-10 หลังคาเรือน มีการประกอบอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม เนื่องจากสภาพภูมิประเทศ

ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อนการผลิตจึงเป็นลักษณะการทำข้าวไร่เป็นส่วนใหญ่ และมีทำข้าวนาดำเป็นส่วนน้อยตามพื้นที่ลุ่มเชิงเขาที่มีแหล่งน้ำเพียงพอ มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์พื้นบ้านเพื่อบริโภค ไม่มีการลงทุนเนื่องจากใช้แรงงานเฉพาะสมาชิกภายในครัวเรือน และใช้พันธุ์ข้าวหรือพันธุ์พืชผักต่าง ๆ จากการเก็บในไร่ตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา หรือมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่พอเพียงแก่การบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ส่วนใหญ่ไม่มีการผลิตเพื่อขาย นอกจากการปลูกพริก หากมีเหลือจึงนำไปขายเพื่อนำเงินไปซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น เสื้อผ้า อาหารแห้ง เสื้อผ้า เป็นต้น

เมื่อประมาณ 70 ปี ที่ผ่านมามีบ้านสามมีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นถึง 40 กว่าหลังคาเรือน ส่งผลให้จำนวนพื้นที่การเพาะปลูกเริ่มลดลง ผลผลิตในไร่ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนชาวบ้านที่เหลือยังคงประกอบอาชีพทำไร่ทำนา แต่ผลผลิตในไร่ไม่ดี ไม่เพียงพอต่อการบริโภค ครอบครัวที่สามารถผลิตข้าวได้มากจึงเป็นแหล่งพึ่งพาของคนในชุมชน ทำให้มีการหยิบบั้มข้าวเกิดขึ้น โดยยืมข้าว 10 ถัง ต้องนำมาคืน 12 ถัง เมื่อทำนาทำไร่ได้ผลผลิตข้าวมากพอแล้วต้องนำข้าวมาคืน เมื่อข้าวไม่พอกินก็ไปหยิบบั้มใหม่ (ยี่ พงษ์พิมล, สุแก้ว เรือนรุ, คำอุน ผลรังสรรค์ และ ปัน ผลรังสรรค์ - สัมภาษณ์)

จากการที่ชาวบ้านสามประสบปัญหาข้าวไม่พอกิน จำเป็นต้องออกไปรับจ้างปลูกผัสนกขี้ดินให้กับชนเผ่าม้งที่อยู่ไกลออกไป และในช่วง 50 ปี ที่ผ่านมามีชาวบ้านเริ่มเรียนรู้การปลูกผัสนกขี้ดินและมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากผัสนกขี้ดินมีราคาสูง สร้างรายได้ให้คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ประกอบกับสภาพพื้นที่และภูมิอากาศบริเวณนั้นเหมาะแก่การปลูกผัสนกขี้ดิน พื้นที่ปลูกผัสนกขี้ดินอยู่ห่างจากหมู่บ้าน โดยอยู่ตามร่องหุบเขา และอยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอ เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไม่ถึง และถ้าจะเข้ามาต้องเดินทางด้วยเท้า ส่งผลให้ชาวบ้านเกือบทุกครอบครัวปลูกผัสนกขี้ดินควบคู่ไปกับการปลูกข้าวไร่ บางคนเริ่มหันมาปลูกผัสนกขี้ดินและติดผัสนกขี้ดินในที่สุด ครอบครัวที่มีฐานะยากจนไม่มีทุนจะออกไปรับจ้างปลูกผัสนกขี้ดินทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน บางครอบครัวมีฐานะดีขึ้นจากการขายผัสนกขี้ดินได้นำเงินไปซื้อที่ดินจากชาวบ้านที่มีฐานะยากจน จนกระทั่ง ในปี พ.ศ. 2516 มีกลุ่มนักศึกษาที่เรียกร้องประชาธิปไตยและหนีเข้าป่า ส่วนหนึ่งได้เข้ามาเคลื่อนไหวในหมู่บ้านสามและหมู่บ้านใกล้เคียง นักศึกษาเหล่านี้ได้นำความรู้ทางการเกษตร และภาษาไทย เป็นต้น มาส่งเสริมให้ความรู้แก่คนในชุมชน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเลิกปลูกผัสนกขี้ดิน และหันมาประกอบอาชีพทำไร่ทำนาตามเดิม รวมทั้งมีการปราบปรามการปลูกผัสนกขี้ดินของรัฐ ทำให้พื้นที่การปลูกผัสนกขี้ดินลดลง (ยี่ พงษ์พิมล และ ส่างอ่อน เดียงศรี, 2549: สัมภาษณ์)

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในปี พ.ศ. 2546 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยือนราษฎรในพื้นที่ และทรงเห็นว่าพื้นที่โดยรอบถูกบุกรุกแผ้วถางกันมาก จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ในพื้นที่ของหมู่บ้านสาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกแผ้วถางป่า แก้ไขปัญหาความยากจน เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และเป็นแหล่งจ้างงานให้กับคนในชุมชน และให้คนในชุมชนสามารถสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน หลังจากนั้นชาวบ้านสามเกือบทุกคนรอบครัว และหมู่บ้านใกล้เคียงได้เข้ามาทำงานเป็นลูกจ้างในโครงการฯ นอกจากนี้ทางโครงการฯ ได้ส่งเสริมการปลูกพืช จัดหาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค น้ำเพื่อการเกษตร การขุดนาขั้นบันได ส่งผลให้ชาวบ้านมีงานทำตลอดปี มีรายได้ประจำ รวมถึงการมีเงินกองทุนและการพัฒนาต่าง ๆ จากภาครัฐเข้ามาสนับสนุน ทำให้ภายในหมู่บ้านมีเงินหมุนเวียนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้บางครอบครัวภายในชุมชนยังประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิดร้านค้าขายของชำ บิมน้ำมัน โรงสีข้าวขึ้นภายในหมู่บ้าน

ในปัจจุบัน ชุมชนหมู่บ้านสามบางครัวเรือนยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ไม่ได้ปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือนเพียงอย่างเดียว หลายครัวเรือนได้หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี กระเทียม พริก ควบคู่ไปกับการปลูกข้าวไร่ ข้าวนา และพืชผักอื่น ๆ ในการปลูกพืชเพื่อการค้าทำให้ต้องมีการลงทุนสูงขึ้นจากการซื้อพันธุ์พืชที่มีคุณภาพและให้ผลผลิตดี มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยากำจัดศัตรูพืช รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย มีการจ้างแรงงานในการผลิต เพื่อต้องการผลผลิตที่มากและให้กำไรสูง ในบางครัวเรือนถือว่าการไปทำงานรับจ้างกับสถานีฯ เป็นอาชีพหลัก กล่าวคือรายได้ส่วนใหญ่จะมาจากการทำงานรับจ้างในสถานีฯ การทำการเกษตรกลับเป็นอาชีพรอง มีเพียงการปลูกข้าวไร่บริโภคเท่านั้น หรือในบางครัวเรือนก็ไม่มีปลูกข้าว อาศัยรายได้จากการรับจ้างสถานีฯ ซื้อข้าวบริโภค หลังจากเสร็จสิ้นงานในไร่และในนาชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะมา ทำงานรับจ้างในสถานีฯ ในอดีตก่อนการจัดตั้งสถานีฯ หลังจากเสร็จสิ้นงานในไร่นา บางครัวเรือนต้องออกไปทำงานรับจ้างในเมืองเชียงใหม่และลำพูน เช่น รับจ้างทำงานก่อสร้าง ขามรักษาความปลอดภัย หรือทำงานบิมน้ำมัน เป็นต้น ส่วนชาวบ้านบางคนที่มีความถนัดในด้านช่างไม้ จะรับจ้างสร้างบ้านแบบคนพื้นราบ ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน เพื่อนำเงินมาจุนเจือในครอบครัว เมื่อถึงฤดูการทำไร่จึงจะกลับมาทำไร่เช่นเดิม ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะไม่ไปทำงานที่อื่นแล้วเนื่องจากมีสถานีฯ มาตั้งชาวบ้านจึงมาทำงานในสถานีฯ แทน

2. ระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

จากการสัมภาษณ์ทุกครัวเรือนให้ความเห็นตรงกันว่า ในอดีตระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสามเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น มีการปลูกพืชผักพื้นเมืองอื่น ๆ เช่น ข้าวโพด เผือก มัน ถั่ว งา พริก แตง ผักกาด ฯลฯ โดยปลูกผสมในไร่ข้าวและขอบนาขั้นบันได นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ควาย เพื่อบริโภคและใช้ประกอบในพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน เนื่องจากจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีมากและไม่ได้ออกไปทำงานข้างนอก ประกอบกับการผลิตข้าวไร่จำเป็นต้องใช้พื้นที่มาก ดังนั้นจึงมีการบุกเบิกแผ้วถางป่าเพื่อเปิดพื้นที่ทำการเกษตร ครอบครัวยุคใหม่ที่มีความทันสมัยและมีจำนวนสมาชิกมากมักมีโอกาสเลือกจ้างของพื้นที่ทำกินที่ดีและอยู่ใกล้หมู่บ้าน และสามารถบุกเบิกพื้นที่ได้กว้างขวางกว่าครอบครัวยุคเก่าที่มีจำนวนสมาชิกน้อยและไม่ทันสมัย ลักษณะการถือครองพื้นที่ทำไร่ของชุมชนลัวะบ้านสามนั้น แต่ละครัวเรือนมีจุดอ้างสิทธิการถือครองที่ดินหรือหลักเขตที่กำหนดเขตที่ดินของตนโดยใช้วัสดุต่าง ๆ เช่น ดินไม้ ตอไม้ หรือการใช้ก้อนหินใหญ่ 3 ก้อนวางไว้เป็นหลักฐาน และมีความเชื่อว่าหากใครเคลื่อนย้ายก้อนหินถือว่าตนเป็นบาปและจะได้รับทุกข์ภัยต่าง ๆ เป็นต้น ในพื้นที่ดังกล่าวมีการสืบทอดสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินจากบรรพบุรุษ ส่วนมากปัญหาของการย้ายหลักฐานการถือครองสิทธิในที่ดินมักไม่ค่อยเกิดขึ้นเนื่องจากแต่ละครอบครัวยุคต่างรู้จักจุดแบ่งเขตของกันและกันเป็นอย่างดี และส่วนใหญ่พื้นที่ติดกันมักเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน (พะทู่เจ๊ะ สติวินัยกุล, 2549: สัมภาษณ์)

การทำข้าวไร่ของชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นลักษณะการทำไร่แบบหมุนเวียนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งมีวิธีการเตรียมพื้นที่ปลูกโดยการ ตัด พิน โคนดินไม้ และเผา โดยมักใช้พื้นที่เป็นระยะเวลาเพียงหนึ่งฤดูการเพาะปลูก หลังจากนั้นจะย้ายไปทำการเพาะปลูกในแปลงถัดไป โดยทิ้งพื้นที่เดิมไว้ระยะเวลาหนึ่งจึงค่อยกลับมาปลูกข้าวไร่ใหม่อีกครั้ง ในอดีตบ้านสามมีรอบหมุนเวียนของแปลง 10-12 ปี จำนวนแปลงทั้งหมดของแต่ละครอบครัวยุคใหม่มี 10-12 แปลง มีระยะเวลาการพักพื้นที่ดินประมาณ 9-11 ปี โดยแปลงไร่หมุนเวียนบ้านสามอยู่บนคอยใกล้หมู่บ้าน และบริเวณบ้านปอมีโง๊ะ ชาวบ้านมักนิยมนำสัตว์เลี้ยงไปปล่อยทิ้งไว้ ทำให้มีการเพิ่มปุ๋ยลงสู่ดินป่า แต่ต่อมามีการลดรอบหมุนเวียนลงเรื่อย ๆ จนเหลือเพียง 7 ปี โดยมีระยะเวลาการพักพื้นที่ดินเพียง 6 ปี การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสาม มีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่เดียวกันเป็นแปลงรวม ไม่มีการแยกออกไปทำไร่ในพื้นที่ต่างหาก (ปอง เชนชนะกิจ, ยี่ พงษ์พิมล และ ลิด อาภาศรีรักษา, 2549: สัมภาษณ์)

ในอดีตการปลูกข้าวในไร่นาชุมชนของชุมชนลัวะบ้านสาม มักใช้พันธุ์พื้นเมืองท้องถิ่น ได้แก่ เาะละเซะ (ข้าวเม็ดเล็ก) เาะเพือน (ข้าวปี) เาะปัด (ข้าวเหนียวเม็ดเล็ก) เาะปัดคราง (ข้าวเหนียวเม็ดใหญ่ สุกช้า) และเาะเกือบเล็ท (ข้าวมีลักษณะคล้ายข้าวหอม สุกช้า) ข้าวเชื้อ 1 ถึงต่อไร่ ให้ผลผลิตประมาณ 20 ถึงต่อไร่ ผลผลิตที่ได้มักขึ้นกับสภาพดินและภูมิอากาศในแต่ละปี

ระบบการผลิตข้าวในไร่นาชุมชนของชุมชนลัวะบ้านสาม มักมีการปลูกพืชผักเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยมีการเลือกปลูกพืชตามจุดต่าง ๆ ในไร่นาชุมชนตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา ดังนี้

- พืชที่ปลูกริมรั้ว ได้แก่ ฟักทอง บวบ น้ำเต้า มะระ ทั้งนี้มีเหตุผลว่าเพื่อให้พืชที่มีลักษณะเป็นต้นเลื้อยไปพันกับพืชอื่น ๆ แต่ให้เลื้อยตามแนวขอบรั้วเพื่อช่วยต่อการเก็บเกี่ยว
- พืชที่ใช้เมล็ดพันธุ์ผสมกับเมล็ดพันธุ์ข้าว แล้วหว่านเมล็ดพร้อมกัน เช่น แตง ถั่ว งา ผักกาดเพื่อให้มีบริโภคตลอดเวลาระหว่างที่ทำงานในไร่ เนื่องจากพืชพันธุ์แต่ละชนิดจะสุกไม่พร้อมกัน ดังนั้นจึงจะมีพืชพันธุ์ต่าง ๆ ไว้บริโภคจนถึงเวลาเกี่ยวข้าว
- พืชที่ปลูกห่าง ๆ สลับและแทรกไปในไร่ เช่น ข้าวโพด ข้าวฟ่าง
- พืชที่ใช้เมล็ดหว่านบริเวณต่อไม้ หรือเศษไม้ที่มีซี่ถี่มาก ได้แก่ พริก มะเขือ ยาสูบ ผือก และมันเทศ เป็นต้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

พื้นที่ไร่นาชุมชนของชุมชนลัวะบ้านสามที่เคยผลิตข้าวได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน พื้นที่ทำกินของแต่ละครอบครัวเริ่มลดลง เนื่องจากถูกแบ่งให้กับลูกหลาน และมีการซื้อขายที่ดินทำกินมากขึ้น บางครอบครัวที่ไม่มีพื้นที่ไร่นาชุมชน มักจะไปขอทำไร่กับญาติของตนหรือเพื่อนบ้าน พื้นที่ไร่นาชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านบางส่วนได้ยกให้หมู่บ้านอื่นไปทำการเพาะปลูกแทน เนื่องจากการเพาะปลูกและดูแลรักษาเป็นไปอย่างยากลำบากและไม่ทั่วถึง ทำให้ได้ผลผลิตไม่ดีเท่าที่ควร เช่น ในอดีตบ้านสามมีไร่นาชุมชนในบริเวณพื้นที่บ้านปอมิโง๊ะ ซึ่งเป็นห่อมบ้านหนึ่งของบ้านสามซึ่งอยู่ไกลออกไปเป็นระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร และต้องเดินด้วยเท้าเปล่า การเดินทางไปทำไร่จึงลำบาก ราษฎรบางคนต้องไปนอนพักค้างคืนในไร่เป็นเวลาหลายเดือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวต้องแบกข้าวกลับเป็นระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร เมื่อมีชาวบ้านจากบ้านแม่แฮใน บ้านแม่และ บ้านห้วยห้า ซึ่งเป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงเข้ามาอาศัยอยู่เพื่อทำไร่ และตั้งถิ่นฐานถาวรในบริเวณนั้น ชาวบ้านสามจึงยกพื้นที่บางส่วนให้ราษฎรบ้านปอมิโง๊ะ นอกจากนี้มีพื้นที่ไร่นาชุมชนบางส่วนได้เปลี่ยนไปเป็นไร่อารเพื่อปลูกพืชเพื่อการค้า โดยเฉพาะพื้นที่ที่ติดกับถนน รวมทั้งพื้นที่ตลอดเส้นทางไปบ้านห้วยห้าใหม่และบ้านแม่และมีการคมนาคม

สะดวก ชาวบ้านได้เปลี่ยนไปปลูกกะหล่ำ ถั่วแดง แทนการปลูกข้าว (ชาญชัย ทรัพย์ทวีผล, 2549: สัมภาษณ์)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกกะหล่ำปลีควบคู่กับการปลูกข้าวกันมากขึ้น เนื่องจากเห็นชาวบ้านหมู่บ้านอื่นปลูกกะหล่ำปลีขายได้ราคาดี ช่วงแรกชาวบ้านขายผลผลิตได้ราคาดี แต่บางปีกลับมีราคาตกต่ำ ทำให้ชาวบ้านประสบปัญหาการขาดทุน เริ่มมีหนี้สิน แต่ชาวบ้านยังคงปลูกกะหล่ำปลีกันอยู่และขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น ในช่วงเวลาเดียวกันสถานการณ์ยาเสพติด ยาบ้า เริ่มเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านติดยาบ้ากันมาก โดยเฉพาะผู้ชายทั้งเด็กวัยรุ่น ผู้ใหญ่ มีทั้งเสพและขาย นอกจากนั้นยังติดการพนัน ทั้งไพ่ ไฮโล หัวดอก (เป็นการพนันชนิดหนึ่งของชาวลัวะ เหมือนกับการเล่นปิ่นแปะ (หัว-ก้อย) ของคนพื้นราบ) โดยเฉพาะวันอาทิตย์จะพากันไปเล่นนอกหมู่บ้าน โดยตั้งเป็นบ่อนรวมถึงการซื้อขายยาบ้ากันด้วย ชาวบ้านเมื่อขายผลผลิตได้ก็นำเงินไปซื้อยาบ้าและเล่นการพนันกันหมด บางคนหมดเนื้อหมดตัว ติดหนี้สิน ครอบครัแตกร้าง จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2543 รัฐบาลมีนโยบายปราบปรามยาเสพติดอย่างจริงจัง และเข้มงวด ทั้งการปราบปราม ป้องกันและการรักษาผู้ติดยาเสพติด ทำให้ปัญหายาเสพติดเริ่มลดลง และหมดไปจากหมู่บ้านในที่สุด (สมศักดิ์ ผลรังสรรค์, ปวย ปองชนากรวงศ์ และ จันทรแก้ว แก้วอริยศักดิ์, 2549: สัมภาษณ์)

หลังจากที่ได้มีการจัดตั้ง โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูง คอยอมพาย ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ เช่น กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมปศุสัตว์ กรมประมง เป็นต้น ให้การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมด้านการผลิต มีการส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องพันธุ์ข้าว การดูแลรักษาผลผลิต มีการขุดนาขั้นบันไดเพื่อเป็นการจัดหาพื้นที่ทำกินถาวรให้แก่ชาวบ้านและเป็นการลดการทำไร่หมุนเวียน นอกจากนี้ชาวบ้านทุกครัวเรือนเข้าไปทำงานรับจ้างในสถานีฯ ทำให้มีรายได้ประจำ รายได้ที่ทำไร่ข้าวจึงลดลงทั้งในส่วนของจำนวนแปลงและจำนวนพื้นที่ของไร่หมุนเวียน นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านสามารถกู้ยืมข้าวได้ ส่งผลให้ชาวบ้านมีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคเพิ่มขึ้นจากอดีต ปริมาณข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันปริมาณข้าวในธนาคารยังมีเหลือพอที่ชาวบ้านจะกู้ยืมได้ โดยมีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการธนาคารข้าวบ้านสาม

นอกจากนี้แปลงไร่หมุนเวียนของราษฎรหลายครอบครัวบริเวณทางเข้าโครงการฯ ได้เปลี่ยนจากการทำไร่มาปลูกไม้ผล เช่น กาแฟ เสาวรส ในพื้นที่ของแต่ละครัวเรือน ดังนั้น รอบหมุนเวียนของการทำไร่บ้านสามจึงได้ลดลงเหลือเพียง 7 ปี จำนวนแปลงทั้งหมดของแต่ละครอบครัวลดลงเหลือเพียง 7 แปลง มีระยะการพักฟื้นของที่ดินเพียง 6 ปี (รุ่ง หิรัญวงษ์, 2549: สัมภาษณ์)

ในปัจจุบันชุมชนลัวะบ้านสามยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ไม่ได้ปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือนเพียงอย่างเดียว หลายครัวเรือนได้หันมาปลูกพืชเพื่อการค้า เช่น กระหล่ำปลี กระเทียม พริก ทุกครัวเรือนยังคงมีการปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน เช่น เดิม มีการทำเกษตรผสมผสาน แต่มีการเปลี่ยนชนิดพันธุ์ไปตามการส่งเสริมของภาครัฐ ชนิดพืชที่ปลูก ได้แก่ แตง ฟักทอง ฟักหม่น มะระจีนก กระเทียม พริก บวบเหลี่ยม งาขาว งาคำ ข้าวโพด มันสำปะหลัง มันแกว เผือก ผักกาด สุก โชค ลิ้นจี่ มะละกอ กัลย ขนุน สับปะรด มะม่วง เสาวรส พลับ ส้มโอ เป็นต้น ส่วนสัตว์เลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย สุกร เป็ด ไก่ และปลาชนิดต่าง ๆ วัตถุประสงค์การเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่ถ้าเป็นสัตว์เล็กเช่น ไก่ สุกรจะเลี้ยงเพื่อบริโภคเป็นหลัก และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ส่วนสัตว์ใหญ่เช่น โค กระบือก็มีวัตถุประสงค์ในการเลี้ยงเหมือนสุกร และไก่ แต่สัตว์ใหญ่มักจะเลี้ยงเพื่อจำหน่ายด้วย ดังนั้นการเลี้ยงโค กระบือจึงเป็นการออมเงินและเป็นภูมิคุ้มกันของชาวบ้านในส่วนหนึ่งด้วย (สุแก้ว เรือนรุ, 2549: สัมภาษณ์)

พันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่ราษฎรบ้านสามใช้ในปัจจุบันเหลือเพียง 2 สายพันธุ์เท่านั้น คือ เาะละเซ และเาะปะดิด เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าทั้ง 2 สายพันธุ์ให้ผลผลิตต่อไร่ดี ปัจจุบันพันธุ์ข้าว 1 ถึงต่อไร่ ให้ผลผลิตข้าว 30 ถึงต่อไร่ขึ้นไป

ภายในชุมชนยังไม่มีมีการรวมกลุ่มในด้านการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต ทุกครัวเรือนจะนำผลผลิตที่ได้ไปขายในอำเภอที่อยู่ใกล้เคียง เช่น อำเภอหาด อำเภอมะนัง ไม่มีการประกันราคาผลผลิตหรือการซื้อขายล่วงหน้า ตลอดจนยังไม่มีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมด้านการตลาด

การทำไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าวไร่ ต้องใช้แรงงานมาก นับตั้งแต่การถางไร่ การเพาะปลูก การกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยว หากสมาชิกในครอบครัวมีน้อยเนื่องจากส่วนใหญ่ลูกหลานไปเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน แรงงานไม่พอเพียงทำให้กำจัดวัชพืชไม่ทัน ข้าวจะไม่งามและได้ผลผลิตน้อย นอกจากนี้ชาวบ้านมีรายได้จากการทำงานรับจ้างในโครงการฯ ซึ่งสามารถนำไปซื้อข้าวและสะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง

3. การแลกเปลี่ยน

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยจอมพาย

การแลกเปลี่ยนแรงงานของชาวลัวะบ้านสามในอดีต เกือบทุกครัวเรือนให้ความเห็นตรงกันว่า เป็นการลงแขกการเอามื้อเอแรงกัน โดยเริ่มจากกลุ่มเครือญาติก่อน จากนั้นจึงขยายไปยังกลุ่มเครือญาติอื่น ๆ การลงแขกเอามื้อเอแรงกันมีการหมุนเวียนกันไป ส่วนใหญ่ทำในกิจกรรมที่สำคัญ ๆ เช่น การถางไร่ การทำแนวกันไฟ การล้อมรั้ว การหยอดข้าวไร่ (นาไร่) การเก็บเกี่ยว การ

ชนข้าวไร่ขี้ข้าว หากเป็นการทำนาส่วนใหญ่เป็นช่วงระยะของการไถนา ปลุกข้าว การเก็บเกี่ยว และการขนข้าวไร่ขี้ข้าว ส่วนการดูแลผลผลิต การเอาหญ้า ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของแต่ละครอบครัวที่ต้องดูแลเอง หากเป็นงานหนักที่ต้องใช้แรงมาก ส่วนใหญ่ผู้ชายมีหน้าที่ไปเอามือเอาแรง ส่วนงานที่ไม่หนักมาก เช่น การหยอดข้าว การปลุกข้าวส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของผู้หญิง การแลกเปลี่ยนแรงงานมีการช่วยกันตลอดฤดูกาลเพาะปลูก ประมาณ 6 เดือน หากมีกิจกรรมพิเศษเกิดขึ้นในชุมชน เช่น การสร้างบ้านใหม่ งานพิธีต่าง ๆ ตัวแทนของแต่ละครอบครัวต้องไปช่วยจนเสร็จงาน และหมุนเวียนกันไปแต่ละครอบครัว มีการแบ่งหน้าที่กันตามกิจกรรม หากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานก่อสร้าง งานฝีมือ งานช่าง ส่วนใหญ่ผู้ชายเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนงานที่ผู้หญิงรับผิดชอบ เช่น ทำอาหาร เย็บปักถักร้อย รวมถึงการเตรียมของเครื่องใช้ในการทำพิธีต่าง ๆ ในอดีตในสมัยที่ถนนยังไม่ถึงหมู่บ้านเมื่อมีชาวบ้านเจ็บป่วยหนักต้องหาหมอที่โรงพยาบาลในตัวอำเภอ ต้องมีการเอาคนเจ็บใส่แคร่หามแล้วแบกกันไป ผู้ชายในหมู่บ้านส่วนใหญ่ต้องไปช่วยกันผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันแบกคนเจ็บ ด้วยเพราะต้องช่วยเหลือกันและเป็นการแลกเปลี่ยนเพราะถ้าถึงคราวที่ตัวเองจำเป็นคนอื่นก็จะมาช่วยด้วย (เพ็ญ ผลรังสรรค์, และ สังวาลย์ ปองชนากรวงศ์, 2549: สัมภาษณ์)

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การแลกเปลี่ยนแรงงานในปัจจุบันเริ่มลดลง เนื่องจากชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนเข้าไปทำงานรับจ้างในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย บางครอบครัวมีการปลูกพืชเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการรับจ้าง เช่น กะหล่ำปลี กระเทียม ถั่วแดง เนื่องจากลูกหลานของคนในชุมชนออกไปเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน ทำให้แรงงานในครัวเรือนลดลง แม้ว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ยังต้องใช้แรงงานในครัวเรือน แต่หากจำเป็นต้องใช้แรงงานมากหรือมีงานเร่งด่วน ต้องอาศัยการจ้างชาวบ้านทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน โดยค่าจ้างแรงงานแล้วแต่ตกลงกัน เช่น การจ้างหามา หรือจ้างเป็นรายวันการจ้างงานกันเริ่มมีมากขึ้น การเอามือเอาร่างกันจึงลดน้อยลง ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไปจ้างคนนอกหมู่บ้านโดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่และซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับบ้านสามเพราะค่าจ้างถูกกว่า การจ้างงานจะทำให้งานเสร็จเร็ว แต่ถ้าเจ้าของงานไม่ควบคุมดูแลอาจจะไม่ได้งานเท่าที่ควร และถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ ชาวบ้านจะใช้แรงงานในครอบครัวมากกว่าเพราะไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินทอง (ปอง เดชชนกิจ, และ อานัน พงศ์พิมล, 2549: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมในหมู่บ้านที่เป็นงานส่วนรวมหรืองานหน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านยังคงช่วยเหลือกัน หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชน เช่น งานพิธีกรรมต่าง ๆ งานศพ งานแต่งงาน การสร้างบ้านเรือน หรืองานอื่น ส่วนใหญ่การทำงานร่วมกันภายในชุมชน แต่ละครัวเรือนต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมกิจกรรมหรือทำงานร่วมกันภายในชุมชน หากครอบครัวใดไม่ให้ความร่วมมืออาจ

ถูกกล่าวตัดสิน และปรับเป็นเงินตามที่ได้ตกลงกันไว้ในชุมชน เช่น ไม่ไปร่วมงานศพ ต้องถูกปรับคืนละ 50 บาท เป็นต้น ในปัจจุบันมีการพัฒนาขึ้นในหลายๆด้าน วิถีชีวิตของคนบนดอยมีการเปลี่ยนแปลงไป ขามเจ็บบ่วยก็จะมีสถานีนามัยที่อยู่ในพื้นที่คอยให้ความช่วยเหลือ มีถนนหนทาง และมีพาหนะที่สามารถนำคนที่เจ็บบ่วยไปหาหมอ ได้อย่างสะดวกไม่ต้องช่วยกันแบกหามไปเช่นในอดีต

4. การบริโภคน้ำ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการปลูกพืชผัก ทำไร่ข้าว ไร่บริโภคน้ำเองในครัวเรือน ผู้ชายชาวลัวะมีหน้าที่ออกไปล่าสัตว์ในป่า ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่เก็บหาของป่า และเก็บหาถั่ว หอย ปู ปลา ตามลำห้วย เพื่อนำมาเป็นอาหารในครัวเรือน การทำไร่ข้าวในอดีตได้ผลผลิตประมาณ 20 ถึงต่อไร่ แต่เนื่องจากมีเพียงไม่กี่หลังคาเรือน และแต่ละครัวเรือนมีพื้นที่ทำกินค่อนข้างมาก ดังนั้น ส่วนใหญ่ผลผลิตข้าวที่ได้จึงเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีการเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้ในพิธีกรรมและบริโภคในครัวเรือนด้วย เช่น ไก่ หมู วัว ควาย เป็นต้น ดังนั้นส่วนใหญ่แล้วอาหารที่บริโภคจะหาเองทั้งจากในไร่ ในนาที่เพาะปลูกไว้และที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ อาหารจำพวกเนื้อสัตว์ก็เช่นกันจะได้มาจากสัตว์ที่เลี้ยงไว้เพื่อบริโภค และจากธรรมชาติเช่นนก หนู กระรอก กระแต ฯลฯ มีบางอย่างที่ต้องซื้อหาเช่น อาหารแห้งต่างๆ เกลือ ปลาเค็ม เป็นต้น การบริโภคเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ในอดีตก่อนจะมีการจัดตั้งโครงการฯ คนในชุมชนจะบริโภคสุราที่ผลิตเองเป็นส่วนใหญ่และบริโภคไม่บ่อยนัก

เนื่องจากราษฎรส่วนใหญ่มีฐานะยากจน อีกทั้งการคมนาคมไม่สะดวก ส่วนใหญ่เครื่องมือเครื่องใช้ในอดีตจึงเก็บหาวัสดุจากป่ามาทำเองตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา เช่น ใช้ไม้ไผ่สานกระบุง ตะกร้า ใช้เปลือกไม้ทำเชือก ทอผ้าและย้อมสีผ้าใช้เอง แม้แต่สมุนไพรที่เก็บหาของป่ามาใช้เองในครัวเรือน เป็นต้น (ปิ่น ผลรังสรรค์, 2549: สัมภาษณ์)

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ปัจจุบัน ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการปลูกพืชผัก ทำไร่ข้าว เก็บหาของป่า เก็บหาถั่ว หอย ปู ปลา ตามลำห้วย และเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเองในครัวเรือน หลังจากที่ได้มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาส่งเสริมและให้ความรู้ในด้านการเกษตร ทำให้การทำไร่ข้าวมีผลผลิตดีขึ้นประมาณ 30-40 ถึงต่อไร่ แต่ในปัจจุบันถึงแม้จำนวนประชากรจะเพิ่มมากขึ้นแต่คนรุ่นลูกหลานส่วนใหญ่จะไปเรียนและทำงานที่อื่น อีกทั้งพื้นที่ทำกินลดลงจากการแบ่งพื้นที่ให้ญาติพี่น้อง หมู่บ้านข้างเคียง นอกจากนี้เกือบทุกครอบครัวมีงานทำ มีรายได้จากการรับจ้างทำงานในโครงการฯ ซึ่งสามารถซื้อ

ข้าวและอาหารอื่น ๆ จากระเบียงที่ขายถึงในหมู่บ้านหรือซื้อมาจากตัวอำเภอ ในปัจจุบันจึงพบว่ามี การซื้ออาหารเพื่อการบริโภคมากขึ้นเนื่องจากมีรายได้มากขึ้น ส่วนใหญ่อาหารที่ซื้อจะเป็นจำพวก อาหารแห้ง อาทิ เกือบ น้ำปลา ปลาแห้ง ส่วนอาหารสดก็มี เช่น เนื้อหมู เนื้อปลา นอกจากนี้ การ บริโภคเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ เนื่องจากซื้อหาได้ง่ายขึ้นจึงมีการบริโภคสุรามากขึ้น บางคนก็หัน ไปบริโภคเบียร์ซึ่งมีราคาสูงกว่า

เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้น จึงมีพ่อค้านำสินค้าจากในเมืองเข้ามาขาย ในหมู่บ้านทั้งเงินสดและเงินผ่อน ไม่ว่าจะเป็นอาหารสำเร็จรูปที่บรรจุในซองหรือกระป๋อง เสื้อผ้า ของใช้ที่ทำจากวัสดุสังเคราะห์ แม้แต่รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า ก็ถูกนำมาขายใน ลักษณะเงินผ่อน ทำให้เกือบทุกครัวเรือนมีรถมอเตอร์ไซด์ใช้

5. ฐานะทางเศรษฐกิจ

5.1 รายได้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 12,000-35,000 บาทต่อครัวเรือนต่อ ปี (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549) แหล่งที่มาของรายได้ จะมาจากการขายผลผลิตทางการเกษตรเช่นกะหล่ำปลี หอมแดง กระเทียม สัตว์ที่เลี้ยงไว้เช่น โค กระบือ และจากการทำงานรับจ้างในที่ต่างๆทั้งในพื้นที่และในเมือง ที่บ้านสามจะมีพริกแห้งมากใน อดีตชาวบ้านจะนำพริกแห้งมาตากน้ำค้างไว้ก่อนหนึ่งคืนเพื่อให้พริกแห้งมีการอ่อนตัวเพื่อให้ สามารถบรรจุลงถ้วย (ภาชนะใส่ของ) ได้มากโดยชาวบ้านจะแบกไปขายที่อำเภอแม่แจ่มและแม่ลา น้อยครั้งละประมาณ 40-50 กิโลกรัม (เจาะ วรรณารักษ์, 2549: สัมภาษณ์) รายได้ที่ได้ก็จะนำไปซื้อ อาหารและของใช้ต่างๆไว้เพื่อบริโภคและใช้ในชีวิตประจำวันและส่งเสียลูกหลานที่ไปเรียนใน เมือง

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

หลังจากโครงการฯ มาตั้งได้มีการจ้างงานกับชาวบ้านบ้านสามชาวบ้านเกือบ ทั้งหมดจึงมาทำงานกับโครงการฯ (มีเพียงครอบครัวเดียวที่ไม่ไปทำการค้าขายในเชียงใหม่) ใน ปัจจุบันชุมชนลัวะบ้านสามมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 14,400-130,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549) แหล่งที่มาของรายได้ ส่วนใหญ่มาจากการทำงานรับจ้างกับสถานีฯ ซึ่งจะมีลักษณะเป็นรายได้ประจำเดือนตามอัตรา ค่าจ้างรายวันในอัตรา 80-140 บาทต่อวันตามลักษณะงาน เช่นงานแรงงาน งานช่าง นอกจากนี้ก็มี รายได้มาจากการทำการเกษตรเช่นการปลูกกะหล่ำปลี กระเทียม หอมแดง พริกอีกทั้งจากการเลี้ยง

สัตว์ต่าง ๆ อาทิสุกร โค กระบือ บางคนก็มีเงินมากพอที่จะปล่อยเงินกู้ด้วยโดยจะปล่อยให้กับคนในหมู่บ้านเดียวกันและจากต่างหมู่บ้านด้วย โดยส่วนใหญ่ก็อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน อย่างไรก็ตาม รายได้จากการทำการเกษตรไม่แน่นอนขึ้นกับราคาสลัด เช่น กะหล่ำปลี บางครั้งก็โลกรั่มละ 0.50 บาท ทำให้ชาวบ้านที่ปลูกขาดทุนและเป็นหนี้สิน แต่บางครั้งราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 20 บาท ชาวบ้านก็จะขายได้เงินมาก หรือผลิตผลอื่น เช่น กระเทียม ในช่วงปี พ.ศ. 2549 ราคากระเทียมสูงมาก ชาวบ้านสามที่ปลูกกระเทียมจำนวน 12 ราย มีรายได้จากการขายกระเทียมรวมกันคิดเป็นเงินหลายแสนบาท (ชาญชัย ทรัพย์ทวีผล, 2549: สัมภาษณ์) การจัดการกับรายได้ จะนำไปซื้ออาหาร และสิ่งของจำเป็นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เสื้อผ้า เมื่อชาวบ้านมีรายได้ที่แน่นอนและเพิ่มขึ้นจึงมีการซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ เป็นต้น

5.2 รายจ่าย

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีรายจ่ายเฉลี่ยประมาณ 20,000-30,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี โดยมีรายจ่ายทางการเกษตรประมาณ 5,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี รายจ่ายนอกภาคการเกษตรประมาณ 5,000-20,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ภายในครัวเรือน ค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน เป็นต้น (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีรายจ่ายเฉลี่ยประมาณ 30,000-50,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี โดยมีรายจ่ายทางการเกษตรประมาณ 5,000-30,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี รายจ่ายนอกภาคการเกษตรประมาณ 20,000-120,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ภายในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้จ่ายเป็นค่าผ่อนชำระรถจักรยานยนต์ เป็นต้น โดยส่วนใหญ่แล้วรายจ่ายที่ต้องจ่ายเป็นประจำรายวันมักไม่แน่นอนบางวันอาจไม่มีค่าใช้จ่ายใด ๆ เลย แต่ในบางวันอาจต้องมีรายจ่ายมาก เช่นถ้าวันไหนมีคนเข้ามาขายของในหมู่บ้านจำพวกอาหารสดและแห้ง ๆ เสื้อผ้าของใช้ต่าง ๆ ก็อาจต้องมีการจ่ายเงินมาก ปกติแล้วรายจ่ายประจำวันมักจะจ่ายไปกับการซื้ออาหารเพื่อการบริโภค เช่น ปลากระป๋อง ปลาแห้ง เมี่ยงขม เกล็ด ผงชูรส ฯลฯ โดยจะซื้อที่ร้านขายของในหมู่บ้านซึ่งมีอยู่ 3 ร้าน สำหรับรายจ่ายในรอบเดือนนั้น เนื่องจากชาวบ้านมีการซื้อสิ่งของเพื่ออำนวยความสะดวกมากขึ้น บางรายก็ไม่ได้ซื้อเป็นเงินสดจึงต้องมีการผ่อนชำระเป็นรายเดือน ดังนั้น ปัจจุบันชาวบ้านสามหลายครัวเรือนที่ต้องมีการะในการจ่ายเงินที่ผ่อนซื้อสิ่งของต่าง ๆ เช่นรถจักรยานยนต์ รถยนต์ ในบางครอบครัวที่บุตรหลานไป

เรียนหนังสือในเมืองก็ต้องส่งเงินให้เดือนละ 500-4,000 บาทตามระดับการศึกษา ถ้ายังเล็กก็ใช้จ่ายไม่มากนัก ถ้าชั้นที่สูงขึ้นก็มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เหตุผลในการใช้จ่ายส่วนใหญ่ที่ต้องจ่ายไปเพราะมีความจำเป็นในการดำรงชีพ แต่รายจ่ายบางอย่าง เช่น การซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ชาวบ้านเห็นว่าเมื่อคนอื่นมีก็อยากมีเหมือนคนอื่นบ้าง และตนเองมีความสามารถที่จะจ่ายเงินซื้อได้ ถ้ามีรายจ่ายมากกว่ารายได้จะไปกู้ยืมเงินมาใช้ ส่วนใหญ่จะกู้จากญาติพี่น้อง ซึ่งจะมีดอกเบี้ยหรือไม่ก็แล้วแต่เป็นราย ๆ ไป (โครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

5.3 เงินออม

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีการออมเป็นเงินสดประมาณ 3,000-30,000 บาทต่อปี ขึ้นกับฐานะของครัวเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่าการออมเงินมีความจำเป็น เหตุผลในการออมเงินก็เพื่อไว้ใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน แต่เดิมชาวบ้านมีการออมเงินในลักษณะถ้าเป็นเงินสดจะเก็บไว้ที่บ้าน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการออมเป็นเงินสดประมาณ 3,000-50,000 บาทต่อปี เนื่องจากรายการมีรายได้ประจำจากการเป็นลูกจ้างของโครงการฯ จึงมีรายได้ของครัวเรือนเพิ่มขึ้น ชาวบ้านเริ่มมีรูปแบบการออมที่หลากหลายขึ้นตามความเจริญที่เข้ามา เช่น มีการนำเงินไปฝากธนาคารที่อำเภอแม่สะเรียง มีการซื้อประกันชีวิต ซื้อโค กระบือ ไข่เลี้ยง (โครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

5.4 หนี้สิน

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีภาระหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 20,000 บาทต่อปี ส่วนใหญ่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน และญาติพี่น้อง เพื่อใช้ในการลงทุนทำการเกษตร และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน เป็นต้น ถ้าเป็นหนี้แล้วก็จะมีความเดือดร้อนเนื่องจากรายได้ไม่แน่นอน บางคนซื้อผ่อนรถยนต์มาใช้งาน แต่ปลูกกะหล่ำปลี หรือมะเขือเทศขายไม่ได้ราคา จึงไม่มีเงินพอที่จะส่งค่าวงจรที่ซื้อมาจึงต้องถูกยึดรถไป ป่อเกิดแห่งหนี้โดยมากเกิดจากความจำเป็นจริงเช่นเพื่อการใช้จ่ายในชีวิตการยังชีพ การเล่าเรียนของบุตรหลาน (โครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีภาระหนี้สินต่อครัวเรือนประมาณ 5,000-50,000 บาทต่อปี ส่วนใหญ่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง และการกู้เงินนอกระบบ เพื่อใช้ในการลงทุนทำการเกษตร ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน และค่าครองชีพอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งจากการที่ราษฎรมีรายได้ประจำจากการรับจ้างทำงานในโครงการฯ ทำให้รายได้เพิ่มขึ้น จึงสามารถซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้ เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ โดยซื้อด้วยเงินสดและเงินผ่อนทำให้เกิดภาระหนี้สินตามมา บางรายมีการกู้เงินไปซื้อที่ดินในอำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง เป็นต้น (พะทู่จะ สติวินัยกุล, 2549: สัมภาษณ์) วิธีการจัดการหนี้สินในส่วนการผ่อนซื้อสิ่งของต่าง ๆ จะจ่ายเป็นรายเดือนหรือเป็นงวด ๆ แล้วแต่ตกลงกัน ถ้าหาเงินไม่ทันก็จะหยิบยืมจากญาติพี่น้องก่อน ถ้าไม่ได้จริง ๆ ก็จะกู้เงินนอกระบบกัน

ตอนที่ 2.2 วิถีชีวิตของชุมชนด้านสังคม

วิถีชีวิตของชุมชนด้านสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ทางสังคม

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและเครือญาติ เนื่องจากในอดีตบ้านสามเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชนเผ่าจึงเป็นไปด้วยดี โดยเฉพาะในกลุ่มเครือญาติเดียวกันมีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันโดยตลอด เช่น การเอามือเอาร่างกันในการทำไร่ ทำนา การสร้างบ้าน การช่วยเหลือกันเมื่อมีงานพิธีต่าง ๆ เช่น การแต่งงาน การเลี้ยงผี หรือเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

ชนเผ่าลัวะมีกฎทางสังคมที่จัดการร่วมกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต โดยชาวบ้านทุกหลังคาเรือนต้องส่งตัวแทนมาเข้าร่วม มิฉะนั้นจะถูกคนในชุมชนเหยียดหยามและอาจตัดความช่วยเหลือเมื่อคนนั้นประสบปัญหาความเดือดร้อน

เมื่อเกิดความขัดแย้งกันขึ้นภายในชุมชน เช่น สัตว์เลี้ยงเข้าไปเหยียบย่ำผลผลิต การแย่งกันใช้น้ำ ส่วนใหญ่มักแก้ไขปัญหาคงตกลงกันเองได้ แต่หากต่างฝ่ายต่างไม่ยอม ก็ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือหรือผู้นำหมู่บ้านเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (ปิ พงษ์พิมล, ปอง เดชชนกิจ และ สุแก้ว เรือนรู, 2549: สัมภาษณ์)

(2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับชนเผ่ากะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ในอดีตชุมชนลัวะบ้านสาม ได้มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ก่อนชนเผ่าอื่น ต่อมาชนเผ่ากะเหรี่ยงเริ่มอพยพมาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น ทั้งอพยพมาจากบ้านดูลาเปอร์ บ้านห้วยห้า บ้านห้วยห้อม ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบ้านแม่แฮใต้ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านแม่และ บ้านปอมิโง๊ะ ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบ้านเซโคซา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชนเผ่าซึ่งถือได้ว่าชนเผ่ากะเหรี่ยงและชนเผ่าลัวะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมากกว่าชนเผ่าอื่น เพราะมีการตั้งถิ่นฐานและพื้นที่ทำกินอยู่ใกล้กัน ส่วนใหญ่ชาวลัวะบ้านสามสามารถพูดภาษากะเหรี่ยงได้ทุกคน ทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างกันเป็นไปได้โดยง่าย อีกทั้งวิถีการดำเนินชีวิต วิธีการผลิต วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อมีความคล้ายคลึงกัน ทำให้สองชนเผ่าสามารถเข้าใจกันได้ง่าย นอกจากนี้ยังเกิดการแต่งงานระหว่างชนเผ่าขึ้นในบางครอบครัวและย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านสาม ก่อให้เกิดการขยายเครือข่ายญาติพี่น้องระหว่างสองชนเผ่า ทำให้มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นมากขึ้น

กิจกรรมหรือการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของทั้งสองชนเผ่า เช่น งานแต่งงาน งานศพ หรืองานพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน มีการช่วยเหลือและไปมาหาสู่กันระหว่างสองชนเผ่ามาโดยตลอด และมักมีของฝากให้แก่กันและกัน เช่น พริก ยาสูบ พืชผัก เป็นต้น ในบางปีหากต้องทำไร่ข้าวในแปลงใกล้กัน ก็จะมีการช่วยเหลือเอามือเอาแรงกันด้วย

นอกจากนี้ บ้านสามยังรวมบ้านบริวารอีก 2 หย่อมบ้าน เนื่องจากมีจำนวนประชากรและครัวเรือนน้อย คือ บ้านผักไผ่ (ปอมิโง๊ะ) เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยง และบ้านละอานใต้ เป็นชนเผ่าลัวะ โดยระบบการปกครองของบ้านสาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านตาม พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2547 ต้องมีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน จึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างหมู่บ้านและต่างชนเผ่ามากขึ้น (ยิ พงษ์พิมล, ปอง เดชชนกิจ และ สุแก้ว เรือนรุ, 2549: สัมภาษณ์)

(3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับชาวพื้นราบ ในอดีตการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนลัวะบ้านสามกับชาวพื้นราบมีน้อยมาก เนื่องจากสภาพพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านสามอยู่ห่างไกลกับที่อยู่อาศัยของชาวพื้นราบ การเดินทางไปมาหาสู่กันยากลำบาก ต้องเดินทางด้วยเท้าผ่านป่าเขาเท่านั้น และใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 2 วัน ส่วนใหญ่ชาวลัวะบ้านสามมักนำเอาของป่าหรือผลผลิตในไร่นา เช่น พริก ไปขายในตลาดอำเภอแม่แจ่ม และอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำเงินไปซื้อเมี่ยง ถั่วเน่า และของใช้อื่น ๆ

ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น ชาวพื้นราบเริ่มเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อซื้อวัวควาย หรือนำเอาเสื้อผ้า เครื่องใช้ในครัวเรือนมาขาย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและความสัมพันธ์

ในด้านการค้าขายมากขึ้น นอกจากนั้นระบบการปกครองมีส่วนให้เกิดความสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง กล่าวคือ ในแต่ละเดือนผู้นำหมู่บ้านต้องเดินทางไปทำการอำเภอเพื่อเข้าร่วมประชุมและรับฟังนโยบายต่าง ๆ จากภาครัฐ เพื่อนำข่าวสารทางราชการมาแจ้งให้กับชาวบ้านได้ทราบ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นเรื่องของชนชั้นปกครองกับชาวบ้าน ขณะเดียวกันผู้นำหมู่บ้านเดินทางไปประชุมและมีโอกาสได้พบปะกับชาวพื้นราบมากขึ้น ส่งผลให้เวลาต่อมาชาวบ้านบางครั้งเรือนอพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ร่วมกับชาวพื้นราบ เช่น ย้ายไปอยู่อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลัวะบ้านสามกับคนพื้นราบจึงก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร และการแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยชาวบ้านบางส่วนได้นำเอาพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี กระเทียมเข้ามาปลูกในหมู่บ้าน และเกิดการค้าขายระหว่างชาวบ้านกับชาวพื้นราบมากขึ้น (ยิ พงษ์พิมล, ปอง เชนทณกิจ และ สุแก้ว เรือนรุ, 2549: สัมภาษณ์)

(4) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ ในอดีต เนื่องจากหมู่บ้านสามเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีจำนวนประชากรไม่มาก การคมนาคมไม่สะดวกไม่มีถนนเข้าถึงหมู่บ้าน หน่วยงานของรัฐเข้าไปไม่ถึง ชาวบ้านมีการปลูกฝิ่นกันมาก และในปี พ.ศ. 2516 มีกลุ่มนักศึกษาที่เรียกร้องประชาธิปไตยเข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่บ้านสาม ทำให้หน่วยงานภาครัฐให้ความสำคัญในเรื่องของความมั่นคงและปัญหาเสพติด ดังนั้นจึงเริ่มมีการตัดถนนเข้ามาในหมู่บ้านสาม และกระทรวงศึกษาธิการได้เข้ามาจัดตั้งโรงเรียนในปี พ.ศ. 2516 ทำให้ลูกหลานในหมู่บ้านได้เรียนหนังสือ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับชาวบ้านเป็นไปด้วยดี ใครมีพืชผักอะไรก็มักนำไปฝากครู หากทางโรงเรียนต้องการความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ชาวบ้านจะมาช่วยด้วยความเต็มใจ ขณะเดียวกันหากภายในหมู่บ้านมีพิธีกรรมต่าง ๆ จะเชิญครูเข้าร่วมพิธีด้วย และวันปกติชาวบ้านจะแวะไปคุยกับครู

ต่อมา กระทรวงสาธารณสุขได้เข้ามาให้บริการด้านการรักษาพยาบาลเบื้องต้น ระยะเริ่มแรกเรียกว่า สุขศาลา โดยชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ได้ช่วยกันจัดสร้างสุขศาลาขึ้นภายในหมู่บ้าน ต่อมาได้ย้ายที่ทำการใหม่ไปอยู่ทางเข้าหมู่บ้านและเปลี่ยนชื่อเป็น สถานีอนามัยบ้านสาม ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านสามกับสถานีอนามัย นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมาจนถึงปัจจุบันถือเป็นความสัมพันธ์ที่ดี เพราะชาวบ้านได้รับความสะดวกสบาย หากเกิดการเจ็บป่วยไม่ต้องเดินทางไปรักษาที่โรงพยาบาลในตัวอำเภอเพราะอยู่ห่างไกล ชาวบ้านมักนำพืชผักที่ปลูกในไร่มาเป็นของฝากให้หมอ หากในหมู่บ้านมีงานพิธีต่าง ๆ ชาวบ้านจะเชิญหมอเข้าร่วม เพราะถือเป็นบุคคลสำคัญที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ

ส่วนหน่วยงานของรัฐอื่น ๆ ที่เข้ามาพัฒนาในหมู่บ้าน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล กรมการปกครอง กรมทางหลวงชนบท เป็นต้น ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่ดีและให้ความ

ร่วมมือในทุกด้าน โดยเฉพาะการเข้ามาพัฒนาในด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน หรือการจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเป็นลำดับ

หลังจัดตั้งโครงการสถานพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและเครือญาติ นับจากที่ชาวบ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต นอกจากการผลิตเพื่อยังชีพแล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กระเทียม กระเทียมกลีบเล็ก พริก ทำให้ชาวบ้านมีเวลาให้กันน้อยลงต่างคนต่างทำงานในไร่นาของตนเอง ต่อมาโครงการพัฒนาต่าง ๆ จากภาครัฐเข้ามาในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านมีโอกาสดำรงงาน มีรายได้ตลอดปี มีสิ่งสาธารณูปโภคดีขึ้นกว่าในอดีต แต่ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ยังคงมีการช่วยเหลือกันอยู่ตลอดเวลา ทั้งทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบพิธีกรรม ด้านการเอื้อมือเอื้อแรงกันในการประกอบอาชีพในไร่นาพบว่ามีน้อยลง เปลี่ยนเป็นการจ้างงานแทน เนื่องจากทุกคนรอบครัวมีภาระหน้าที่ของตนเองเพิ่มมากขึ้นทำให้มีเวลาให้กันน้อยลง แต่หากภายในหมู่บ้านมีงานพิธีต่าง ๆ ชาวบ้านจะหยุดพักไม่ไปทำงานโครงการฯ และมาร่วมงานกันทุกคนรอบครัว ถึงแม้ว่ามีความแตกต่างทางด้านความเชื่อและศาสนาก็ตาม แต่ทุกคนถือว่าเป็นญาติพี่น้องบ้านเดียวกัน มีอะไรต้องช่วยเหลือกัน แม้บางครั้งอาจมีความขัดแย้งกันในเรื่องเล็กน้อย เช่น สัตว์เลี้ยงเข้าไปทำลายผลผลิตในไร่นา ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าว สามารถตกลงพูดคุยกันได้ บางครั้งอาจเชิญผู้เฒ่าผู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้านมาเป็นผู้ตัดสินข้อพิพาทข้อขัดแย้งดังกล่าวหรือคู่อริอาจตกลงกันเอง ส่วนใหญ่จะไม่มี ความรุนแรงหรือเป็นเรื่องราวใหญ่โต

ในปัจจุบันมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นภายในหมู่บ้าน โดยราษฎรในหมู่บ้านเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านมากขึ้น กลุ่มต่าง ๆ ได้แก่

1. กลุ่มธนาคารข้าว
2. กลุ่มเลี้ยงโค
3. กลุ่มแม่บ้าน
4. กลุ่มออมทรัพย์
5. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน
6. กลุ่มเลี้ยงปลา
7. กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รส.ทป.)
8. กลุ่มพลังแผ่นดินร่วมต้านยาเสพติด
9. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)
10. กลุ่มตำรวจบ้าน
11. กลุ่มผู้ใช้น้ำบ้านสาม

12. คณะกรรมการหมู่บ้าน
13. คณะกรรมการโรงเรียน
14. คณะกรรมการวัด
15. คณะกรรมการโบสถ์

(2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับชนเผ่ากะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ปัจจุบันชุมชนลัวะบ้านสามกับชนเผ่ากะเหรี่ยง ยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีมีการติดต่อไปมาหาสู่กันและช่วยเหลือกันตลอดในระดับครอบครัวและเครือญาติ ส่วนในระดับชุมชนก็ยังคงมีการช่วยเหลือกันหากมีกิจกรรมของชุมชน แต่เนื่องจากการทำการเกษตรของชาวลัวะบ้านสามมีการเพาะปลูกเพื่อการค้ามากขึ้น จำนวนสมาชิกหรือแรงงานวัยหนุ่มสาวในครัวเรือนลดลงจากการเข้าไปศึกษาต่อในตัวเมือง จึงมีการจ้างแรงงานชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่และมาช่วยทำงาน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะนายจ้างและลูกจ้างขึ้น ส่วนมางานที่จ้างคือ การขุดแปลงผัก การไถนา ปลูกข้าว ปลูกกะหล่ำปลี ปลูกกระเทียม หรือการก่อสร้างบ้านเรือน เป็นต้น

นอกจากนี้ บางครั้งยังเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนเผ่า เช่น สัตว์เลี้ยงเข้ามาทำลายผลผลิตในไร่นา การแย่งกันใช้น้ำในหน้าแล้ง หรือแม้แต่ปัญหาด้านการปกครองที่ปัจจุบันผู้นำหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งชาวลัวะบ้านสามบางคนไม่ยอมรับในตัวผู้นำหมู่บ้าน แต่ปัญหาดังกล่าวยังไม่รุนแรงเพราะบางครอบครัวยังคงมีความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติกันอยู่

(3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับชาวพื้นราบ ในปัจจุบัน ชาวลัวะบ้านสามกับชาวพื้นราบมีการติดต่อสื่อสารกันเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องหลายด้าน เช่น ด้านการศึกษา ที่เด็กเยาวชนในหมู่บ้านต้องออกไปเรียนหนังสือในตัวอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับชาวพื้นราบมากขึ้น และเมื่อจบการศึกษา ส่วนใหญ่ออกไปทำงานในตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่ และแต่งงานกับคนพื้นราบด้วย ส่วนในด้านการประกอบอาชีพ ชาวบ้านเริ่มเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี กระเทียม มีการติดต่อค้าขายกับคนพื้นราบ ขณะเดียวกันชาวพื้นราบได้นำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น วิทยุ เครื่องเสียง รถจักรยานยนต์ของใช้ในครัวเรือน มาขายให้กับคนในหมู่บ้าน ทั้งการซื้อด้วยเงินสดและเงินผ่อน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะเจ้าหนี้กับลูกหนี้เพิ่มมากขึ้น

(4) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ ในปี พ.ศ. 2546 เมื่อมีการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย ขึ้น ชาวลัวะบ้านสามส่วนใหญ่ไม่ให้ความร่วมมือ เนื่องจากเข้าใจว่าทางโครงการฯ จะเข้ามายึดพื้นที่ทำกิน หลังจากโครงการฯ ได้ประชาสัมพันธ์และทำความเข้าใจกับราษฎรให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของโครงการฯ

ที่ต้องการเข้ามาพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้านดีขึ้นตามลำดับ โดยชาวบ้านได้ยกพื้นที่ทำกินบางส่วนให้กับโครงการฯ และโครงการฯ ได้จัดสรรพื้นที่ทำกินใหม่ มีการขุดนาขั้นบันไดเพิ่ม จัดหาและพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตรให้กับชาวบ้าน ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทางการเกษตร การใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อเพิ่มผลผลิตในไร่นา นอกจากนั้นยังรับชาวบ้านทุกครอบครัวเข้ามาทำงานในโครงการฯ ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ชาวบ้านมีรายได้ประจำจากการทำงานในโครงการฯ

ปัจจุบันชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ มีความเข้าใจกันดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานหลักที่เข้ามาในการทำงานร่วมกับคนในชุมชน เช่น โรงเรียนบ้านสาม สถานีอนามัยบ้านสาม และโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชาวบ้านมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์การทำงานของแต่ละหน่วยงาน และในส่วนของเจ้าหน้าที่ก็เข้าใจในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา การทำงานร่วมกันในด้านต่าง ๆ มากขึ้นตามลำดับ

นอกจาก 3 หน่วยงานหลักที่ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้านแล้ว ยังมีหน่วยงานอื่นของรัฐที่เข้ามาทำงานร่วมกับคนในชุมชนเป็นบางครั้งบางคราว เช่น หน่วยงานด้านการปกครอง กรมทางหลวงชนบท หรือหน่วยงานด้านความมั่นคง ซึ่งส่วนใหญ่มาฝึกอบรมหรือประชุม ชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือเช่นเดียวกัน

2. วัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีวัฒนธรรมประเพณีที่ส่งสมสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทั้งที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมทางสังคม ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมพื้นฐานต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน การวางตัวระหว่างผู้ใหญ่-เด็ก หรือชาย-หญิง เช่น การก้มตัวเอามือแนบขาเมื่อเดินผ่านผู้ใหญ่ การกินข้าว ถ้ากินกันเฉพาะสมาชิกในครอบครัว ทุกคนนั่งยอง ๆ ใช้มือเปิบข้าวแต่ถ้ามีแขกมาที่บ้านเจ้าของบ้านให้แขกกินข้าวก่อนหรือให้ผู้ชายนั่งกินด้วย ผู้หญิงมีหน้าที่คอยดูแลแขกเมื่อแขกกินอิ่มแล้วจึงยกไปกินในห้องครัว เป็นต้น นอกจากวัฒนธรรมประเพณีจะถูกถ่ายทอดในชีวิตประจำวันแล้ว วัฒนธรรมยังถูกถ่ายทอดเป็นประสบการณ์และการอบรมสั่งสอน เช่น ผู้ชายมีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม ส่วนผู้หญิงเป็นผู้ช่วยเหลือในการเตรียมของเซ่นไหว้ในพิธีกรรม หรือการวางตัวในสถานที่ต่าง ๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน

วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนลัวะบ้านสาม ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพื่อการทำไร่หมุนเวียน ที่ต้องมีการเซ่นไหว้ผีในรอบปีของวงจรการผลิต มีการออกกฎระเบียบตามความเชื่อ เช่น แต่ละปีต้องทำไร่ในแปลงเดียวกัน ห้ามถางป่าตามอำเภอใจ ถ้าไม่เชื่อจะทำให้ผีโกรธซึ่งส่งผลถึงผลผลิตในไร่ข้าว และผู้คนในหมู่บ้านจะประสบปัญหาความเดือดร้อน เจ็บป่วย เป็นต้น อีกทางหนึ่งถือเป็นการนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิธีการผลิตของคนในชุมชน (ยิ พงษ์พิมล, ส่างอ่อน เตียงศรี และสุแก้ว เรือนรุ, 2549: สัมภาษณ์)

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ปัจจุบัน วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมบางอย่างถูกละเลยและไม่ยึดถือปฏิบัติตามจากคนในชุมชน ซึ่งสาเหตุมาจากหลายปัจจัย กล่าวคือ วัฒนธรรมบางอย่างมีการเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขของเวลาและมีบทบาทน้อยลงต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น วัฒนธรรมการผลิต วัฒนธรรมการบริโภคในอดีต มีระบบการจําแนกและการจัดการทรัพยากร มีกฎเกณฑ์และจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรโดยคนในชุมชน มีการผลิตเพื่อให้เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายควบคู่ไปด้วย หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการมากขึ้น ส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมามีลดน้อยลงหรือบางอย่างถูกยกเลิกไป และอีกประเด็นหนึ่ง คือ การที่วัฒนธรรมจากภายนอกได้รุกเข้ามาในหมู่บ้าน ทั้งจากการติดต่อกับภายนอก สื่อวิทยุ ระบบการศึกษา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มเด็กและเยาวชนที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่และต้องเดินทางไปเรียนหนังสือในตัวอำเภอหรือต่างจังหวัด ทำให้มีโอกาสรับเอาวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอกเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันและเข้ามาเผยแพร่ให้กับคนในชุมชนมากขึ้น เช่น คำพูด การแต่งกาย การกิน ค่านิยมจากภายนอกชุมชน เช่น การคบหากันระหว่างชายหญิง เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสวัตถุนิยมและวัฒนธรรมจากภายนอกมากขึ้น

3. พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

3.1 ความเชื่อ

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์และสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะยังมีความเชื่อในเรื่องผีอยู่ 2 ประเภท (ยิ พงษ์พิมล, ลิด อากาศรักษา สมศักดิ์ ผลรังสรรค์ และ สุแก้ว เรือนรุ, 2549: สัมภาษณ์) คือ

1. ศิที่มีอำนาจลึกลับสัมพันธ์กับธรรมชาติ
2. ศิบรรพบุรุษประจำตระกูล

3.2 พิธีกรรม

ชุมชนลัวะบ้านสาม ที่มีความเชื่อในเรื่องผีจึงได้มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

3.2.1 พิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิต การที่ชุมชนลัวะบ้านสามมีความเชื่อในเรื่องผีที่มีอำนาจลึกลับสัมพันธ์กับธรรมชาติ เนื่องจากชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ในธรรมชาติ ป่าเขาเล่าเฝ้าไพรว่าสามารถให้คุณและโทษได้ การเช่นไหว้มีความสัมพันธ์กับฤดูกาลผลิตในรอบปี ถ้าเช่นไหว้ไม่ขาดตามกาลอันควรจะมีผลให้คนในหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข ผลผลิตพืชพรรณธัญญาหารและสัตว์เลี้ยงอุดมสมบูรณ์ สถานที่ประกอบพิธีกรรมของชุมชน เรียกว่า ป่าดง หรือป่าพิธีกรรม ซึ่งอยู่เหนือบริเวณหมู่บ้าน ป่าในความเชื่อและเคารพนับถือของชุมชนจะไม่มีการบุกรุกทำลาย การเช่นไหว้ผีป่า ผีน้ำ ผีไร่ จะประกอบพิธีในป่าอนุรักษ์ ป่าขุนน้ำ และไร่มุมนเวียนของชุมชน ของเช่นไหว้ประกอบด้วยไก่ หมู วัว ควาย เหล้า และข้าวตอก ดอกไม้ เป็นต้น ดังนั้น ชุมชนลัวะบ้านสามจึงมีการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีหลายครั้งในช่วงเวลาต่าง ๆ กันตลอดฤดูกาลผลิตในแต่ละปี ตั้งแต่ระยะเริ่มฤดูการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ผีทราบและขอให้ผีช่วยคุ้มครองดูแลพืชผลในไร่นาให้มีความสมบูรณ์ พิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิตในรอบปีของชนเผ่าลัวะ มีดังนี้

(1) พิธีเปิดพื้นที่ทำกิน (นกตะตุ)

หลังจากที่ชาวบ้านตกลงเลือกพื้นที่เพาะปลูกกันได้แล้ว ฤดูกาลเพาะปลูกในไร่มุมนเวียนเริ่มในเดือนกุมภาพันธ์ ผู้นำธรรมชาติ ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจะร่วมกันประชุมเพื่อกำหนดวันทำพิธีเปิดพื้นที่ทำกิน (นกตะตุ) หรือวันขึ้นปีใหม่ของชาวลัวะบ้านสาม ซึ่งพิธีเปิดพื้นที่ทำกินของชาวลัวะแต่ละหมู่บ้านจะไม่ตรงกัน ผู้นำแต่ละตระกูลจะเป็นผู้ทำพิธีแจ้งให้ผีเจ้าที่และผีบรรพบุรุษทราบว่าถึงเวลาที่ชาวบ้านจะเริ่มฤดูกาลเพาะปลูก ขอให้ผีช่วยดูแลคุ้มครอง ปกป้องรักษาพืชผลให้เจริญงอกงามได้ปริมาณมากและให้ชาวบ้านอยู่ดีมีสุข พิธีกรรมนี้ทำตามกลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มที่นับถือผีเดียวกันที่บริเวณศาลผีของแต่ละตระกูลซึ่งเรียงรายกัน 3 จุด เนื่องจากมี 3 ตระกูล ที่ยังนับถือผีอยู่ ศาลผีสร้างด้วยไม้เนื้อแข็งมุงด้วยหญ้าคา บริเวณกลางศาลผีทำแม่เตาไฟไว้ส่วนด้านบนศาลผีมีกลองขนาดใหญ่ ทำด้วยไม้เนื้อแข็งแต่ไม่มีหนังหุ้ม อายุของกลองและศาลผีขึ้นอยู่กับคนในตระกูลที่เข้ามาอยู่ในบ้านสาม บางครั้งอาจไม่ใช่กลุ่มเครือญาติเดียวกันมาก่อน แต่อาจย้ายมาอยู่บ้านสามภายหลังจึงขอร่วมนับถือผีด้วย โดยพิธีกรรมนี้ชาวบ้านแต่ละครอบครัวต้อง

เตรียมของเช่น ไหว้ไปยงศาลผีบรรพบุรุษ (ภาษาลัวะ เรียกว่า ญะเยอ) ประกอบด้วยไก่ 1 ตัว เหล้า 1 ไห ข้าวเหนียว พร้อมด้วยของเช่น ไหว้ต่าง ๆ โดยฉีกเอาเนื้อไก่และเครื่องในอย่างละนิดวางบนหิ้ง ส่วนไก่ที่เหลือนำมากินร่วมกับคนในครอบครัวและคนร่วมทำพิธี โดยกินบริเวณที่เลี้ยงผี

ในอดีตชาวลัวะบ้านสามที่นับถือผีเดียวกันมีอยู่ 4 กลุ่ม แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 3 กลุ่ม เนื่องจากการเลี้ยงผีต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายและสัตว์เลี้ยงเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจึงหันไปนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งไม่จำเป็นต้องทำพิธีเช่น ไหว้ผีอีกต่อไป

หลังจากเช่น ไหว้ผีบรรพบุรุษ มีการเช่น ไหว้ผีบริเวณป่าพิธีกรรม (ป่าดง) ซึ่งอยู่ด้านหลังของหมู่บ้าน โดยชาวบ้านมารวมตัวกันอีกครั้งหนึ่งบริเวณศาลผีพร้อมของเช่น ไหว้ต่าง ๆ ซึ่งแต่ละครอบครัวต้องฆ่าไก่เพิ่มอีกตัวหนึ่งเพื่อเป็นของเช่น ไหว้ แล้วนำเอาเลือดไก่มาทาบริเวณบ้านผีเพื่อให้ผีได้กินเลือดไก่ จากนั้นทำพิธีเช่น ไหว้ผีอีกรอบ ในพิธีนี้ต้องมีสัตว์ใหญ่ที่ใช้เลี้ยงตาย เช่น หมู วัว หรือควาย 1 ตัว โดยสลับชนิดสัตว์กันในแต่ละปี พร้อมด้วยของเช่น ไหว้อื่นๆ ได้แก่ ข้าวเหนียว ไก่ต้ม เครื่องใน เมี่ยง หมา กู กะลือ ขนมห เหล้า และน้ำ ผู้นำธรรมชาติเป็นผู้ทำพิธีเช่น ไหว้ผีบรรพบุรุษ ผีป่า ผีเร่ร่อน และผีเจ้าที่ เมื่อทำพิธีเสร็จมีการทำพิธีเลี้ยงตายด้วยการฆ่าสัตว์ใหญ่ โดยผู้นำธรรมชาติกับผู้เฒ่าร่วมกันเลี้ยงตายพิจารณาจากลักษณะอุ้งน้ำดีของสัตว์ที่ใช้ เช่น ว่ามีความสมบูรณ์หรือไม่ หากอุ้งน้ำดีมีความสมบูรณ์แสดงว่าปีนั้นผลผลิตจะดี หากอุ้งน้ำดีไม่สมบูรณ์มีลักษณะไม่เต่งตึง เหี่ยวยุบ แสดงว่าปีนั้นผลผลิตจะไม่ดีและมีหญาในไร่มาก หากผลการทำนายไม่ดีชาวบ้านอาจจะไม่เผาไรในแปลงนั้น แต่อาจขยับไปแปลงข้างเคียง ภายหลังเสร็จจากทำพิธี เนื้อสัตว์จะถูกแบ่งเป็นส่วน ๆ แจกจ่ายให้กับชาวบ้านเพื่อนำกลับไปปรุงเป็นอาหารเลี้ยงแขก ในวันดังกล่าวถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวลัวะบ้านสามด้วย

หลังจากนั้นมีพิธีส่งเคราะห์บ้าน เป็นพิธีกรรมที่ต่อเนื่องจากพิธีเปิดพื้นที่ทำกิน โดยชาวบ้านแต่ละครอบครัวเตรียมของส่งเคราะห์บ้าน ประกอบด้วย กระดุกสัตว์ ข้าวเหนียว เนื้อแห้ง ขี้เถาเตาไฟ ขมิ้น พริกแห้ง เศษจานกระเบื้อง ถ่านหุงข้าว ฝ้าย และใบตอง พิธีนี้ทำในช่วงเย็น โดยชาวบ้านส่งตัวแทนของแต่ละครอบครัวมารวมตัวกันบริเวณลานกลางหมู่บ้าน เพื่อช่วยกันเตรียมของส่งเคราะห์บ้าน ประกอบด้วย ตาเหลว 9 คู่ ม้าดิน 9 คู่ ช้างดิน 9 คู่ สุนัข 1 ตัว ไก่ 1 ตัว โดยสุนัขและไก่ใช้สัตว์จริง หลังจากนั้นผู้นำพิธีทำพิธีสวดมนต์ขอมาต่อผีในบริเวณหมู่บ้านและชายป่า เสร็จแล้วผู้นำพิธีเดินนำหน้าไปยังชายป่าด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าทิศตะวันตกเป็นทิศที่ทำให้เคราะห์ร้ายต่าง ๆ ตกไป ชาวบ้านช่วยกันยกของส่งเคราะห์บ้านตามไปด้วย โดยวางของส่งเคราะห์บ้านไว้ใต้ต้นไม้ข้างทางเดินบริเวณที่จะทำพิธี จากนั้นจึงปักตาเหลวล้อมสะดวงส่งเคราะห์บ้าน ส่วนสุนัขถูกมัดไว้ข้างต้นไม้ ผู้นำพิธีเริ่มทำพิธีและฆ่าสุนัขและตัดเอา จมูก หาง ตา หู ขา เท้า เครื่องใน แล้วนำไปวางบนสะดวง เมื่อทำพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้นำพิธีล้างมือและมัด

ด้วยน้ำที่เตรียมมา สำหรับมิดที่ใช้ฆ่าสุนัขต้องล้างให้สะอาดและไม่ใช่มีดเล่มนี้ทำอาหาร จากนั้นจึงให้ทุกคนล้างมือต่อ ๆ กันไปจนครบ โดยเชื่อว่าเป็นการล้างสิ่งที่ไม่ดี สิ่งชั่วร้ายออกไปจากตัว จากนั้นชาวบ้านเดินทางกลับหมู่บ้าน โดยมีผู้นำพิธีเดินตามหลัง เมื่อเดินออกมาประมาณ 10 เมตร ผู้นำพิธีทำพิธีอีกรอบหนึ่งโดยการฆ่าไก่และใช้เลือดไก่เทราดขวางทางเดิน ให้ผีกินเลือดไก่แทนไม่ตามกลับมาบ้าน ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าเมื่อเลี้ยงผีเสร็จ ผีอาจตามมาในหมู่บ้าน ถือเป็นเสร็จสิ้นพิธีส่งเคราะห์บ้านและพิธีเปิดพื้นที่ทำกิน

(2) พิธีเซ่นไหว้และเสี่ยงทาย (สโปกข์พื้นที่)

หลังจากทำพิธีเปิดพื้นที่ทำกิน ผู้นำธรรมชาติจะนัดชาวบ้านอีกครั้ง เพื่อทำพิธีเซ่นไหว้และเสี่ยงทายบริเวณพื้นที่ที่จะถางไร่เรียกว่า “สโปกข์พื้นที่” ส่วนใหญ่กำหนดเป็นวันอังคารเพราะถือเป็นวันดี โดยทั่วไปของเซ่นไหว้ประกอบด้วย ไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ขวด พร้อมด้วยของเซ่นไหว้ต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ หลังจากเซ่นไหว้เสร็จผู้นำทางธรรมชาติจะอธิษฐานเสี่ยงทาย โดยผ่าอกไก่เพื่อดูถุงน้ำดี หากถุงน้ำดีมีสภาพสมบูรณ์ แต่งตั้ง ถือว่าปีนั้นแปลงไร่หมุนเวียนนี้จะให้ผลผลิตข้าวมาก หากสภาพถุงน้ำดีไม่สมบูรณ์ เจ้าของพื้นที่อาจจะไม่ถางไร่ หรืออาจย้ายไปแปลงอื่นในบริเวณเดียวกัน

บางครอบครัวมีวิธีเสี่ยงทายอีกแบบหนึ่ง คือการขุดเอาดินในแปลงมาประมาณ 1 กำมือ พร้อมกับอธิษฐานว่า ตลอดช่วงเวลาเอาดินกลับบ้าน (ในกรณีที่ไร่หมุนเวียนอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมาก สามารถกำหนดระยะเดินทางประมาณ 200-300 เมตรก่อนถึงบ้าน) ขอย่าให้เจอเหตุการณ์แปลก ๆ เช่น เห็นงู นก ไก่ป่า คนถือเนื้อ สัตว์บินหรือเดินผ่านหน้าหรือสวนทาง หากไม่เจอเหตุการณ์เหล่านี้จะถือว่ามีโอกาสได้ผลผลิตดี และเมื่อถึงบ้านต้องนำดินไปไว้ได้หมอน พร้อมกับอธิษฐานว่า ขอให้นอนหลับฝันดี หากฝันเห็นช้างจะได้ผลผลิตดี หากฝันเห็นช้างและเกิดการต่อสู้กันก็ถือว่ายังคงจะได้ผลผลิตดี แต่ต้องเลี้ยงผีให้มากขึ้น แต่หากฝันเห็นงูเหลือมถือว่าเป็นฝันร้าย จะไม่ถางไร่แปลงนั้น ต้องย้ายไปแปลงอื่นในบริเวณเดียวกัน

แม้ว่าชาวลัวะบ้านสามที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์ไม่เข้าร่วมพิธี แต่ต้องรอผลการเสี่ยงทายว่าควรถางไร่บริเวณใด ทั้งนี้เพราะการทำไร่ของชนเผ่าลัวะที่ถือปฏิบัติกันมาต้องทำเป็นแปลงรวม ดังนั้น ชาวบ้านทุกครัวเรือนต้องทำไร่ในพื้นที่เดียวกัน

(3) พิธีเลี้ยงผีแนวกันไฟ (นกละแป้น)

หลังจากผ่านพิธีเสี่ยงทายในการคัดเลือกพื้นที่แล้ว ประมาณปลายเดือนกุมภาพันธ์ของแต่ละปี ชาวลัวะบ้านสามจะเริ่มถางไร่และตัดโค่นต้นไม้ โดยแยกกันตัดต้นไม้ตามแปลงของแต่ละครอบครัว หรืออาจเอามือกัน จากนั้นจะทิ้งซากไม้และเศษไม้ไว้ประมาณ 1 เดือนเพื่อให้กิ่งไม้แห้ง เรียกว่า “การตากไร่” เพื่อรอการเผา ประมาณต้นเดือนเมษายนชาวบ้านมารวมตัว

กันอีกครั้งหนึ่งเพื่อช่วยกันทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ เพื่อกันไม่ให้ไฟป่าลุกลามออกไปยังไร่เหล้าหรือ
ผืนป่า และก่อนทำการเผาไร่ชาวบ้านจะทำพิธีเช่นไหว้ผีอีกครั้ง เรียกว่า “เลี้ยงผีแนวกันไฟ” (นก
ละแป้น) โดยก่อนการเผาไร่ประมาณ 1 ชั่วโมง ชาวบ้านรวมตัวกันบริเวณแนวกันไฟ จากนั้นผู้นำ
ทางธรรมชาติทำพิธีเช่นไหว้ผีด้วยไก่ 7 ตัว และหมา 1 ตัว โดยเชื่อว่าการกระต๋ากกล่าวจะทำให้
ต้นไม้และเศษไม้ที่ตัดไหม้หมด ไฟไม่ลามออกไป และขอให้ผีช่วยให้ต้นหญ้าหรือวัชพืชไม่ขึ้นร
ุงรังในระหว่างการทำไร่ จากนั้นชาวบ้านช่วยกันจุดไฟเผาเศษไม้ ก่อนจุดไฟชาวบ้านจะดูทิศทาง
ลมและเผาไร่ตามทิศทางลม โดยชาวบ้านกระจายกันไปจุดไฟเผาเศษไม้ รอนจนกว่าไฟเริ่มมอด จน
แน่ใจว่าไฟไม่ลามออกนอกพื้นที่ จึงเดินทางกลับ

โดยปกติการทำแนวกันไฟและการเผาไร่ ชาวบ้านทุกครัวเรือนต้องมา
ช่วยกันเพื่อไม่ให้ไฟลุกลามไปยังผืนป่าอื่น ในอดีตผู้ชายที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปต้องช่วยกันทำ
แนวกันไฟทุกคน หากไม่ช่วยต้องถูกปรับคนละ 12 บาท แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนกฎระเบียบของ
ชุมชนโดยให้ส่งตัวแทนเพียงครอบครัวละ 1 คนไปช่วยทำแนวกันไฟ หากไม่ไปช่วยต้องถูกปรับ
ครอบครัวละประมาณ 80-100 บาท

(4) พิธีปิดกวาดพื้นที่ (ละมา)

ในอดีตหลังจากเผาไร่เสร็จชาวบ้านแต่ละครอบครัวยังไม่หยอดเมล็ดข้าว
หรือปลูกพืชผักใด ๆ เพราะต้องทำพิธีเช่นไหว้ผีที่เรียกว่า “พิธีปิดกวาดพื้นที่” (ละมา) โดยเชื่อว่า
เป็นการปิดกวาดสิ่งเลวร้ายออกจากพื้นที่ เพื่อให้ข้าวและพืชผักในไร่เจริญงอกงามและได้ผลผลิตดี
หลังจากเช่นไหว้ผีเสร็จสมาชิกในครอบครัวช่วยกันเก็บเศษไม้ในไร่ที่ไหม้ไม่หมดออก เรียกว่า
“การเฮาะไร่” เศษไม้ที่เก็บได้ถูกนำมากองรวมกันและเผา บางส่วนนำมาวางเรียงเป็นแถวตามแนว
ขอบพื้นที่ของตนเป็นการกำหนดแนวเขต ไม้ที่มีคุณสมบัติติดไฟดี ไม่มีควัน มีถ่าน เช่น ไม้ก่อ จะ
ถูกชาวบ้านแบกกลับเพื่อนำไปเป็นฟืนสำหรับหุงต้มและให้ความอบอุ่น ไม้ที่เหลือถูกนำไปทำรั้ว
กันสัตว์เลื้อยหรือสัตว์ป่าไม่ให้เข้ามาทำลายพืชผลในไร่ หรือพาดไว้กับคาคบไม้ใหญ่ เพื่อนำ
กลับไปทำฟืนหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต

ในปัจจุบันพิธีปิดกวาดพื้นที่ถูกยกเลิกไป เนื่องจากต้องเปลืองเงินและสัตว์
เลี้ยง ประกอบกับก่อนการหยอดข้าวไร่ (นำไร่) ชาวบ้านต้องเลี้ยงผีเจ้าที่ที่อยู่แล้ว แต่ยังคงมีการปิด
กวาดพื้นที่และเก็บเศษไม้เหมือนเช่นเดิม

หลังจากเผาไร่เก็บเศษไม้เสร็จเรียบร้อยแล้วแต่ละครัวเรือนต้องนำดาแหลวปัก
ไว้ในไร่ (คำว่า “แหลว” ในภาษาล้านนาแปลว่า เขี้ยว ดาแหลว แปลว่า ดาเขี้ยว ทำด้วยไม้ไผ่
นำมาไขว่สานกันรูปใบพัดเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ) การที่ชาวบ้านปักดาแหลวไว้เพื่อข่มขู่สิ่ง
เลวร้ายและสัตว์ต่าง ๆ ไม่ให้มารบกวนพืชไร่ที่ปลูกไว้ หลังจากนั้นผู้หญิงจะนำเมล็ดพันธุ์พืชผักไป

ปลูกตามจุดต่าง ๆ ในบริเวณไร่หมุนเวียน เช่น ฟักทอง บวบ ข้าวโพด พริก มะเขือ น้ำเต้า มะระ มันเทศ เผือก และมัน เป็นต้น ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในระบบการผลิตตั้งแต่คัดเลือกสายพันธุ์ การเก็บรักษา และการเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่วนนาคำมักดำเนินการโดยผู้ชาย

(5) พิธีเซ่นไหว้ผีเจ้าที่ (นกฮอด)

เมื่อถึงวันหอยอดข้าวไร่ (นาไร่) แต่ละครอบครัวต้องเตรียมของเซ่นไหว้ผี เช่น หมู 1 ตัว ไก่ 4 ตัว เหล้า และของเซ่นไหว้ต่าง ๆ ซึ่งผู้หญิงเป็นผู้เตรียมไว้ตั้งแต่ตอนกลางคืน รุ่งเช้าจึงเดินทางไปยังไร่ หัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ทำพิธีเซ่นไหว้ผีและผีเจ้าที่ เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ช่วยรักษาพืชผลในไร่ไม่ให้มีสิ่งใด ๆ มารบกวน รวมทั้งการขอให้ได้ปริมาณผลผลิตสูง และขอให้ทุกคนอยู่ดีมีสุข หลังจากเสร็จพิธีสมาชิกในครอบครัวที่เหลือและชาวบ้านที่มาช่วยนำไร่จะช่วยกันนำไร่ (หอยอดข้าว) โดยจับกันเป็นคู่ ๆ คนหนึ่งมีหน้าที่จุดหลุม และอีกคนหนึ่งมีหน้าที่หอยอดเมล็ดข้าวไร่ การเจาะหลุมจะใช้เสียมขนาดเล็กที่มีด้ามยาวเพื่อป้องกันการปวดหลังปวดเอว ในอดีตหนุ่มสาวชาวละโว้นิยมเข้าร่วมการนำไร่ เพราะเป็นโอกาสในการที่หนุ่มสาวจะเกี่ยวพาราสี หนุ่มสาวคู่ใดรู้สึกชอบพอซึ่งกันและกันก็จะถือโอกาสจับคู่กัน เพราะจะได้มีโอกาสพูดคุย หยอกล้อกัน อีกทั้งพ่อแม่ได้มีโอกาสเห็นความขยันขันแข็ง ตลอดจนนิสัยใจคอของคู่หนุ่มสาว ทั้งนี้การคบหากันในเชิงชู้สาวจนถึงการแต่งงานของชาวละโว้บ้านสาม มักพิจารณาความขยันขันแข็งของฝ่ายตรงข้ามมากกว่ารูปร่างหน้าตา

ในการหอยอดข้าวไร่ เจ้าของไร่จะทำหน้าที่ปรุงอาหาร โดยนำเนื้อ หมู ไก่ ที่เหลือจากการเซ่นไหว้มาทำอาหารเลี้ยงทั้งคนในครอบครัวและคนที่มาช่วยงาน โดยส่วนมากจะนำเนื้อสัตว์เหล่านั้นมาปรุงเป็นลาบ (ภาษาละโว้เรียกว่า “สะเบือก”) ทั้งนี้ชาวละโว้บ้านสามถือว่าสะเบือกเป็นอาหารที่ดีที่สุด หลังจากกินข้าวร่วมกันชาวบ้านจะช่วยกันนำไร่ต่อจนถึงเย็น และก่อนกลับบ้านของแต่ละคนในวันนั้นเจ้าของไร่ทำอาหารเย็นเลี้ยงอีกครั้ง ถือเป็นการขอบคุณทุกคนที่มาช่วยในการนำไร่

(6) พิธีขับไล่ผี (เนอิม)

ประมาณเดือนมิถุนายน หลังจากนำไร่เสร็จ ฝนเริ่มตก และข้าวในไร่เริ่มงอกขึ้นตามลำดับ ชาวบ้านทำพิธีเซ่นไหว้ผีอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า “พิธีขับไล่ผี” (เนอิม) โดยมีระยะเวลาทำพิธี 2 วัน คือ เย็นวันอังคาร และวันพุธทั้งวัน การกำหนดวันพิธีจะถูกกำหนดโดยผู้นำทางธรรมชาติและผู้เฒ่าในหมู่บ้าน มีการเตรียมของเซ่นไหว้เพื่อไล่ผี เช่น กระดุกสัตว์ ถ่านไฟ พริกเกลือ ฝ้าย ข้าว ฯลฯ โดยนำของเซ่นไหว้ทั้งหมดห่อรวมกันและใส่ในสะตวง (ภาษาละโว้ เรียกว่า รัง) ที่เตรียมไว้ จากนั้นนำสะตวงไปยังศาลผีของหมู่บ้าน โดยให้ตัวแทนแต่ละตระกูลหรือบุคคลที่นับถือผีเดียวกันอยู่เฝ้าศาลผีเพียงคนเดียว ชาวบ้านที่เหลือทั้งหมดเดินไปยังป่าพิธีกรรม (ป่าดง) เพื่อให้

ผู้นำทำพิธีขับไล่ผี ขับไล่สิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ให้ออกไปจากหมู่บ้านและไร่นา โดยให้สิ่งชั่วร้ายไหลไปกับน้ำหรือไปอยู่ในป่าลึกอย่าได้มารบกวน และขอให้ชาวบ้านมีแต่ความสุข ให้ได้ผลผลิตข้าวดี หลังจากอธิษฐานเสร็จ ผู้นำจะใช้มีดฟันสะดวง จากนั้นชาวบ้านทั้งหมดตะโกนโห่ร้อง กระตีบเท้า ขับไล่ผี จากนั้นการตีกลองบนศาลผีอันถือเป็นการเสร็จพิธี ชาวบ้านแยกย้ายกันกลับ

เช้าวันรุ่งขึ้น (วันพุธ) ชาวบ้านที่นับถือพุทธ (ผี) ไม่ออกไปทำงานในไร่นา หรือออกนอกหมู่บ้าน ส่วนชาวบ้านที่นับถือคริสต์ไปทำงานตามปกติ ชาวบ้านผู้ชายส่วนใหญ่จะไปเยี่ยมเยียนและสังสรรค์ร่วมกัน ส่วนผู้หญิงอยู่บ้านหรือจับกลุ่มพูดคุยกัน ถือว่าวันนี้เป็นวันหยุดพักผ่อน หลังจากเหนื่อยเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานในไร่มาหลายเดือน

ในช่วงเย็นของวันเดียวกันนั้น ชาวบ้านมารวมตัวกันบริเวณศาลผีของแต่ละตระกูลอีกครั้งเพื่อทำพิธีขับไล่ผีและสิ่งเลวร้ายออกไปจากหมู่บ้าน จะทยอยประกอบพิธีแต่ละตระกูล โดยให้สมาชิกแต่ละตระกูล (เฉพาะผู้ชาย) ขึ้นไปบนศาลผี เพื่อเตรียมโห่ร้องและตีฆ้องตีกลองขับไล่ผี เมื่อกล่าวคำขับไล่ผีเสร็จ ผู้นำทางธรรมชาติใช้มีดฟันสะดวง คนที่อยู่บนศาลผีโห่ร้อง และกระตีบเท้าเพื่อขับไล่ผี ประกอบกับการตีฆ้องและกลอง จากนั้นเวียนไปจนครบทุกศาลผี ถือเป็นการเสร็จพิธี ชาวบ้านจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน

หลังจากเสร็จพิธีขับไล่ผี และเมื่อฝนตกมากขึ้นจนมีน้ำเพียงพodoการทำการ ชาวบ้านที่มีนาจะไถนาเพื่อเตรียมพื้นที่ปลูกข้าว บางครอบครัวไม่มีนาจะไปช่วยกันเอามือเอแรง (การลงแขก) หรือไปค้ายหญ้าในไร่ หากแปลงข้าวไร่อยู่นห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ชาวบ้านนิยมปลูกกระต๊อบไว้ในไร่ โดยปลูกไว้ด้านบนสุดของไร่ เพื่อสามารถมองเห็นคนและสัตว์ที่เข้ามาบุกรุกได้อย่างชัดเจน ชาวบ้านบางครอบครัวจะค้างแรมในไร่เป็นเวลาแรมเดือนซึ่งต้องเตรียมข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น ผ้าห่ม เครื่องใช้ในครัว ตลอดจนข้าว เกลือ และพริกแห้ง ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ในไร่ได้ โดยหาอาหารสดจากพืชผักที่ปลูกในไร่ของตนเอง รวมถึงพืชผักที่ขึ้นตามธรรมชาติ ในป่าและตามลำห้วย สำหรับเนื้อสัตว์ได้มาจากการทำกับดักสัตว์ เช่น หนู กระรอก หมูป่า และไก่ป่า เป็นต้น ซึ่งสัตว์เหล่านี้มักเข้ามากินพืชผักในไร่ โดยทั่วไปชาวบ้านจะกลับเข้าหมู่บ้านเดือนละ 2 ครั้ง คือ ขึ้น 8 ค่ำ และขึ้น 15 ค่ำ เนื่องจากเชื่อว่าในสองวันดังกล่าวภูติผีจะมาขอส่วนบุญ โดยเฉพาะในเดือนกันยายนชาวบ้านไม่นิยมนอนค้างในไร่หรือนอนค้างคืนในป่า เพราะเชื่อว่าเป็นเดือนที่ผีคู่มาก และผีจะออกมาหากินโดยไม่เลือกกินจึงเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านกลัวมาก

(7) พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ผีละมั่ง)

ในเดือนสิงหาคมหลังจากที่ทำอะไรเสร็จ โดยเฉพาะเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวไร่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผี เรียกว่า “การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ” (ผีละมั่ง) ซึ่งเป็นการเลี้ยงผีเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผีบรรพบุรุษ ในการเลี้ยงผีดังกล่าวจะใช้ หมู ควาย หรือวัว เป็นของ

เช่นไหว้ โดยจะสลับชนิดสัตว์ที่ใช้เช่นไหว้กันไปในแต่ละปี การเลี้ยงผีในพิธีกรรมนี้มีการห้ามผู้หญิงกินของเช่นไหว้ โดยเชื่อว่าหากผู้หญิงกินของเช่นไหว้ผีจะดุ ผีจะแรง การเลี้ยงผีละมั่งเป็นพิธีที่ทำหลังเสร็จจากการทำนาทำไร่ เพื่อฉลองความสำเร็จหลังจากที่เหน็ดเหนื่อยจากการทำงานหนักในไร่นามานานหลายเดือน

ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ข้าวที่ปลูกในไร่เริ่มสุกพร้อมเก็บเกี่ยว ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะเริ่มเกี่ยวข้าวในไร่ โดยตากให้แห้งแล้วทิ้งไว้ในแปลงประมาณ 5 วัน จากนั้นขนต้นข้าวที่เกี่ยวแล้วมากองไว้รวมกันในไร่ ใช้ไม้ทุบเพื่อให้เมล็ดข้าวแยกออกจากฟางข้าว และฝัดเอาเศษฟางข้าวออก จึงดักข้าวใส่กระสอบนำกลับไปเก็บไว้ในยุ้งฉางของแต่ละครัวเรือน

(8) พิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน (ผีละมั่งเมือง)

หลังจากเก็บข้าวใส่ไว้ในยุ้งฉางเสร็จเรียบร้อยแล้ว เป็นการสิ้นสุดการทำนาทำไร่ และถือว่าชาวบ้านประสบความสำเร็จที่สามารถได้ผลผลิตทั้งข้าวและพืชผลต่าง ๆ ได้ดี ผลแห่งความสำเร็จนี้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเพราะความช่วยเหลือของผี ดังนั้นจึงต้องมีการเลี้ยงขอบคุณผีเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลผลิต และเป็นการฉลองความสำเร็จหลังจากที่ตรากตรำทำงานหนักในไร่นามานานหลายเดือน โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านนัดหมายจัดพิธีเลี้ยงผีใหญ่ เรียกว่า “พิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน” (ผีละมั่งเมือง) พิธีนี้มีระยะเวลา 1 วัน 1 คืน (ในอดีตใช้เวลา 3 วัน) มีการปิดหมู่บ้านก่อนที่จะเริ่มทำพิธีเพื่อห้ามคนเข้า-ออก โดยใช้สัญลักษณ์ที่เป็นที่ทราบโดยทั่วกันของชนเผ่าละว้า คือ ตาแหลว ปักไว้ตามถนนเข้าหมู่บ้าน ปัจจุบันมีการเขียนป้ายห้ามเข้าหมู่บ้านเพื่อแจ้งให้คนอื่นทราบเนื่องจากมีคนนอกหมู่บ้านเดินทางไปมาหาสู่กันมากขึ้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้อาจจะไม่รู้ประเพณี เพราะหากมีการฝ่าฝืนประเพณีโดยการเข้าออกหมู่บ้านในระหว่างพิธีดังกล่าวจะถูกปรับเป็นเงิน 500 บาท พร้อมเหล้า 1 ขวด

การประกอบพิธีเริ่มตั้งแต่ตอนเช้าโดยมีการเช่นไหว้ผีด้วยผลผลิตจากไร่นาทุกประเภท รวมทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา ที่ชาวบ้านจับได้จากลำห้วย โดยชาวบ้านจะเตรียมของเช่นไหว้ไว้ก่อน 1 วัน สถานที่ประกอบพิธี คือ ป่าพิธีกรรม (ป่าดง) มีผู้นำธรรมชาติเป็นผู้ทำพิธี โดยกล่าวขอบคุณผีที่ช่วยคุ้มครองดูแลผลผลิตในไร่นา เมื่อทำพิธีเสร็จชาวบ้านจะเดินทางไปยังสำนักสงฆ์ ซึ่งมีต้นไทรใหญ่และศาลผีประจำหมู่บ้านตั้งอยู่เพื่อทำพิธีต่อ สถานที่นี้ในอดีตหากใครจำเป็นต้องเดินทางไปทำธุระนอกหมู่บ้าน หรือต้องเดินทางไปทำงานในสถานที่อื่นซึ่งอยู่ไกลออกไป บุคคลนั้นต้องมาบอกกล่าวผีในบริเวณนี้เพื่อขอให้ผีช่วยคุ้มครองดูแลให้รอดปลอดภัยกลับมา

เมื่อถึงเวลาผู้นำพิธีทำความสะอาดศาลผี และเตรียมของเช่นไหว้ประกอบด้วย ไก่ต้ม ไข่ต้ม ดอกไม้ ขนมน และเหล้า จากนั้นทำพิธีกล่าวขอบคุณผีที่ช่วยดูแลผลผลิต ตลอดจนชาวบ้านทุกคนให้อยู่รอดปลอดภัยแคล้วคลาดจากอันตรายต่าง ๆ เมื่อทำพิธีเสร็จ

ชาวบ้านจะช่วยกันฆ่าหมูและนำมาเช่นไหว้อีกครั้งหนึ่งซึ่งถือเป็นการเสร็จพิธี จากนั้นจึงแยกย้ายกันกลับบ้านของตน โดยนำเนื้อจากการเช่นไหว้ไปปรุงอาหารและเลี้ยงสังสรรค์กันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน

ปัจจุบันพิธีกรรมดังกล่าวมีช่วงเวลาของพิธีกรรมสั้นและช่วงเวลาลงมาก เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ซึ่งไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีอีกต่อไป อย่างไรก็ตามชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ยังยอมรับกติกาของการ ไม่ออกไปนอกหมู่บ้านในช่วงเวลาดังกล่าว หรือหากมีความจำเป็นต้องออกไปนอกหมู่บ้านจะเดินทางออกไปก่อนที่จะเริ่มการทำพิธี ซึ่งกติกาดังกล่าวถือเป็นการยอมรับและเข้าใจกันเป็นอย่างดีของชาวบ้านภายในชุมชน เมื่อเสร็จพิธีชาวบ้านจะรื้อตาแหลวและป้ายห้ามออก หลังจากนั้นชาวบ้านสามารถเข้าออกหมู่บ้านได้ตามปกติ

3.2.2 พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำตระกูล ชุมชนลัวะบ้านสามมีความเชื่อว่าเป็นบริเวณบ้านของแต่ละครอบครัวมีผีอยู่ 3 ประเภท คือ ผีแม่เตาไฟ (ผีตามัง) ผีห้องนอน (ผีตะงู) และผีหัวบันได (นกตะจู้ก) ดังนั้นจึงมีการประกอบพิธีกรรม ดังนี้

(1) พิธีเลี้ยงผีแม่เตาไฟ (ผีตามัง)

สิ่งที่อยู่บนบ้านในส่วนของที่สูงที่สุด คือที่แม่เตาไฟ โดยเชื่อว่าผีบรรพบุรุษช่วยปกปักรักษาให้อยู่ดีมีสุข มักมีการทำพิธีเมื่อลูกหลานหรือคนในครอบครัวเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเดินทางไปไหนไกล ๆ หรือมีอุบัติเหตุต่าง ๆ ของเช่นไหว้ประกอบด้วย เหล้า 1 ขวด ข้าวดอกดอกไม้ หรือกรณีที่บ้านถูกไฟไหม้ ทำให้ผีบ้านผีเรือนตกใจ ต้องทำพิธีเช่นไหว้โดยตั้งศาลผีบริเวณที่ถูกไฟไหม้ และเชิญหมอผี ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านมาทำพิธีสวดถอนไล่ผีไฟ บ้านที่ถูกไฟไหม้ในทิศใดต้องไล่ผีไปทิศทางนั้น ของเช่นไหว้ประกอบด้วย ไก่ 1 ตัว หมู 1 ตัว เหล้า ดอกไม้ หลังเสร็จพิธีให้รื้อศาลผีนำไปทิ้งบริเวณป่าดง และของเช่นไหว้ต้องกินบริเวณที่เลี้ยงผีให้หมด ถ้าไม่หมดเนื้อที่เหลือต้องนำไปทิ้ง เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นอัปมงคล ด้วยเหตุนี้ หมู ไก่ ที่นำมาใช้ในพิธีจึงใช้ตัวไม่ใหญ่มาก เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายและสามารถกินได้หมด ส่วนบ้านที่ถูกไฟไหม้จะไม่นำไม้ที่เหลือไปสร้างบ้านอีก และต้องย้ายบ้านไปสร้างในที่ใหม่โดยเชิญผีบ้านผีเรือนไปด้วย

(2) พิธีเลี้ยงผีห้องนอน (ผีตะงู)

เพื่อให้ทุกคนในครอบครัวอยู่ดีมีสุขและขอให้ผีช่วยคุ้มครองดูแลรักษา จึงมีการเลี้ยงผีห้องนอนปีละครั้ง ผู้ประกอบพิธีกรรมอาจเป็นหัวหน้าครอบครัว หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ของเช่นไหว้ประกอบด้วย ไก่ตัวใหญ่ 3 ตัว เหล้า 1 ขวด พร้อมด้วยของเช่นไหว้อื่น ๆ

(3) พิธีเลี้ยงผีหัวบันได (นกตะจิก)

เป็นพิธีเลี้ยงผีภรรยาที่สมาชิกในครอบครัวอยู่พร้อมหน้ากัน เพื่อเป็นการส่งเคราะห์บ้าน ของเซ่นไหว้ประกอบด้วย ไก่ตัวใหญ่ 1 ตัว สำหรับเลี้ยงผี พริก เกลือ กระเทียม ข้าวสาร ข้าวเปลือก ขมิ้น เศษกระเบื้อง ม้าดิน 9 ตัว ช้างดิน 9 ตัว ตาเหลว 9 อัน ไก่ตัวเล็ก 7 ตัว นำใส่ตะตวง หลังเสร็จพิธีต้องนำตะตวงไปทิ้งด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เพื่อให้สิ่งที่ไม่ดีซึ่งขังขี้ม้อออกไป ของเซ่นไหว้กินได้เฉพาะญาติพี่น้องฝ่ายชายเท่านั้น ห้ามผู้หญิงกินถึงแม้จะเป็นคนในครอบครัว ในระหว่างทำพิธีเลี้ยงผีห้ามคนอื่นที่ไม่ใช่คนในครอบครัวเข้าในบ้าน หากเข้ามาต้องทำพิธีเลี้ยงผีใหม่ และคนที่เข้ามาต้องถูกปรับด้วยไก่ 1 ตัว และต้องทำพิธีใหม่อีกรอบหนึ่ง

ของเซ่นไหว้ในพิธีกรรมของชนเผ่าลัวะ หากเป็นพิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ประจําตระกูลนิยมใช้ไก่เป็นของเซ่นไหว้ ส่วนสัตว์ใหญ่ที่มีราคาแพง เช่น หมู วัว ควาย มักใช้เป็นของเซ่นไหว้ในพิธีกรรมใหญ่ ๆ ในระดับหมู่บ้าน โดยชาวบ้านช่วยกันออกค่าใช้จ่าย เช่น พิธีเปิดพื้นที่ทำกิน (นกตะตู) เลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ผีละมั่ง) เลี้ยงประจําหมู่บ้าน (ละมั่งเมือง) หรือการเซ่นไหว้ผีหน้าศพ

3.2.3 พิธีกรรมเนื่องด้วยวงจรชีวิต ชนเผ่าลัวะบ้านสาม มีวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าในด้านวิถีชีวิต ตั้งแต่ การเกิด การแต่งงาน การมรดกมือสู่ขวัญ การขึ้นบ้านใหม่ และการตาย ซึ่งในวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้ได้มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในเรื่องผีด้วย พิธีกรรมเนื่องด้วยวงจรชีวิตมีดังนี้

(1) พิธีเลี้ยงผีเด็กแรกเกิด

ตามความเชื่อของชุมชนลัวะบ้านสาม ผู้หญิงเมื่อแต่งงานและมีท้องต้องเคลื่อนไหวทำงานตลอดไม่หยุดนิ่งอยู่กับบ้าน แม้จะเป็นการทำงานในไร่ก็ตาม จะทำให้คลอดง่าย เมื่อถึงกำหนดคลอด ผู้หญิงจะมาช่วยกันทำคลอด โดยช่วยกันนวด บีบ และบางคนดมน้ำผู้นำธรรมชาติทำพิธีเซ่นไหว้ผีเพื่อไม่ให้ผีมารบกวนและให้ช่วยปกป้องรักษาให้คลอดถูกง่ายปลอดภัยทั้งแม่และลูก เมื่อเด็กคลอดแล้วผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนตัดสายสะดือด้วยไม้เอี้ยะแหลมให้คมกริบ จากนั้นนำเอาสายสะดือไปฝังไว้ใต้ถุนบ้าน โดยใช้เชือกมัดสายสะดือและหย่อนตรงหลุมที่เตรียมไว้แล้วใช้ไฟเผาเชือกให้สายสะดือตกลงหลุม จากนั้นกลบหลุมและใช้ก้อนหินปิดทับเพื่อกันสัตว์มากินสะดือเด็ก ปัจจุบันพิธีกรรมฝังสายสะดือเด็กไม่มีแล้ว เนื่องจากเด็กที่เกิดใหม่ส่วนใหญ่ไปคลอดที่โรงพยาบาล หรือสถานอนามัยสายสะดือจึงไม่นำกลับมาบ้าน

ทารกที่คลอดแล้ว ผู้เฒ่าจะนำไปอาบน้ำอุ่นเช็ดตัวจนสะอาด แล้วผูกข้อมือด้วยเครื่องรางของขลังเพื่อป้องกันไม่ให้ผีมารบกวน พร้อมกับกล่าวอวยพรให้อยู่ดีมีสุข และเมื่อเด็ก

เติบโตจนมีอายุครบ 20 วัน พ่อแม่ของเด็กต้องนำเอาหมู เหล้าและของเซ่นไหว้ต่าง ๆ ไปเลี้ยงผีบริเวณศาลผีประจำตระกูล เพื่อกล่าวขอบคุณผีที่ช่วยให้แม่และลูกปลอดภัย

(2) พิธีแต่งงาน

ตามประเพณีของชุมชนลัวะบ้านสาม หม่มสาวจะเกี่ยวพาราตีและแต่งงานกันได้ ผู้หญิงต้องมีอายุ 15 ปีขึ้นไป ถ้ายังไม่ถึงเวลาดังกล่าวต้องได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่ก่อน และข้อห้ามที่สำคัญที่สุดคือ ห้ามหญิงชายได้เสกกันก่อนแต่งงานเพราะจะถือเป็นการผิดผีอย่างร้ายแรง ชาวลัวะบ้านสามเชื่อกันว่า ชายหนุ่มที่ทำผิดผีอาจจะได้รับเคราะห์ร้ายต่าง ๆ นอกจากนั้นยังถูกปรับเป็นเงิน เหล้า และหมู 1 ตัว คิดเป็นมูลค่าประมาณหนึ่งหมื่นบาท และเมื่อเสียค่าปรับแล้วทั้งชายและหญิงต้องแต่งงานกันโดยไม่มีข้อยกเว้น

การเลือกคู่ของชุมชนลัวะบ้านสามมักดูที่ความขยันขันแข็งมากกว่าความสวยงาม คนที่ทำงานเก่งจะเป็นที่หมายปองของชายหนุ่ม ส่วนชายหนุ่มมักไปเที่ยวบ้านผู้หญิงในตอนกลางคืน เพื่อไปช่วยงานและพูดคุยให้เกิดความสนิทสนม บางครั้งอาจไปเที่ยวสาวหมู่บ้านอื่นซึ่งเป็นเผ่าปกากะญอ หรือ ชายหนุ่มปกากะญอมาแต่งงานกับผู้หญิงลัวะบ้านสาม โดยไม่มีการแบ่งแยกหรือรังเกียจระหว่างชนเผ่า

ในอดีตพิธีการแต่งงานมีขั้นตอนดังนี้ เมื่อชายหญิงชอบพอกันเกิดความรักต่อกัน ว่าที่เจ้าบ่าวต้องให้พ่อแม่ญาติพี่น้องไปสุ่ขอ โดยมีเงิน ประมาณ 10-20 บาท ขนม เงินแถบ (เงินรูป) บุหรี่ เหล้า เมี่ยง 2-4 กำ นิยมใช้เป็นจำนวนคู่ หรือแล้วแต่จำนวนญาติพี่น้องของผู้หญิง เมื่อนัดเวลากันได้แล้วจึงเริ่มทำประเพณีสุ่ขอเจ้าสาวหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การจับสาว โดยมีขั้นตอนดังนี้ เมื่อกำหนดเวลาได้แล้ว ในตอนกลางคืนว่าที่เจ้าบ่าวจะพาเพื่อนชายไปหลาย ๆ คน เพื่อให้ไปนั่งพูดคุยกับพ่อแม่ญาติพี่น้อง ส่วนว่าที่เจ้าบ่าวเรียกให้ว่าที่เจ้าสาวตื่นและชวนไปนอนบ้านอื่น (บางครั้งการจับสาวอาจไม่ประสบผลสำเร็จหากผู้หญิงไม่ชอบผู้ชาย) เมื่อว่าที่เจ้าบ่าวเจ้าสาวไปนอนบ้านอื่นแล้ว เพื่อนชายจะบอกให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงและชาวบ้านทราบ และจะต้องทำพิธีขอสุมา อาจข้ามคืนหนึ่ง ว่าที่เจ้าบ่าวต้องไปแจ้งให้พ่อแม่ญาติพี่น้องของตนทราบเพื่อทำพิธีขอสุมาพ่อแม่และญาติฝ่ายผู้หญิง และกำหนดวันแต่งงาน

พิธีการแต่งงาน เริ่มจากการที่ทั้งสองฝ่าย นัดให้ผู้เฒ่าผู้แก่มาพูดคุย เพื่อทำการสุ่ขอ เมื่อตกลงวันเวลากันได้แล้ว ก่อนอื่นต้องไปพิธีที่บ้านเจ้าสาวก่อน หลังจากนั้นต้องไปทำพิธีแต่งงานที่บ้านเจ้าบ่าวอีกครั้งหนึ่ง ในการทำพิธีที่บ้านเจ้าสาวเริ่มทำพิธีโดยการมัดมือขอสุมา การระงูหลักผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อเป็นการแจ้งให้ทราบว่า ทั้งคู่จะแต่งงานกัน โดยญาติเจ้าบ่าวมอบเงินสินสอดตามที่ญาติฝ่ายเจ้าสาวเรียกร้อง แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ เงินแถบ (เงินรูป) จำนวนเท่าใดขึ้นอยู่กับญาติฝ่ายหญิงเรียกร้อง หลังจากที่ทำพิธีขอสุมาการระงูเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ผูก

ขอมือให้กับคู่บ่าวสาวพร้อมกับกล่าวอวยพรและอบรมสั่งสอนในการใช้ชีวิตคู่ เมื่อกล่าวอวยพรจบ ถือเป็นการเสร็จสิ้นพิธี จากนั้นทางเจ้าภาพกล่าวเชิญแขกที่มาร่วมพิธีรับประทานอาหารร่วมกัน อาหารที่นำมาเลี้ยงแขกจัดโดยญาติฝ่ายเจ้าสาวซึ่งต้องฆ่าหมูเพื่อนำมาประกอบอาหาร ดังนั้น บ้านที่มีลูกสาวจึงต้องเลี้ยงหมู หรืออาจเป็นวัว ควาย ขึ้นอยู่กับฐานะของครอบครัว ระหว่างรับประทานอาหารมีการขับร้องเพลงขอแบบชาวลัวะเป็นการร้องตอบโต้กันไปมา หรือเพลงปกาเกญอ (กะเหรี่ยง) ในปัจจุบันวัยรุ่นส่วนใหญ่จะร้องเพลงตามสมัยนิยม เช่น เพลงไทยลูกทุ่ง ส่วนเจ้าบ่าว เจ้าสาวต้องนำข้าวของต่าง ๆ เช่น ที่นอน ผ้าห่ม ผ้าขาวม้า ถุงย่าม เสื้อผ้า เงินแถบ ไปคารวะผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นญาติฝ่ายเจ้าสาวตามบ้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการขอสู่มาต่อญาติผู้ใหญ่และเป็นการขอพร ถือเป็นการเสร็จสิ้นพิธีการแต่งงานในส่วนที่บ้านเจ้าสาว

เมื่อถึงกำหนดวันแต่งงานที่บ้านเจ้าบ่าว โดยในตอนเย็นก่อนวันแต่งงาน ญาติพี่น้องและชาวบ้านต่างมาช่วยกันเตรียมสถานที่ เตรียมอาหารไว้ต้อนรับแขก ส่วนใหญ่เป็นหมู วัว หรือควาย และต้องเก็บเนื้อไว้ส่วนหนึ่งเพื่อให้ตัวแทนญาติฝ่ายเจ้าบ่าวนำไปส่งที่บ้านเจ้าสาว ในวันรุ่งขึ้น เพื่อเป็นการยืนยันว่าเจ้าบ่าวได้เตรียมงานแต่งงานพร้อมแล้ว ในวันแต่งงานแขกหรือต่างมาร่วมงานกันทั้งแขกของฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ทางฝ่ายเจ้าบ่าวช่วยกันเตรียมอาหารเตรียมสถานที่และคอยต้อนรับแขกที่มาน หากบ้านเจ้าสาวอยู่ไกล อาจขอใช้สถานที่บ้านข้าง ๆ ของบ้านเจ้าบ่าวหรือบ้านญาติพี่น้องเป็นสถานที่เตรียมตัว เมื่อผู้เฒ่าผู้แก่ให้สัญญา ญาติฝ่ายเจ้าสาวพาเจ้าสาวแห่ขบวนมาที่บ้านเจ้าบ่าวพร้อมกับข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ผ้าห่ม ที่นอน หมอน มุ้ง เสื้อ เครื่องครัว เครื่องมือการเกษตร กระบุง ข้าวเปลือก ข้าวสาร ฯลฯ ทางญาติฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าบ่าวต่างขึ้นรถที่ลานบ้านเพื่อรอต้อนรับขบวนแห่ จากนั้นเจ้าบ่าวจึงร่วมขบวนแห่และขึ้นไปบนบ้านเพื่อประกอบพิธีแต่งงาน ซึ่งมีผู้เฒ่าผู้แก่ของทั้งสองฝ่ายรออยู่ก่อนแล้ว

ในกรณีที่เจ้าสาวและเจ้าบ่าวนับถือศาสนาต่างกัน เช่น เจ้าสาวนับถือศาสนาพุทธ และแต่งงานกับเจ้าบ่าวที่นับถือศาสนาคริสต์ ต้องทำพิธีแต่งงานแบบคริสต์และต้องเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ ส่วนพิธีแต่งงานจะทำผสมกันระหว่างพิธีแต่งงานแบบลัวะและแบบศาสนาคริสต์ กล่าวคือ ขั้นตอนแรกเป็นการแต่งงานแบบคริสต์ มีการนมัสการพระเจ้าและเจ้าบ่าวเจ้าสาวได้หนังสือสัญญาการเป็นคู่ครองโดยมีประธานคริสตจักร ญาติทั้งสองฝ่าย และเจ้าบ่าวเจ้าสาวเซ็นรับรอง ในกรณีที่นับถือศาสนาคริสต์ การทำพิธีขอสู่มาผู้เฒ่าผู้แก่หรือญาติของทั้งสองฝ่ายซึ่งปกติจะใช้เหล้าเพื่อขอสู่มาได้เปลี่ยนมาใช้น้ำเปล่าหรือน้ำอัดลมแทน หลังจากทำพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าสาวต้องมาอยู่ที่บ้านเจ้าบ่าว

หลังแต่งงานแล้ว ฝ่ายผู้หญิงมักจะไม่ได้รับมรดกที่ดินจากพ่อแม่ อาจได้ส่วนแบ่งเงินทองบ้างตามฐานะครอบครัว ถ้าหากมีลูกสาวหลายคนอาจแบ่งให้เท่า ๆ กัน หรือ

บางครั้งขึ้นกับฐานะของลูกเขยด้วย เนื่องจากชาวลัวะบ้านสามคิดว่า ลูกผู้หญิงพ่อแม่ต้องเลี้ยงดูตลอดและเสียเงินแม่กระทั่งตอนแต่งงาน ยิ่งถ้าลูกสาวไปแต่งงานกับชายหนุ่มบ้านไกล มักจะได้เงินส่วนแบ่งน้อย เพราะ โอกาสที่มาดูแลพ่อแม่ยามเจ็บป่วยมีน้อยลง ลูกที่อยู่ใกล้คอยดูแลพ่อแม่จะได้เงินส่วนแบ่งมากกว่า ส่วนที่นาที่ดินมักตกทอดไปสู่ลูกชายในบ้าน

ปัจจุบันการจัดพิธีแต่งงานแบบชาวลัวะมีการเปลี่ยนแปลงไป สืบเนื่องจากการรับวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอก อีกทั้งเยาวชนมีโอกาสได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น ทำให้หนุ่มสาวแต่งงานเมื่ออายุมากขึ้น เช่น ในอดีตหนุ่มสาวมักแต่งงานกันเมื่ออายุยังน้อยประมาณ 16-17 ปี ปัจจุบันมักจะแต่งงานเมื่ออายุประมาณ 20 ปีขึ้นไป นอกจากนี้ยังมีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น เช่น หนุ่มสาวลัวะบ้านสามไปแต่งงานกับคนพื้นที่ราบ ดังนั้น การแต่งงานในระยะหลังจึงมีขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป โดยส่วนใหญ่จะจัดพิธีแต่งงานเฉพาะในบ้านของเจ้าสาวเท่านั้น

ชาวลัวะบ้านสามยึดถือปฏิบัติกันมาว่า หลังจากแต่งงานแล้ว ต้องรักเดียวใจเดียว อยู่กันจนแก่จนเฒ่า และเงินสินสอดที่ญาติมอบให้ถือเป็นข้อผูกมัดทางสังคม จึงไม่พบปัญหาการหย่าร้างเกิดขึ้นในชุมชนลัวะบ้านสาม

(3) พิธีมัดมือสู่ขวัญ

พิธีมัดมือสู่ขวัญ เป็นพิธีที่ลูกหลานจัดให้ผู้เฒ่าผู้แก่ในตระกูลเป็นผู้มัดมือและสู่ขวัญให้ เพื่อขอให้มีความสุข ความเจริญ โรคภัยไข้เจ็บอย่าได้มาเบียดเบียนอยู่กับลูกหลานไปนาน ๆ ถือเป็นงานใหญ่ในกลุ่มเครือญาติ จะกำหนดวันหลังจากว่างจากการทำไร่ทำนา ลูกหลานจะแจ้งให้กับญาติพี่น้องต่างหมู่บ้านได้ทราบรวมถึงเชิญชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้าน ญาติพี่น้องจะช่วยกันเตรียมเครื่องใช้ในพิธีมัดมือสู่ขวัญ ประกอบด้วย เนื้อ เครื่องในคัมสุก เสื้อผ้าใหม่ ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ มามอบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ทำพิธีสู่ขวัญเพื่อขอสมานที่บางครั้งลูกหลานอาจได้ล่วงเกินด้วยคำพูด กิริยามารยาทต่าง ๆ ทั้งที่ตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ เพื่อไม่ให้เป็นการบาปเป็นกรรมแก่ลูกหลาน ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ให้พรและมัดมือให้ จากนั้นญาติพี่น้องและแขกที่มาร่วมงานร่วมรับประทานอาหารและสังสรรค์ร่วมกัน บางคนมีฐานะดี อาจฆ่าหมู วัว หรือควาย เพื่อใช้ในการประกอบพิธีและเลี้ยงแขก

ปัจจุบัน แม้ว่าชาวลัวะบ้านสามมีการนับถือศาสนาแตกต่างกัน ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ แต่พิธีมัดมือสู่ขวัญให้กับผู้เฒ่าผู้แก่ในตระกูลของชาวบ้านสามยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่ทั้งสองกลุ่มและไปร่วมพิธี เพราะถือว่าเป็นการให้ความเคารพนับถือกับผู้เฒ่าผู้แก่และยังคงเป็นญาติพี่น้องอยู่บ้านเดียวกัน

นอกจากนี้ ยังมีพิธีมัดมือสู่ขวัญที่ทำกันเฉพาะในครัวเรือน เมื่อสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติไปเจอสิ่งที่ไม่ดี เกิดการเจ็บป่วย หรือสมาชิกต้องเดินทางไกลไปต่างบ้าน

ต่างเมือง เครื่องใช้ในพิธีประกอบด้วยไ่ด้ม ไข่ด้ม และเหล้า โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในตระกูลเป็นผู้มัดมือให้ เพื่อเรียกขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว ให้อยู่ดีมีสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เดินทางอยู่รอดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

(4) พิธีขึ้นบ้านใหม่

ชาวละแวกบ้านสาม เมื่อจะปลูกบ้านใหม่ ต้องเชิญผู้เฒ่าผู้แก่มาร่วมประกอบพิธีขึ้นเสาเอกก่อน ของเช่น ไหว้ประกอบด้วย ดันฮ้อย ดันกล้วย กิ่งขนุน ฝ้าย พริกเกลือ ไ่ด้มหมาก เมี่ยง โดยผู้นำพิธีบอกกล่าวผีเจ้าที่เจ้าทาง ผีบรรพบุรุษให้ทราบว่าจะสร้างบ้านใหม่ ขอให้ทุกคนในครอบครัวอยู่ดีมีสุข จากนั้นนำของเช่น ไหว้ต่าง ๆ วางไว้บนศาลผีที่จัดเตรียมไว้ ส่วนดันฮ้อย ดันกล้วย หมาก เมี่ยง มัดไว้กับเสาเอก ถือเป็นเสร็จพิธีขึ้นเสาเอก

หลังสร้างบ้านเสร็จ เจ้าของบ้านยังไม่สามารถขึ้นไปอยู่บนบ้านได้ ต้องทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ก่อน เมื่อกำหนดวันแล้ว เจ้าของบ้านและญาติพี่น้องจะแจ้งให้ชาวบ้านทราบและขอให้มาร่วมงานขึ้นบ้านใหม่ และช่วยกันเตรียมข้าวของต่าง ๆ เพื่อทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ เช่น ดันฮ้อย หน่อกล้วย กล้วย กิ่งและใบขนุน ฝ้ายขาว ฝ้ายดำ ไ่ด้ม 2 ตัว เหล้า 1 ขวด เครื่องครัว เครื่องนอน เครื่องมือการเกษตร เมล็ดพันธุ์ข้าว (ข้าวเจ้า) ได้ทุนบ้านต้องมีกองไม้ฟืน และนำไก่ที่เกิดลูกใหม่มาเลี้ยงไว้ได้ทุนบ้าน ผู้นำพิธีจะสร้างศาลผีขึ้นบริเวณบ้านพร้อมด้วยของเช่น ไหว้ ประกอบด้วย ไ่ด้ม พริกเกลือ ฝ้ายขาว ฝ้ายดำ เหล้า เพื่อบอกกล่าวให้ผีบ้านผีเรือนทราบว่าวันนี้เป็นวันขึ้นบ้านใหม่ เมื่อทำพิธีเสร็จ ผู้นำพิธีพร้อมกับผู้เฒ่าผู้แก่จะขึ้นไปบนบ้านและก่อไฟ จากนั้นทำพิธีเชิญผีบ้านผีเรือน ผีแม่เตาไฟ เพื่อให้ทราบว่าจะทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ พร้อมกับนำเอา ดันฮ้อย กล้วย หน่อกล้วย กิ่งและใบขนุน ฝ้ายขาว ฝ้ายดำ ผูกมัดไว้ที่เสาเอกของบ้าน เมื่อทำพิธีเสร็จจึงส่งสัญญาณให้เจ้าของบ้านและญาติพี่น้องทราบ และก่อนที่เจ้าของบ้านจะนำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่จะถามว่า มาทำอะไร ถ้ามาแบบตัวเปล่าจะขึ้นบ้านไม่ได้ มีอะไรมาด้วยหรือเปล่า เจ้าของบ้านร้องตอบว่านำเอาข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ มามากมาย จากนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ก็อนุญาตให้เจ้าของบ้านและญาติพี่น้องนำเอาข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นบ้านได้ เมื่อเจ้าของบ้านขึ้นเรียบร้อยแล้ว ผู้นำพิธีและผู้เฒ่าผู้แก่ทำพิธีกวาดเกล้าเพื่อบอกกล่าวให้ผีบ้านผีเรือนทราบ เพื่อให้ผีช่วยคุ้มครองดูแลเจ้าของบ้านและสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ดีมีสุข โรคภัยอย่าได้มาเบียดเบียน ทำมาค้าขึ้น พร้อมกับผูกข้อมือให้กับเจ้าของบ้านและสมาชิกในครอบครัว ชาวบ้านจะช่วยกันเตรียมอาหารเลี้ยงแขก และรับประทานอาหารสังสรรค์ร่วมกัน

(5) พิธีศพ

เมื่อมีคนตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ญาติผู้ตายต้องตั้งฉียงเพื่อแจ้งให้ชาวบ้านทราบ โดยปกติการตั้งฉียงในชุมชนละแวกบ้านสามทำได้เฉพาะใน 2 กรณี คือ การเลี้ยงผี และมีคนตาย

ในหมู่บ้านเท่านั้น ญาติของผู้ตายจะไปเรียกผู้นำพิธีและผู้เฒ่าผู้แก่มาช่วยจัดการศพ ในอดีตไม่มีการ
 จิตบาให้ศพ แต่ปัจจุบันมีการจิตบาศพโดยเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย หรืออาสาสมัครสาธารณสุข
 ประจำหมู่บ้าน (อสม.) ลูกหลานต้องช่วยกันอาบน้ำศพ แต่งกายศพด้วยเสื้อผ้าที่ดีที่สุด และมัดหน้า
 ทาแปงหวีผมให้เรียบร้อย นำข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ของผู้ตายตอนที่ยังมีชีวิตอยู่วางไว้ข้างศพ
 พร้อมกับน้ำมันมะพร้าวและดอกไม้ธูปเทียนเพื่อขอสุมาศพร จากนั้นตัวแทนญาติผู้ตายจะไปแจ้ง
 ให้กับญาติที่อยู่ต่างหมู่บ้านทราบ ในอดีตผู้ชายชาวละแวกต้องช่วยกันทำโลงศพโดยใช้ไม้แคง เลือก
 เอาไม้ส่วนที่ดีที่สุด ผ่าออกเป็น 2 ซีก ขุดเป็นร่องขนาดพอดีกับศพ และต้องทำพิธีเช่นไหว้ผีด้วยหมู
 และเหล้า โดยนำเอาเลือดมาทาท่อนไม้ แต่ในปัจจุบันเป็นการซื้อโลงศพสำเร็จรูปแทนเพราะง่าย
 และสะดวก

ผู้นำพิธีต้องนำของเช่น ไหว้ไปบอกกล่าวบริเวณศาลผีประจำตระกูล ให้ผี
 บรรพบุรุษรับคนตายเป็นญาติพี่น้องกับผีบรรพบุรุษ ของเช่นไหว้ประกอบด้วย เงินหอยเบี้ย (เงิน
 ของคนตาย) จำนวน 300 เม็ด เหล้าผีละมั่ง โดยใช้กระบอกลูกไม้ใส่ใส่กลบใส่เหล้าดิบและข้าว
 เหนียวหนึ่งลูก การทำพิธีเช่นไหว้ต้องก่อไฟบริเวณกลางศาลผีพร้อมกับฆ่าหมู 1 ตัวเป็นของเช่นไหว้
 ช่วงทำพิธีมีการตีฆ้อง กลอง จนกว่าทำพิธีเสร็จ และนำเอาชิ้นส่วนของหมู ประกอบด้วย ตา หู จมูก
 ปาก ขา หาง เท้า ร้อยเป็นพวงและนำกลับมาบ้านงานศพเพื่อเก็บไว้ตอนเอาศพไปฝัง หากเกิดกรณีที่
 ผู้นำพิธีลืมเอากลับมาด้วยต้องถูกปรับตามอัตราส่วนของความผิด ส่วนหมูที่เหลือญาติผู้ตายไม่กิน
 หรือนำกลับมาบ้าน แต่ให้ใครก็ได้ที่ไม่ใช่ญาตินำไปปรุงเป็นอาหาร

หลังพิธีบอกกล่าวให้ผีบรรพบุรุษทราบแล้ว จะมีการกำหนดวันเอาศพไว้ที่
 บ้าน โดยผู้เฒ่าผู้แก่และญาติของผู้ตาย ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะและการนับถือศาสนา คนมีฐานะดีจะเก็บ
 ศพไว้หลายวันเพื่อรอลูกหลานที่อยู่ต่างถิ่น และคนที่นับถือศาสนาคริสต์จะมีพิธีกรรมไม่มากเท่าคน
 ที่นับถือศาสนาพุทธ (ผี)

ชุมชนละแวกบ้านสามมั่งกวางศพไว้บริเวณเรือนไฟ โดยหันศีรษะไปทางทิศ
 ตะวันตก มีกรงที่สานด้วยไม้ไผ่ทำเป็นกระโจมครอบศพเพื่อกันหมากระโดดข้าม ด้านหัวศพใช้ไม้
 ไผ่สานวางไว้ ผู้นำพิธีจะจุดไฟตะเกียงน้ำมันก๊าดเล็ก ๆ หรือน้ำมันมะพร้าวไว้ตรงเท้าศพ เรียกว่า
 “ไฟยาม” เพื่อ ใช้เป็นไฟให้แสงสว่างโดยจุดไว้ทั้งกลางวันกลางคืนตลอดเวลาที่ศพตั้งอยู่ในบ้าน
 และบริเวณใต้ถุนบ้านตรงที่วางศพไว้ ผู้นำพิธีใช้หมากกองไว้เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายเข้ามากินหรือ
 ทำลายศพ ถึงแม้ว่าปัจจุบันไม่มีสัตว์ร้ายแต่ยังถือเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมและความเชื่อ
 หมายที่วางไว้เป็นสัญลักษณ์บอกให้รู้ว่าบริเวณนี้มีศพคนตายตั้งอยู่ และบริเวณพื้นกระดานบ้าน
 ด้านหัวศพต้องเจาะปล่องรูและแขวนตะกร้าไว้ เพื่อใส่หนอนหรือแมลงต่าง ๆ ที่ออกมาจากตัวศพ
 ในแต่ละวันที่ตั้งศพจะมีการเปิดโลงศพเพื่อดูว่าศพสลิมาหรือไม่ หากศพสลิมาชาวบ้านเชื่อว่าผู้ตาย

ยังมีความเป็นห่วงลูกหลานอยู่ อีกทั้งในอดีตไม่มีการศึกษาสพจึงแมลงหรือหนอนเข้าไปทำลายสพ ทำให้ต้องเปิดคูสพและคืบเอาแมลงหรือหนอนออก

ในพิธีศพ ต้องมีการเลี้ยงข้าวผีทั้ง 3 มื้อ เพราะถือว่าผู้ตายยังมีชีวิตอยู่จนกว่าจะนำสพไปฝัง โดยให้ผู้นำพิธีเป็นผู้เซ่นไหว้ หากมีคนมาร่วมทำบุญจะมีการกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ และในขณะที่มีแขกมาไหว้สพ ตัวแทนผู้หญิงซึ่งเป็นญาติผู้ตายต้องร้องไห้หน้าโลงสพอย่างโหยหวนเพื่อเป็นการไว้อาลัย ชาวบ้านในหมู่บ้านที่มาช่วยงานสพจะเอาเทียนมาจุดที่บริเวณที่ตั้งสพคนละ 1 เล่ม โดยมีความเชื่อว่าเป็นการอุทิศให้ผู้ตายและช่วยเพิ่มแสงสว่างให้บ้านสพด้วย ในการมาร่วมงานสพถือเป็นโอกาสที่ญาติต่างถิ่นได้มาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องในหมู่บ้าน และนำของมาฝาก เช่น พริก เมี่ยง พืชผัก เป็นต้น ชาวบ้านจะช่วยกันดูแลแขกต่างบ้านหากบ้านสพมีสถานที่คับแคบ โดยเชิญไปเที่ยวบ้านและนำเนื้อที่ได้มาจากบ้านงานสพทำอาหารเลี้ยงแขกมีการเลี้ยงดูอย่างดีตามอัตภาพ ส่วนใหญ่เป็นการพูดคุยได้ถามสารทุกข์สุกดิบของกันและกันและลูกหลาน การทำมาหากิน เป็นต้น เมื่อมีงานสพทุกคนในหมู่บ้านจะไม่ออกไปทำงาน เพราะถือเป็นวันสำคัญเป็นหน้าเป็นตาสำหรับหมู่บ้าน หากดูแลไม่ทั่วถึงทำให้อับอายชาวบ้านอื่น

การช่วยเหลือกันในงานสพของชุมชนลัวะบ้านสาม ชาวบ้านจะช่วยกันออกเงินครอบครัวละ 60 บาท แยกเป็นค่าช่วยงานสพ 30 บาท ค่าซื้อ โลงสพ 30 บาท และต้องส่งตัวแทนครัวเรือนละ 1 คน มานอนที่บ้านงานสพทุกคืน คนที่ไม่มาช่วยงานสพต้องถูกปรับคืนละ 50 บาท แม้ว่าคนหนุ่มสาวที่ไปอยู่ที่อื่นหรือไปเรียนถ้าไม่มาจะต้องถูกปรับคนละ 10 บาทด้วย

ในงานสพ เจ้าภาพจะฆ่าหมู วัว ควาย เพื่อประกอบอาหารเลี้ยงแขกที่มาช่วยงานทั้งในตอนเช้าและตอนเย็นของแต่ละวัน ชาวบ้านมีการเล่นอย่างหนึ่ง คือ การเล่นจกผีละมั่ง คล้ายกับการเล่นลาวกระทบไม้ เพื่อด้อนรับแขกที่มาร่วมงานสพ โดยการละเล่นชนิดนี้ จะเล่นได้ก็ต่อเมื่อมีคนตายที่นับถือศาสนาพุทธ (ผี) และมีการฆ่าวัว ควาย 3 ตัวขึ้นไป โดยลูกหลานที่เป็นผู้ชายเวลาพ่อแม่ตายต้องหาวัว ควาย มาเป็นของเซ่นไหว้ ส่วนลูกผู้หญิงใช้หมูตัวเมียเป็นของเซ่นไหว้

นอกจากนี้ ตอนกลางคืนยังมีการขับร้องเพลงขอแบบชาวลัวะโดยผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งชายและหญิงขับร้องโต้ตอบกัน เป็นบทร้องดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาและร้องได้เฉพาะในงานสพเท่านั้น การขับร้องเพลงขอช่วยให้บรรยากาศไม่เงียบเหงาเกินไป บางกลุ่มจับกลุ่มกันเล่นเกมส่นชนิดหนึ่งเรียกว่า “ ตระเกร ” โดยใช้หยอเยี้ย จำนวน 3 เม็ด และกระดาศเขียนเป็นรูปต้นไม้พร้อมกับการร้องเพลงลัวะประกอบด้วย เป็นการผ่อนคลายความเครียดและความเงียบเหงา

ขณะเดียวกัน เมื่อมีงานสพจะมีการเล่นการพนันกันถึงเช้า เช่น การเล่นหัวดอก ซึ่งคล้ายกับเล่นหัวก้อย ใช้เงินรูปเป็นอุปกรณ์การเล่น หรือการเล่นไพ่ ไฮโล น้ำเต้าปูปลา หาก

บ้านไหนมีคนตาย ชาวบ้านที่อยู่ต่างถิ่นจะทราบและเข้ามาเล่นการพนันกับชาวบ้านสาม ส่วนใหญ่ เจ้ามือพนันมาจากต่างถิ่น เช่น อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน หากเป็นศพของชาวพุทธ (ผี) คนที่เล่นพนันในบ้านศพมีทั้งคนที่นับถือศาสนาพุทธ (ผี) และนับถือศาสนาคริสต์ หากเป็นศพของชาวบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์ก็มีการเล่นการพนันเช่นเดียวกัน แต่มีข้อห้ามต้องไม่เล่นการพนันภายในบ้านจึงมักไปเล่นบ้านอื่นแทน ส่วนชาวบ้านที่ไม่ชอบเล่นการพนัน โดยเฉพาะผู้หญิงและเด็ก ๆ จะเล่นเกมสับแบบชาวลัวะ เช่น เกมสับขึ้นต้นหมาก การขับร้องเพลงขอ เป็นต้น ก่อนถึงวันสุดท้ายที่จะนำเอาศพไปฝัง ญาติต่างหมู่บ้านเริ่มมากันครบ เจ้าภาพจะฆ่าวัว หรือ ควาย 2 ตัว ตัวหนึ่งยกให้ชาวบ้านนำไปฆ่าแบ่งกัน อีกตัวหนึ่งเอาไว้ทำอาหารเลี้ยงแขก แต่เอาส่วนของหัวควายไว้เพื่อนำไปไว้ที่ศาลผีประจำตระกูล และตัดชิ้นส่วน เช่น ตา หู จมูก ปาก ขา เท้า หาง เครื่องใน ร้อยเป็นพวงและนำไปเช่นไหว้เพื่ออุทิศให้กับผู้ตาย หลังจากฆ่าควายเสร็จ ญาติพี่น้องนำเอาถุงน้ำดื่มมาให้ผู้นำพิธีซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อพิจารณาว่าลูกหลานจะอยู่ดีมีสุขหรือไม่ ขณะเดียวกันผู้หญิงในหมู่บ้านส่วนหนึ่งจะเป็นตัวแทนเจ้าภาพไปหาสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ตามลำห้วยเพื่อนำมาเป็นของเช่นไหว้ให้กับผู้ตายได้กิน โดยก่อนไปต้องให้ผู้นำพิธีอธิษฐานก่อนไป ในอดีตคนที่ไปหาสัตว์น้ำต้องเป็นหญิงสาวเท่านั้น ปัจจุบันหญิงสาวไปเรียนหนังสือกันหมด จึงเหลือแต่กลุ่มแม่บ้านเป็นตัวแทนไปหาสัตว์น้ำ ในช่วงเย็นชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งผู้ใหญ่และเด็กจะสวมชุดประจำเผ่าลัวะ ผู้เฒ่าหลายคนพื่อนดาบ มีการเล่นจกผีละมั่งและหลังเล่นเสร็จต้องทูปทำลายอุปกรณ์เครื่องเล่นต่าง ๆ และนำไปทิ้งนอกหมู่บ้าน จากนั้นผู้นำพิธีจะเชือดไก่ 1 ตัว ทำการเช่นไหว้ศพเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายได้กินเป็นมื้อสุดท้ายก่อนที่จะนำไปฝังในตอนรุ่งเช้า และทุกคนที่มาร่วมงานศพจะอยู่ที่บ้านงานศพตลอดคืนพร้อมกับการละเล่นต่าง ๆ

เช้าวันต่อมาก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ชาวบ้านผู้ชายช่วยกันเตรียมไม้ไผ่ เพื่อแบกศพไปฝัง โดยให้เฉพาะผู้อาวุโสและผู้ชายที่แต่งงานแล้วเท่านั้นเป็นผู้นำศพไปฝังที่ป่าช้า หมู่สาวเด็ก และคนที่มีลูกอ่อน ไม่สามารถไปร่วมในการฝังศพได้ โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าอาจเจอสิ่งที่ไม่ดี ผีอาจทำร้ายได้เพราะขวัญยังอ่อนอยู่ จากนั้นผู้นำพิธีเชิญศพลงจากบ้านพร้อมกับอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เป็นของผู้ตายไปยังป่าช้าของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะฝังในบริเวณเดียวกับหลุมฝังศพญาติพี่น้อง หากเป็นชาวบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์จะแยกไปฝังร่วมกับหลุมศพที่นับถือศาสนาคริสต์ซึ่งอยู่ด้านล่างของป่าช้า บางครั้งอาจฝังทับซ้อนหลุมเดิม เมื่อกำหนดจุดฝังได้แล้ว ชาวบ้านช่วยกันขุดหลุม ขนาดความกว้างพอ ๆ กับโลงศพ ลึกประมาณ 1 เมตร เมื่อขุดเสร็จ ผู้นำพิธีทำพิธีอิกรอบหนึ่งโดยจุดไฟด้วยไม้เกี๊ยะและวางไว้ก้นหลุมฝังศพ จากนั้นให้ชาวบ้านช่วยกันหย่อนศพลงหลุม โดยหันศีรษะไปทางทิศเหนือ รวมทั้งเครื่องใช้ต่าง ๆ จากนั้นชาวบ้านช่วยกันกลบดินและนำเอาไม้ไผ่มาปักเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วบนหลุมฝังศพ พร้อมกับของเช่นไหว้ต่าง ๆ เช่น เนื้อหมู ไก่ ควาย ไข่

บนหลุมฝังศพ และปักตาแหลวไว้ทั้งด้านหัวด้านท้ายของหลุมศพ ถือเป็นเสร็จพิธี และพากันเดินทางกลับบ้าน แต่ก่อนที่จะถึงหมู่บ้าน ญาติผู้ตายได้เตรียมน้ำขมิ้นส้มป่อยไว้ สำหรับเอาไว้ล้างมือ ล้างหน้า ศีรษะ และญาติจะเชิญชาวบ้านร่วมรับประทานอาหารที่บ้านญาติผู้ตายอีกครั้งหนึ่ง ญาติบางคนที่อยู่ไกลต่างแยกย้ายเดินทางกลับ ส่วนชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันต้องอยู่ช่วยเก็บข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้ตลอดช่วงมีงานศพจนเรียบร้อย จึงแยกย้ายกันกลับบ้าน ในช่วงเย็นชาวบ้านในหมู่บ้านต่างแวะเวียนมาเที่ยวหา หรือมานอนเป็นเพื่อนกับญาติพี่น้องผู้ตายอีก 1 คืน เรียกว่า “นอนเฮือนเย็น” เพราะถือว่ายังอยู่ในช่วงโศกเศร้าของญาติพี่น้องผู้ตาย

หลังจัดตั้งโครงการสถานพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

พิธีกรรมและความเชื่อที่สำคัญส่วนใหญ่ชาวลัวะบ้านสามยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่มีบางพิธีกรรมได้ยกเลิกไป พิธีกรรมที่ชาวลัวะบ้านสามยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ เช่น เดิมประกอบด้วย (ยี่ พงษ์พิมล, ถิด อากาศรักษา สมศักดิ์ ผลรังสรรค์ และ สุแก้ว เรือนรุ, 2549: สัมภาษณ์)

1. พิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิต
  - 1.1 พิธีเปิดพื้นที่ทำกิน(นก๊ะตะตู)
  - 1.2 พิธีเลี้ยงผีแนวกันไฟ
  - 1.3 พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ผีละมั่ง)
  - 1.4 พิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน(ผีละมั่งเมือง)
2. พิธีเลี้ยงผีประจำตระกูล ประกอบด้วย
  - 2.1 ผีในห้องนอน (ผีตะงู)
  - 2.2 ผีแม่เตาไฟ (ผีตะมั่ง)
  - 2.3 ผีหัวบันได (ผีนก๊ะตะจุก)
3. พิธีกรรมเนื่องด้วยวงจรชีวิต ประกอบด้วย
  - 3.1 พิธีเลี้ยงผีเด็กแรกเกิด
  - 3.2 พิธีแต่งงาน
  - 3.3 พิธีมัดมือสู่ขวัญ
  - 3.4 พิธีขึ้นบ้านใหม่
  - 3.5 พิธีศพ

ในวรอบของปี ชาวลัวะบ้านสาม มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในเรื่องผีหลายครั้ง ทั้งทางด้านวิถีชีวิต เช่น พิธีเลี้ยงผีในช่วงการเกิด การแต่งงาน การเจ็บป่วย ขึ้นบ้านใหม่

พิธีมัดมือคู่ขวัญ พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ เลี้ยงผีบ้านผีเรือน ในช่วงเวลาต่าง ๆ และยังมีการประกอบ พิธีกรรมทางการผลิต นับตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลผลิตจนเสร็จสิ้นฤดูกาลผลิต เช่น พิธีเปิดพื้นที่ทำ กิน การเลี้ยงผีไร่ ฝืนา เป็นต้น

ปัจจุบันการคมนาคมที่สะดวกขึ้น ทำให้ชุมชนลัวะบ้านสามมีการติดต่อกับสื่อสารกับ บุคคลภายนอกมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร กันได้รวดเร็วขึ้น ทำให้ชาวลัวะบ้านได้ เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากโลกภายนอกเพิ่มขึ้น ได้เรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่ทันสมัย เรียนรู้วัฒนธรรม จากคนในเมืองซึ่งถูกนำเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง เช่น เวลาว่างงานสพมีการ ฉายวิดีโอ ให้เด็ก ๆ ดูหนัง ผู้ใหญ่ดูมิวสิควิดีโอ มีการนำเพลงลูกทุ่งเข้ามาขับร้องร่วมกับเพลงชน เผ่า เช่น เพลงปกากะญอ เพลงลัวะ นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าแม่ค้านำสินค้ามาขายเหมือนตลาดนัด เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือการเกษตร เครื่องดื่ม เป็นต้น

ตอนที่ 2.3 วิถีชีวิตของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

วิถีชีวิตของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ไม้ ดังนี้

1. สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนลัวะบ้านสาม อยู่บนเนินเขาและไหล่เขาลาดเอียงไปทางทิศเหนือ ความลาดชันเฉลี่ยของพื้นที่อยู่ระหว่าง 0-35% พื้นที่รอบหมู่บ้านเป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 900-1,462 เมตร พื้นที่ตามหุบเขาและสองฟากของลำห้วยเป็นพื้นที่ทำกิน เช่น ที่นา นาขั้นบันได และไร่สวน การตั้งบ้านเรือนจะอยู่ในกลุ่มเครือญาติ และกระจายเป็นกลุ่มใหญ่ (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในอดีต การเดินทางไปยังบ้านสามค่อนข้างลำบาก การคมนาคมไม่สะดวกเนื่องจากไม่มีถนนลาดยาง การเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านต้องเดินด้วยเท้า และต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน แม้ว่าภายหลังจะมีการตัดถนนเข้ามาในหมู่บ้านแต่มีลักษณะเป็นถนนลูกรัง ทำให้การคมนาคมในช่วงฤดูฝนค่อนข้างลำบาก

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในปัจจุบัน การเดินทางไปยังบ้านสาม มีเส้นทางคมนาคมโดยรถยนต์ 2 เส้นทาง คือ เส้นทางที่ 1 ทางหลวงหมายเลข 108 (จังหวัดเชียงใหม่-อำเภอแม่แจ่ม) คิดเป็นระยะทางประมาณ

178 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 5 ชั่วโมง ถนนมีลักษณะโค้งตามไหล่เขาและลาดชัน ในฤดูฝนถนนลื่นไม่สะดวกที่จะใช้เส้นทางนี้ และเส้นทางที่ 2 ทางหลวงหมายเลข 108 (จังหวัดเชียงใหม่-บ้านกองลอย) คิดเป็นระยะทางประมาณ 208 กิโลเมตร ถนนทुरกันดาร ขรุขระ สามารถวิ่งได้ทุกฤดู ใช้ระยะเวลาในการเดินทางประมาณ 6 ชั่วโมง ส่วนการคมนาคมภายในหมู่บ้านสะดวกขึ้นมีการก่อสร้างทางเป็นถนนลาดด้วยซีเมนต์รอบหมู่บ้าน (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

สภาพดินทั่วไปเป็นดินสีดาปนน้ำตาล ชั้นดินลึก มีความสมบูรณ์ค่อนข้างสูง ดินร่วนปนทราย ระบายน้ำได้ดี ง่ายต่อการพังทลาย

แหล่งน้ำภายในหมู่บ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรมีอยู่ 4 สายหลัก คือ ลำห้วยแม่ปู้ฝ้างซ้าย-ฝ้างขวา ลำห้วยไม้หมื่นฝ้างซ้าย-ฝ้างขวา ลำห้วยกองเจียง และห้วยบ้านปริมาณน้ำเพียงพอต่อความต้องการของชุมชนและการทำการเกษตรตลอดปี โดยมีสาธารณูปโภคภายในชุมชน คือ ระบบประปาภูเขา

สภาพป่าโดยทั่วไปเป็นป่าดิบเขา (hill evergreen forest) มีไม้วงศ์ก่อ (Fagaceae) เป็นไม้เด่น พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ไม่ผลัดใบ จึงมักแน่นทึบไปด้วยสีเขียวของไม้ชนิดต่าง ๆ ตลอดปี สภาพป่าบางแห่งยังมีความอุดมสมบูรณ์จากการดูแลรักษาของชาวบ้านเอง บริเวณต้นน้ำลำธารยังมีน้ำไหลตลอดปี (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

ในชุมชนมีหลักเกณฑ์ในการแบ่งพื้นที่ป่าโดยมีความเชื่อตามบรรพบุรุษ คือ แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ และไร่หมุนเวียน มีราษฎรบางคนคิดว่าเป็นการแบ่งตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งน้ำต้องอยู่สูงกว่าหมู่บ้าน และไร่หมุนเวียนไม่ควรอยู่ใกล้บ้านมากนักเพราะกลัวไฟลามเข้าหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีราษฎรบางคนคิดว่าการแบ่งป่าของชุมชนแบ่งตามลักษณะการใช้ประโยชน์ คือ ป่าอนุรักษ์ควรเลือกอยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อง่ายต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์ และไร่หมุนเวียนควรเลือกพื้นที่ที่มีดินดีเพื่อให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี

ป่าอนุรักษ์ภายในชุมชน อยู่บริเวณ หลังหมู่บ้าน รอบหมู่บ้าน และเขตป่าขุนน้ำ การใช้ประโยชน์ คือ อนุรักษ์ไว้ให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นแหล่งไม้ใช้สอย เก็บหาของป่า เก็บหาไม้พินจากไม้ตาย เลี้ยงสัตว์ และทำพิธีเลี้ยงผีตามความเชื่อของคนในชุมชน อยู่บริเวณหลังโรงเรียน และพื้นที่ทั่วไปนอกเขตป่าอนุรักษ์ คนในชุมชนมีแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการปลูกป่า การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า และการฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วย

ป่าทำไร่หมุนเวียน อยู่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านทั่วไปนอกเขตป่าอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ คือ ปลุกข้าวไร่ กระหล่ำปลี กระหล่ำดอก ข้าวโพด พัก ถั่ว แตง งาดำ และเป็นแหล่งเก็บหาไม้พื้นของชุมชน

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในอดีตชุมชนลัวะบ้านสาม มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ทำนา และทำไร่ โดยมีการจัดการทรัพยากรดิน ในด้านการปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืช การปลูกพืชหมุนเวียน การพักพื้นที่ปลูกพืช การเผาพื้นที่และซากพืช การใช้ปุ๋ยคอก การกำจัดศัตรูพืชและวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติไม่ใช้สารเคมี สารเคมีเริ่มมีการนำมาใช้ประมาณปี พ.ศ. 2530 โดยมีการนำมาใช้ในการปลูกกระหล่ำปลี เดิมมีการใช้ในปริมาณไม่มากนัก (ดีlung เดียงศรี, 2549: สัมภาษณ์)

การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนลัวะบ้านสาม ส่วนใหญ่คือน้ำฝน ประปาภูเขา และห้วยหรือลำธาร โดยส่วนน้อยมีการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่รัฐจัดให้ แต่ราษฎรมีน้ำใช้เพียงพอตลอดทั้งปี มีเพียงบางปีที่มีปัญหาขาดแคลนน้ำในการทำเกษตร

ในอดีต ชุมชนมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คือ การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยคนในชุมชนทุกคนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ปัจจุบันชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินและมีการจัดการทรัพยากรดินเช่นในอดีต แต่หลังจากโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย เข้าไปจัดตั้ง ได้มีการส่งเสริมการใช้เศษฟางข้าวคลุมในแปลงพืช และปลูกถั่วแดงคลุมในแปลงปลูกพืชหมุนเวียน และการใช้ปุ๋ยหมักด้วย

การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนลัวะบ้านสาม ในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงใช้น้ำฝน ประปาภูเขา และห้วยหรือลำธาร แต่หลังจัดตั้งโครงการฯ ราษฎรส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่รัฐจัดให้ และมีน้ำใช้เพียงพอตลอดทั้งปี

ในปัจจุบัน โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ได้ส่งเสริมและมีการจ้างงานให้คนในชุมชนทำการปลูกป่า และการทำเหมืองฝาย นอกจากนี้ยังได้มีการจัดการฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้คนในชุมชนด้วย

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ชุมชนต้องการดำเนินการเอง โดยไม่ต้องการให้ภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากชุมชนกลัวการถูกจำกัดพื้นที่ทำกินจากภาครัฐ เพราะยังขาดแคลนพื้นที่ทำกินเนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันชุมชนก็ยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพิง

และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ทั้งในด้านก่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องมือ เครื่องใช้ ทำพื้นอาหาร และยารักษาโรค

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการตั้งกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน คือ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ชุมชนตั้งขึ้น ผู้ใหญ่บ้าน และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามข้อตกลงของชุมชน

กฎระเบียบของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ สามารถแบ่งเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1. ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ถ้าฝ่าฝืนปรับตั้งแต่ 500 บาท บางครั้งมีเหต 1 ขวด ด้วย เงินที่ปรับนำไปเป็นกองทุนเพื่อใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้าน และยึดไม้ไว้เป็นของส่วนรวมโดยเก็บไว้บ้านผู้นำของหมู่บ้าน เพื่อใช้ในการงานส่วนรวม กรณีฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้บ้าน กรรมการหมู่บ้านพิจารณาให้ตัดช่วยเหลือสมาชิกได้ โดยกำหนดจำนวนต้นและชี้ต้นที่จะตัด

2. การทำแนวกันไฟในไร่นาชุมชน ครัวเรือนที่ทำได้ต้องไปช่วยกัน โดยเฉพาะการดับไฟป่า ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนต้องไปช่วยกัน หากไม่ไปต้องถูกปรับตามค่าแรงในปัจจุบัน

ตาราง 1 เปรียบเทียบวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
ด้านเศรษฐกิจ		
1. การประกอบอาชีพ	1. มีการประกอบอาชีพหลักในด้าน การเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลูก พืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ลำสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโกลใน ครัวเรือน 2. บางครัวเรือนออกไปทำงาน รับจ้างนอกหมู่บ้าน เพื่อหารายได้ เสริม	1. มีการประกอบอาชีพหลักในด้าน การเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลูก พืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ลำสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโกลใน ครัวเรือน 2. เกือบทุกครัวเรือนทำงานรับจ้าง โครงการฯ ทำให้มีรายได้ประจำจาก การรับจ้าง รวมทั้งยังได้ฝึกฝนการ ทำการเกษตรที่หลากหลายจากการ ส่งเสริมของโครงการฯ ซึ่งสามารถ นำไปเป็นทางเลือกในการประกอบ อาชีพได้อีกด้วย 3. บางครอบครัวภายในชุมชน ประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิดร้าน ค้าขายของชำ ปั่นน้ำมัน โรงสีข้าว ขึ้นภายในหมู่บ้าน
2. ระบบการผลิต	1. มีการปลูกข้าวและพืชผักแบบ ผสมผสานเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยมีความหลากหลายของชนิด พันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพ พื้นที่ โดยเลือกปลูกตามจุดต่าง ๆ ในไร่นาตามภูมิปัญญาที่ ถ่ายทอดกันมา ทำให้สามารถเก็บ เกี่ยวผลิตผล มาบริโภคได้อย่าง ต่อเนื่องตลอดทั้งปี 2. มีระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้แก่ พริก กระเทียม และกะหล่ำปลี	1. มีการปลูกข้าวและพืชผักแบบ ผสมผสานเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยมีความหลากหลายของชนิด พันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพ พื้นที่ โดยเลือกปลูกตามจุดต่าง ๆ ในไร่นาตามภูมิปัญญาที่ ถ่ายทอดกันมา ทำให้สามารถเก็บ เกี่ยวผลิตผล มาบริโภคได้อย่าง ต่อเนื่องตลอดทั้งปี และมีการเพิ่ม ชนิดพันธุ์ที่ปลูกตามการส่งเสริม ของโครงการฯ

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
2. ระบบการผลิต (ต่อ)	3. มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน จะใช้สัตว์ใหญ่เช่น ไหว้ผี แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือน มักใช้สัตว์เล็กที่มีราคาถูก	2. มีระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้แก่ พริก กระเทียม กะหล่ำปลี และถั่วแดง 3. มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน แต่มีการใช้จ่ายในพิธีกรรมลดน้อยลง เช่น ยกเลิกบางพิธีกรรมไป หรือเลือกใช้ขนาดสัตว์เลี้ยงในพิธีกรรมตามความเหมาะสม และจำนวนคนที่ร่วมพิธี แต่มีบางครัวเรือนซื้อข้าวกิน 4. มีการจัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้ ทำให้มีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคอย่างเพียงพอ
3. การแลกเปลี่ยน	1. มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน	1. มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีการนำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่โครงการฯ ส่งเสริมมาปลูกร่วมด้วย
4. การบริโภค	1. มีการบริโภคผลผลิตจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ 2. มีการล่า/จับสัตว์ตามธรรมชาติ 3. มีการเก็บหาของป่า โดยพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ	1. มีการบริโภคผลผลิตจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ 2. มีการล่า/จับสัตว์ตามธรรมชาติ 3. มีการเก็บหาของป่า โดยพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ แต่ลดน้อยลง 4. มีการบริโภคอาหารและของใช้ที่พ่อค้านำเข้ามาขายในหมู่บ้าน 5. บางครัวเรือนซื้อข้าวกินเพราะเห็นว่าสะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
5. ฐานะทางเศรษฐกิจ	1. มีระบบการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งมีระบบการผลิตเพื่อขายเพื่อเพิ่มรายได้ในครัวเรือน 2. รายได้ครัวเรือนค่อนข้างต่ำ มีเงินใช้จ่ายน้อย โดยส่วนใหญ่จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน 3. มีหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อลงทุนในระบบการผลิต และส่งลูกหลานเรียนหนังสือ 4. มีการออมเป็นเงินสดเก็บไว้ที่บ้านเพียงบางครัวเรือน	1. มีระบบการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งมีระบบการผลิตเพื่อขายเพื่อเพิ่มรายได้ในครัวเรือน 2. เกือบทุกครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำงานในโครงการฯ ทำให้มีการใช้จ่ายมากขึ้นในการซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวก 3. มีหนี้สินเพิ่มขึ้น จากการผ่อนรถมอเตอร์ไซด์ เครื่องใช้ไฟฟ้า รวมทั้งส่งเสียลูกหลานให้เรียนสูงขึ้น 4. มีการออมมากขึ้น เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโคกระบือไว้เลี้ยง
ด้านสังคม		
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม	1. มีรูปแบบการจัดการไร่หมุ่นเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยทำไว้ในพื้นที่เดียวกัน เป็นแปลงรวม ทำให้มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในไร่นา มีการช่วยเหลือร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ 2. มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน เช่น มีการหิยบิยืมข้าวหากผลผลิตไม่พอบริโภค มีการแบ่งผลผลิตข้าวหรือพืชผักให้แก่คนที่ขัดสนและพิการในชุมชน หรือส่งตัวแทนของครอบครัวไปช่วยเหลือกันงานพิธีต่าง ๆ	1. มีรูปแบบการจัดการไร่หมุ่นเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยทำไว้ในพื้นที่เดียวกัน เป็นแปลงรวม ทำให้มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในไร่นา มีการช่วยเหลือร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ 2. มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน เช่น มีการหิยบิยืมข้าวหากผลผลิตไม่พอบริโภค มีการแบ่งผลผลิตข้าวหรือพืชผักให้แก่คนที่ขัดสนและพิการในชุมชน หรือส่งตัวแทนของครอบครัวไปช่วยเหลือกันงานพิธีต่าง ๆ

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลี้ะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม (ต่อ)	3. มีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือทำกิจกรรมกับชุมชนข้างเคียง 4. มีการติดต่อซื้อขายกับคนพื้นราบนาน ๆ ครั้ง 5. เนื่องจากอยู่ห่างไกล การพัฒนา มักเข้าไปไม่ถึง จึงไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับภาครัฐ	3. มีการจ้างแรงงานกันในกลุ่มชุมชน 4. มีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือทำกิจกรรมกับชุมชนข้างเคียงมากขึ้น 5. มีการติดต่อซื้อขายกับคนพื้นราบมากขึ้น 6. มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมากขึ้น ภายหลังจากการจัดตั้งโครงการฯ
2. วัฒนธรรมประเพณี	1. มีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันในกลุ่มเครือญาติ และการทำพิธีต่าง ๆ 2. หลายครัวเรือนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ เนื่องจากไม่ต้องทำพิธีเช่น ไหว้ผี ซึ่งต้องสูญเสียค่าใช้จ่าย และสัตว์เลี้ยงเป็นจำนวนมาก 3. มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต เช่น วัฒนธรรมการวางตัวของคนในกลุ่มเครือญาติ การอบรมสั่งสอน วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการผลิต 4. มีประเพณีของชนเผ่า เช่น พิธีแต่งงาน ในการสู่ขอเจ้าสาว เปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงมีทางเลือกในการปฏิเสธการแต่งงาน	1. มีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันในกลุ่มเครือญาติ และการทำพิธีต่าง ๆ งานบางอย่างผู้หญิงและผู้ชายเริ่มช่วยกันทำ 2. หลายครัวเรือนยังคงนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งไม่ทำพิธีเช่น ไหว้ผี 3. มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต เช่น วัฒนธรรมการวางตัวของคนในกลุ่มเครือญาติ การอบรมสั่งสอน วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการผลิต แต่วัฒนธรรมบางอย่างลดความสำคัญลง และรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาแทนที่ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย การบริโภค การวางตัว เป็นต้น 4. มีประเพณีของชนเผ่า แต่การเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น พิธีการในการแต่งงานบางอย่างถูกยกเลิกไป

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านตาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
3. พิธีกรรมและความเชื่อ	1. ชุมชนมีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติว่ามีอำนาจลึกลับสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิต ทำให้ชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิตในรอบปีเพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ 2. มีความเชื่อและพิธีกรรมในผีบรรพบุรุษประจำตระกูลที่จะช่วยคุ้มครองรักษาคคนในตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข 3. มีการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในชุมชน 4. มีการติดต่อกับบุคคลภายนอก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณีต่างถิ่น	1. ชุมชนมีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติว่ามีอำนาจลึกลับสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิต ทำให้ชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิตในรอบปี แต่บางพิธีกรรมได้ลดความสำคัญลงและยกเลิกไป เช่น พิธีปักกวาดพื้นที่ 2. มีความเชื่อและพิธีกรรมในผีบรรพบุรุษประจำตระกูลที่จะช่วยคุ้มครองรักษาคคนในตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข 3. มีการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในชุมชน แต่ลดน้อยลง 4. มีโอกาสติดต่อกับบุคคลภายนอกบ่อยครั้ง ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณีต่างถิ่นมากขึ้น

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม		
1. สภาพภูมิประเทศ	1. มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน/บ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา 2. มีการเรียนรู้การพึ่งพิงธรรมชาติ 3. มีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามสภาพภูมิประเทศ 4. มีการแบ่งพื้นที่ป่าตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าดู่บ้าน ป่าขุนน้ำ และป่าอนุรักษ์ 5. มีการจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา 6. มีการเลือกชนิดพืชปลูกตามสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม	1. มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน/บ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา 2. มีการเรียนรู้การพึ่งพิงธรรมชาติลดน้อยลง 3. มีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ 4. มีการแบ่งพื้นที่ป่าตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าดู่บ้าน ป่าขุนน้ำ และป่าอนุรักษ์ 5. มีการจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา อ่างเก็บน้ำ เขื่อนฝาย และฝายต้นน้ำ 6. มีการเลือกชนิดพืชปลูกตามสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม 7. มีการปรับปรุงการคมนาคม ทำให้การติดต่อสื่อสารสะดวกขึ้น

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้	1. มีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่ง พึ่งพิงทางด้านการป้อน 4 และเครื่อง ไม้ใช้สอยในครัวเรือน 2. มีการจัดการทรัพยากรดิน ได้แก่ การปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืช ตามแนวระดับขวางความลาดเท ของพื้นที่ การปลูกพืชหมุนเวียน และการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ ดินมีการฟื้นตัวในไร่หมุนเวียน 3. มีการจัดการน้ำโดยระบบ ประปาภูเขา แหล่งน้ำเพื่อ การเกษตรของชุมชนส่วนใหญ่ อาศัยน้ำฝน 4. มีแนวคิดในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมา ตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกคนมีส่วนร่วม ในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการตั้ง กฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน 5. มีการถ่ายทอดความรู้ตาม ประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในระบบ การผลิต เช่น การทำแนวกันไฟ การเผาไร่เพื่อให้ธาตุอาหารกลับ ลงสู่ดิน การดูแลรักษาป่าและแบ่ง การใช้ประโยชน์จากป่า 6. มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน 7. มีคุณธรรมในด้านการ ครอบครองสิทธิทำกิน	1. มีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้ อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพิง ทางด้านการป้อน 4 และเครื่อง ไม้ใช้สอย ในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีการจ้าง ปลูกรและบำรุงป่าฟื้นฟูระบบนิเวศต้น น้ำ ปลูกรป่าห้วย ปลูกรไม้ใช้สอย 2. มีการจัดระบบอนุรักษ์ดิน และน้ำ แบบคันคูรับน้ำขอบเขา ปลูกรแฝก ปลูกร พืชหมุนเวียน (ถั่วแดง) สลับกับข้าวไร่ ทำปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ และการ พักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัว ในไร่หมุนเวียน 3. การจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา มีการสร้างฝายทดน้ำ ดึงพักน้ำและ สร้างฝายต้นน้ำเพื่อชะลอการไหลของ น้ำไม่เข้าไปท่วมในนาข้าว และทำให้มี น้ำไหลในลำห้วยตลอดทั้งปี มีสัตว์น้ำ เพิ่มขึ้น 4. มีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำ แนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการ ตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการอบรม รสทป. ให้แก่ ราษฎรในชุมชน 5. มีการถ่ายทอดความรู้ตาม ประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้อง กับธรรมชาติในระบบการผลิตตลอด 6. มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตาม ความเชื่อของคนในชุมชน 7. มีคุณธรรมในด้านการครอบครอง สิทธิทำกิน

ตอนที่ 3 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและวิธีการปฏิบัติของคนในชุมชนบ้านสามซึ่งเป็นชนเผ่าลัวะ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยด้านเศรษฐกิจจะศึกษาถึง อาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ รายจ่าย เงินออม หนี้สิน ทรัพย์สิน ด้านสังคมจะศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม และด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมจะศึกษาถึง สภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ โดยความพอเพียงในการศึกษาครั้งนี้ จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ และ 2 เงื่อนไขพร้อม ๆ กัน “3 คุณลักษณะ” ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชน ส่วน “2 เงื่อนไข” ได้แก่ ความรู้ และคุณธรรม มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินชีวิต ซึ่งจากผลการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม จึงได้กำหนดตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ดังตาราง 2 ดังนี้

ตาราง 2 ตัวชี้วัดเศรษฐกิจเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม

ปัจจัย	ความพอประมาณ	ความมีเหตุผล	ภูมิคุ้มกัน	ความรู้	คุณธรรม
ด้านเศรษฐกิจ					
1. การประกอบอาชีพ	* มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง สามารถพึ่งพาตัวเองได้	* มีแบบแผนในระบบการผลิต	* มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย	มีความรู้และภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพและในระบบการผลิต	มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนและในระบบการผลิตโดยการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน
2. ระบบการผลิต	โดย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น	* มีการใช้จ่ายอย่างสมเหตุผล คุ้มเงิน ได้ถ้ามีความจำเป็น เช่น เพื่อการลงทุน การศึกษาบุตรหลาน เป็นต้น และต้องสามารถใช้คืนได้	* มีระบบการผลิตแบบผสมผสานเพื่อบริโภคอย่างพอเพียงในครัวเรือน		
3. การแลกเปลี่ยน	* มีการประกอบอาชีพตามกำลังของตนเอง		* มีการจัดสรรการใช้จ่ายในครัวเรือนอย่างสมดุล หรือมีเงินออมไว้ใช้เมื่อจำเป็น		
4. การบริโภค					
5. ฐานะทางเศรษฐกิจ					
ด้านสังคม					
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม		มีแบบแผน ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน	* มีความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	มีความรู้และภูมิปัญญาที่สืบทอดทางวัฒนธรรม ประเพณี	ช่วยเหลือคนที่ด้อยโอกาส
2. วัฒนธรรมประเพณี			* มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันก่อให้เกิดความสามัคคี		
3. พิธีกรรมและความเชื่อ			* มีกฎระเบียบทางสังคมร่วมกัน		
ด้านสิ่งแวดล้อม					
1. สภาพภูมิประเทศ	มีการใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ ไม่ใช้จนเกิน	มีแบบแผน ในการใช้ประโยชน์ที่ดินตามสภาพภูมิประเทศ	* มีกฎระเบียบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	มีความรู้และภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ	มีความเคารพต่อธรรมชาติ
2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ โพรม	กำลังจนทำให้มีสภาพเสื่อมโทรม		* มีการฟื้นฟูหรือคืนความอุดมสมบูรณ์ให้ทรัพยากรธรรมชาติ		

ผลการวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย โดยใช้เกณฑ์ชี้วัดจากตาราง 2 มีดังนี้

ตอนที่ 3.1 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การประกอบอาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ มีดังนี้

1. ความพอประมาณ

1.1 ความพอประมาณด้านฐานะทางเศรษฐกิจ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การดำเนินชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสามมีความความพอประมาณ ในมิติของ ความพอดีด้านฐานะทางเศรษฐกิจ โดยพิจารณาจากรายจ่ายของครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 20,000-30,000 บาทต่อปี ซึ่งเป็นรายจ่ายทางด้านการเกษตรประมาณ 5,000 บาทต่อปี รายจ่ายนอกภาค การเกษตรประมาณ 5,000-20,000 บาทต่อปี โดยเป็นค่าใช้จ่ายในส่วนที่จำเป็น เช่น ค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ภายในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน เป็นต้น ชุมชนลัวะบ้านสามมี ภาระหนี้สินต่อครอบครัวเฉลี่ยประมาณ 20,000 บาทต่อปี โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน และญาติพี่น้อง ซึ่งหนี้สินส่วนใหญ่นำไปใช้ในการลงทุนทำการเกษตร และค่าเล่าเรียนบุตรหลานและสามารถใช้คืนได้ รายรับและรายจ่ายของครัวเรือนค่อนข้างสมดุลรายได้ออกเกินอย่างพอเพียง ในบางครอบครัวที่มีฐานะดีมีการออมเป็นเงินสดไว้ด้วย

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีรายได้ต่อครัวเรือนสูงขึ้น เนื่องจากมีเงินเดือนประจำจากการรับจ้างทำงานในโครงการฯ รวมทั้งการขายผลผลิตทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม รายได้อาจมี รายจ่ายเพิ่มขึ้นด้วย โดยมีรายจ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 30,000-50,000 บาทต่อปี ซึ่งเป็น รายจ่ายทางด้านการเกษตรประมาณ 5,000-30,000 บาทต่อปี และรายจ่ายนอกภาคการเกษตร ประมาณ 20,000-120,000 บาทต่อปี ซึ่งใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ภายในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน ที่ออกไปเรียนหนังสือในระดับสูงขึ้น เป็นต้น รายได้สามารถซื้อ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้ เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ และในปัจจุบันทุกครอบครัวมี ไฟฟ้าจากแผงโซลาร์เซลล์ใช้ รายได้หลายครอบครัวเริ่มซื้อวิทยุ โทรศัพท์ เครื่องเล่นวีดีโอ โดยซื้อ ด้วยเงินสดและเงินผ่อนทำให้เกิดภาระหนี้สินตามมา โดยรายได้อาจมีภาระหนี้สินต่อครอบครัวเฉลี่ย

ประมาณ 5,000-50,000 บาทต่อปี ซึ่งเพิ่มขึ้นมากกว่าก่อนจัดตั้งโครงการฯ โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง และการกู้เงินนอกระบบ อย่างไรก็ตามราษฎรบางครัวเรือนมีการออมเงินด้วย โดยมีการออมเป็นเงินสดประมาณ 3,000-50,000 บาท นอกจากนั้นยังออมในรูปแบบอื่น ๆ เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโคกระบือไว้เลี้ยง

2. ความมีเหตุผล

2.1 ความมีเหตุผลด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม มักมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยมีการเลือกปลูกพืชตามจุดต่าง ๆ ในไร่นาหมุนเวียนตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา เช่น ปลูกพืชที่ใช้เมล็ดพันธุ์ผสมกับเมล็ดพันธุ์ข้าวแล้วหยอดลงในหลุมพร้อมกัน เช่น แตง ถั่ว งา ผักกาด ปลูกพืชที่ริมรั้ว ได้แก่ พริกทอง บวบ น้ำเต้า มะระ ทั้งนี้มีเหตุผลว่าเพื่อไม่ให้พืชที่มีลักษณะเป็นต้นเลื้อยไปพันกับพืชอื่น ๆ แต่ให้เลื้อยตามแนวขอบรั้วเพื่อง่ายต่อการเก็บเกี่ยว หรือปลูกพืชห่าง ๆ สลับและแทรกไปในไร่ เช่น ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ปลูกพืชที่ชอบขึ้นในบริเวณที่ดินมีความเป็นด่างสูง โดยใช้เมล็ดหวานบริเวณต่อไม้หรือเศษไม้ที่ถูกเผาและมีจี๋เถ้ามาก ได้แก่ พริก มะเขือ ยาสูบ เผือก และมันเทศ เป็นต้น เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างมีเหตุผล นอกจากนี้ ชุมชนลัวะบ้านสามมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนหลายครั้งในรอบปี คนในชุมชนจึงมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ควาย เพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ชุมชนมีเหตุผลในการเลือกใช้สัตว์ในแต่ละพิธีกรรมแตกต่างกันไป ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน เช่น พิธีเปิดพื้นที่ทำกิน (นกดะตุ) ต้องมีสัตว์ใหญ่ เช่น หมู วัว หรือควาย เพื่อใช้ในการเสี่ยงทายเลือกพื้นที่ แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือน เช่น พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำตระกูล มักใช้สัตว์เล็กที่มีราคาถูก เช่น ไก่ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นการดูความเหมาะสมด้านค่าใช้จ่าย ขนาดเนื้อสัตว์ที่สามารถนำมาบริโภคได้พอเพียงและเหมาะสมกับจำนวนคนที่ร่วมพิธี

นอกจากนี้ คนในชุมชนเรียนรู้ว่าก่อนจะนำสัตว์มาบริโภค หากได้นำสัตว์เลี้ยงไปเป็นของเซ่นไหว้ผีในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จะเป็นผลดีด้านจิตใจให้กับคนในชุมชนที่จะประกอบกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ ให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งจะได้เนื้อสัตว์ไว้บริโภคในภายหลัง อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าชุมชนมีการเลี้ยงสัตว์ตลอดทั้งปี ทั้งจากการเลี้ยงผีในพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิต การเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำตระกูล หรือการเลี้ยงผีในพิธีกรรมเนื่องด้วยวงจรชีวิต ซึ่งมีเป็นระยะ ๆ ตลอดปี ทำให้คนในชุมชนมีเนื้อสัตว์บริโภคไม่ขาด

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสาน และเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน และยังคงมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน หลายครั้งในรอบปี แต่มีบางพิธีกรรมที่ราษฎรเห็นว่าไม่จำเป็นและยกเลิกไป เช่น พิธีปักกวาดพื้นที่ (ละมา) เนื่องจากต้องสิ้นเปลืองเงินและสัตว์เลี้ยง ประกอบกับก่อนการหยอดข้าวไร่ (นาไร่) ชาวบ้านต้องเลี้ยงผีเจ้าที่อยู่แล้ว แต่ยังคงมีการปักกวาดพื้นที่และเก็บเศษไม้เหมือนเช่นเดิม ขนาด สัตว์เลี้ยงที่ใช้ในแต่ละพิธีมักดูตามความเหมาะสมของพิธีกรรมและจำนวนคนที่ร่วมพิธี

3. ภูมิคุ้มกัน

3.1 ภูมิคุ้มกันด้านการประกอบอาชีพ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ชุมชนลัวะบ้านสามมีการประกอบอาชีพหลักในการทำการเกษตร โดยการปลูก ข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ลำสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโภคในครัวเรือน บางครัวเรือน ออกไปทำงานรับจ้างหารายได้เสริมในครัวเรือน ซึ่งนับเป็นการประกอบอาชีพที่หลากหลายทำให้ ราษฎรอยู่ได้อย่างพอมีพอกิน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการประกอบอาชีพหลักในการทำการเกษตร โดยการ ปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ลำสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโภคในครัวเรือน อีกทั้งเกือบ ทุกครัวเรือนยังทำงานรับจ้างโครงการฯ ทำให้มีรายได้ประจำจากการรับจ้าง รวมทั้งยังได้ฝึกฝนการ ทำการเกษตรที่หลากหลายจากการส่งเสริมของโครงการฯ ซึ่งสามารถนำไปเป็นทางเลือกในการ ประกอบอาชีพได้อีกด้วย นอกจากนี้บางครอบครัวภายในชุมชนยังประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิด ร้านค้าขายของชำ ปั่นน้ำมัน โรงสีข้าวขึ้นภายในหมู่บ้าน

3.2 ภูมิคุ้มกันด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานใน ไร่ โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ ดังนั้น ตลอดฤดูกาล ผลิตจึงสามารถเก็บเกี่ยวผลิตผลจากพืชผักต่าง ๆ มาบริโภคได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากพืชผักแต่ละ ชนิดให้ผลผลิตไม่พร้อมกัน ส่วนมากพืชผักต่าง ๆ มีระยะการเก็บเกี่ยวสั้น พริกสามารถเก็บเกี่ยวได้ ตลอดเวลา หรือ ผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย มะละกอ สามารถเก็บเกี่ยวได้ตลอดปี เป็นต้น ดังนั้น หาก

ครอบครัวใดชนมักมีอาหารบริโภคได้อย่างพอเพียงตลอดทั้งปี สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนด้วย นอกจากนี้ เกือบทุกครอบครัวมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ควาย ซึ่งสามารถนำมาบริโภคและใช้ประกอบในพิธีกรรมได้โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร่ นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ แต่มีการเปลี่ยนชนิดพันธุ์ไปตามการส่งเสริมของโครงการฯ ชนิดพืชที่ปลูก ได้แก่ แตง ฟักทอง ฟักหม่น มะระจีน กระเทียม พริก บวบเหลี่ยม งาขาว งาคำ ข้าวโพด มันสำปะหลัง มันแกว เผือก ผักกาด ศุภโชค ลิ้นจี่ มะละกอ ถั่วเขียว ขนุน สับปะรด มะม่วง เสาวรส พลับ ส้มโอ เป็นต้น โดยราษฎรสามารถเก็บเกี่ยวผลิตผลจากพืชผักต่าง ๆ มาบริโภคได้หลากหลายขึ้นตลอดฤดูกาลผลิต นอกจากนี้ เกือบทุกครอบครัวยังคงมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็ด วัว ควาย และปลาชนิดต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำมาบริโภคและใช้ประกอบในพิธีกรรมได้โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนลง

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมด้านการผลิต เช่น พันธุ์ข้าว การดูแลรักษาผลผลิต การขุดนาขั้นบันไดเพิ่ม มีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้ ส่งผลให้ราษฎรมีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคเพิ่มขึ้น ปริมาณข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน โดยมีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการธนาคารข้าวบ้านสาม ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ มีเงินกองทุนและการพัฒนาต่าง ๆ จากภาครัฐเข้ามาสนับสนุน ทำให้ภายในหมู่บ้านมีเงินหมุนเวียนเพิ่มมากขึ้น

ปัจจุบัน แม้ว่ามีการผลิตเพื่อการค้าเพิ่มมากขึ้นในชุมชนลัวะบ้านสาม แต่ภายในชุมชนยังไม่มีมีการรวมกลุ่มในด้านการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต ทุกครัวเรือนจะนำผลผลิตที่ได้ไปขายในอำเภอที่อยู่ใกล้เคียง เช่น อำเภอสอด อำเภอแม่ลาน้อย ไม่มีการประกันราคาผลผลิตหรือการซื้อขายล่วงหน้า ตลอดจนยังไม่มีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมด้านการตลาด

3.3 ภูมิคุ้มกันด้านการบริโภค

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการประกอบอาชีพหลักในการทำการเกษตร โดยส่วนใหญ่ปลูกข้าวเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน มีปลูกพืชผักผสมผสานในไร่นา เลี้ยงสัตว์ ถ้า

สัตว์ เก็บหาของป่า ไว้บริโภคในครัวเรือน ราษฎรสามารถพึ่งพิงป่าในด้านปัจจัย 4 ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ก็สามารถเก็บหาวัสดุจากป่ามา ทำเองตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา เช่น ไข่มไผ่สานกระบุง ตะกร้า ไข่เปลือกไม้ทำเชือก ทอผ้า และย้อมสีผ้าใช้เอง แม้แต่สมุนไพรก็เก็บหาของป่ามาใช้เองในครัวเรือน เป็นต้น ดังนั้น คนในชุมชนจึงมีรายจ่ายไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นรายจ่ายที่จำเป็นเช่นพวกอาหารแห้ง อาทิเกลือ น้ำปลา ปลาแห้ง และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการประกอบอาชีพหลักในการทำการเกษตร ปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสานในไร่นา เลี้ยงสัตว์ ลำสัตว์ เก็บหาของป่า ไว้บริโภคในครัวเรือน และพึ่งพิงป่าในด้านปัจจัย 4 ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ แต่ในปัจจุบันราษฎรมีเวลาวางน้อยลง เนื่องจากต้องเข้าไปทำงานในโครงการฯ จึงมีเวลาในไร่นารวมทั้งการเก็บหาของป่าน้อยลง อีกทั้งการคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้นทำให้พ่อค้านำสินค้าจากในเมืองเข้ามาขายในหมู่บ้านทั้งเงินสดและเงินผ่อน ไม่ว่าจะเป็นอาหารสำเร็จรูปที่บรรจุในซองหรือกระป๋อง เสื้อผ้า ของใช้ที่ทำจากวัสดุสังเคราะห์ รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า ทำให้ทุกครัวเรือนมีการบริโภคสินค้าจากในเมืองเพิ่มขึ้นเนื่องจากทุกครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย ราษฎรในชุมชนอยู่ดีกินดีขึ้น และจากการที่ราษฎรมีรายได้มากขึ้น บางครัวเรือนจึงซื้อข้าวกินเพราะเห็นว่าสะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง

4. ความรู้

4.1 ความรู้ด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการใช้พันธุ์ข้าวหรือพันธุ์พืชผักต่าง ๆ ในการเพาะปลูก โดยเก็บในไร่นา ซึ่งพันธุ์พืชเหล่านี้ราษฎรได้มีประสบการณ์แล้วว่าเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศสามารถเจริญเติบโตได้ มีความทนทานต่อโรคและแมลง

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

พันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่ราษฎรบ้านสามใช้ในปัจจุบันเหลือเพียง 2 สายพันธุ์เท่านั้น คือ เาะละเซ และเาะปัก เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าทั้ง 2 สายพันธุ์ให้ผลผลิตต่อไร่ดี อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ได้มีการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูง คอยอมพาย มีการส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องพันธุ์ข้าว การดูแลรักษาผลผลิต มีการสาริตและส่งเสริมการขุดนาขั้นบันไดเพื่อ

เป็นการจัดหาพื้นที่ทำกินถาวรให้แก่ชาวบ้านและเป็นการลดการทำไร่หมุนเวียน ราษฎรที่ทำไร่ข้าว จึงลดลงทั้งในส่วนของจำนวนแปลงและจำนวนพื้นที่ของไร่หมุนเวียน

4.2 ความรู้ด้านการแลกเปลี่ยน

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ชุมชนลัวะบ้านสามมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน ซึ่งการปฏิบัติดังนี้ เป็นการอนุรักษ์และสร้างสายพันธุ์ใหม่ที่เรียนรู้ตามประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถ่ายทอด กันมา เป็นการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์เพื่อให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมี การนำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่โครงการฯ ส่งเสริมมาปลูกร่วมด้วย

ตอนที่ 3.2 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านสังคม

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม มีดังนี้

1. ความมีเหตุผล

1.1 ความมีเหตุผลด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ชุมชนลัวะบ้านสาม มีแบบแผนการดำรงชีวิต โดยมีการแบ่งหน้าที่การทำงาน กันตามความเหมาะสมทางกายภาพของบุคคล หากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงาน เช่น การก่อสร้าง งาน ไม้ งานช่าง งานฝีมือ ส่วนใหญ่ผู้ชายเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนงานที่ต้องใช้ความละเอียดผู้หญิงเป็น ผู้รับผิดชอบ เช่น ทำอาหาร เย็บปักถักร้อย รวมถึงการเตรียมของเครื่องใช้ในการทำพิธีต่าง ๆ ดังนั้น หลังจากเสร็จสิ้นฤดูทำไร่ในแต่ละปี บางครอบครัวผู้ชายต้องออกไปทำงานรับจ้างในเมืองเชียงใหม่ และลำพูน เช่น รับจ้างทำงานก่อสร้าง ขามรักษาความปลอดภัย หรือทำงานปั้มน้ำมัน เป็นต้น เพื่อ นำเงินมาจุนเจือในครอบครัว เมื่อถึงฤดูการทำไร่จึงจะกลับมาทำไร่เช่นเดิม ส่วนผู้หญิงก็จะทอผ้า เพื่อใช้ในครัวเรือน

ความมีเหตุผลของชุมชนลัวะบ้านสามในประเพณีสู่ขอเจ้าสาวหรือเรียกอีกอย่าง หนึ่งว่า การจับสาว คือ เปิดโอกาสให้ว่าที่เจ้าบ่าวเรียกว่าที่เจ้าสาวต้นและชวนไปนอนบ้านอื่น หาก ฝ่ายหญิงไม่ชอบฝ่ายชายก็สามารถปฏิเสธได้และจะไม่เกิดการแต่งงานขึ้น หากว่าที่เจ้าสาวยินยอม

เจ้าบ่าวและไปนอนบ้านอื่นแล้ว เพื่อนชายจะบอกให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงและราษฎรทราบ และต้องทำพิธีขอขมาพ่อแม่และญาติฝ่ายผู้หญิง และกำหนดวันแต่งงาน หลังแต่งงานแล้ว ฝ่ายผู้หญิงมักจะไม่ได้รับมรดกที่ดินจากพ่อแม่ อาจได้ส่วนแบ่งเงินทองบ้างตามฐานะครอบครัว ถ้าหากมีลูกสาวหลายคนอาจแบ่งให้เท่า ๆ กัน หรือบางครั้งขึ้นกับฐานะของลูกเขยด้วย เนื่องจากชาวลัวะบ้านสามมีเหตุผลว่า ลูกผู้หญิงพ่อแม่ต้องเลี้ยงดูตลอดและเสียเงินแม่กระทั่งตอนแต่งงาน ยิ่งถ้าลูกสาวไปแต่งงานกับชายหนุ่มบ้านไกล มักจะได้เงินส่วนแบ่งน้อย เพราะโอกาสที่มาดูแลพ่อแม่ยามเจ็บป่วยมีน้อยลง ลูกที่อยู่ใกล้คอยดูแลพ่อแม่จะได้เงินส่วนแบ่งมากกว่า ส่วนที่นาที่ดินมักตกทอดไปสู่ลูกชายในบ้าน

การนับถือศาสนาของชาวลัวะบ้านสามในอดีต ทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ (ผี) ต่อมา ราษฎรหลายครัวเรือนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นต้องทำพิธีเซ่นไหว้ผี เพราะการเลี้ยงผีต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายและสัตว์เลี้ยงเป็นจำนวนมาก

หลังจัดตั้งโครงการสถานพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันทำเช่นเดิม แต่งานบางอย่างผู้หญิงและผู้ชายเริ่มช่วยกันทำด้วยกัน เช่น การทำอาหาร การดูแลบุตรหลาน เป็นต้น ราษฎรในชุมชนยังคงนับถือศาสนาพุทธ (ผี) และศาสนาคริสต์ นอกจากนี้ ประเพณีบางอย่างถูกเปลี่ยนแปลงและลดความสำคัญลงไป เช่น การแต่งงาน เนื่องจากคนในชุมชนแต่งงานกับคนพื้นราบ หรือแต่งงานกับคนในชนเผ่าอื่น

2. ภูมิคุ้มกัน

2.1 ภูมิคุ้มกันด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสาม มีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยราษฎรทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่เดียวกันเป็นแปลงรวม ไม่มีการแยกออกไปทำไร่ในพื้นที่ต่างหาก เพราะคนในชุมชนเล็งเห็นว่าหากช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ ย่อมเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและทำให้การทำไร่ข้าวประสพผลสำเร็จมากกว่าต่างคนต่างทำ เพราะการผลิตข้าวไร่เป็นงานที่หนักและต้องทำในพื้นที่กว้างขวาง การถางและเผาเพื่อเตรียมพื้นที่ การทำแนวกันไฟหรือป้องกันไฟ การล้อมรั้ว การหยอดข้าวไร่ (น้ำไร่) การเก็บเกี่ยว การขนข้าวใส่ยุ้งข้าว จำเป็นต้องอาศัยแรงงานจำนวนมากช่วยเหลือกัน จึงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขกการเอามือเอแรงกันทั้งภายในกลุ่มเครือญาติและภายใน

ชุมชน การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสามจึงเป็นการจัดการด้านสังคมอย่างลงตัว ทำให้ประหยัดเวลา แรงงาน และทำให้การทำงานง่ายขึ้น

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังมีการพึ่งพิงช่วยเหลือกันของคนในชุมชนที่สำคัญอีกประการ คือ หากผลผลิตข้าวในไร่ นาของบางครัวเรือนไม่เพียงพอต่อการบริโภค จะมีการหยิบยืมข้าวจากครัวเรือนที่สามารถผลิตข้าวได้มาก และเมื่อครัวเรือนนั้นผลิตข้าวได้มากพอแล้วจึงนำมาคืนในภายหลัง เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน

นอกจากนี้ หากมีกิจกรรมหรืองานพิธีเกิดขึ้นในชุมชน เช่น การสร้างบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานศพ การเลี้ยงผี หรือเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น ตัวแทนของแต่ละครอบครัวต้องไปช่วยเหลือกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมของคนในชุมชน ทุกคนรู้หน้าที่และยึดถือปฏิบัติต่อ ๆ กันมา แม้ต่างหมู่บ้านหรือต่างชนเผ่า เช่น บ้านแม่และ บ้านปอมีใจะ บ้านเซโคซา เป็นต้น ชาวลัวะบ้านสามก็มีความสัมพันธ์ที่ดีและเข้าไปช่วยเหลือกันทั้งในกิจกรรมและงานพิธีต่าง ๆ มาโดยตลอด และมักมีของฝากให้แก่กันและกัน เช่น พริก ยาสูบ พืชผัก ฯลฯ ในบางปีหากต้องทำไร่ข้าวในแปลงใกล้กัน ก็จะมีการช่วยเหลือเอามือเอแรงกันด้วย

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน ทั้งการถางและเผาเพื่อเตรียมพื้นที่ การทำแนวกันไฟหรือป้องกันไฟ การล้อมรั้ว การหยอดข้าวไร่ (นาไร่) การเก็บเกี่ยว การขนข้าวใส่ยุ้งข้าว จำเป็นต้องอาศัยแรงงานจำนวนมากช่วยเหลือกัน ซึ่งยังคงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขก การเอามือเอแรงกันทั้งภายในกลุ่มเครือญาติและภายในชุมชน

การทำไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าวไร่ ต้องใช้แรงงานมาก นับตั้งแต่การถางไร่ การเพาะปลูก การกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยว หากสมาชิกในครอบครัวมีน้อยเนื่องจากส่วนใหญ่ลูกหลานไปเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน แรงงานไม่พอเพียงทำให้กำจัดวัชพืชไม่ทัน ข้าวจะไม่งามและได้ผลผลิตน้อย และส่วนใหญ่แทบทุกครัวเรือนมีงานประจำที่ต้องทำงานรับจ้างในโครงการฯ รวมทั้งงานดูแลไร่นาของตนเอง จึงไม่สามารถเอามือเอแรงกันได้เช่นเมื่อก่อน บางครอบครัวมีการปลูกพืชเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วย เช่น กะหล่ำปลี กระเทียม ถั่วแดง แม้ว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงใช้แรงงานในครัวเรือน แต่หากจำเป็นต้องใช้แรงงานมากหรือมีงานเร่งด่วน ก็จะมีการจ้างแรงงานทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน เพื่อต้องการผลผลิตที่มากและให้กำไรสูง การแลกเปลี่ยนแรงงานในปัจจุบันจึงเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากทุกครอบครัวมีภาระหน้าที่ของตนเองเพิ่มมากขึ้นทำให้มีเวลาให้กันน้อยลง และหลังจากเลิกงานแล้วโอกาสที่จะไปมาหาสู่กันในยามค่ำคืนมีน้อยลงกว่าแต่ก่อนต่างคนต่างอยู่บ้านของตนเองเพื่อดูโทรทัศน์หรือทำงานบ้านของตนเอง

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมในหมู่บ้านหรืองานหน้าหมู่บ้าน ราษฎรยังคงช่วยเหลือกัน หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชน เช่น งานพิธีกรรมต่าง ๆ งานศพ งานแต่งงาน การสร้างบ้านเรือน หรืองานอื่น ส่วนใหญ่การทำงานร่วมกันภายในชุมชน ตัวแทนแต่ละครัวเรือนต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมกิจกรรมหรือทำงานร่วมกันภายในชุมชน หากครอบครัวใดไม่ให้ความร่วมมืออาจถูกว่ากล่าวตักเตือน และปรับเป็นเงินตามที่ได้ตกลงกันไว้ในชุมชน เช่น ไม่ไปร่วมงานศพ ต้องถูกปรับคืนละ 50 บาท เป็นต้น

ในปัจจุบัน การติดต่อสื่อสารระหว่างบ้านสาม กับหมู่บ้านข้างเคียงมีมากขึ้น เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกขึ้น ในบางครั้งเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนเผ่า เช่น สัตว์เลี้ยงเข้ามาทำลายผลผลิตในไร่ นา การแย่งกันใช้น้ำในหน้าแล้ง หรือแม้แต่ปัญหาด้านการปกครองที่ปัจจุบันผู้นำหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งชาวลัวะบ้านสามบางคนไม่ยอมรับในตัวผู้นำหมู่บ้าน แต่ปัญหาดังกล่าวยังไม่รุนแรงเพราะบางครอบครัวยังคงมีความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติกันอยู่

นอกจากนี้ การที่เยาวชนในหมู่บ้านออกไปเรียนหนังสือในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และเชียงราย และเมื่อจบการศึกษาก็มักทำงานในตัวเมืองดังกล่าว บางคนก็แต่งงานกับคนพื้นราบด้วย ส่วนในด้านการประกอบอาชีพ มีการติดต่อค้าขายกัน โดยราษฎรบ้านสามนำผลผลิตไปจำหน่าย เช่น กะหล่ำปลี กระเทียม เป็นต้น ขณะเดียวกันชาวพื้นราบได้นำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรศัพท์ เครื่องเสียง จานดาวเทียม รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ของใช้ในครัวเรือน มาขายให้กับคนในหมู่บ้าน ทั้งการซื้อด้วยเงินสดและเงินผ่อน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะเจ้าหนี้กับลูกหนี้เพิ่มมากขึ้น

ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ มีความเข้าใจกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน่วยงานหลักที่เข้ามาในการทำงานร่วมกับคนในชุมชน เช่น โรงเรียนบ้านสาม สถานีอนามัยบ้านสาม และโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอพยพ เนื่องจากราษฎรมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์การทำงานของแต่ละหน่วยงาน และในส่วนของเจ้าหน้าที่ที่เข้าใจในวิถีชีวิตของราษฎร ตลอดถึงวัฒนธรรมประเพณี ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา การทำงานร่วมกันในด้านต่าง ๆ มากขึ้นตามลำดับ ดังนั้นเมื่อหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ เข้ามาดำเนินการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น หน่วยงานด้านการปกครอง กรมทางหลวงชนบท หรือหน่วยงานด้านความมั่นคง ซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาฝึกอบรมหรือประชุมเป็นครั้งคราว ราษฎรจึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อมีกิจกรรมหรืองานพิธีภายในหมู่บ้านก็จะเชิญเจ้าหน้าที่เข้าร่วมพิธีด้วย

นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นภายในหมู่บ้าน ตลอดจนมีการจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ ทำให้ราษฎรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเป็นลำดับ โดยราษฎรในหมู่บ้านเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการตั้งกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน คือ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ชุมชนตั้งขึ้น ผู้ใหญ่บ้าน และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน การดำเนินงานของกลุ่มต้องเป็นไปตามข้อตกลงของชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านมากขึ้น

2.2 ภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

วัฒนธรรมประเพณีที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ที่สั่งสมสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การแสดงความเคารพและวางตัวระหว่างผู้ใหญ่-เด็ก หรือชาย-หญิง เช่น การก้มตัวเอามือแนบขาเมื่อเดินผ่านผู้ใหญ่ การกินข้าว ถ้ากินกันเฉพาะสมาชิกในครอบครัว ทุกคนนั่งยอง ๆ ใช้มือเปิบข้าวแต่ถ้ามีแขกมาที่บ้านเจ้าของบ้านให้แขกกินข้าวก่อนหรือให้ผู้ชายนั่งกินด้วย ผู้หญิงมีหน้าที่คอยดูแลแขกเมื่อแขกกินอิ่มแล้วจึงยกไปกินในห้องครัว ผู้ชายมีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม ส่วนผู้หญิงเป็นผู้ช่วยเหลือในการเตรียมของเช่น ไหว้ในพิธีกรรม หรือการวางตัวในสถานที่ต่าง ๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน เป็นต้น การยึดถือวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชน

ภูมิคุ้มกันที่ดีอีกประการหนึ่ง ที่ชุมชนมีความเคารพและเชื่อถือผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้าน คือ ช่วยสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังเช่น เมื่อเกิดความขัดแย้งกันขึ้น เช่น สัตว์เลี้ยงเข้าไปเหยียบย่ำผลผลิต หรือมีปัญหาเรื่องการใช้น้ำ ส่วนใหญ่มักแก้ไขปัญหาละลายกันเองได้ แต่หากต่างฝ่ายต่างไม่ยอม ก็ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ราษฎรให้ความเคารพนับถือหรือผู้นำหมู่บ้านเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ซึ่งทุกคนเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตามคำตัดสินของผู้เฒ่าผู้แก่

ตามประเพณีของชุมชนลัวะบ้านสาม หมู่สาวจะเกี่ยวพาราตีและแต่งงานกันได้ ผู้หญิงต้องมีอายุ 15 ปีขึ้นไป ถ้ายังไม่ถึงเวลาดังกล่าวต้องได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่ก่อน และข้อห้ามที่สำคัญที่สุดคือ ห้ามหญิงชายได้เสกกันก่อนแต่งงานเพราะจะถือเป็นการผิดผีอย่างร้ายแรง โดยชาวลัวะบ้านสามเชื่อกันว่า ชายหนุ่มที่ทำผิดผีอาจจะได้รับเคราะห์ร้ายต่าง ๆ นอกจากนั้นยังถูกปรับเป็นเงิน เหล้า และหมู 1 ตัว คิดเป็นมูลค่าประมาณหนึ่งหมื่นบาท และเมื่อเสียค่าปรับแล้วทั้งชายและหญิงต้องแต่งงานกันโดยไม่มีข้อยกเว้น กฎระเบียบและข้อห้ามดังกล่าวเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ช่วยให้คนในชุมชนไม่กล้าประพฤติดิฉิประเพณี เนื่องจากชาวลัวะบ้านสามยึดถือปฏิบัติกันมาว่า หลังจากแต่งงานแล้ว ต้องรักเดียวใจเดียว อยู่กันจนแก่จนเฒ่า และเงินสินสอดที่ญาติมอบให้ถือเป็นข้อผูกมัดทางสังคม จึงไม่พบปัญหาการหย่าร้างเกิดขึ้นในชุมชนลัวะบ้านสาม

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีกฎทางสังคมที่จัดการร่วมกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ราษฎรทุกหลังคาเรือนต้องส่งตัวแทนมาเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน มิฉะนั้นจะถูกคนในชุมชนเหยียดหยามและอาจตัดความช่วยเหลือเมื่อคนนั้นประสบปัญหาความเดือดร้อน หรืออาจถูกปรับตามข้อตกลงของชุมชน คนในชุมชนจึงให้ความสำคัญและยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีวัฒนธรรมประเพณีที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และระหว่างคนกับคน ที่สืบทอดกันมา และยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งการวางตัว ความเคารพและเชื่อถือผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้าน กฎระเบียบและข้อห้ามที่เป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ช่วยให้คนในชุมชนไม่กล้าประพฤติดิประเพณีหลายประการยังคงยึดถือปฏิบัติกันมา เช่น หลังจากแต่งงานแล้ว ต้องรักเดียวใจเดียว อยู่กันจนแก่จนเฒ่า ซึ่งไม่พบปัญหาการหย่าร้างเกิดขึ้นในชุมชนลัวะบ้านสาม หรือราษฎรทุกหลังคาเรือนต้องส่งตัวแทนมาเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน มิฉะนั้นจะถูกคนในชุมชนเหยียดหยามและอาจตัดความช่วยเหลือเมื่อคนนั้นประสบปัญหาความเดือดร้อน หรืออาจถูกปรับตามข้อตกลงของชุมชน คนในชุมชนจึงให้ความสำคัญและยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันที่ช่วยสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

วัฒนธรรมบางอย่างมีการเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขของเวลาและมีบทบาทน้อยลงต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น วัฒนธรรมการผลิต วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการวางตัว เป็นต้น ในอดีตมีกฎเกณฑ์และจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรโดยคนในชุมชน มีการผลิตเพื่อให้เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายควบคู่ไปด้วย การทำไร่หมุนเวียนลดน้อยลงส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาลดน้อยลงหรือบางอย่างถูกยกเลิกไป นอกจากนี้ การที่วัฒนธรรมจากภายนอกได้รุกเข้ามาในหมู่บ้าน ทั้งจากการติดต่อกับภายนอก สื่อวิทยุ โทรทัศน์ ระบบการศึกษา การค้าขาย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มเด็กและเยาวชนที่ได้รับการศึกษามัธยมใหม่และต้องเดินทางไปเรียนหนังสือในตัวอำเภอหรือต่างจังหวัด ทำให้มีโอกาสรับเอาวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอกเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันและเข้ามาเผยแพร่ให้กับคนในชุมชนมากขึ้น เช่น คำพูด การแต่งกาย การกิน ค่านิยมจากภายนอกชุมชน เช่น การคบหากันระหว่างชายหญิง เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสวัตถุนิยมและวัฒนธรรมจากภายนอกมากขึ้น วัฒนธรรมของคนเมืองถูกนำเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนเผ่า เช่น เวลามีนงานศพมีการฉายวิดีโอให้เด็ก ๆ ดูหนังผู้ใหญ่ดูมิวสิควิดีโอ มีการนำเพลง

ถูกหุงเข้ามาจับร้องร่วมกับเพลงชนเผ่า เช่น เพลงปกาเกอะญอ เพลงลัวะ นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าแม่ค้านำสินค้ามาขายเหมือนตลาดนัด เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือการเกษตร เครื่องดื่ม เป็นต้น

ปัจจุบัน การจัดพิธีแต่งงานแบบชาวลัวะมีการเปลี่ยนแปลงไป สืบเนื่องจากการรับวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอก อีกทั้งเยาวชนมีโอกาสดูเรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น ทำให้หนุ่มสาวแต่งงานเมื่ออายุมากขึ้น เช่น ในอดีตหนุ่มสาวมักแต่งงานกันเมื่ออายุยังน้อยประมาณ 16-17 ปี ปัจจุบันมักจะแต่งงานเมื่ออายุประมาณ 20 ปีขึ้นไป นอกจากนี้ยังมีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น เช่น หนุ่มสาวลัวะบ้านสามไปแต่งงานกับคนพื้นที่ราบ ดังนั้น การแต่งงานในระยะหลังจึงมีขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป โดยส่วนใหญ่จะจัดพิธีแต่งงานเฉพาะในบ้านของเจ้าสาวเท่านั้น

2.3 ภูมิคุ้มกันด้านพิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีพิธีกรรมและความเชื่อที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพื่อการทำไร่หมุนเวียน ที่ต้องมีการเซ่นไหว้ผีในรอบปีของวงจรการผลิต มีการออกกฎระเบียบตามความเชื่อ เช่น แต่ละปีต้องทำไร่ในแปลงเดียวกัน ห้ามถางป่าตามอำเภอใจ ถ้าไม่เชื่อจะทำให้ผีโกรธซึ่งส่งผลถึงผลผลิตในไร่ข้าว และผู้คนในหมู่บ้านจะประสบปัญหาความเดือดร้อน เจ็บป่วย เป็นต้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีพิธีกรรมและความเชื่อที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ดังเช่น การทำไร่หมุนเวียน ที่ต้องมีการเซ่นไหว้ผีในรอบปีของวงจรการผลิต มีการออกกฎระเบียบตามความเชื่อ เช่น แต่ละปีต้องทำไร่ในแปลงเดียวกัน ห้ามถางป่าตามอำเภอใจ ถ้าไม่เชื่อจะทำให้ผีโกรธซึ่งส่งผลถึงผลผลิตในไร่ข้าว และผู้คนในหมู่บ้านจะประสบปัญหาความเดือดร้อน เจ็บป่วย เป็นต้น

3. ความรู้

3.1 ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

มีการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดและปฏิบัติต่อ ๆ กันมาในชุมชน นอกจากนี้ การติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนลัวะบ้านสามกับบุคคลภายนอก ไม่ว่าจะเป็น

คนต่างชนเผ่า คนพื้นราบ หรือหน่วยงานภาครัฐ หรือการส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนหนังสือในเมือง ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวดาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณี

การเรียนรู้ในระบบการผลิตที่ขัดถือปฏิบัติกันมาเกี่ยวกับการทำไร่ของชาวลัวะ บ้านสาม คือ การนำไร่ (หยอดข้าว) ชาวลัวะมักให้หนุ่มสาวจับกันเป็นคู่ ๆ คนหนึ่งมีหน้าที่ขุดหลุม และอีกคนหนึ่งมีหน้าที่หยอดเมล็ดข้าวไร่ เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวเรียนรู้อุปนิสัยใจคอซึ่งกัน และกัน รวมทั้งพ่อแม่ได้มีโอกาสเห็นความขยันขันแข็งตลอดจนนิสัยใจคอของคู่หนุ่มสาว เป็นการ เลือกคู่ที่ใช้การเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตเป็นพื้นฐาน พิจารณาความขยันขันแข็งของแต่ละฝ่าย มากกว่ารูปร่างหน้าตา ซึ่งเป็นข้อดีประการหนึ่งที่ทำให้ชีวิตคู่ของชาวลัวะบ้านสามอยู่กันอย่างยั่งยืน ไม่เกิดปัญหาการหย่าร้าง และการเรียนรู้อีกประการ คือ การเจาะหลุมต้องใช้เสียมขนาดเล็กที่มีด้าม ยาวเพื่อป้องกันการปวดหลังปวดเอว

ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาตามความเชื่อของชุมชนชาวลัวะบ้านสามอีกประการ คือ ผู้หญิงเมื่อแต่งงานและมีท้องต้องเคลื่อนไหวทำงานตลอดไม่หยุดนิ่งเฉยอยู่กับบ้าน แม้จะเป็นการ ทำงานในไร่นาก็ตาม จะทำให้คลอดง่าย เมื่อเด็กคลอดแล้วผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนตัดสายสะดือและนำไป ผังไว้ใต้ถุนบ้าน แล้วใช้ก้อนหินปิดทับเพื่อกันสัตว์มากินสะดือเด็ก

นอกจากนี้ ในวิถีชีวิตของชาวลัวะบ้านสามได้มีการเรียนรู้และปฏิบัติสืบทอดกัน มาหลายประการเมื่อมีคนตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ได้แก่ การวางศพมักวางไว้บริเวณเรือนไฟ มีกรงที่ สานด้วยไม้ไผ่ทำเป็นกระโจมครอบศพเพื่อกันหมากระ โคดขาม ด้านหัวศพใช้ไม้ไผ่สานวางไว้ ผู้นำพิธีจะจุดไฟตะเกียงน้ำมันก๊าดเล็ก ๆ หรือน้ำมันมะพร้าวไว้ตรงเท้าศพ เรียกว่า “ไฟยาม” เพื่อ ใช้ เป็นไฟให้แสงสว่างโดยจุดไว้ทั้งกลางวันกลางคืนตลอดเวลาที่ศพตั้งอยู่ในบ้าน และบริเวณใต้ถุน บ้านตรงที่วางศพไว้ ผู้นำพิธีใช้หนามกองไว้เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายเข้ามากินหรือทำลายศพ ถึงแม้ว่า ปัจจุบันไม่มีสัตว์ร้ายแต่ยังถือเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมและความเชื่อ หนามที่วางไว้เป็น สัญลักษณ์บอกให้รู้ว่าบริเวณนี้มีศพคนตายตั้งอยู่ ในอดีตไม่มีการนิยดาให้ศพ บริเวณพื้นกระดาน บ้านด้านหัวศพจึงต้องเจาะปล่องรูและแขวนตะกร้าไว้ เพื่อใส่หนอนหรือแมลงต่าง ๆ ที่ออกมาจาก ตัวศพ ในแต่ละวันที่ตั้งศพจะมีการเปิดโลงศพเพื่อดูว่าศพลืมหิดาหรือไม่เพราะมีความเชื่อว่าศพอาจ พ้นขึ้นมาอีก และเป็นการตีบาแมลงหรือหนอนออกด้วย ราษฎรที่มาช่วยงานศพจะเอาเทียนมาจุด ที่บริเวณที่ตั้งศพคนละ 1 เล่ม โดยมีความเชื่อว่าเป็นการอุทิศให้ผู้ตายและช่วยเพิ่มแสงสว่างให้บ้าน ศพด้วย นอกจากนี้ คนในหมู่บ้านทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทนมาเป็นเพื่อนกับญาติของผู้ตาย และใน งานศพยังมีการละเล่น และการขับร้องเพลงขอแบบชาวลัวะเพื่อช่วยให้บรรยากาศไม่เงียบเหงาและ เป็นการผ่อนคลายความเศร้า

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

หลังจากที่มีการคมนาคมสะดวกขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลัวะบ้านสามกับบุคคลภายนอก ไม่ว่าจะเป็นคนต่างชนเผ่า คนพื้นราบ หรือหน่วยงานภาครัฐ เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร กันมากขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชหรือสัตว์ การแลกเปลี่ยนผลผลิต การนำเอาพืชเศรษฐกิจ เช่น กระหล่ำปลี กระเทียมเข้ามาปลูกในหมู่บ้าน การค้าขายระหว่างราษฎรกับชาวพื้นราบ การเรียนรู้ของบุตรหลานในชุมชนจากโรงเรียน การเรียนรู้การรักษาพยาบาล เบื้องต้นหรือการป้องกันอาการเจ็บป่วยจากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เป็นต้น

ความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษในชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการถ่ายทอดและปฏิบัติสืบทอดกันมาในรูปแบบของประเพณีและพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็น การเกิด การแต่งงาน การรักษาอาการเจ็บป่วย การตาย หรือพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิต นับตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลผลิตจนเสร็จสิ้นฤดูกาลผลิต เช่น พิธีเปิดพื้นที่ทำกิน การเลี้ยงผีไร่ ผีนา เป็นต้น

4. คุณธรรม

4.1 คุณธรรมด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการช่วยเหลือเกื้อกูล โดยการแบ่งผลผลิตข้าว หรือพืชผักอื่น ๆ ให้แก่คนที่ขาดทุน และหญิงแก่พิการตาบอดในหมู่บ้าน (นางเอือก) ซึ่งไม่สามารถประกอบอาชีพได้ แสดงถึงคุณธรรมที่มีต่อกันของคนในชุมชน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการช่วยเหลือเกื้อกูล โดยการแบ่งผลผลิตข้าว หรือพืชผักอื่น ๆ ให้แก่คนที่ขาดทุน และหญิงแก่พิการตาบอดในหมู่บ้านเช่นเดิม

ตอนที่ 3.3 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ มีดังนี้

1. ความมีเหตุผล

1.1 ความมีเหตุผลด้านสภาพภูมิประเทศ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

สภาพภูมิประเทศที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนลัวะบ้านสาม อยู่บนเนินเขาและไหล่เขา พื้นที่รอบหมู่บ้านเป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 900-1,462 เมตร มีแหล่งน้ำสายหลัก คือ ลำห้วยแม่ปู้ฝ่งซ้าย-ฝ่งขวา ลำห้วยไม้หมื่นฝ่งซ้าย-ฝ่งขวา ลำห้วยกงเจือง และห้วยบ้าน คนในชุมชนมีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างเหมาะสม โดยพื้นที่ตามหุบเขาและสองฟากของลำห้วยเป็นพื้นที่ทำกิน เช่น ที่นา นาขั้นบันได และไร่สวน ส่วนการตั้งบ้านเรือนจะอยู่ในพื้นที่ราบเชิงเขา

สภาพป่าโดยทั่วไปโดยรอบชุมชนบ้านสามเป็นป่าดงดิบเขายังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนหนึ่งจากการดูแลรักษาของราษฎรเอง บริเวณต้นน้ำลำธารยังมีน้ำไหลตลอดปี ทำให้มีพรรณไม้นานาชนิดที่ราษฎรสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น ก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เก็บของป่าเป็นอาหาร ยารักษาโรค ตลอดจนทำเครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิด ซึ่งคนในชุมชนมีหลักเกณฑ์ในการแบ่งพื้นที่ป่าตามความเชื่อของบรรพบุรุษ โดยแบ่งตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งน้ำต้องอยู่สูงกว่าหมู่บ้าน และไร่มุมนเวียนไม่ควรอยู่ใกล้บ้านมากนัก เพราะกลัวไฟลามเข้าหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการแบ่งป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ คือ ป่าอนุรักษ์ควรเลือกอยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อง่ายต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์ และไร่มุมนเวียนควรเลือกพื้นที่ที่มีดินดีเพื่อให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี ดังนั้น ป่าอนุรักษ์ของชุมชน จึงอยู่บริเวณหลังหมู่บ้าน รอบหมู่บ้าน และเขตป่าขุนน้ำ การใช้ประโยชน์ คือ อนุรักษ์ไว้ให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นแหล่งไม้ใช้สอย เก็บหาของป่า เก็บหาไม้ฟืนจากไม้ตาย เลี้ยงสัตว์ และทำพิธีเลี้ยงผีตามความเชื่อของคนในชุมชน ส่วนป่าทำไร่มุมนเวียน อยู่บริเวณรอบๆ หมู่บ้านทั่วไปนอกเขตป่าอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ คือ ปลูกข้าวไร่ กระหล่ำปลี กระหล่ำดอก ข้าวโพด พัก ถั่วแดง งาดำ และเป็นแหล่งเก็บหาไม้ฟืนของชุมชน

การจัดการสาธารณูปโภคภายในชุมชนใช้ระบบประปาภูเขา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ โดยมีการจัดสรรแหล่งน้ำภายในหมู่บ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรให้เพียงพอต่อความต้องการของชุมชนและการทำการเกษตรตลอดปี ซึ่งการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนลัวะบ้านสามส่วนใหญ่ คือ น้ำฝน ดังนั้น การเลือกชนิดพืชที่ปลูกของชุมชนจึงคำนึงถึงสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม ได้แก่ การปลูกข้าวไร่ และปลูกพืชผักอื่น ๆ ได้แก่ พริก กระเทียม ถั่วแดง เป็นต้น ซึ่งพืชเหล่านี้สามารถขนส่งได้ง่ายและมีความทนทานแม้ในสภาพการคมนาคมที่ทุรกันดาร ตลอดจนสามารถเก็บรักษาได้นาน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

โครงการฯ ได้เข้าไปจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ชัดเจนขึ้น โดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ โดยแบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินซึ่งมีทั้งพื้นที่ไร่นาและพื้นที่ทำกินถาวร และพื้นที่ป่าซึ่งแบ่งประเภทป่าตามการใช้ประโยชน์ของชุมชน ส่วนใหญ่แล้วยังคงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเช่นเดิม

ด้านการคมนาคม ได้มีการพัฒนามากขึ้นหลังจัดตั้ง โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย มีการซ่อมแซม ปรับปรุงถนน และลาดยาง เพื่อให้การเดินทางไปบ้านสามสะดวกขึ้นและลดระยะเวลาในการเดินทางลง ส่วนการคมนาคมภายในหมู่บ้านก็มีการก่อสร้างทางเป็นถนนลาดด้วยซีเมนต์รอบหมู่บ้าน ทำให้ราษฎรมีความสะดวกสบายขึ้น และสามารถติดต่อกับภายนอกชุมชนตลอดจนค้าขายได้ง่ายขึ้น

1.2 ความมีเหตุผลด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

มีการดูแลรักษาสภาพป่าโดยรอบชุมชนให้คงความความอุดมสมบูรณ์ ทำให้บริเวณต้นน้ำลำธารยังมีน้ำไหลตลอดปี มีพรรณไม้นานาชนิดที่ราษฎรสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น ก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เก็บของป่าเป็นอาหาร ยารักษาโรค ตลอดจนทำเครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิด

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีการจัดการทรัพยากรดินอย่างเหมาะสม ได้แก่ การปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืชตามแนวระดับขวางความลาดเทของพื้นที่ การปลูกพืชหมุนเวียนและการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัว การเผาพื้นที่และซากพืชเพื่อให้ธาตุอาหารหมุนเวียนกลับลงสู่ดิน การใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยเคมี การกำจัดศัตรูพืชและวัชพืชโดยไม่ใช้สารเคมี

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์พื้นบ้านเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน มีการใช้แรงงานเฉพาะสมาชิกภายในครัวเรือน ส่วนใหญ่ไม่มีการผลิตเพื่อขาย นอกจากการปลูกพริก หากมีเหลือจึงนำไปขายเพื่อนำเงินไปซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น เสื้อผ้า ปลาทุบเค็ม เสื้อผ้า เป็นต้น ดังนั้น การใช้แรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นไปอย่างพอเพียง ไม่สิ้นเปลืองมากเกินไป พันธุ์พืชและสัตว์ก็ใช้พันธุ์ท้องถิ่นที่มีการคัดเลือกและเก็บพันธุ์ตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา ซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และเป็นไปอย่างสมดุลตามธรรมชาติ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามส่วนใหญ่ยังคงมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่าไม้ เช่นเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินบ้าง เช่น ราษฎรได้ยกพื้นที่ทำกินบางส่วน

ให้กับโครงการฯ และโครงการฯ ได้จัดสรรพื้นที่ทำกินใหม่ให้แก่ชุมชน มีการขุดนาขึ้นบันไดเพิ่ม จัดหาและพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตรให้กับราษฎร ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทางการเกษตร การใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน

ในปัจจุบัน สภาพป่าโดยทั่วไปโดยรอบชุมชนบ้านสามยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ บริเวณต้นน้ำลำธารยังมีน้ำไหลตลอดปี นอกจากนี้ในบางปีปริมาณน้ำอาจลดลงบ้างแต่ก็ยังเพียงพอต่อการอุปโภคและบริโภคภายในชุมชน ราษฎรยังคงอาศัยพึ่งพิงป่าในการดำรงชีวิต เช่น เก็บของป่าเป็นอาหาร ใช้สมุนไพรจากป่ารักษาอาการเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรง เก็บหาไม้ฟืน เป็นต้น แต่ในการเก็บหาของป่าเป็นอาหารและทำเครื่องมือเครื่องใช้ลดน้อยลง เนื่องจากจำนวนของราษฎรเพิ่มมากขึ้นรวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง ทำให้ราษฎรหันไปใช้สินค้าสำเร็จรูป และสินค้าที่ผลิตจากวัสดุสังเคราะห์มากขึ้น เช่น อาหารซอง อาหารกระป๋อง เสื้อพลาสติก เชือกพลาสติก เสื้อผ้าสำเร็จรูป สบู่ แชมพู เป็นต้น นอกจากนี้การก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ก็เปลี่ยนไปใช้วัสดุพวกกระเบื้อง สังกะสี ปูนในการสร้างบ้านแทน เนื่องจากมีความทนทานกว่า เพราะในปัจจุบันไม่สามารถตัดไม้จากป่าที่ชุมชนอนุรักษ์ไว้มาใช้ได้

ชุมชนตัวบ้านสาม ยังคงผลิตข้าวไร่แบบไร่หมุนเวียน โดยมีการปลูกพืชเพียงปีเดียว หลังจากนั้นมีการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัวประมาณ 6-7 ปี ยังคงมีการเผาพื้นที่และซากพืชเพื่อให้ธาตุอาหารหมุนเวียนกลับลงสู่ดิน นอกจากนี้มีพื้นที่ไร่หมุนเวียนบางส่วนได้เปลี่ยนไปเป็นไร่ถาวรเพื่อปลูกพืชเพื่อการค้า โดยเฉพาะพื้นที่ที่ติดกับถนน รวมทั้งพื้นที่ตลอดเส้นทางไปบ้านห้วยห้าใหม่และบ้านแม่ซึ่งมีการคมนาคมสะดวก ราษฎรได้เปลี่ยนไปปลูกกะหล่ำปลี ถั่วแดง แทนการปลูกข้าว ทำให้มีการใช้ปุ๋ยเคมี และสารกำจัดศัตรูพืชและแมลงมากขึ้น

การจัดสรรแหล่งน้ำภายในหมู่บ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรยังคงเพียงพอต่อความต้องการของชุมชนและการทำการเกษตรตลอดปี เนื่องจากราษฎรยังคงปลูกพืชที่อาศัยน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ เช่น ข้าวไร่ พริก กระเทียม และถั่วแดง เป็นต้น นอกจากนี้โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ยังสร้างแอ่งเก็บน้ำเพิ่มขึ้นเพื่อให้ราษฎรได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรมากขึ้นด้วย แต่ในปัจจุบันราษฎรทั้งบ้านสามและหมู่บ้านข้างเคียงหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้ากันมากขึ้น เช่น กะหล่ำปลี ทำให้มีการใช้น้ำในปริมาณมากและเกิดปัญหาความขัดแย้งการใช้น้ำกับหมู่บ้านข้างเคียงในบางครั้ง

2. ภูมิคุ้มกัน

2.1 ภูมิคุ้มกันด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คนในชุมชนทุกคนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน เช่น การทำแนวกันไฟและการเผาไร่ ราษฎรทุกครัวเรือนต้องช่วยกันเพื่อไม่ให้ไฟลุกลามไปยังผืนป่าอื่น ในอดีตผู้ชายที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปต้องช่วยกันทำแนวกันไฟทุกคน หากไม่ช่วยต้องถูกปรับคนละ 12 บาท เป็นต้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทนครอบครัวละ 1 คน เข้าร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า ตามกฎระเบียบที่ตั้งไว้ หากไม่เข้าร่วมต้องเสียค่าปรับซึ่งมีอัตราที่เปลี่ยนแปลงไปตามค่าจ้างแรงงาน ในปัจจุบันประมาณ 80-100 บาท เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีกฎระเบียบของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ถ้าฝ่าฝืนปรับคนละ 500 บาท โดยเงินที่ปรับนำไปเป็นกองทุนเพื่อใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้าน และยึดไม้ไว้เป็นของส่วนรวม โดยเก็บไว้บ้านผู้นำของหมู่บ้าน เพื่อใช้ในงานส่วนรวม หากเกิดกรณีฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้บ้าน กรรมการหมู่บ้านพิจารณาให้ตัดช่วยเหลือสมาชิกได้ โดยกำหนดจำนวนต้นและชนิดที่จะตัด

3. ความรู้

3.1 ความรู้ด้านสภาพภูมิประเทศ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของบ้านสามเป็นภูเขา การคมนาคมค่อนข้างลำบาก คนในชุมชนจำเป็นต้องเรียนรู้การอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติด้วยการหาทุ่ง หอย ปู ปลาในลำห้วย หรือการดักจับสัตว์หรือการล่าสัตว์ในป่ามาเป็นอาหารเพื่อให้มีเนื้อสัตว์ไว้บริโภค นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ไว้บริโภคด้วย เช่น ไก่ หมู วัว ควาย เป็นต้น

การทำข้าวไร่ หากแปลงอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ชาวลัวะนิยมปลูกกระต๊อบไว้ในไร่ โดยปลูกไว้ด้านบนสุดของไร่ เพื่อสามารถมองเห็นคนและสัตว์ที่เข้ามาบุกรุกได้อย่างชัดเจน ราษฎรบางครอบครัวจะค้างแรมในไร่เป็นเวลาแรมเดือนจึงต้องเตรียมข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น ผ้าห่ม เครื่องใช้ในครัว ตลอดจนข้าวเกลือ และพริกแห้ง ราษฎรเรียนรู้การหาอาหารสดจากพืชผักที่ปลูกในไร่ของตนเอง รวมถึงพืชผักที่ขึ้นตามธรรมชาติ ในป่าและตามลำห้วย สำหรับเนื้อสัตว์ได้มาจากการทำกับดักสัตว์ที่เข้ามากินพืชผักในไร่ เช่น หนู กระรอก หมูป่า และไก่ป่า เป็นต้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

คนในชุมชนยังคงมีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาในการอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติตามภูมิประเทศบนพื้นที่สูงอยู่ แต่ลดน้อยลงไปเนื่องจากบุตรหลานไปเรียนในเมือง และการพึ่งพาสินค้าจากในเมืองมากขึ้น

3.2 ความรู้ด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนลัวะบ้านสาม เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติหลายประการ ได้แก่ ในระบบการผลิตเมื่อถึงฤดูการเพาะปลูกในไร่มุญเวียน ชาวลัวะบ้านสามเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าควรทำกิจกรรมใดบ้าง ช่วงเวลาใดในรอบปี เริ่มตั้งแต่การประชุมเพื่อวางแผนการทำอะไรซึ่งต้องทำในเดือนกุมภาพันธ์ หลังจากเลือกพื้นที่ปลูก และแผ้วถางป่าแล้ว สามารถเผาไร่ได้ในเดือนเมษายนซึ่งเป็นช่วงหน้าแล้ง ก่อนการเผาไร่ต้องมีการเตรียมทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามออกไปในพื้นที่ข้างเคียง การเตรียมพื้นที่ต้องพร้อมปลูกพอดิในต้นฤดูฝนคือเดือนมิถุนายน หลังจากนั้นเป็นการดูแลวัชพืชเพื่อให้ผลผลิตเจริญเติบโตและเก็บเกี่ยวได้ในช่วงหลังฝนคือเดือนพฤศจิกายน และในระหว่างฤดูกาลผลิตราษฎรมีการปลูกพืชผักแทรกในไร่ไว้บริโภค หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตราษฎรที่มีนาสามารถปลูกพืชหลังการไถนา เช่น กระเทียม พริก และถั่วแดง ไว้เป็นอาหารและขายได้หากมีผลผลิตมากพอ วัฏจักรการผลิตนี้ชาวลัวะบ้านสามได้เรียนรู้และปฏิบัติสืบต่อกันมา

การถางป่าโค่นล้มต้นไม้เพื่อเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก ชาวลัวะเรียนรู้ที่จะแบ่งไม้บางส่วนกลับไปใช้เป็นไม้ฟืนในครัวเรือน และบางส่วนนำไปทำรั้วเพื่อกันสัตว์เลื้อยหรือสัตว์ป่าไม่ให้เข้ามาทำลายพืชผลในไร่ ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นไม้ฟืนภายหลังเสร็จสิ้นฤดูการเพาะปลูก ซึ่งชาวลัวะมักเลือกใช้ไม้ก่อเนื่องจากมีความแข็งแรง ให้ความร้อนสูง และติดไฟดี ส่วนไม้ที่เหลือจะกองรวมเป็นจุด ๆ กระจายทั่วพื้นที่ เพื่อเวลาเผาจะได้มีธาตุอาหารกระจายทั่วแปลง นอกจากนี้ ยังเรียนรู้วิธีการเผาไร่ว่า ต้องมีการทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ เพื่อกันไม่ให้ไฟลุกลามออกไปนอกพื้นที่หรือป่าบริเวณข้างเคียง และก่อนจุดไฟต้องดูทิศทางลมและเผาไร่ตามทิศทางลม โดยราษฎรกระจายกันไปจุดไฟเผาเศษไม้ทั่วพื้นที่และรองนกว่าไฟเริ่มมอดและไม่สามารถลามออกนอกพื้นที่จึงเดินทางกลับ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงปลูกข้าวไร่ตามระบบไร่มุญเวียน มีการถางป่าโค่นล้มต้นไม้เพื่อเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก มีการเผาไร่ ทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ เพื่อกันไม่ให้ไฟป่า

ลูกถามออกไปนอกพื้นที่หรือป่าบริเวณข้างเคียง และก่อนจุดไฟเผาไร่โดยดูทิศทางลม นอกจากนี้ราษฎรยังคงดูแลรักษาป่าและแบ่งการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเคร่งครัด

4. คุณธรรม

4.1 คุณธรรมด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

เนื่องจากชุมชนลัวะบ้านสามมีวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีความเชื่อในเรื่องผีที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ในธรรมชาติ ป่าเขาถ้ำเนาไพรว่าสามารถให้คุณและโทษได้ การเช่นไหว้มีความสัมพันธ์กับฤดูกาลผลิตในรอบปี สถานที่ประกอบพิธีกรรมของชุมชนเรียกว่า ป่าดง หรือป่าพิธีกรรม ซึ่งอยู่เหนือบริเวณหมู่บ้าน ป่าในความเชื่อและเคารพนับถือของชุมชนจะไม่มีการบุกรุกทำลาย การเช่นไหว้ผีป่า ผีน้ำ ผีไร่ จะประกอบพิธีในป่าอนุรักษ์ ป่าขุนน้ำ และไร่มุมนเวียนของชุมชน ราษฎรเชื่อว่า ถ้าเช่นไหว้ไม่ขาดตามกาลอันควรจะมีผลให้คนในหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข ผลผลิตพืชพรรณธัญญาหารและสัตว์เลี้ยงอุดมสมบูรณ์ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน ถือเป็นการเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน

ลักษณะการถือครองพื้นที่ทำไร่ของชุมชนลัวะบ้านสามนั้น แต่ละครัวเรือนมีจุดอ้างสิทธิการถือครองที่ดินหรือหลักเขตที่กำหนดเขตที่ดินของตนโดยใช้วัสดุต่าง ๆ เช่น ต้นไม้ ตอไม้ หรือการใช้ก้อนหินใหญ่ 3 ก้อนวางไว้เป็นหลักฐาน และในพื้นที่ดังกล่าวมีการสืบทอดสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินจากบรรพบุรุษ แต่ละครอบครัวต่างรู้จักจุดแบ่งเขตของกันและกันเป็นอย่างดี แม้ว่าหลักฐานการอ้างสิทธิครอบครองที่ดินของคนในชุมชนสามารถเคลื่อนย้ายได้ง่าย แต่ปัญหาการรุกป่าที่ดินมักไม่ค่อยเกิดขึ้น แสดงให้เห็นจิตสำนึกที่ดีและคุณธรรมของคนในชุมชนด้านการครอบครองที่ดินทำกิน ไม่โลภหรือแสวงหากำไรของตนเองบนพื้นฐานการเอาเปรียบผู้อื่น และเนื่องจากส่วนใหญ่พื้นที่ติดกันมักเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกันด้วย นอกจากนี้การที่คนในชุมชนมีความเชื่อว่าหากใครเคลื่อนย้ายก้อนหินถือว่าเป็นบาปและจะได้รับทุกข์ภัยต่าง ๆ ทำให้เห็นถึงคุณธรรมของคนในชุมชนที่มีความเคารพต่อธรรมชาติ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในปัจจุบัน แม้ว่าชุมชนลัวะบ้านสามจะได้รับวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอกชุมชนมากขึ้น แต่วิถีชีวิตของคนในชุมชนยังต้องอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและมีความเคารพต่อธรรมชาติอยู่มาก การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และเช่นไหว้ผีจึงยังยึดถือปฏิบัติอยู่ ซึ่งถือเป็นการเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

**การเปรียบเทียบเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามก่อนและหลังการจัดตั้ง
โครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย**

จากการศึกษาครั้งนี้เห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามหลังจัดตั้ง
โครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ในบางประเด็นมีการ
เปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อก่อนจัดตั้งโครงการฯ ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงนั้นมีทั้งการเปลี่ยนแปลงไปใน
ลักษณะที่ดีขึ้น คงเดิม และลดลง การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นนั้น ได้แก่

ความพอประมาณ ด้านฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น

ความมีเหตุผล ด้านระบบการผลิต วัฒนธรรมประเพณี สภาพภูมิประเทศและ
ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ มีแบบแผนที่เปลี่ยนแปลงไป

ภูมิคุ้มกัน ด้านการประกอบอาชีพ ระบบการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมด้านการ
รวมกลุ่ม และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้เพิ่มขึ้น แต่ภูมิคุ้มกันด้านการบริโภค ความสัมพันธ์ทางสังคม
ด้านการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมความเชื่อลดลง

ความรู้ ด้านระบบการผลิตและการแลกเปลี่ยนดีขึ้น แต่ความรู้ด้านวัฒนธรรม
ประเพณี สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ลดลง

คุณธรรม ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ยังคงปฏิบัติ
เหมือนเดิม

ตาราง 3 เปรียบเทียบเศรษฐกิจพอเพียงก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการพัฒนาด้านการพัฒนาเกษตรที่สู่ตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
ด้านเศรษฐกิจ					
1. การประกอบอาชีพ	* มีการประกอบอาชีพหลักในด้าน การเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลูกพืชผัก ข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริเวณโคกในครัวเรือน นอกจากนี้ เกือบทุกครัวเรือน (มี 1 ครัวเรือนไปค้าขายอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่) ไปทำงานรับจ้างโครงการฯ ทำให้มีรายได้ประจำจากการรับจ้าง รวมทั้งยังได้ฝึกฝนการทำ การเกษตรที่หลากหลายจากการส่งเสริมของโครงการฯ ซึ่งสามารถนำไปเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพได้อีกด้วย นอกจากนี้บางครั้งควมภายในชุมชนยังประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิดร้านค้าขายของจากเดิมมี 2 ร้านเพิ่มมาอีก 1 ร้าน บิมน้ำจืดจากเดิมไม่มีปัจจุบันมี 1 ร้าน โรงสีข้าวจากเดิมมี 2 โรงเพิ่มอีก 1 โรงขึ้นภายในหมู่บ้าน	* ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ * เป็นแหล่งจ้างงาน ให้กับรายชุกรในหมู่บ้านใกล้เคียง	* มีการประกอบอาชีพหลักในด้าน การเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลูกพืชผัก ผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริเวณโคกในครัวเรือน นอกจากนี้ เกือบทุกครัวเรือน (มี 1 ครัวเรือนไปค้าขายอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่) ไปทำงานรับจ้างโครงการฯ ทำให้มีรายได้ประจำจากการรับจ้าง รวมทั้งยังได้ฝึกฝนการทำ การเกษตรที่หลากหลายจากการส่งเสริมของโครงการฯ ซึ่งสามารถนำไปเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพได้อีกด้วย นอกจากนี้บางครั้งควมภายในชุมชนยังประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิดร้านค้าขายของจากเดิมมี 2 ร้านเพิ่มมาอีก 1 ร้าน บิมน้ำจืดจากเดิมไม่มีปัจจุบันมี 1 ร้าน โรงสีข้าวจากเดิมมี 2 โรงเพิ่มอีก 1 โรงขึ้นภายในหมู่บ้าน	ภูมิคุ้มกันด้านการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น มีอาชีพที่หลากหลายขึ้น	ทำความเข้าใจกับราษฎรให้ทราบว่า การจ้างงานของโครงการฯ ไม่ยั่งยืน โครงการฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ราษฎรเรียนรู้เทคนิคการทำ การเกษตรที่ถูกต้อง และเรียนรู้การประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เพื่อให้ราษฎรสามารถช่วยตนเองได้

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
2. ระบบการผลิต	* มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสาน เพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยเลือกปลูกตามจุดต่างๆ ในไร่นาหมู่บ้านตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา * มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน จะใช้สัตว์ใหญ่เช่น ไก่หรือวัว แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือน มักใช้สัตว์เล็กที่มีราคาถูก	* ทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยีพืชสวนและระบบการปลูกพืชเศรษฐกิจขั้นสูง * ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตไม้ผลเมืองหนาว * ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตพืชอุตสาหกรรม * ทดสอบและพัฒนากาการผลิตพืชผัก * ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ * ทำแปลงสาธิตเศรษฐกิจพอเพียงขั้นสูง * จัดฝึกอบรมและศึกษา	* ระบบการผลิตของชุมชนระดับบ้านสามยังคงมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานตามภูมิปัญญาเดิม * ยังคงมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน แต่มีการใช้จ่ายในพิธีกรรมน้อยลงและลดความสำคัญในบางพิธีกรรม เช่น ขนาดสัตว์ที่ใช้ในการประกอบพิธีมีขนาดเล็กลงและลดจำนวนวันทำพิธีลงหรือยกเลิกบางพิธีกรรมไป	ความมีเหตุผลด้านระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไป เพราะคนในชุมชนลดความสำคัญของพิธีกรรมบางอย่างที่ไม่จำเป็นลง	ส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวินัยธรรมที่ดีของชนเผ่าไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า
	* มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร่นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเช่นเดิม และมีการเพิ่มชนิดพันธุ์ที่ปลูกตามการส่งเสริมของโครงการฯ เช่น ถั่วแดง ถั่วอสุกิ พืชผักสวนครัว เช่น มะนาว ชะอม ผักหวาน ข่า ตะไคร้ รวมทั้งพืชเศรษฐกิจอีก กาแฟ ชา สุกโชกแมคคาเดเมีย เสาวรสซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนและเพิ่มรายได้ด้วย	พัฒนาการผลิตพืชผักต่างๆ * ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ * ทำแปลงสาธิตเศรษฐกิจพอเพียงขั้นสูง * จัดฝึกอบรมและศึกษา	* มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร่นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเช่นเดิม และมีการเพิ่มชนิดพันธุ์ที่ปลูกตามการส่งเสริมของโครงการฯ เช่น ถั่วแดง ถั่วอสุกิ พืชผักสวนครัว เช่น มะนาว ชะอม ผักหวาน ข่า ตะไคร้ รวมทั้งพืชเศรษฐกิจอีก กาแฟ ชา สุกโชกแมคคาเดเมีย เสาวรสซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนและเพิ่มรายได้ด้วย	ภูมิคุ้มกันด้านระบบการผลิตเพิ่มขึ้นโดยมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตและมีการรับซื้อผลผลิตบางส่วนอย่างเช่นกาแฟ ถั่วแดงมีการจัดตั้งธนาคารข้าว	ส่งเสริมให้ราษฎรทุกครัวเรือนปลูกข้าวไว้บริโภคเอง ตลอดจนใช้พืช/สัตว์พันธุ์ท้องถิ่นและนำมาพัฒนาร่วมกับพืช/สัตว์พันธุ์ต่างถิ่น โดยให้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
2. ระบบการผลิต (ต่อ)	ค่าใช้จ่ายของครัวเรือน * มีระบบการผลิตเพื่อการค้าได้แก่ ฟริก กระเทียม และกะหล่ำปลี	ดูงานให้แก่ราษฎร * ผักอบรมการเลี้ยงสัตว์น้ำจืด * พัฒนาการเลี้ยงสุกรแบบหมูหลุมและขยายผลสู่ชุมชน * สาคิตและส่งเสริมการขุดมาขึ้นบันได	* มีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นเพื่อให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้ ทำให้มีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคอย่างเพียงพอ * มีระบบการผลิตเพื่อการค้าได้แก่ ฟริก กระเทียม กะหล่ำปลีและถั่วแดง	ความรู้ด้านระบบการผลิตเพิ่มขึ้น มีการปลูกข้าวพันธุ์ต่างถิ่นที่ให้ผลผลิตสูงขึ้น	เช่น การส่งเสริมพันธุ์ข้าวท้องถิ่นร่วมกับพันธุ์ข้าวต่างถิ่นที่สามารถให้ผลผลิตสูง หรือการเลี้ยงสุกรแบบหมูหลุม ที่สามารถใช้ได้ทั้งพันธุ์พื้นเมืองและหมูพันธุ์ต่างถิ่น
	มีการใช้พันธุ์ข้าวหรือพันธุ์พืชผักท้องถิ่นอย่างหลากหลาย ซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศสามารถเจริญเติบโตได้ มีความทนทานต่อโรคและแมลง	พันธุ์ข้าวขึ้นบันได	พันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่ราษฎรบ้านสามใช้ในปัจจุบันเหลือเพียง 2 สายพันธุ์ที่ให้ผลผลิตดี แต่โครงการฯ ได้ส่งเสริมพืชผักและพันธุ์ข้าวต่างถิ่นที่ให้ผลผลิตดีได้แก่ พันธุ์น้ำรา พันธุ์ปลั้ไซ และให้ความรู้ในการดูแลรักษาผลผลิต ตลอดจนมีการสาธิตและส่งเสริมการขุดมาขึ้นบันได	ความรู้ด้านระบบการผลิตเพิ่มขึ้น มีการปลูกข้าวพันธุ์ต่างถิ่นที่ให้ผลผลิตสูงขึ้น	

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
3. การแลกเปลี่ยน	มีการแลกเปลี่ยนพันธะระหว่างหมู่บ้าน เป็นการอุปถัมภ์และช่วยเหลือกัน สร้างสายสัมพันธ์ใหม่ที่ได้รับรู้ตามประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถ่ายทอดกันมาเป็นการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์เพื่อให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น	* ทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยีพืชสวนและระบบการปลูกพืชเศรษฐกิจบนเทคโนโลยี * ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตไม่ผลเมืองหนาว * ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตพืชอุตสาหกรรม * ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชผักต่างๆ * ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ	มีการแลกเปลี่ยนพันธะระหว่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีมีการนำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่โครงการฯ ส่งเสริมมาปลูกร่วมด้วย เช่น ข้าวพันธุ์นาข้าว พันธุ์ปลา ไก่ กาเพอรารบัก้า ซาฮูลอง คะน้ำ ฮ่องกง บล๊อคเคอร์ เกาต์จีน ดอกไม้จีน เป็นต้น ด้านปศุสัตว์ที่มีการนำมาส่งเสริมเช่น สุกร เหมยซาน เป็ดเทศ ไก่ไข่มวงถึง พันธุ์ปลาเช่น ปลานิล ปลาใน ปลาอุก เป็นต้น	ความรู้ด้านการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ทำให้มีพันธุ์พืช/สัตว์ หลากหลายชนิดพันธุ์ใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เข้ามาใช้ในการเกษตร	ส่งเสริมให้ชุมชนอนุรักษ์พันธุ์ท้องถิ่น ในขณะเดียวกันให้นำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เข้ามาใช้ในการเกษตร

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
4. การบริโภคน	เป็นการบริโภคผลผลิตจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ มีการล่าจับสัตว์ตามธรรมชาติ เก็บหาของป่า โดยพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา คนในชุมชนจึงมีรายจ่ายไม่มากนัก อยู่อย่างพอมีพอกิน	* เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้านใกล้เคียง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ	เป็นการบริโภคผลผลิตจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ มีการล่าจับสัตว์ตามธรรมชาติ เก็บหาของป่า โดยพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา แต่เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติลดลง อีกทั้งราษฎรมีเวลาว่างน้อยลง เนื่องจากต้องไปทำงานรับจ้าง จึงมีการบริโภคอาหารและของใช้ที่พ้อค้านำเข้ามาขายในหมู่บ้านกันมากขึ้น โดยเฉพาะ อาหาร เสื้อผ้า วิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า นอกจากนี้บางครัวเรือนซื้อข้าวกิน เพราะเห็นว่าสะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง ราษฎรอยู่ดีกินดีขึ้น	ภูมิคุ้มกันในการบริโภคลดลง มีการพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น	ส่งเสริมให้มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคให้พอเพียงในครัวเรือน และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการเก็บหาของป่าและทำเครื่องมือเครื่องใช้จากวัสดุท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยการรวมกลุ่มและถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ลูกหลาน เพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน และรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่ไม่สูญหายไป

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
5. ฐานะทางเศรษฐกิจ	ระบบการผลิตส่วนใหญ่เพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนน้อยที่ผลิตเพื่อขายรายได้ครัวเรือนจึงค่อนข้างต่ำ จึงมีเงินใช้ชำน้อยส่วนใหญ่จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน มีหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อลงทุนในระบบการผลิต และส่งลูกหลานเรียนหนังสือ มีการออมเป็นเงินสดเก็บไว้ที่บ้านเพียงบางครัวเรือน	* เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้านใกล้เคียง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ	ระบบการผลิตส่วนใหญ่เพื่อบริโภคในครัวเรือนเกือบทุกครัวเรือนมีรายได้จากการทำงานในโครงการฯ จึงมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้มีการใช้จ่ายมากขึ้นในการซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น รถมอเตอร์ไซด์ เครื่องใช้ไฟฟ้า อาหาร ของใช้ต่าง ๆ เป็นต้น มีเงินสงเคราะห์ลูกหลานให้เรียนสูงขึ้น มีการออมมากขึ้น เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโคกระบือไว้เลี้ยง	ความพอประมาณด้านฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น รายได้อยู่ดีกินดีขึ้น	ควรให้ความรู้ต่อชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดการทรัพยากรให้จ่ายในครัวเรือนให้เหมาะสม ไม่เป็นหนี้เกินตัว

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
ด้านสังคม					
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม	* มีรูปแบบการจัดการไร้พรมแดนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยทำไว้ในพื้นที่เดียวกันเป็นแปลงรวม ทำให้มีการช่วยเหลือ ร่วมกันทำงานเป็นหมู่บ้าน	* การจัดตั้งธนาคารข้าว * การจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ในชุมชน * จัดฝึกอบรมและศึกษาดูงานให้แก่ราษฎร * พัฒนาด้านการคมนาคม * การติดตั้งระบบไฟฟ้า * มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในไร่	* มีรูปแบบการจัดการไร้พรมแดนเป็นแปลงรวม และช่วยเหลือกันทำงานเป็นหมู่บ้าน เช่นเดิม * มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในไร่ และมีการจ้างแรงงานกันเพิ่มขึ้น	ภูมิคุ้มกันด้านความล้มเหลว เปลี่ยนจากการช่วยเหลือกัน เป็นค้าจ้างมากขึ้น	* ส่งเสริมให้มีการทำกิจกรรมกลุ่มมากขึ้น * ให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมที่จะรับความเจริญจากภายนอกอย่างรู้เท่าทัน
	* มีการหยิบยืมข้าวในชุมชน หากผลผลิตไม่พอต่อการบริโภค * มีการช่วยเหลือกิจกรรมหรืองานพิธีใน โดยส่งตัวแทนของครอบครัวไปช่วยเหลือ * มีความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือ	* มีการหยิบยืมข้าวในชุมชน หากผลผลิตไม่พอต่อการบริโภค * มีการช่วยเหลือกิจกรรมหรืองานพิธีใน โดยส่งตัวแทนของครอบครัวไปช่วยเหลือ * มีความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือ	* มีธนาคารข้าว ให้คนในชุมชนหยิบยืมข้าวได้ โดยมีคณะกรรมการของชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ * มีการช่วยเหลือกิจกรรมหรืองานพิธีใน โดยส่งตัวแทนของครอบครัวไปช่วยเหลือกัน	ภูมิคุ้มกันด้านความล้มเหลว เปลี่ยนจากการช่วยเหลือกัน เป็นค้าจ้างมากขึ้น จากการทำรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม	

ในหมู่บ้านเท่านั้น ญาติของผู้ตายจะไปเรียกผู้นำพิธีและผู้เฒ่าผู้แก่มาช่วยจัดการศพ ในอดีตไม่มีการ
 จิตยาให้ศพ แต่ปัจจุบันมีการจิตยาศพโดยเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย หรืออาสาสมัครสาธารณสุข
 ประจำหมู่บ้าน (อสม.) ลูกหลานต้องช่วยกันอาบน้ำศพ แต่งกายศพด้วยเสื้อผ้าที่ดีที่สุด และผัดหน้า
 ทาแป้งหวีผมให้เรียบร้อย นำข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ของผู้ตายตอนที่ยังมีชีวิตอยู่วางไว้ข้างศพ
 พร้อมกับน้ำมันมะพร้าวและดอกไม้ธูปเทียนเพื่อขอสูมาศพ จากนั้นตัวแทนญาติผู้ตายจะไปแจ้ง
 ให้กับญาติที่อยู่ต่างหมู่บ้านทราบ ในอดีตผู้ชายชาวลัวะต้องช่วยกันทำโลงศพโดยใช้ไม้แดง เลือก
 เอาไม้ส่วนที่ดีที่สุด ผ่าออกเป็น 2 ซีก ขุดเป็นร่องขนาดพอดีกับศพ และต้องทำพิธีเช่นไหว้ผีด้วยหมู
 และเหล้า โดยนำเอาเลือดมาทาท่อนไม้ แต่ในปัจจุบันเป็นการซื้อโลงศพสำเร็จรูปแทนเพราะง่าย
 และสะดวก

ผู้นำพิธีต้องนำของเช่น ไห้วไปบอกกล่าวบริเวณศาลผีประจำตระกูล ให้ผีบรรพบุรุษรับคนตายเป็นญาติพี่น้องกับผีบรรพบุรุษ ของเช่นไห้วประกอบด้วย เงินหอยเบี้ย (เงินของคนตาย) จำนวน 300 เม็ด เหล้าสีละมั่ง โดยใช้กระบอกลูบไม้ไผ่ใส่เกลบใส่เหล้าดิบและข้าวเหนียวหนึ่งสุก การทำพิธีเช่นไห้วต้องก่อไฟบริเวณกลางศาลผีพร้อมกับฆ่าหมู 1 ตัวเป็นของเช่นไห้ว ช่วงทำพิธีมีการตีฆ้อง กลอง จนกว่าทำพิธีเสร็จ และนำเอาชิ้นส่วนของหมู ประกอบด้วย ตา หู จมูก ปาก ขา หาง เท้า ร้อยเป็นพวงและนำกลับมาบ้านงานศพเพื่อเก็บไว้ตอนเอาศพไปฝัง หากเกิดกรณีที่ผู้นำพิธีลืมเอากลับมาด้วยต้องถูกปรับตามอัตราส่วนของความผิด ส่วนหมูที่เหลือญาติผู้ตายไม่กินหรือนำกลับมาบ้าน แต่ให้ใครก็ได้ที่ไม่ใช่ญาตินำไปปรุงเป็นอาหาร

หลังพิธีบอกกล่าวให้ผีบรรพบุรุษทราบแล้ว จะมีการกำหนดวันเอาศพไว้ที่บ้านโดยผู้เฒ่าผู้แก่และญาติของผู้ตาย ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะและการนับถือศาสนา คนมีฐานะดีจะเก็บศพไว้หลายวันเพื่อรอลูกหลานที่อยู่ต่างถิ่น และคนที่นับถือศาสนาคริสต์จะมีพิธีกรรมไม่มากเท่าคนที่นับถือศาสนาพุทธ (ผี)

ชุมชนลี้ระบ้านสามมักวงศฟไว้บริเวณเรือนไฟ โดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก มีกรงที่สานด้วยไม้ไผ่ทำเป็นกระบะโอบรอบศพเพื่อกันหมากระโดดข้าม ด้านหัวศพใช้ไม้ไผ่สานวางไว้ ผู้นำพิธีจะจุดไฟตะเกียงน้ำมันก๊าดเล็ก ๆ หรือน้ำมันมะพร้าวไว้ตรงเท้าศพ เรียกว่า “ไฟยาม” เพื่อ ใช้เป็นไฟให้แสงสว่างโดยจุดไว้ทั้งกลางวันกลางคืนตลอดเวลาที่ศพตั้งอยู่ในบ้าน และบริเวณใต้ถุนบ้านตรงที่วางศพไว้ ผู้นำพิธีใช้นามกองไว้เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายเข้ามากินหรือทำลายศพ ถึงแม้ว่าปัจจุบันไม่มีสัตว์ร้ายแต่ยังถือเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมและความเชื่อ นามที่วางไว้เป็นสัญลักษณ์บอกให้รู้ว่าบริเวณนี้มีศพคนตายตั้งอยู่ และบริเวณพื้นกระดานบ้าน ด้านหัวศพต้องเจาะปล่องรูและแขวนตะกร้าไว้ เพื่อใส่หนอนหรือแมลงต่าง ๆ ที่ออกมาจากตัวศพ ในแต่ละวันที่ตั้งศพจะมีการเปิดโลงศพเพื่อดูว่าศพสลิมาหรือไม่ หากศพสลิมาชาวบ้านเชื่อว่าผีตาย

ยังมีความเป็นห่วงลูกหลานอยู่ อีกทั้งในอดีตไม่มีการฉีดยาเสพติดหรือหมอนเข้าไปทำลายศพ ทำให้ต้องเปิดศุภและตีบเอาแมลงหรือหมอนออก

ในพิธีศพ ต้องมีการเลี้ยงข้าวผีทั้ง 3 มื้อ เพราะถือว่าผู้ตายยังมีชีวิตอยู่จนกว่าจะนำศพไปฝัง โดยให้ผู้นำพิธีเป็นผู้เซ่นไหว้ หากมีคนมาร่วมทำบุญจะมีการกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ และในขณะที่มีแขกมาไหว้ศพ ตัวแทนผู้หญิงซึ่งเป็นญาติผู้ตายต้องร้องไห้หน้าโลงศพอย่างโหยหวนเพื่อเป็นการไว้อาลัย ชาวบ้านในหมู่บ้านที่มาช่วยงานศพจะเอาเทียนมาจุดที่บริเวณที่ตั้งศพคนละ 1 เล่ม โดยมีความเชื่อว่าเป็นการอุทิศให้ผู้ตายและช่วยเพิ่มแสงสว่างให้บ้านศพด้วย ในการมาร่วมงานศพถือเป็นโอกาสที่ญาติต่างถิ่นได้มาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องในหมู่บ้าน และนำของมาฝาก เช่น พริก เมี่ยง พืชผัก เป็นต้น ชาวบ้านจะช่วยกันดูแลแขกต่างบ้านหากบ้านศพมีสถานที่คับแคบ โดยเชิญไปเที่ยวบ้านและนำเนื้อที่ได้มาจากบ้านงานศพทำอาหารเลี้ยงแขกมีการเลี้ยงดูอย่างดีตามอัตภาพ ส่วนใหญ่เป็นการพูดคุยได้ถามสารทุกข์สุกดิบของกันและกันและลูกหลาน การทำมาหากิน เป็นต้น เมื่อมีงานศพทุกคนในหมู่บ้านจะไม่ออกไปทำงาน เพราะถือเป็นวันสำคัญเป็นหน้าเป็นตาสำหรับหมู่บ้าน หากดูแลไม่ทั่วถึงทำให้อับอายชาวบ้านอื่น

การช่วยเหลือกันในงานศพของชุมชนลัวะบ้านสาม ชาวบ้านจะช่วยกันออกเงินครอบครัวละ 60 บาท แยกเป็นค่าช่วยงานศพ 30 บาท ค่าซื้อโลงศพ 30 บาท และต้องส่งตัวแทนครัวเรือนละ 1 คน มานอนที่บ้านงานศพทุกคืน คนที่ไม่มาช่วยงานศพต้องถูกปรับคืนละ 50 บาท แม้ว่าคนหนุ่มสาวที่ไปอยู่ที่อื่นหรือไปเรียนถ้าไม่มาจะต้องถูกปรับคนละ 10 บาทด้วย

ในงานศพ เจ้าภาพจะฆ่าหมู วัว ควาย เพื่อประกอบอาหารเลี้ยงแขกที่มาช่วยงานทั้งในตอนเช้าและตอนเย็นของแต่ละวัน ชาวบ้านมีการเล่นอย่างหนึ่ง คือ การเล่นจกผีละมั่ง คล้ายกับการเล่นลาวกระทบไม้ เพื่อดึงดูดแขกที่มาร่วมงานศพ โดยการเล่นชนิดนี้ จะเล่นได้ก็ต่อเมื่อมีคนตายที่นับถือศาสนาพุทธ (ผี) และมีการฆ่าวัว ควาย 3 ตัวขึ้นไป โดยลูกหลานที่เป็นผู้ชายเวลาพ่อแม่ตายต้องหาวัว ควาย มาเป็นของเซ่นไหว้ ส่วนลูกผู้หญิงใช้หมูตัวเมียเป็นของเซ่นไหว้

นอกจากนี้ ตอนกลางคืนยังมีการขับร้องเพลงขอแบบชาวลัวะโดยผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งชายและหญิงขับร้องโต้ตอบกัน เป็นบทร้องดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาและร้องได้เฉพาะในงานศพเท่านั้น การขับร้องเพลงขอช่วยให้บรรยากาศไม่เงียบเหงาเกินไป บางกลุ่มจับกลุ่มกันเล่นเกมสัจชนิดหนึ่งเรียกว่า “ตระเกร” โดยใช้หยอเบ๊ย จำนวน 3 เม็ด และกระดาดเขียนเป็นรูปต้นไม้พร้อมกับการร้องเพลงลัวะประกอบด้วย เป็นการผ่อนคลายความเครียดและความเงียบเหงา

ขณะเดียวกัน เมื่อมีงานศพจะมีการเล่นการพนันกันถึงเช้า เช่น การเล่นหัวดอก ซึ่งคล้ายกับเล่นหัวก้อย ใช้เงินรูปเป็นอุปกรณ์การเล่น หรือการเล่นไพ่ ไฮโล น้ำเต้าปูปลา หาก

บ้านไหนมีคนตาย ชาวบ้านที่อยู่ต่างถิ่นจะทราบและเข้ามาเล่นการพนันกับชาวบ้านสาม ส่วนใหญ่ เจ้ามือพนันมาจากต่างถิ่น เช่น อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน หากเป็นศพของชาวพุทธ (ผี) คนที่เล่นพนันในบ้านศพมีทั้งคนที่นับถือศาสนาพุทธ (ผี) และนับถือศาสนาคริสต์ หากเป็นศพของชาวบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์ก็มีการเล่นการพนันเช่นเดียวกัน แต่มีข้อห้ามต้องไม่เล่นการพนันภายในบ้านจึงมักไปเล่นบ้านอื่นแทน ส่วนชาวบ้านที่ไม่ชอบเล่นการพนัน โดยเฉพาะผู้หญิงและเด็ก ๆ จะเล่นเกมสับแบบชาวลัวะ เช่น เกมสับขึ้นต้นหมาก การขับร้องเพลงขอ เป็นต้น ก่อนถึงวันสุดท้ายที่จะนำเอาศพไปฝัง ญาติต่างหมู่บ้านเริ่มมากันครบ เจ้าภาพจะฆ่าวัว หรือ ควาย 2 ตัว ตัวหนึ่งยกให้ชาวบ้านนำไปฆ่าแบ่งกัน อีกตัวหนึ่งเอาไว้ทำอาหารเลี้ยงแขก แต่เอาส่วนของหัวควายไว้เพื่อนำไปไว้ที่ศาลผีประจำตระกูล และตัดชิ้นส่วน เช่น ตา หู จมูก ปาก ขา เท้า หาง เครื่องใน ร้อยเป็นพวงและนำไปเช่นไหว้เพื่ออุทิศให้กับผู้ตาย หลังจากฆ่าควายเสร็จ ญาติพี่น้องนำเอาถุงน้ำดื่มมาให้ผู้นำพิธีซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อพิจารณาว่าลูกหลานจะอยู่ดีมีสุขหรือไม่ ขณะเดียวกันผู้หญิงในหมู่บ้านส่วนหนึ่งจะเป็นตัวแทนเจ้าภาพไปหาสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ตามลำห้วยเพื่อนำมาเป็นของเช่นไหว้ให้กับผู้ตายได้กิน โดยก่อนไปต้องให้ผู้นำพิธีขออนุญาตก่อนไป ในอดีตคนที่ไปหาสัตว์น้ำต้องเป็นหญิงสาวเท่านั้น ปัจจุบันหญิงสาวไปเรียนหนังสือกันหมด จึงเหลือแต่กลุ่มแม่บ้านเป็นตัวแทนไปหาสัตว์น้ำ ในช่วงเย็นชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งผู้ใหญ่และเด็กจะสวมชุดประจำเผ่าลัวะ ผู้เฒ่าหลายคนฟ้อนดาบ มีการเล่นจกผีละมั้งและหลังเล่นเสร็จต้องทุบทำลายอุปกรณ์เครื่องเล่นต่าง ๆ และนำไปทิ้งนอกหมู่บ้าน จากนั้นผู้นำพิธีจะเชือดไก่ 1 ตัว ทำการเช่นไหว้ศพเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายได้กินเป็นมื้อสุดท้ายก่อนที่จะนำไปฝังในตอนรุ่งเช้า และทุกคนที่มาร่วมงานศพจะอยู่ที่บ้านงานศพตลอดคืนพร้อมกับการละเล่นต่าง ๆ

เช้าวันต่อมาก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ชาวบ้านผู้ชายช่วยกันเตรียมไม้ไผ่ เพื่อแบกศพไปฝัง โดยให้เฉพาะผู้อาวุโสและผู้ชายที่แต่งงานแล้วเท่านั้นเป็นผู้นำศพไปฝังที่ป่าช้า หมู่สาวเด็ก และคนที่มีลูกอ่อน ไม่สามารถไปร่วมในการฝังศพได้ โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าอาจเจอสิ่งที่ไม่ดี ผีอาจทำร้ายได้เพราะขวัญยังอ่อนอยู่ จากนั้นผู้นำพิธีเชิญศพลงจากบ้านพร้อมกับอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เป็นของผู้ตายไปยังป่าช้าของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะฝังในบริเวณเดียวกับหลุมฝังศพญาติพี่น้อง หากเป็นชาวบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์จะแยกไปฝังร่วมกับหลุมศพที่นับถือศาสนาคริสต์ซึ่งอยู่ด้านล่างของป่าช้า บางครั้งอาจฝังทับซ้อนหลุมเดิม เมื่อกำหนดจุดฝังได้แล้ว ชาวบ้านช่วยกันขุดหลุม ขนาดความกว้างพอ ๆ กับโลงศพ ลึกประมาณ 1 เมตร เมื่อขุดเสร็จ ผู้นำพิธีทำพิธีอีกรอบหนึ่งโดยจุดไฟด้วยไม้เกี้ยวและวางไว้ก้นหลุมฝังศพ จากนั้นให้ชาวบ้านช่วยกันหย่อนศพลงหลุม โดยหันศีรษะไปทางทิศเหนือ รวมทั้งเครื่องใช้ต่าง ๆ จากนั้นชาวบ้านช่วยกันกลบดินและนำเอาไม้ไผ่มาปักเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วบนหลุมฝังศพ พร้อมกับของเช่นไหว้ต่าง ๆ เช่น เนื้อหมู ไก่ ควาย ไว้

บนหลุมฝังศพ และปักตาแหลวไว้ทั้งด้านหัวด้านท้ายของหลุมศพ ถือเป็นเสร็จพิธี และพากันเดินทางกลับบ้าน แต่ก่อนที่จะถึงหมู่บ้าน ญาติผู้ตายได้เตรียมน้ำขมิ้นส้มป่อยไว้ สำหรับเอาไว้ล้างมือ ล้างหน้า ศีรษะ และญาติจะเชิญชาวบ้านร่วมรับประทานอาหารที่บ้านญาติผู้ตายอีกครั้งหนึ่ง ญาติบางคนที่อยู่ไกลต่างแยกย้ายเดินทางกลับ ส่วนชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันต้องอยู่ช่วยเก็บข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้ตลอดช่วงมีงานศพจนเรียบร้อย จึงแยกย้ายกันกลับบ้าน ในช่วงเย็นชาวบ้านในหมู่บ้านต่างแวะเวียนมาเที่ยวหา หรือมานอนเป็นเพื่อนกับญาติพี่น้องผู้ตายอีก 1 คืน เรียกว่า “นอนเือนเย็น” เพราะถือว่ายังอยู่ในช่วงโศกเศร้าของญาติพี่น้องผู้ตาย

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

พิธีกรรมและความเชื่อที่สำคัญส่วนใหญ่ชาวลัวะบ้านสามยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่มีบางพิธีกรรมได้ยกเลิกไป พิธีกรรมที่ชาวลัวะบ้านสามยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ เช่น เดิมประกอบด้วย (ยี่ พงษ์พิมล, ลิด อากาศรักษา สมศักดิ์ ผลรังสรรค์ และ สุแก้ว เรือนรู, 2549: สัมภาษณ์)

1. พิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิต
  - 1.1 พิธีเปิดพื้นที่ทำกิน(นกตะตู)
  - 1.2 พิธีเลี้ยงผีแนวกันไฟ
  - 1.3 พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ผีละมั่ง)
  - 1.4 พิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน(ผีละมั่งเมือง)
2. พิธีเลี้ยงผีประจำตระกูล ประกอบด้วย
  - 2.1 ผีในห้องนอน (ผีตะงู)
  - 2.2 ผีแม่เตาไฟ (ผีตะมั่ง)
  - 2.3 ผีหัวบันได (ผีนกตะจุก)
3. พิธีกรรมเนื่องด้วยวงจรชีวิต ประกอบด้วย
  - 3.1 พิธีเลี้ยงผีเด็กแรกเกิด
  - 3.2 พิธีแต่งงาน
  - 3.3 พิธีมัดมือสู่ขวัญ
  - 3.4 พิธีขึ้นบ้านใหม่
  - 3.5 พิธีศพ

ในวรอบของปี ชาวลัวะบ้านสาม มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในเรื่องผีหลายครั้ง ทั้งทางด้านวิถีชีวิต เช่น พิธีเลี้ยงผีในช่วงการเกิด การแต่งงาน การเจ็บป่วย ขึ้นบ้านใหม่

พิธีมัดมือคู่ขวัญ พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ เลี้ยงผีบ้านผีเรือน ในช่วงเวลาต่าง ๆ และยังมีการประกอบ พิธีกรรมทางด้านการผลิต นับตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลผลิตจนเสร็จสิ้นฤดูกาลผลิต เช่น พิธีเปิดพื้นที่ทำ กิน การเลี้ยงผีไร่ ผีนา เป็นต้น

ปัจจุบันการคมนาคมที่สะดวกขึ้น ทำให้ชุมชนลัวะบ้านสามมีการติดต่อสื่อสารกับ บุคคลภายนอกมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร กันได้รวดเร็วขึ้น ทำให้ชาวลัวะบ้านได้ เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากโลกภายนอกเพิ่มขึ้น ได้เรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่ทันสมัย เรียนรู้วัฒนธรรม จากคนในเมืองซึ่งถูกนำเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง เช่น เวลามีกิจกรรม ฉายวิดีโอ ให้เด็ก ๆ ดูหนัง ผู้ใหญ่ดูมิวสิควิดีโอ มีการนำเพลงลูกทุ่งเข้ามาขับร้องร่วมกับเพลงชน เผ่า เช่น เพลงปากกะญอ เพลงลัวะ นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าแม่ค้านำสินค้ามาขายเหมือนตลาดนัด เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือการเกษตร เครื่องคั้น เป็นต้น

ตอนที่ 2.3 วิถีชีวิตของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

วิถีชีวิตของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ไม้ ดังนี้

1. สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนลัวะบ้านสาม อยู่บนเนินเขาและไหล่เขาลาดเอียงไปทางทิศเหนือ ความลาดชันเฉลี่ยของพื้นที่อยู่ระหว่าง 0-35% พื้นที่รอบหมู่บ้านเป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 900-1,462 เมตร พื้นที่ตามหุบเขาและสองฟากของลำห้วยเป็นพื้นที่ทำกิน เช่น ที่นา นาขั้นบันได และไร่สวน การตั้งบ้านเรือนจะอยู่ในกลุ่มเครือญาติ และกระจายเป็นกลุ่มใหญ่ (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในอดีต การเดินทางไปยังบ้านสามค่อนข้างลำบาก การคมนาคมไม่สะดวกเนื่องจากไม่มีถนนลาดยาง การเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านต้องเดินด้วยเท้า และต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน แม้ว่าภายหลังจะมีการตัดถนนเข้ามาในหมู่บ้านแต่มีลักษณะเป็นถนนลูกรัง ทำให้การคมนาคมในช่วงฤดูฝนค่อนข้างลำบาก

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในปัจจุบัน การเดินทางไปยังบ้านสาม มีเส้นทางคมนาคมโดยรถยนต์ 2 เส้นทาง คือ เส้นทางที่ 1 ทางหลวงหมายเลข 108 (จังหวัดเชียงใหม่-อำเภอแม่แจ่ม) คิดเป็นระยะทางประมาณ

178 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 5 ชั่วโมง ถนนมีลักษณะโค้งตามไหล่เขาและลาดชัน ในฤดูฝนถนนลื่นไม่สะดวกที่จะใช้เส้นทางนี้ และเส้นทางที่ 2 ทางหลวงหมายเลข 108 (จังหวัดเชียงใหม่-บ้านกองลอย) คิดเป็นระยะทางประมาณ 208 กิโลเมตร ถนนทुरกันดาร ขรุขระ สามารถวิ่งได้ทุกฤดู ใช้ระยะเวลาในการเดินทางประมาณ 6 ชั่วโมง ส่วนการคมนาคมภายในหมู่บ้านสะดวกขึ้นมีการก่อสร้างทางเป็นถนนลาดด้วยซีเมนต์รอบหมู่บ้าน (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

สภาพดินทั่วไปเป็นดินสีดาปนน้ำตาล ชั้นดินลึก มีความสมบูรณ์ค่อนข้างสูง ดินร่วนปนทราย ระบายน้ำได้ดี ง่ายต่อการพังทลาย

แหล่งน้ำภายในหมู่บ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรมีอยู่ 4 สายหลัก คือ ลำห้วยแม่ปู้ฝั่งซ้าย-ฝั่งขวา ลำห้วยไม้หมื่นฝั่งซ้าย-ฝั่งขวา ลำห้วยกองเจียง และห้วยบ้านปริมาณน้ำเพียงพอต่อความต้องการของชุมชนและการทำการเกษตรตลอดปี โดยมีสาธารณูปโภคภายในชุมชน คือ ระบบประปาภูเขา

สภาพป่าโดยทั่วไปเป็นป่าดิบเขา (hill evergreen forest) มีไม้วงศ์ก่อ (Fagaceae) เป็นไม้เด่น พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ไม่ผลัดใบ จึงมักแน่นทึบไปด้วยสีเขียวของไม้ชนิดต่าง ๆ ตลอดปี สภาพป่าบางแห่งยังมีความอุดมสมบูรณ์จากการดูแลรักษาของชาวบ้านเอง บริเวณต้นน้ำลำธารยังมีน้ำไหลตลอดปี (โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย, 2549)

ในชุมชนมีหลักเกณฑ์ในการแบ่งพื้นที่ป่าโดยมีความเชื่อตามบรรพบุรุษ คือ แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ และไร่หมุนเวียน มีราษฎรบางคนคิดว่าเป็นการแบ่งตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งน้ำต้องอยู่สูงกว่าหมู่บ้าน และไร่หมุนเวียนไม่ควรอยู่ใกล้บ้านมากนักเพราะกลัวไฟลามเข้าหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีราษฎรบางคนคิดว่าการแบ่งป่าของชุมชนแบ่งตามลักษณะการใช้ประโยชน์ คือ ป่าอนุรักษ์ควรเลือกอยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อง่ายต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์ และไร่หมุนเวียนควรเลือกพื้นที่ที่มีดินดีเพื่อให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี

ป่าอนุรักษ์ภายในชุมชน อยู่บริเวณ หลังหมู่บ้าน รอบหมู่บ้าน และเขตป่าชุมชนน้ำ การใช้ประโยชน์ คือ อนุรักษ์ไว้ให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นแหล่งไม้ใช้สอย เก็บหาของป่า เก็บหาไม้พินจากไม้ตาย เลี้ยงสัตว์ และทำพิธีเลี้ยงผีตามความเชื่อของคนในชุมชน อยู่บริเวณหลังโรงเรียน และพื้นที่ทั่วไปนอกเขตป่าอนุรักษ์ คนในชุมชนมีแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการปลูกป่า การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า และการฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วย

ป่าทำไร่หมุนเวียน อยู่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านทั่วไปนอกเขตป่าอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ คือ ปลุกข้าวไร่ กระหล่ำปลี กระหล่ำดอก ข้าวโพด พืช ถั่ว แตง งาดำ และเป็นแหล่งเก็บหาไม้พื้นของชุมชน

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในอดีตชุมชนลัวะบ้านสาม มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ทำนา และทำไร่ โดยมีการจัดการทรัพยากรดิน ในด้านการปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืช การปลูกพืชหมุนเวียน การพักพื้นที่ปลูกพืช การเผาพื้นที่และซากพืช การใช้ปุ๋ยคอก การกำจัดศัตรูพืชและวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติไม่ใช้สารเคมี สารเคมีเริ่มมีการนำมาใช้ประมาณปี พ.ศ. 2530 โดยมีการนำมาใช้ในการปลูกกระหล่ำปลี เดิมมีการใช้ในปริมาณไม่มากนัก (ดิฐ เตียงศรี, 2549: สัมภาษณ์)

การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนลัวะบ้านสาม ส่วนใหญ่คือน้ำฝน ประปาภูเขา และห้วยหรือลำธาร โดยส่วนน้อยมีการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่รัฐจัดให้ แต่ราษฎรมีน้ำใช้เพียงพอตลอดทั้งปี มีเพียงบางปีที่มีปัญหาขาดแคลนน้ำในการทำเกษตร

ในอดีต ชุมชนมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คือ การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยคนในชุมชนทุกคนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ปัจจุบันชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินและมีการจัดการทรัพยากรดินเช่นในอดีต แต่หลังจากโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย เข้าไปจัดตั้ง ได้มีการส่งเสริมการใช้เศษฟางข้าวคลุมในแปลงพืช และปลูกถั่วแดงคลุมในแปลงปลูกพืชหมุนเวียน และการใช้ปุ๋ยหมักด้วย

การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนลัวะบ้านสาม ในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงใช้น้ำฝน ประปาภูเขา และห้วยหรือลำธาร แต่หลังจัดตั้งโครงการฯ ราษฎรส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่รัฐจัดให้ และมีน้ำใช้เพียงพอตลอดทั้งปี

ในปัจจุบัน โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ได้ส่งเสริมและมีการจ้างงานให้คนในชุมชนทำการปลูกป่า และการทำเหมืองฝาย นอกจากนี้ยังได้มีการจัดการฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้คนในชุมชนด้วย

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ชุมชนต้องการดำเนินการเอง โดยไม่ต้องการให้ภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากชุมชนกลัวการถูกจำกัดพื้นที่ทำกินจากภาครัฐ เพราะยังขาดแคลนพื้นที่ทำกินเนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ยังคงมีความจำเป็นต้องพึ่งพิง

และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ทั้งในด้านก่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องมือ เครื่องใช้ ทำพื้นอาหาร และยารักษาโรค

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการตั้งกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน คือ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ชุมชนตั้งขึ้น ผู้ใหญ่บ้าน และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามข้อตกลงของชุมชน

กฎระเบียบของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ สามารถแบ่งเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1. ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ถ้าฝ่าฝืนปรับตั้งแต่ 500 บาท บางครั้งมีเหล่า 1 ขวดยื่นเงินที่ปรับนำไปเป็นกองทุนเพื่อใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้าน และยึดไม้ไว้เป็นของส่วนรวมโดยเก็บไว้บ้านผู้นำของหมู่บ้าน เพื่อใช้ในงานส่วนรวม กรณีฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้บ้าน กรรมการหมู่บ้านพิจารณาให้ตัดช่วยเหลือสมาชิกได้ โดยกำหนดจำนวนต้นและชนิดที่จะตัด
2. การทำแนวกันไฟในไร่นาชุมชน ครัวเรือนที่ทำได้ต้องไปช่วยกัน โดยเฉพาะการดับไฟป่า ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนต้องไปช่วยกัน หากไม่ไปต้องถูกปรับตามค่าแรงในปัจจุบัน

ตาราง 1 เปรียบเทียบวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
ด้านเศรษฐกิจ		
1. การประกอบอาชีพ	1. มีการประกอบอาชีพหลักในด้าน การเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลูก พืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ลำสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโภคในครัวเรือน 2. บางครัวเรือนออกไปทำงาน รับจ้างนอกหมู่บ้าน เพื่อหารายได้เสริม	1. มีการประกอบอาชีพหลักในด้าน การเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลูก พืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ลำสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโภคในครัวเรือน 2. เกือบทุกครัวเรือนทำงานรับจ้าง โครงการฯ ทำให้มีรายได้ประจำจากการรับจ้าง รวมทั้งยังได้ฝึกฝนการทำ การเกษตรที่หลากหลายจากการ ส่งเสริมของโครงการฯ ซึ่งสามารถนำไปเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพได้อีกด้วย 3. บางครอบครัวภายในชุมชน ประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิดร้านค้าขายของชำ บิมน้ำมัน โรงสีข้าว ขึ้นภายในหมู่บ้าน
2. ระบบการผลิต	1. มีการปลูกข้าวและพืชผักแบบผสมผสานเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ โดยเลือกปลูกตามจุดต่าง ๆ ในไร่นาตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา ทำให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิต มาบริโภคได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี 2. มีระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้แก่ พริก กระเทียม และกะหล่ำปลี	1. มีการปลูกข้าวและพืชผักแบบผสมผสานเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ โดยเลือกปลูกตามจุดต่าง ๆ ในไร่นาตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา ทำให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิต มาบริโภคได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี และมีการเพิ่มชนิดพันธุ์ที่ปลูกตามการส่งเสริมของโครงการฯ

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
2. ระบบการผลิต (ต่อ)	3. มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน จะใช้สัตว์ใหญ่เช่น ไหว้ผี แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือน มักใช้สัตว์เล็กที่มีราคาถูก	2. มีระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้แก่ พริก กระเทียม กะหล่ำปลี และถั่วแดง 3. มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน แต่มีการใช้จ่ายในพิธีกรรมลดน้อยลง เช่น ยกเลิกบางพิธีกรรมไป หรือเลือกใช้นาคสัตว์เลี้ยงในพิธีกรรมตามความเหมาะสม และจำนวนคนที่ร่วมพิธี แต่มีบางครัวเรือนซื้อข้าวกิน 4. มีการจัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้ ทำให้มีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคอย่างเพียงพอ
3. การแลกเปลี่ยน	1. มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน	1. มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีการนำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่โครงการฯ ส่งเสริมมาปลูกร่วมด้วย
4. การบริโภค	1. มีการบริโภคผลผลิตจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ 2. มีการล่าจับสัตว์ตามธรรมชาติ 3. มีการเก็บหาของป่า โดยพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ	1. มีการบริโภคผลผลิตจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ 2. มีการล่าจับสัตว์ตามธรรมชาติ 3. มีการเก็บหาของป่า โดยพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ แต่ลดน้อยลง 4. มีการบริโภคอาหารและของใช้ที่พ่อค้านำเข้ามาขายในหมู่บ้าน 5. บางครัวเรือนซื้อข้าวกินเพราะเห็นว่าสะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
5. ฐานะทางเศรษฐกิจ	1. มีระบบการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งมีระบบการผลิตเพื่อขายเพื่อเพิ่มรายได้ในครัวเรือน 2. รายได้ครัวเรือนค่อนข้างต่ำ มีเงินใช้จ่ายน้อย โดยส่วนใหญ่จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน 3. มีหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อลงทุนในระบบการผลิต และส่งลูกหลานเรียนหนังสือ 4. มีการออมเป็นเงินสดเก็บไว้ที่บ้านเพียงบางครัวเรือน	1. มีระบบการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งมีระบบการผลิตเพื่อขายเพื่อเพิ่มรายได้ในครัวเรือน 2. เกือบทุกครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำงานในโครงการฯ ทำให้มีการใช้จ่ายมากขึ้นในการซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวก 3. มีหนี้สินเพิ่มขึ้น จากการผ่อนรถมอเตอร์ไซด์ เครื่องใช้ไฟฟ้า รวมทั้งส่งเสียลูกหลานให้เรียนสูงขึ้น 4. มีการออมมากขึ้น เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโคกระบือไว้เลี้ยง
ด้านสังคม		
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม	1. มีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยทำไร่ในพื้นที่เดียวกัน เป็นแปลงรวม ทำให้มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในไร่นา มีการช่วยเหลือร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ 2. มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน เช่น มีการหิยฮึมข้าวหากผลผลิตไม่พอบริโภค มีการแบ่งผลผลิตข้าวหรือพืชผักให้แก่คนที่ขัดสนและพิการในชุมชน หรือส่งตัวแทนของครอบครัวไปช่วยเหลือกันงานพิธีต่าง ๆ	1. มีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยทำไร่ในพื้นที่เดียวกัน เป็นแปลงรวม ทำให้มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในไร่นา มีการช่วยเหลือร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ 2. มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน เช่น มีการหิยฮึมข้าวหากผลผลิตไม่พอบริโภค มีการแบ่งผลผลิตข้าวหรือพืชผักให้แก่คนที่ขัดสนและพิการในชุมชน หรือส่งตัวแทนของครอบครัวไปช่วยเหลือกันงานพิธีต่าง ๆ

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม (ต่อ)	3. มีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือทำกิจกรรมกับชุมชนข้างเคียง 4. มีการติดต่อซื้อขายกับคนพื้นราบนาน ๆ ครั้ง 5. เนื่องจากอยู่ห่างไกล การพัฒนา มักเข้าไปไม่ถึง จึงไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับภาครัฐ	3. มีการจ้างแรงงานกันในกลุ่มชน 4. มีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือทำกิจกรรมกับชุมชนข้างเคียงมากขึ้น 5. มีการติดต่อซื้อขายกับคนพื้นราบมากขึ้น 6. มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมากขึ้น ภายหลังจากการจัดตั้งโครงการฯ
2. วัฒนธรรมประเพณี	1. มีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันในกลุ่มเครือญาติ และการทำพิธีต่าง ๆ 2. หลายครัวเรือนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ เนื่องจากไม่ต้องทำพิธีเช่น ไหว้ผี ซึ่งต้องสูญเสียค่าใช้จ่าย และสัตว์เลี้ยงเป็นจำนวนมาก 3. มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต เช่น วัฒนธรรมการวางตัวของคนในกลุ่มเครือญาติ การอบรมสั่งสอน วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการผลิต 4. มีประเพณีของชนเผ่า เช่น พิธีแต่งงาน ในการสู่ขอเจ้าสาว เปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงมีทางเลือกในการปฏิเสธการแต่งงาน	1. มีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันในกลุ่มเครือญาติ และการทำพิธีต่าง ๆ งานบางอย่างผู้หญิงและผู้ชายเริ่มช่วยกันทำ 2. หลายครัวเรือนยังคงนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งไม่ทำพิธีเช่น ไหว้ผี 3. มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต เช่น วัฒนธรรมการวางตัวของคนในกลุ่มเครือญาติ การอบรมสั่งสอน วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการผลิต แต่วัฒนธรรมบางอย่างลดความสำคัญลง และรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาแทนที่ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย การบริโภค การวางตัว เป็นต้น 4. มีประเพณีของชนเผ่า แต่การเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น พิธีการในการแต่งงานบางอย่างถูกยกเลิกไป

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
3. พิธีกรรมและความเชื่อ	1. ชุมชนมีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติว่ามีอำนาจลึกลับสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิต ทำให้ชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิตในรอบปีเพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ 2. มีความเชื่อและพิธีกรรมในผีบรรพบุรุษประจำตระกูลที่จะช่วยคุ้มครองรักษาคคนในตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข 3. มีการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในชุมชน 4. มีการติดต่อกับบุคคลภายนอก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณีต่างถิ่น	1. ชุมชนมีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติว่ามีอำนาจลึกลับสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิต ทำให้ชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิตในรอบปี แต่บางพิธีกรรมได้ลดความสำคัญลงและยกเลิกไป เช่น พิธีปิดกวาดพื้นที่ 2. มีความเชื่อและพิธีกรรมในผีบรรพบุรุษประจำตระกูลที่จะช่วยคุ้มครองรักษาคคนในตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข 3. มีการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในชุมชน แต่ลดน้อยลง 4. มีโอกาสติดต่อกับบุคคลภายนอกบ่อยครั้ง ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณีต่างถิ่นมากขึ้น

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม		
1. สภาพภูมิประเทศ	1. มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน/บ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา 2. มีการเรียนรู้การพึ่งพิงธรรมชาติ 3. มีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามสภาพภูมิประเทศ 4. มีการแบ่งพื้นที่ป่าตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าดงบ้าน ป่าขุนน้ำ และป่าอนุรักษ์ 5. มีการจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา 6. มีการเลือกชนิดพืชปลูกตามสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม	1. มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน/บ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา 2. มีการเรียนรู้การพึ่งพิงธรรมชาติลดน้อยลง 3. มีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ 4. มีการแบ่งพื้นที่ป่าตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าดงบ้าน ป่าขุนน้ำ และป่าอนุรักษ์ 5. มีการจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา อ่างเก็บน้ำ เหมืองฝาย และฝายต้นน้ำ 6. มีการเลือกชนิดพืชปลูกตามสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม 7. มีการปรับปรุงการคมนาคม ทำให้การติดต่อสื่อสารสะดวกขึ้น

ตาราง 1 (ต่อ)

วิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ
2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้	1. มีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพิงทางด้านปัจจัย 4 และเครื่องมือใช้สอยในครัวเรือน 2. มีการจัดการทรัพยากรดิน ได้แก่ การปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืชตามแนวระดับขวางความลาดเทของพื้นที่ การปลูกพืชหมุนเวียนและการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัวในไร่หมุนเวียน 3. มีการจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝน 4. มีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน 5. มีการถ่ายทอดความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในระบบการผลิต เช่น การทำแนวกันไฟ การเผาไร่เพื่อให้ธาตุอาหารกลับลงสู่ดิน การดูแลรักษาป่าและแบ่งการใช้ประโยชน์จากป่า 6. มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน 7. มีคุณธรรมในด้านการครอบครองสิทธิทำกิน	1. มีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพิงทางด้านปัจจัย 4 และเครื่องมือใช้สอยในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีการจ้างปลูกและบำรุงป่าพื้นฟูระบบนิเวศดิน น้ำ ปลูกป่าห้วย ปลูกไม้ใช้สอย 2. มีการจัดระบบอนุรักษ์ดิน และน้ำแบบคันคูรับน้ำขอบเขา ปลูกแฝก ปลูกพืชหมุนเวียน (ถั่วแดง) สลับกับข้าวไร่ทำปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ และการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัวในไร่หมุนเวียน 3. การจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา มีการสร้างฝายทดน้ำ ถังพักน้ำและสร้างฝายดันน้ำเพื่อชะลอการไหลของน้ำไม่เข้าไปท่วมในนาข้าว และทำให้มีน้ำไหลในลำห้วยตลอดทั้งปี มีสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น 4. มีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการอบรม รสทป. ให้แก่ราษฎรในชุมชน 5. มีการถ่ายทอดความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในระบบการผลิตลดลง 6. มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน 7. มีคุณธรรมในด้านการครอบครองสิทธิทำกิน

ตอนที่ 3 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและวิธีการปฏิบัติของคนในชุมชนบ้านสามซึ่งเป็นชนเผ่าลัวะ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยด้านเศรษฐกิจจะศึกษาถึง อาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ รายจ่าย เงินออม หนี้สิน ทรัพย์สิน ด้านสังคมจะศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะศึกษาถึง สภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ โดยความพอเพียงในการศึกษารั้้งนี้ จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ และ 2 เงื่อนไขพร้อม ๆ กัน “3 คุณลักษณะ” ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชน ส่วน “2 เงื่อนไข” ได้แก่ ความรู้ และคุณธรรม มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินชีวิต ซึ่งจากผลการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม จึงได้กำหนดตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ดังตาราง 2 ดังนี้

ตาราง 2 ตัวชี้วัดเศรษฐกิจเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม

ปัจจัย	ความพอประมาณ	ความมีเหตุผล	ภูมิคุ้มกัน	ความรู้	คุณธรรม
ด้านเศรษฐกิจ					
1. การประกอบอาชีพ	* มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง สามารถพึ่งพาตัวเองได้	* มีแบบแผนในระบบการผลิต	* มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย	มีความรู้และภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพและในระบบการผลิต	มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน และในระบบการผลิตโดยการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน
2. ระบบการผลิต	โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น	* มีการใช้จ่ายอย่างสมเหตุผล คุ้มเงิน ได้ถ้ามีความจำเป็น เช่น เพื่อการลงทุน การศึกษาบุตรหลาน เป็นต้น และต้องสามารถใช้จ่ายได้	* มีระบบการผลิตแบบผสมผสานเพื่อบริโภคอย่างพอเพียงในครัวเรือน		
3. การแลกเปลี่ยน	* มีการประกอบอาชีพตามกำลังของตนเอง		* มีการจัดการการใช้จ่ายในครัวเรือนอย่างสมดุล หรือมีเงินออมไว้ใช้เมื่อจำเป็น		
4. การบริโภค					
5. ฐานะทางเศรษฐกิจ					
ด้านสังคม					
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม		มีแบบแผนในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน	* มีความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	มีความรู้และภูมิปัญญาที่สืบทอดทางวัฒนธรรม ประเพณี	ช่วยเหลือคนที่ด้อยโอกาส
2. วัฒนธรรมประเพณี			* มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันก่อให้เกิดความสามัคคี		
3. พิธีกรรมและความเชื่อ			* มีกฎระเบียบทางสังคมร่วมกัน		
ด้านสิ่งแวดล้อม					
1. สภาพภูมิประเทศ	มีการใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ ไม่ใช้จนเกิน	มีแบบแผนในการใช้ประโยชน์ที่ดินตามสภาพภูมิประเทศ	* มีกฎระเบียบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	มีความรู้และภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ	มีความเคารพต่อธรรมชาติ
2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ไทรม	กำลังจนทำให้มีสภาพเสื่อมโทรม		* มีการฟื้นฟูหรือคืนความอุดมสมบูรณ์ให้ทรัพยากรธรรมชาติ		

ผลการวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย โดยใช้เกณฑ์ชี้วัดจากตาราง 2 มีดังนี้

ตอนที่ 3.1 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การประกอบอาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ มีดังนี้

1. ความพอประมาณ

1.1 ความพอประมาณด้านฐานะทางเศรษฐกิจ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การดำเนินชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสามมีความความพอประมาณ ในมิติของความพอคิด้านฐานะทางเศรษฐกิจ โดยพิจารณาจากรายจ่ายของครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 20,000-30,000 บาทต่อปี ซึ่งเป็นรายจ่ายทางด้านการเกษตรประมาณ 5,000 บาทต่อปี รายจ่ายนอกภาคการเกษตรประมาณ 5,000-20,000 บาทต่อปี โดยเป็นค่าใช้จ่ายในส่วนที่จำเป็น เช่น ค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ภายในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน เป็นต้น ชุมชนลัวะบ้านสามมีภาระหนี้สินต่อครอบครัวเฉลี่ยประมาณ 20,000 บาทต่อปี โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน และญาติพี่น้อง ซึ่งหนี้สินส่วนใหญ่นำไปใช้ในการลงทุนทำการเกษตร และค่าเล่าเรียนบุตรหลานและสามารถใช้คืนได้ รายรับและรายจ่ายของครัวเรือนค่อนข้างสมดุลรายได้อยู่กันกันอย่างพอเพียง ในบางครอบครัวที่มีฐานะดีมีการออมเป็นเงินสดไว้ด้วย

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีรายได้ต่อครัวเรือนสูงขึ้น เนื่องจากมีเงินเดือนประจำจากการรับจ้างทำงานในโครงการฯ รวมทั้งการขายผลผลิตทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม รายได้ก็มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นด้วย โดยมีรายจ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 30,000-50,000 บาทต่อปี ซึ่งเป็นรายจ่ายทางด้านการเกษตรประมาณ 5,000-30,000 บาทต่อปี และรายจ่ายนอกภาคการเกษตรประมาณ 20,000-120,000 บาทต่อปี ซึ่งใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ภายในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน ที่ออกไปเรียนหนังสือในระดับสูงขึ้น เป็นต้น รายได้สามารถซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้ เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ และในปัจจุบันทุกครอบครัวมีไฟฟ้าจากแผงโซลาร์เซลล์ใช้ รายได้หลายครอบครัวเริ่มซื้อวิทยุ โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีดีโอ โดยซื้อด้วยเงินสดและเงินผ่อนทำให้เกิดภาระหนี้สินตามมา โดยรายได้อาจมีภาระหนี้สินต่อครอบครัวเฉลี่ย

ประมาณ 5,000-50,000 บาทต่อปี ซึ่งเพิ่มขึ้นมากกว่าก่อนจัดตั้งโครงการฯ โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง และการกู้เงินนอกระบบ อย่างไรก็ตามราษฎรบางครัวเรือนมีการออมเงินด้วย โดยมีการออมเป็นเงินสดประมาณ 3,000-50,000 บาท นอกจากนั้นยังออมในรูปแบบอื่น ๆ เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโคกระบือไว้เลี้ยง

2. ความมีเหตุผล

2.1 ความมีเหตุผลด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม มักมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยมีการเลือกปลูกพืชตามจุดต่าง ๆ ในไร่นาตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา เช่น ปลูกพืชที่ใช้เมล็ดพันธุ์ผสมกับเมล็ดพันธุ์ข้าวแล้วหยอดลงในหลุมพร้อมกัน เช่น แตง ถั่ว งา ผักกาด ปลูกพืชที่ริมรั้ว ได้แก่ พริกทอง บวบ น้ำเต้า มะระ ทั้งนี้มีเหตุผลว่าเพื่อให้พืชที่มีลักษณะเป็นต้นเลื้อยไปพันกับพืชอื่น ๆ แต่ให้เลื้อยตามแนวขอบรั้วเพื่อช่วยต่อการเก็บเกี่ยว หรือปลูกพืชห่าง ๆ สลับและแทรกไปในไร่ เช่น ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ปลูกพืชที่ชอบขึ้นในบริเวณที่ดินมีความเป็นด่างสูง โดยใช้เมล็ดหวานบริเวณตอไม้หรือเศษไม้ที่ถูกเผาและมีขี้เถ้ามาก ได้แก่ พริก มะเขือ ยาสูบ เผือก และมันเทศ เป็นต้น เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างมีเหตุผล นอกจากนี้ ชุมชนลัวะบ้านสามมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนหลายครั้งในรอบปี คนในชุมชนจึงมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ควาย เพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ชุมชนมีเหตุผลในการเลือกใช้สัตว์ในแต่ละพิธีกรรมแตกต่างกันไป ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน เช่น พิธีเปิดพื้นที่ทำกิน (นกกตะดู) ต้องมีสัตว์ใหญ่ เช่น หมู วัว หรือควาย เพื่อใช้ในการเสี่ยงทายเลือกพื้นที่ แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือน เช่น พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำตระกูล มักใช้สัตว์เล็กที่มีราคาถูก เช่น ไก่ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นการดูความเหมาะสมด้านค่าใช้จ่าย ขนาดเนื้อสัตว์ที่สามารถนำมาบริโภคได้พอเพียงและเหมาะสมกับจำนวนคนที่ร่วมพิธี

นอกจากนี้ คนในชุมชนเรียนรู้ว่าก่อนจะนำสัตว์มาบริโภค หากได้นำสัตว์เลี้ยงไปเป็นของเซ่นไหว้ผีในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จะเป็นผลดีด้านจิตใจให้กับคนในชุมชนที่จะประกอบกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ ให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งจะได้เนื้อสัตว์ไว้บริโภคในภายหลัง อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าชุมชนมีการเลี้ยงสัตว์ตลอดทั้งปี ทั้งจากการเลี้ยงผีในพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิต การเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำตระกูล หรือการเลี้ยงผีในพิธีกรรมเนื่องด้วยวงจรชีวิต ซึ่งมีเป็นระยะ ๆ ตลอดปี ทำให้คนในชุมชนมีเนื้อสัตว์บริโภคไม่ขาด

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสาน และเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน และยังคงมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน หลายครั้งในรอบปี แต่มีบางพิธีกรรมที่ราษฎรเห็นว่าไม่จำเป็นและยกเลิกไป เช่น พิธีปักกวาดพื้นที่ (ละมา) เนื่องจากต้องสิ้นเปลืองเงินและสัตว์เลี้ยง ประกอบกับก่อนการหยอดข้าวไร่ (นำไร่) ชาวบ้านต้องเลี้ยงผีเจ้าที่อยู่แล้ว แต่ยังคงมีการปักกวาดพื้นที่และเก็บเศษไม้เหมือนเช่นเดิม ขนาด สัตว์เลี้ยงที่ใช้ในแต่ละพิธีมักดูตามความเหมาะสมของพิธีกรรมและจำนวนคนที่ร่วมพิธี

3. ภูมิคุ้มกัน

3.1 ภูมิคุ้มกันด้านการประกอบอาชีพ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการประกอบอาชีพหลักในการทำการเกษตร โดยการปลูก ข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโภคในครัวเรือน บางครัวเรือน ออกไปทำงานรับจ้างหารายได้เสริมในครัวเรือน ซึ่งนับเป็นการประกอบอาชีพที่หลากหลายทำให้ ราษฎรอยู่ได้อย่างพอมีพอกิน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการประกอบอาชีพหลักในการทำการเกษตร โดยการ ปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโภคในครัวเรือน อีกทั้งเกือบ ทุกครัวเรือนยังทำงานรับจ้างโครงการฯ ทำให้มีรายได้ประจำจากการรับจ้าง รวมทั้งยังได้ฝึกฝนการ ทำการเกษตรที่หลากหลายจากการส่งเสริมของโครงการฯ ซึ่งสามารถนำไปเป็นทางเลือกในการ ประกอบอาชีพได้อีกด้วย นอกจากนี้บางครอบครัวภายในชุมชนยังประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิด ร้านค้าขายของชำ ปั่นน้ำมัน โรงสีข้าวขึ้นภายในหมู่บ้าน

3.2 ภูมิคุ้มกันด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร่ นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ ดังนั้น ตลอดจนดูการ ผลิตจึงสามารถเก็บเกี่ยวผลิตผลจากพืชผักต่าง ๆ มาบริโภคได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากพืชผักแต่ละ ชนิดให้ผลผลิตไม่พร้อมกัน ส่วนมากพืชผักต่าง ๆ มีระยะการเก็บเกี่ยวสั้น พริกสามารถเก็บเกี่ยวได้ ตลอดเวลา หรือ ผลไม้ต่าง ๆ เช่น ถั่วลิสง มะละกอ สามารถเก็บเกี่ยวได้ตลอดปี เป็นต้น ดังนั้น หาก

ครอบครัวโคขันธ์มักมีอาหารบริโภคได้อย่างพอเพียงตลอดทั้งปี สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนด้วย นอกจากนี้ เกือบทุกครอบครัวมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ควาย ซึ่งสามารถนำมาบริโภคและใช้ประกอบในพิธีกรรมได้โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร่ นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ แต่มีการเปลี่ยนชนิดพันธุ์ไปตามการส่งเสริมของโครงการฯ ชนิดพืชที่ปลูก ได้แก่ แตง ฟักทอง ฟักหม่น มะระจีน กระเทียม พริก บวบเหลี่ยม งาขาว งาคำ ข้าวโพด มันสำปะหลัง มันแกว เผือก ผักกาด สุก โชค ลิ้นจี่ มะละกอ ถั่วฝักยาว ขนุน สับปะรด มะม่วง เสาวรส กล้วย ส้มโอ เป็นต้น โดยราษฎรสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตจากพืชผักต่าง ๆ มาบริโภคได้หลากหลายขึ้นตลอดฤดูกาลผลิต นอกจากนี้ เกือบทุกครอบครัวยังคงมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็ด วัว ควาย และปลาชนิดต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำมาบริโภคและใช้ประกอบในพิธีกรรมได้โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนลง

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมด้านการผลิต เช่น พันธุ์ข้าว การดูแลรักษาผลผลิต การขุดนาขั้นบันไดเพิ่ม มีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้ ส่งผลให้ราษฎรมีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคเพิ่มขึ้น ปริมาณข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน โดยมีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการธนาคารข้าวบ้านสาม ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ มีเงินกองทุนและการพัฒนาต่าง ๆ จากภาครัฐเข้ามาสนับสนุน ทำให้ภายในหมู่บ้านมีเงินหมุนเวียนเพิ่มมากขึ้น

ปัจจุบัน แม้ว่ามีระบบการผลิตเพื่อการค้าเพิ่มมากขึ้นในชุมชนลัวะบ้านสาม แต่ภายในชุมชนยังไม่มีกรรวมกลุ่มในด้านการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต ทุกครัวเรือนจะนำผลผลิตที่ได้ไปขายในอำเภอที่อยู่ใกล้เคียง เช่น อำเภอฮอด อำเภอแม่ลาน้อย ไม่มีการประกันราคาผลผลิตหรือการซื้อขายล่วงหน้า ตลอดจนยังไม่มีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมด้านการตลาด

3.3 ภูมิคุ้มกันด้านการบริโภค

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการประกอบอาชีพหลักในการทำการเกษตร โดยส่วนใหญ่ปลูกข้าวเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน มีปลูกพืชผักผสมผสานในไร่นา เลี้ยงสัตว์ ถ้า

สัตว์ เก็บหาของป่า ไว้บริโภคในครัวเรือน ราษฎรสามารถพึ่งพิงป่าในด้านปัจจัย 4 ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ก็สามารถเก็บหาวัสดุจากป่ามา ทำเองตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา เช่น ใช้ไม้ไผ่สานกระบุง ตะกร้า ใช้เปลือกไม้ทำเชือก ทอผ้า และย้อมสีผ้าใช้เอง แม้แต่สบู่ แชมพูก็เก็บหาของป่ามาทำใช้เองในครัวเรือน เป็นต้น ดังนั้น คนในชุมชนจึงมีรายจ่ายไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นรายจ่ายที่จำเป็นเช่นพวกอาหารแห้ง อาทิเกลือ น้ำปลา ปลาแห้ง และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการประกอบอาชีพหลักในการทำการเกษตร ปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสานในไร่นา เลี้ยงสัตว์ ลำสัตว์ เก็บหาของป่า ไว้บริโภคในครัวเรือน และพึ่งพิงป่า ในด้านปัจจัย 4 ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ แต่ในปัจจุบันราษฎรมีเวลาล่วงน้อลง เนื่องจากต้องเข้าไปทำงานในโครงการฯ จึงมีเวลาในไร่นารวมทั้ง การเก็บหาของป่า น้อยลง อีกทั้งการคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้นทำให้พ่อค้านำสินค้าจากในเมืองเข้ามาขายในหมู่บ้านทั้งเงินสดและเงินผ่อน ไม่ว่าจะเป็นอาหารสำเร็จรูปที่บรรจุในซองหรือกระป๋อง เสื้อผ้า ของใช้ที่ทำจากวัสดุสังเคราะห์ รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า ทำให้ทุกครัวเรือนมีการบริโภคสินค้าจากในเมืองเพิ่มขึ้นเนื่องจากทุกครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย ราษฎรในชุมชนอยู่ดีกินดีขึ้น และจากการที่ราษฎรมีรายได้มากขึ้น บางครัวเรือนจึงซื้อข้าวกินเพราะเห็นว่า สะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง

4. ความรู้

4.1 ความรู้ด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการใช้พันธุ์ข้าวหรือพันธุ์พืชผักต่าง ๆ ในการเพาะปลูก โดยเก็บในไร่นา ซึ่งพันธุ์พืชเหล่านี้ราษฎรได้มีประสบการณ์แล้วว่าเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศสามารถเจริญเติบโตได้ มีความทนทานต่อโรคและแมลง

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย พันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่ราษฎรบ้านสามใช้ในปัจจุบันเหลือเพียง 2 สายพันธุ์เท่านั้น คือ เาะละเซ และเาะปัก เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าทั้ง 2 สายพันธุ์ให้ผลผลิตต่อไร่ดี อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ได้มีการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูง คอยอมพาย มีการส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องพันธุ์ข้าว การดูแลรักษาผลผลิต มีการสาธิตและส่งเสริมการขุดนาขั้นบันไดเพื่อ

เป็นการจัดหาพื้นที่ทำกินถาวรให้แก่ชาวบ้านและเป็นการลดการทำไร่หมุนเวียน ราษฎรที่ทำไร่ข้าว
จึงลดลงทั้งในส่วนของจำนวนแปลงและจำนวนพื้นที่ของไร่หมุนเวียน

4.2 ความรู้ด้านการแลกเปลี่ยน

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ชุมชนลัวะบ้านสามมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน ซึ่งการปฏิบัติดังนี้
เป็นการอนุรักษ์และสร้างสายพันธุ์ใหม่ที่เรียนรู้ตามประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถ่ายทอด
กันมา เป็นการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์เพื่อให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมี
การนำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่โครงการฯ ส่งเสริมมาปลูกร่วมด้วย

ตอนที่ 3.2 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านสังคม

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม
วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม มีดังนี้

1. ความมีเหตุผล

1.1 ความมีเหตุผลด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย
ชุมชนลัวะบ้านสาม มีแบบแผนการดำรงชีวิต โดยมีการแบ่งหน้าที่การทำงาน
กันตามความเหมาะสมทางกายภาพของบุคคล หากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงาน เช่น การก่อสร้าง งาน
ไม้ งานช่าง งานฝีมือ ส่วนใหญ่ผู้ชายเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนงานที่ต้องใช้ความละเอียดผู้หญิงเป็น
ผู้รับผิดชอบ เช่น ทำอาหาร เย็บปักถักร้อย รวมถึงการเตรียมของเครื่องใช้ในการทำพิธีต่าง ๆ ดังนั้น
หลังจากเสร็จสิ้นฤดูทำไร่ในแต่ละปี บางครอบครัวผู้ชายต้องออกไปทำงานรับจ้างในเมืองเชียงใหม่
และลำพูน เช่น รับจ้างทำงานก่อสร้าง ข้าราชการความปลอดภัย หรือทำงานปั้มน้ำมัน เป็นต้น เพื่อ
นำเงินมาจุนเจือในครอบครัว เมื่อถึงฤดูการทำไร่จึงจะกลับมาทำไร่เช่นเดิม ส่วนผู้หญิงก็จะทอผ้า
เพื่อใช้ในครัวเรือน

ความมีเหตุผลของชุมชนลัวะบ้านสามในประเพณีสู่ขอเจ้าสาวหรือเรียกอีกอย่าง
หนึ่งว่า การจับสาว คือ เปิดโอกาสให้ว่าที่เจ้าบ่าวเรียกว่าที่เจ้าสาวต้นและชวนไปนอนบ้านอื่น หาก
ฝ่ายหญิงไม่ชอบฝ่ายชายก็สามารถปฏิเสธได้และจะไม่เกิดการแต่งงานขึ้น หากว่าที่เจ้าสาวยินยอม

เจ้าบ่าวและไปนอนบ้านอื่นแล้ว เพื่อนชายจะบอกให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงและราษฎรทราบ และต้องทำพิธีขอขมาพ่อแม่และญาติฝ่ายผู้หญิง และกำหนดวันแต่งงาน หลังแต่งงานแล้ว ฝ่ายผู้หญิงมักจะไม่ได้สมบัติที่ดินจากพ่อแม่ อาจได้ส่วนแบ่งเงินทองบ้างตามฐานะครอบครัว ถ้าหากมีลูกสาวหลายคนอาจแบ่งให้เท่า ๆ กัน หรือบางครั้งขึ้นกับฐานะของลูกเขยด้วย เนื่องจากชาวลัวะบ้านสามมีเหตุผลว่า ลูกผู้หญิงพ่อแม่ต้องเลี้ยงดูตลอดและเสียเงินแม่กระทั่งตอนแต่งงาน ยิ่งถ้าลูกสาวไปแต่งงานกับชายหนุ่มบ้านไกล มักจะได้เงินส่วนแบ่งน้อย เพราะโอกาสที่มาดูแลพ่อแม่ยามเจ็บป่วยมีน้อยลง ลูกที่อยู่ใกล้คอยดูแลพ่อแม่จะได้เงินส่วนแบ่งมากกว่า ส่วนที่นาที่ดินมักตกทอดไปสู่ลูกชายในบ้าน

การนับถือศาสนาของชาวลัวะบ้านสามในอดีต ทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ (ผี) ต่อมา ราษฎรหลายครัวเรือนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นต้องทำพิธีเช่นไหว้ผี เพราะการเลี้ยงผีต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายและสัตว์เลี้ยงเป็นจำนวนมาก

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันทำเช่นเดิม แต่งานบางอย่างผู้หญิงและผู้ชายเริ่มช่วยกันทำด้วยกัน เช่น การทำอาหาร การดูแลบุตรหลาน เป็นต้น ราษฎรในชุมชนยังคงนับถือศาสนาพุทธ (ผี) และศาสนาคริสต์ นอกจากนี้ ประเพณีบางอย่างถูกเปลี่ยนแปลงและลดความสำคัญลงไป เช่น การแต่งงาน เนื่องจากคนในชุมชนแต่งงานกับคนพื้นราบ หรือแต่งงานกับคนในชนเผ่าอื่น

2. ภูมิคุ้มกัน

2.1 ภูมิคุ้มกันด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสาม มีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยราษฎรทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่เดียวกันเป็นแปลงรวม ไม่มีการแยกออกไปทำไร่ในพื้นที่ต่างหาก เพราะคนในชุมชนเล็งเห็นว่าหากช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ ย่อมเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและทำให้การทำไร่ข้าวประสบความสำเร็จมากกว่าต่างคนต่างทำ เพราะการผลิตข้าวไร่เป็นงานที่หนักและต้องทำในพื้นที่กว้างขวาง การถางและเผาเพื่อเตรียมพื้นที่ การทำแนวกันไฟหรือป้องกันไฟ การล้อมรั้ว การหยอดข้าวไร่ (นำไร่) การเก็บเกี่ยว การขนข้าวใส่ยุ้งข้าว จำเป็นต้องอาศัยแรงงานจำนวนมากช่วยเหลือกัน จึงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขกการเอามือเอาแรงกันทั้งภายในกลุ่มเครือญาติและภายใน

ชุมชน การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสามจึงเป็นการจัดการด้านสังคมอย่างลงตัว ทำให้ประหยัดเวลา แรงงาน และทำให้การทำงานง่ายขึ้น

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังมีการพึ่งพิงช่วยเหลือกันของคนในชุมชนที่สำคัญอีกประการ คือ หากผลผลิตข้าวในไร่ นาของบางครัวเรือนไม่เพียงพอต่อการบริโภค จะมีการหยิบยืมข้าวจากครัวเรือนที่สามารถผลิตข้าวได้มาก และเมื่อครัวเรือนนั้นผลิตข้าวได้มากพอแล้วจึงนำมาคืนในภายหลัง เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน

นอกจากนี้ หากมีกิจกรรมหรืองานพิธีเกิดขึ้นในชุมชน เช่น การสร้างบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานศพ การเลี้ยงผี หรือเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น ตัวแทนของแต่ละครอบครัวต้องไปช่วยเหลือกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมของคนในชุมชน ทุกคนรู้หน้าที่และยึดถือปฏิบัติต่อ ๆ กันมา แม้ต่างหมู่บ้านหรือต่างชนเผ่า เช่น บ้านแม่และ บ้านปอมิโจะ บ้านเซโคซา เป็นต้น ชาวลัวะบ้านสามก็มีความสัมพันธ์ที่ดีและเข้าไปช่วยเหลือกันทั้งในกิจกรรมและงานพิธีต่าง ๆ มาโดยตลอด และมักมีของฝากให้แก่กันและกัน เช่น พริก ยาสูบ พืชผัก ฯลฯ ในบางปีหากต้องทำไร่ข้าวในแปลงใกล้กัน ก็จะมีการช่วยเหลือเอามือเอาร่างกันด้วย

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน ทั้งการถางและเผาเพื่อเตรียมพื้นที่ การทำแนวกันไฟหรือป้องกันไฟ การล้อมรั้ว การหยอดข้าวไร่ (นาไร่) การเก็บเกี่ยว การขนข้าวใส่ยุ้งข้าว จำเป็นต้องอาศัยแรงงานจำนวนมากช่วยเหลือกัน ซึ่งยังคงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขก การเอามือเอาร่างกันทั้งภายในกลุ่มเครือญาติและภายในชุมชน

การทำไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าวไร่ ต้องใช้แรงงานมาก นับตั้งแต่การถางไร่ การเพาะปลูก การกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยว หากสมาชิกในครอบครัวมีน้อยเนื่องจากส่วนใหญ่ลูกหลานไปเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน แรงงานไม่พอเพียงทำให้กำจัดวัชพืชไม่ทัน ข้าวจะไม่งามและได้ผลผลิตน้อย และส่วนใหญ่แทบทุกครัวเรือนมีงานประจำที่ต้องทำงานรับจ้างในโครงการฯ รวมทั้งงานดูแลไร่นาของตนเอง จึงไม่สามารถเอามือเอาร่างกันได้เช่นเมื่อก่อน บางครอบครัวมีการปลูกพืชเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วย เช่น กะหล่ำปลี กระเทียม ถั่วแดง แม้ว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงใช้แรงงานในครัวเรือน แต่หากจำเป็นต้องใช้แรงงานมากหรือมีงานเร่งด่วน ก็จะมีการจ้างแรงงานทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน เพื่อต้องการผลผลิตที่มากและให้กำไรสูง การแลกเปลี่ยนแรงงานในปัจจุบันจึงเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากทุกครอบครัวมีภาระหน้าที่ของตนเองเพิ่มมากขึ้นทำให้มีเวลาให้กันน้อยลง และหลังจากเลิกงานแล้วโอกาสที่จะไปมาหาสู่กันในยามค่ำคืนมีน้อยลงกว่าแต่ก่อนต่างคนต่างอยู่บ้านของตนเองเพื่อดูโทรทัศน์หรือทำงานบ้านของตนเอง

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมในหมู่บ้านหรืองานหน้าหมู่บ้าน ราษฎรยังคงช่วยเหลือกัน หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชน เช่น งานพิธีกรรมต่าง ๆ งานศพ งานแต่งงาน การสร้างบ้านเรือน หรืองานอื่น ส่วนใหญ่การทำงานร่วมกันภายในชุมชน ตัวแทนแต่ละครัวเรือนต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมกิจกรรมหรือทำงานร่วมกันภายในชุมชน หากครอบครัวใดไม่ให้ความร่วมมืออาจถูกกล่าวตักเตือน และปรับเป็นเงินตามที่ได้ตกลงกันไว้ในชุมชน เช่น ไม่ไปร่วมงานศพ ต้องถูกปรับคืนละ 50 บาท เป็นต้น

ในปัจจุบัน การติดต่อสื่อสารระหว่างบ้านสาม กับหมู่บ้านข้างเคียงมีมากขึ้น เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกขึ้น ในบางครั้งเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนเผ่า เช่น สัตว์เลี้ยงเข้ามาทำลายผลผลิตในไร่ นา การแย่งกันใช้น้ำในหน้าแล้ง หรือแม้แต่ปัญหาด้านการปกครองที่ปัจจุบันผู้นำหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งชาวละโว้บ้านสามบางคนไม่ยอมรับในตัวผู้นำหมู่บ้าน แต่ปัญหาดังกล่าวยังไม่รุนแรงเพราะบางครอบครัวยังคงมีความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติกันอยู่

นอกจากนี้ การที่เยาวชนในหมู่บ้านออกไปเรียนหนังสือในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และเชียงราย และเมื่อจบการศึกษาแล้วก็มักทำงานในตัวเมืองดังกล่าว บางคนก็แต่งงานกับคนพื้นราบด้วย ส่วนในด้านการประกอบอาชีพ มีการติดต่อค้าขายกัน โดยราษฎรบ้านสามนำผลผลิตไปจำหน่าย เช่น กะหล่ำปลี กระเทียม เป็นต้น ขณะเดียวกันชาวพื้นราบได้นำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรศัพท์ เครื่องเสียง จานดาวเทียม รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ของใช้ในครัวเรือน มาขายให้กับคนในหมู่บ้าน ทั้งการซื้อด้วยเงินสดและเงินผ่อน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะเจ้าหนี้กับลูกหนี้เพิ่มมากขึ้น

ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ มีความเข้าใจกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน่วยงานหลักที่เข้ามาในการทำงานร่วมกับคนในชุมชน เช่น โรงเรียนบ้านสาม สถานีอนามัยบ้านสาม และโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยจอมพาย เนื่องจากราษฎรมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์การทำงานของแต่ละหน่วยงาน และในส่วนของเจ้าหน้าที่ที่เข้าใจในวิถีชีวิตของราษฎร ตลอดถึงวัฒนธรรมประเพณี ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา การทำงานร่วมกันในด้านต่าง ๆ มากขึ้นตามลำดับ ดังนั้นเมื่อหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ เข้ามาดำเนินการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น หน่วยงานด้านการปกครอง กรมทางหลวงชนบท หรือหน่วยงานด้านความมั่นคง ซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาฝึกอบรมหรือประชุมเป็นครั้งคราว ราษฎรจึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อมีกิจกรรมหรืองานพิธีภายในหมู่บ้านก็จะเชิญเจ้าหน้าที่เข้าร่วมพิธีด้วย

นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นภายในหมู่บ้าน ตลอดจนมีการจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ ทำให้ราษฎรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเป็นลำดับ โดยราษฎรในหมู่บ้านเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการตั้งกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน คือ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ชุมชนตั้งขึ้น ผู้ใหญ่บ้าน และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน การดำเนินงานของกลุ่มต้องเป็นไปตามข้อตกลงของชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านมากขึ้น

2.2 ภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอขอมพาย

วัฒนธรรมประเพณีที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ที่สั่งสมสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การแสดงความเคารพและวางตัวระหว่างผู้ใหญ่-เด็ก หรือชาย-หญิง เช่น การก้มตัวเอามือแนบขาเมื่อเดินผ่านผู้ใหญ่ การกินข้าว ถ้ากินกันเฉพาะสมาชิกในครอบครัว ทุกคนนั่งของ ๆ ใช้มือเปิบข้าวแต่ถ้ามีแขกมาที่บ้านเจ้าของบ้านให้แขกกินข้าวก่อนหรือให้ผู้ชายนั่งกินด้วย ผู้หญิงมีหน้าที่คอยดูแลแขกเมื่อแขกกินอิ่มแล้วจึงยกไปกินในห้องครัว ผู้ชายมีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม ส่วนผู้หญิงเป็นผู้ช่วยเหลือในการเตรียมของเซ่นไหว้ในพิธีกรรม หรือการวางตัวในสถานที่ต่าง ๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน เป็นต้น การยึดถือวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชน

ภูมิคุ้มกันที่ดีอีกประการหนึ่ง ที่ชุมชนมีความเคารพและเชื่อถือผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้าน คือ ช่วยสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังเช่น เมื่อเกิดความขัดแย้งกันขึ้น เช่น สัตว์เลี้ยงเข้าไปเหยียบย่ำผลผลิต หรือมีปัญหาเรื่องการใช้น้ำ ส่วนใหญ่มักแก้ไขปัญหาละลายกันเองได้ แต่หากต่างฝ่ายต่างไม่ยอม ก็ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ราษฎรให้ความเคารพนับถือหรือผู้นำหมู่บ้านเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ซึ่งทุกคนเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตามคำตัดสินของผู้เฒ่าผู้แก่

ตามประเพณีของชุมชนลัวะบ้านสาม หมู่สาวจะเกี่ยวพาราฮีและแต่งงานกันได้ ผู้หญิงต้องมีอายุ 15 ปีขึ้นไป ถ้ายังไม่ถึงเวลาดังกล่าวต้องได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่ก่อน และข้อห้ามที่สำคัญที่สุดคือ ห้ามหญิงชายได้เสกกันก่อนแต่งงานเพราะจะถือเป็นการผิดผีอย่างร้ายแรง โดยชาวลัวะบ้านสามเชื่อกันว่า ชายหนุ่มที่ทำผิดผีอาจจะได้รับเคราะห์ร้ายต่าง ๆ นอกจากนั้นยังถูกปรับเป็นเงิน เหล้า และหมู 1 ตัว คิดเป็นมูลค่าประมาณหนึ่งหมื่นบาท และเมื่อเสียค่าปรับแล้วทั้งชายและหญิงต้องแต่งงานกันโดยไม่มีข้อยกเว้น กฎระเบียบและข้อห้ามดังกล่าวเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ช่วยให้คนในชุมชนไม่กล้าประพฤติดังผิดประเพณี เนื่องจากชาวลัวะบ้านสามยึดถือปฏิบัติกันมาว่า หลังจากแต่งงานแล้ว ต้องรักเดียวใจเดียว อยู่กันจนแก่จนเฒ่า และเงินสินสอดที่ญาติมอบให้ถือเป็นข้อผูกมัดทางสังคม จึงไม่พบปัญหาการหย่าร้างเกิดขึ้นในชุมชนลัวะบ้านสาม

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีกฎหมายสังคมที่จัดการร่วมกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ราษฎรทุกหลังคาเรือนต้องส่งตัวแทนมาเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน มิฉะนั้นจะถูกคนในชุมชนเหยียดหยามและอาจตัดความช่วยเหลือเมื่อคนนั้นประสบปัญหาความเดือดร้อน หรืออาจถูกปรับตามข้อตกลงของชุมชน คนในชุมชนจึงให้ความสำคัญและยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีวัฒนธรรมประเพณีที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และระหว่างคนกับคน ที่สั่งสมสืบทอดกันมา และยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งการวางตัว ความเคารพและเชื่อถือผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้าน กฎระเบียบและข้อห้ามที่เป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ช่วยให้คนในชุมชนไม่กล้าประพฤติดิประเพณีหลายประการยังคงยึดถือปฏิบัติกันมา เช่น หลังจากแต่งงานแล้ว ต้องรักเดียวใจเดียว อยู่กันจนแก่จนเฒ่า ซึ่งไม่พบปัญหาการหย่าร้างเกิดขึ้นในชุมชนลัวะบ้านสาม หรือราษฎรทุกหลังคาเรือนต้องส่งตัวแทนมาเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน มิฉะนั้นจะถูกคนในชุมชนเหยียดหยามและอาจตัดความช่วยเหลือเมื่อคนนั้นประสบปัญหาความเดือดร้อน หรืออาจถูกปรับตามข้อตกลงของชุมชน คนในชุมชนจึงให้ความสำคัญและยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันที่ช่วยสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

วัฒนธรรมบางอย่างมีการเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขของเวลาและมีบทบาทน้อยลงต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น วัฒนธรรมการผลิต วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการวางตัว เป็นต้น ในอดีตมีกฎเกณฑ์และจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรโดยคนในชุมชน มีการผลิตเพื่อให้เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายควบคู่ไปด้วย การทำไร่หมุนเวียนลดน้อยลงส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาลดน้อยลงหรือบางอย่างถูกยกเลิกไป นอกจากนี้ การที่วัฒนธรรมจากภายนอกได้รุกเข้ามาในหมู่บ้าน ทั้งจากการติดต่อกับภายนอก สื่อวิทยุ โทรทัศน์ ระบบการศึกษา การค้าขาย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มเด็กและเยาวชนที่ได้รับการศึกษามัธยมใหม่และต้องเดินทางไปเรียนหนังสือในตัวอำเภอหรือต่างจังหวัด ทำให้มีโอกาสรับเอาวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอกเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันและเข้ามาเผยแพร่ให้กับคนในชุมชนมากขึ้น เช่น คำพูด การแต่งกาย การกิน ค่านิยมจากภายนอกชุมชน เช่น การคบหากันระหว่างชายหญิง เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสวัตถุนิยมและวัฒนธรรมจากภายนอกมากขึ้น วัฒนธรรมของคนเมืองถูกนำเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนเผ่า เช่น เวลาจัดงานศพมีการฉายวิดีโอให้เด็ก ๆ ดูหนังปู่ ผู้ใหญ่ดูมิวสิควิดีโอ มีการนำเพลง

ลูกทุ่งเข้ามาขับร้องร่วมกับเพลงชนเผ่า เช่น เพลงปกาเกอญอ เพลงลัวะ นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าแม่ค้านำสินค้ามาขายเหมือนตลาดนัด เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือการเกษตร เครื่องดื่ม เป็นต้น

ปัจจุบัน การจัดพิธีแต่งงานแบบชาวลัวะมีการเปลี่ยนแปลงไป สืบเนื่องจากการรับวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอก อีกทั้งเยาวชนมีโอกาสได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น ทำให้หนุ่มสาวแต่งงานเมื่ออายุมากขึ้น เช่น ในอดีตหนุ่มสาวมักแต่งงานกันเมื่ออายุยังน้อยประมาณ 16-17 ปี ปัจจุบันมักจะแต่งงานเมื่ออายุประมาณ 20 ปีขึ้นไป นอกจากนี้ยังมีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น เช่น หนุ่มสาวลัวะบ้านสามไปแต่งงานกับคนพื้นที่ราบ ดังนั้น การแต่งงานในระยะหลังจึงมีขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป โดยส่วนใหญ่จะจัดพิธีแต่งงานเฉพาะในบ้านของเจ้าสาวเท่านั้น

2.3 ภูมิคุ้มกันด้านพิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีพิธีกรรมและความเชื่อที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพื่อการทำไร่หมุนเวียน ที่ต้องมีการเซ่นไหว้ผีในรอบปีของวงจรการผลิต มีการออกกฎระเบียบตามความเชื่อ เช่น แต่ละปีต้องทำไร่ในแปลงเดียวกัน ห้ามถางป่าตามอำเภอใจ ถ้าไม่เชื่อจะทำให้ผีโกรธซึ่งส่งผลถึงผลผลิตในไร่ข้าว และผู้คนในหมู่บ้านจะประสบปัญหาความเดือดร้อน เจ็บป่วย เป็นต้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีพิธีกรรมและความเชื่อที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ดังเช่น การทำไร่หมุนเวียน ที่ต้องมีการเซ่นไหว้ผีในรอบปีของวงจรการผลิต มีการออกกฎระเบียบตามความเชื่อ เช่น แต่ละปีต้องทำไร่ในแปลงเดียวกัน ห้ามถางป่าตามอำเภอใจ ถ้าไม่เชื่อจะทำให้ผีโกรธซึ่งส่งผลถึงผลผลิตในไร่ข้าว และผู้คนในหมู่บ้านจะประสบปัญหาความเดือดร้อน เจ็บป่วย เป็นต้น

3. ความรู้

3.1 ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

มีการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดและปฏิบัติต่อ ๆ กันมาในชุมชน นอกจากนี้ การติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนลัวะบ้านสามกับบุคคลภายนอก ไม่ว่าจะเป็น

คนต่างชนเผ่า คนพื้นราบ หรือหน่วยงานภาครัฐ หรือการส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนหนังสือในเมือง ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวดาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณี

การเรียนรู้ในระบบการผลิตที่ยึดถือปฏิบัติกันมาเกี่ยวกับการทำไร่ของชาวลัวะ บ้านสาม คือ การนำไร่ (หยอดข้าว) ชาวลัวะมักให้หนุ่มสาวจับกันเป็นคู่ ๆ คนหนึ่งมีหน้าที่ขุดหลุม และอีกคนหนึ่งมีหน้าที่หยอดเมล็ดข้าวไร่ เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวเรียนรู้อุปนิสัยใจคอซึ่งกัน และกัน รวมทั้งพ่อแม่ได้มีโอกาสเห็นความขยันขันแข็งตลอดจนนิสัยใจคอของคู่หนุ่มสาว เป็นการ เลือกว่าจะให้การเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตเป็นพื้นฐาน พิจารณาความขยันขันแข็งของแต่ละฝ่าย มากกว่ารูปร่างหน้าตา ซึ่งเป็นข้อดีประการหนึ่งที่ทำให้ชีวิตคู่ของชาวลัวะบ้านสามอยู่กันอย่างยั่งยืน ไม่เกิดปัญหาการหย่าร้าง และการเรียนรู้อีกประการ คือ การเจาะหลุมต้องใช้เสียมขนาดเล็กที่มีด้าม ยาวเพื่อป้องกันการปวดหลังปวดเอว

ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาตามความเชื่อของชุมชนชาวลัวะบ้านสามอีกประการ คือ ผู้หญิงเมื่อแต่งงานและมีท้องต้องเคลื่อนไหวทำงานตลอดไม่หยุดนิ่งเฉยอยู่กับบ้าน แม้จะเป็นการ ทำงานในไร่นาก็ตาม จะทำให้คลอดง่าย เมื่อเด็กคลอดแล้วผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนตัดสายสะดือและนำไป ผังไว้ใต้ถุนบ้าน แล้วใช้ก้อนหินปิดทับเพื่อกันสัตว์มากินสะดือเด็ก

นอกจากนี้ ในวิถีชีวิตของชาวลัวะบ้านสามได้มีการเรียนรู้และปฏิบัติสืบทอดกัน มาหลายประการเมื่อมีคนตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ได้แก่ การวางศพมักวางไว้บริเวณเรือนไฟ มีกรงที่ สานด้วยไม้ไผ่ทำเป็นกระโจมครอบศพเพื่อกันหมากระโดดข้าม ด้านหัวศพใช้ไม้ไผ่สานวางไว้ ผู้นำพิธีจะจุดไฟตะเกียงน้ำมันก๊าดเล็ก ๆ หรือน้ำมันมะพร้าวไว้ตรงเท้าศพ เรียกว่า “ไฟยาม” เพื่อ ใช้ เป็นไฟให้แสงสว่างโดยจุดไว้ทั้งกลางวันกลางคืนตลอดเวลาที่ศพตั้งอยู่ในบ้าน และบริเวณใต้ถุน บ้านตรงที่วางศพไว้ ผู้นำพิธีใช้หนามกองไว้เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายเข้ามากินหรือทำลายศพ ถึงแม้ว่า ปัจจุบันไม่มีสัตว์ร้ายแต่ยังถือเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมและความเชื่อ หนามที่วางไว้เป็น สัญลักษณ์บอกให้รู้ว่าบริเวณนี้มีศพคนตายตั้งอยู่ ในอดีตไม่มีการฝังศพให้ศพ บริเวณพื้นกระดาน บ้านด้านหัวศพจึงต้องเจาะปล่องรูและแขวนตะกร้าไว้ เพื่อใส่หนอนหรือแมลงต่าง ๆ ที่ออกมาจาก ตัวศพ ในแต่ละวันที่ตั้งศพจะมีการเปิดโล่งศพเพื่อดูว่าศพลืมหิดหรือไม่เพราะมีความเชื่อว่าศพอาจ พ้นขึ้นมาอีก และเป็นการกีดแมลงหรือหนอนออกด้วย ราษฎรที่มาช่วยงานศพจะเอาเทียนมาจุด ที่บริเวณที่ตั้งศพคนละ 1 เล่ม โดยมีความเชื่อว่าเป็นการอุทิศให้ผู้ตายและช่วยเพิ่มแสงสว่างให้บ้าน ศพด้วย นอกจากนี้ คนในหมู่บ้านทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทนมาเป็นเพื่อนกับญาติของผู้ตาย และใน งานศพยังมีการละเล่น และการขับร้องเพลงขอแบบชาวลัวะเพื่อช่วยให้บรรยากาศไม่เงียบเหงาและ เป็นการผ่อนคลายความเศร้า

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

หลังจากที่มีการคมนาคมสะดวกขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลัวะบ้านสามกับบุคคลภายนอก ไม่ว่าจะเป็นคนต่างชนเผ่า คนพื้นราบ หรือหน่วยงานภาครัฐ เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร กันมากขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชหรือสัตว์ การแลกเปลี่ยนผลผลิต การนำเอาพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี กระเทียมเข้ามาปลูกในหมู่บ้าน การค้าขายระหว่างราษฎรกับชาวพื้นราบ การเรียนรู้ของบุตรหลานในชุมชนจากโรงเรียน การเรียนรู้การรักษาพยาบาลเบื้องต้นหรือการป้องกันอาการเจ็บป่วยจากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เป็นต้น

ความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษในชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการถ่ายทอดและปฏิบัติสืบต่อกันมาในรูปแบบของประเพณีและพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็น การเกิด การแต่งงาน การรักษาอาการเจ็บป่วย การตาย หรือพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิต นับตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลผลิตจนเสร็จสิ้นฤดูกาลผลิต เช่น พิธีเปิดพื้นที่ทำกิน การเลี้ยงผีไร่ ผีนา เป็นต้น

4. คุณธรรม

4.1 คุณธรรมด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการช่วยเหลือเกื้อกูล โดยการแบ่งผลผลิตข้าว หรือพืชผักอื่น ๆ ให้แก่คนที่ขัดสน และหญิงแก่พิการตาบอดในหมู่บ้าน (นางเอือก) ซึ่งไม่สามารถประกอบอาชีพได้ แสดงถึงคุณธรรมที่มีต่อกันของคนในชุมชน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการช่วยเหลือเกื้อกูล โดยการแบ่งผลผลิตข้าว หรือพืชผักอื่น ๆ ให้แก่คนที่ขัดสน และหญิงแก่พิการตาบอดในหมู่บ้านเช่นเดิม

ตอนที่ 3.3 เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ มีดังนี้

1. ความมีเหตุผล

1.1 ความมีเหตุผลด้านสภาพภูมิประเทศ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

สภาพภูมิประเทศที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนลัวะบ้านสาม อยู่บนเนินเขาและไหล่เขา พื้นที่รอบหมู่บ้านเป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 900-1,462 เมตร มีแหล่งน้ำสายหลัก คือ ลำห้วยแม่ปู้ฝ่งซ้าย-ฝ่งขวา ลำห้วยไม้หมื่นฝ่งซ้าย-ฝ่งขวา ลำห้วยกงเจื่อง และห้วยบ้าน คนในชุมชนมีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างเหมาะสม โดยพื้นที่ตามหุบเขาและสองฟากของลำห้วยเป็นพื้นที่ทำกิน เช่น ที่นา นาขั้นบันได และไร่สวน ส่วนการตั้งบ้านเรือนจะอยู่ในพื้นที่ราบเชิงเขา

สภาพป่าโดยทั่วไปโดยรอบชุมชนบ้านสามเป็นป่าดงดิบเขายังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนหนึ่งจากการดูแลรักษาของราษฎรเอง บริเวณต้นน้ำลำธารยังมีน้ำไหลตลอดปี ทำให้มีพรรณไม้นานาชนิดที่ราษฎรสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น ก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เก็บของป่าเป็นอาหาร ยารักษาโรค ตลอดจนทำเครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิด ซึ่งคนในชุมชนมีหลักเกณฑ์ในการแบ่งพื้นที่ป่าตามความเชื่อของบรรพบุรุษ โดยแบ่งตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งน้ำต้องอยู่สูงกว่าหมู่บ้าน และไร่หมุนเวียนไม่ควรอยู่ใกล้บ้านมากนัก เพราะกลัวไฟลามเข้าหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการแบ่งป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ คือ ป่าอนุรักษ์ควรเลือกอยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อง่ายต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์ และไร่หมุนเวียนควรเลือกพื้นที่ที่มีดินดีเพื่อให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี ดังนั้น ป่าอนุรักษ์ของชุมชน จึงอยู่บริเวณหลังหมู่บ้าน รอบหมู่บ้าน และเขตป่าขุนน้ำ การใช้ประโยชน์ คือ อนุรักษ์ไว้ให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นแหล่งไม้ใช้สอย เก็บหาของป่า เก็บหาไม้ฟืนจากไม้ตาย เลี้ยงสัตว์ และทำพิธีเลี้ยงผีตามความเชื่อของคนในชุมชน ส่วนป่าไร่หมุนเวียน อยู่บริเวณรอบๆ หมู่บ้านทั่วไปนอกเขตป่าอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ คือ ปลูกข้าวไร่ กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก ข้าวโพด พัก ถั่วแดง งาดำ และเป็นแหล่งเก็บหาไม้ฟืนของชุมชน

การจัดการสาธารณูปโภคภายในชุมชนใช้ระบบประปาภูเขา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ โดยมีการจัดสรรแหล่งน้ำภายในหมู่บ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรให้เพียงพอต่อความต้องการของชุมชนและการทำการเกษตรตลอดปี ซึ่งการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนลัวะบ้านสามส่วนใหญ่ คือ น้ำฝน ดังนั้น การเลือกชนิดพืชที่ปลูกของชุมชนจึงคำนึงถึงสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม ได้แก่ การปลูกข้าวไร่ และปลูกพืชผักอื่นๆ ได้แก่ พริก กระเทียม ถั่วแดง เป็นต้น ซึ่งพืชเหล่านี้สามารถขนส่งได้ง่ายและมีความทนทานแม้ในสภาพการคมนาคมที่ทุรกันดาร ตลอดจนสามารถเก็บรักษาได้นาน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

โครงการฯ ได้เข้าไปจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ชัดเจนขึ้น โดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ โดยแบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินซึ่งมีทั้งพื้นที่ไร่นาและพื้นที่ทำกินถาวร และพื้นที่ป่าซึ่งแบ่งประเภทป่าตามการใช้ประโยชน์ของชุมชน ส่วนใหญ่แล้วยังคงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเช่นเดิม

ด้านการคมนาคม ได้มีการพัฒนามากขึ้นหลังจัดตั้ง โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย มีการซ่อมแซม ปรับปรุงถนน และลาดยาง เพื่อให้การเดินทางไปบ้านสามสะดวกขึ้นและลดระยะเวลาในการเดินทางลง ส่วนการคมนาคมภายในหมู่บ้านก็มีการก่อสร้างทางเป็นถนนลาดด้วยซีเมนต์รอบหมู่บ้าน ทำให้ราษฎรมีความสะดวกสบายขึ้น และสามารถติดต่อกับภายนอกชุมชนตลอดจนค้าขายได้ง่ายขึ้น

1.2 ความมีเหตุผลด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

มีการดูแลรักษาสภาพป่าโดยรอบชุมชนให้คงความความอุดมสมบูรณ์ ทำให้บริเวณต้นน้ำลำธารยังมีน้ำไหลตลอดปี มีพรรณไม้นานาชนิดที่ราษฎรสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น ก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เก็บของป่าเป็นอาหาร ยารักษาโรค ตลอดจนทำเครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิด

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีการจัดการทรัพยากรดินอย่างเหมาะสม ได้แก่ การปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืชตามแนวระดับขวางความลาดเทของพื้นที่ การปลูกพืชหมุนเวียนและการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัว การเผาพื้นที่และซากพืชเพื่อให้ธาตุอาหารหมุนเวียนกลับลงสู่ดิน การใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยเคมี การกำจัดศัตรูพืชและวัชพืชโดยไม่ใช้สารเคมี

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์พื้นบ้านเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน มีการใช้แรงงานเฉพาะสมาชิกภายในครัวเรือน ส่วนใหญ่ไม่มีการผลิตเพื่อขาย นอกจากการปลูกพริก หากมีเหลือจึงนำไปขายเพื่อนำเงินไปซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น เกลือ ปลาทุเล็ม เสื้อผ้า เป็นต้น ดังนั้น การใช้แรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นไปอย่างพอเพียง ไม่สิ้นเปลืองมากเกินไป พันธุ์พืชและสัตว์ที่ใช้พันธุ์ท้องถิ่นที่มีการคัดเลือกและเก็บพันธุ์ตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา ซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และเป็นไปอย่างสมดุลตามธรรมชาติ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสามส่วนใหญ่ยังคงมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่าไม้ เช่นเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินบ้าง เช่น ราษฎรได้ยกพื้นที่ทำกินบางส่วน

ให้กับโครงการฯ และโครงการฯ ได้จัดสรรพื้นที่ทำกินใหม่ให้แก่ชุมชน มีการขุดนาขั้นบันไดเพิ่ม จัดหาและพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตรให้กับราษฎร ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทางการเกษตร การใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แกดิน

ในปัจจุบัน สภาพป่าโดยทั่วไปโดยรอบชุมชนบ้านสามยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ บริเวณต้นน้ำลำธารยังมีน้ำไหลตลอดปี นอกจากนี้ในบางปีปริมาณน้ำอาจลดลงบ้างแต่ก็ยังเพียงพอต่อการอุปโภคและบริโภคภายในชุมชน ราษฎรยังคงอาศัยพึ่งพิงป่าในการดำรงชีวิต เช่น เก็บของป่าเป็นอาหาร ใช้สมุนไพรจากป่ารักษาอาการเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรง เก็บหาไม้ฟืน เป็นต้น แต่ในการเก็บหาของป่าเป็นอาหารและทำเครื่องมือเครื่องใช้ลดน้อยลง เนื่องจากจำนวนของราษฎรเพิ่มมากขึ้นรวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง ทำให้ราษฎรหันไปใช้สินค้าสำเร็จรูป และสินค้าที่ผลิตจากวัสดุสังเคราะห์มากขึ้น เช่น อาหารซอง อาหารกระป๋อง เสื้อพลาสติก เชือกพลาสติก เสื้อผ้าสำเร็จรูป สบู่ แชมพู เป็นต้น นอกจากนี้การก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ก็เปลี่ยนไปใช้วัสดุพวกกระเบื้อง สังกะสี ปูนในการสร้างบ้านแทน เนื่องจากมีความทนทานกว่า เพราะในปัจจุบันไม่สามารถตัดไม้จากป่าที่ชุมชนอนุรักษ์ไว้มาใช้ได้

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงผลิตข้าวไร่แบบไร่หมุนเวียน โดยมีการปลูกพืชเพียงปีเดียว หลังจากนั้นมีการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัวประมาณ 6-7 ปี ยังคงมีการเผาพื้นที่และซากพืชเพื่อให้ธาตุอาหารหมุนเวียนกลับลงสู่ดิน นอกจากนี้มีพื้นที่ไร่หมุนเวียนบางส่วนได้เปลี่ยนไปเป็นไร่ถาวรเพื่อปลูกพืชเพื่อการค้า โดยเฉพาะพื้นที่ที่ติดกับถนน รวมทั้งพื้นที่ตลอดเส้นทางไปบ้านห้วยห้าใหม่และบ้านแม่ซึ่งมีการคมนาคมสะดวก ราษฎรได้เปลี่ยนไปปลูกกะหล่ำปลี ถั่วแดง แทนการปลูกข้าว ทำให้มีการใช้ปุ๋ยเคมี และสารกำจัดศัตรูพืชและแมลงมากขึ้น

การจัดสรรแหล่งน้ำภายในหมู่บ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรยังคงเพียงพอต่อความต้องการของชุมชนและการทำการเกษตรตลอดปี เนื่องจากราษฎรยังคงปลูกพืชที่อาศัยน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ เช่น ข้าวไร่ พริก กระเทียม และถั่วแดง เป็นต้น นอกจากนี้โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย ยังสร้างแอ่งเก็บน้ำเพิ่มขึ้นเพื่อให้ราษฎรได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรมากขึ้นด้วย แต่ในปัจจุบันราษฎรทั้งบ้านสามและหมู่บ้านข้างเคียงหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้ากันมากขึ้น เช่น กะหล่ำปลี ทำให้มีการใช้น้ำในปริมาณมากและเกิดปัญหาความขัดแย้งการใช้น้ำกับหมู่บ้านข้างเคียงในบางครั้ง

2. ภูมิคุ้มกัน

2.1 ภูมิคุ้มกันด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คนในชุมชนทุกคนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน เช่น การทำแนวกันไฟและการเผาไร่ ราษฎรทุกครัวเรือนต้องช่วยกันเพื่อไม่ให้ไฟลุกลามไปยังผืนป่าอื่น ในอดีตผู้ชายที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปต้องช่วยกันทำแนวกันไฟทุกคน หากไม่ช่วยต้องถูกปรับคนละ 12 บาท เป็นต้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทนครอบครัวละ 1 คน เข้าร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า ตามกฎระเบียบที่ตั้งไว้ หากไม่เข้าร่วมต้องเสียค่าปรับซึ่งมีอัตราที่เปลี่ยนแปลงไปตามค่าจ้างแรงงาน ในปัจจุบันประมาณ 80-100 บาท เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีกฎระเบียบของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ถ้าฝ่าฝืนปรับคนละ 500 บาท โดยเงินที่ปรับนำไปเป็นกองทุนเพื่อใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้าน และยึดไม้ไว้เป็นของส่วนรวม โดยเก็บไว้บ้านผู้นำของหมู่บ้าน เพื่อใช้ในงานส่วนรวม หากเกิดกรณีฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้บ้าน กรรมการหมู่บ้านพิจารณาให้ตัดช่วยเหลือนสมาชิกได้ โดยกำหนดจำนวนต้นและชนิดที่จะตัด

3. ความรู้

3.1 ความรู้ด้านสภาพภูมิประเทศ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของบ้านสามเป็นภูเขา การคมนาคมค่อนข้างลำบาก คนในชุมชนจำเป็นต้องเรียนรู้การอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติด้วยการหาถ้ำ หอย ปู ปลาในลำห้วย หรือการดักจับสัตว์หรือการล่าสัตว์ในป่ามาเป็นอาหารเพื่อให้มีเนื้อสัตว์ไว้บริโภค นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ไว้บริโภคด้วย เช่น ไก่ หมู วัว ควาย เป็นต้น

การทำข้าวไร่ หากแปลงอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ชาวลัวะนิยมปลูกกระต๊อบไว้ในไร่ โดยปลูกไว้ด้านบนสุดของไร่ เพื่อสามารถมองเห็นคนและสัตว์ที่เข้ามาบุกรุกได้อย่างชัดเจน ราษฎรบางครอบครัวจะค้างแรมในไร่เป็นเวลาแรมเดือนจึงต้องเตรียมข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น ผ้าห่ม เครื่องใช้ในครัว ตลอดจนข้าวเกลือ และพริกแห้ง ราษฎรเรียนรู้การหาอาหารสดจากพืชผักที่ปลูกในไร่ของตนเอง รวมถึงพืชผักที่ขึ้นตามธรรมชาติ ในป่าและตามลำห้วย สำหรับเนื้อสัตว์ได้มาจากการทำกับดักสัตว์ที่เข้ามากินพืชผักในไร่ เช่น หนู กระรอก หมูป่า และไก่ป่า เป็นต้น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

คนในชุมชนยังคงมีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาในการอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติตามภูมิประเทศบนพื้นที่สูงอยู่ แต่ลดน้อยลงไปเนื่องจากบุตรหลานไปเรียนในเมือง และการพึ่งพาสินค้าจากในเมืองมากขึ้น

3.2 ความรู้ด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนลัวะบ้านสาม เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติหลายประการ ได้แก่ ในระบบการผลิตเมื่อถึงฤดูการเพาะปลูกในไร่หมุนเวียน ชาวลัวะบ้านสามเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าควรทำกิจกรรมใดบ้าง ช่วงเวลาใดในรอบปี เริ่มตั้งแต่การประสมเพื่อวางแผนการทำไร่ซึ่งต้องทำในเดือนกุมภาพันธ์ หลังจากเลือกพื้นที่ปลูก และแผ้วถางป่าแล้ว สามารถเผาไร่ได้ในเดือนเมษายนซึ่งเป็นช่วงหน้าแล้ง ก่อนการเผาไร่ต้องมีการเตรียมทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามออกไปในพื้นที่ข้างเคียง การเตรียมพื้นที่ต้องพร้อมปลูกพอดิในต้นฤดูฝนคือเดือนมิถุนายน หลังจากนั้นเป็นการดูแลพืชเพื่อให้ผลผลิตเจริญเติบโตและเก็บเกี่ยวได้ในช่วงหลังฝนคือเดือนพฤศจิกายน และในระหว่างฤดูกาลผลิตราษฎรมีการปลูกพืชผักแทรกในไร่ไว้บริโภค หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตราษฎรที่มีนาสามารถปลูกพืชหลังการทำนา เช่น กระเทียม พริก และถั่วแดง ไว้เป็นอาหารและขายได้หากมีผลผลิตมากพอ วัฏจักรการผลิตนี้ชาวลัวะบ้านสามได้เรียนรู้และปฏิบัติสืบทอดกันมา

การถางป่าโค่นล้มต้นไม้เพื่อเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก ชาวลัวะเรียนรู้ที่จะแบ่งไม้บางส่วนกลับไปใช้เป็นไม้ฟืนในครัวเรือน และบางส่วนนำไปทำรั้วเพื่อกันสัตว์เลื้อยหรือสัตว์ป่าไม่ให้เข้ามาทำลายพืชผลในไร่ ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นไม้ฟืนภายหลังเสร็จสิ้นฤดูการเพาะปลูก ซึ่งชาวลัวะมักเลือกใช้ไม้ก่อนเนื่องจากมีความแข็ง ให้ความร้อนสูง และติดไฟดี ส่วนไม้ที่เหลือจะกองรวมเป็นจุด ๆ กระจายทั่วพื้นที่ เพื่อเวลาเผาจะได้มีธาตุอาหารกระจายทั่วแปลง นอกจากนี้ ยังเรียนรู้วิธีการเผาไร่ว่า ต้องมีการทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ เพื่อกันไม่ให้ไฟป่าลุกลามออกไปนอกพื้นที่หรือป่าบริเวณข้างเคียง และก่อนจุดไฟต้องดูทิศทางลมและเผาไร่ตามทิศทางลม โดยราษฎรกระจายกันไปจุดไฟเผาเศษไม้ทั่วพื้นที่และรองจนกว่าไฟเริ่มมอดและไม่สามารถลามออกนอกพื้นที่จึงเดินทางกลับ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงปลูกข้าวไร่ตามระบบไร่หมุนเวียน มีการถางป่าโค่นล้มต้นไม้เพื่อเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก มีการเผาไร่ ทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ เพื่อกันไม่ให้ไฟป่า

ลูกลามออกไปนอกพื้นที่หรือป่าบริเวณข้างเคียง และก่อนจุดไฟเผาไร่โดยดูทิศทางลม นอกจากนี้
ราษฎรยังคงดูแลรักษาป่าและแบ่งการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเคร่งครัด

4. คุณธรรม

4.1 คุณธรรมด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

เนื่องจากชุมชนลัวะบ้านสามมีวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีความเชื่อในเรื่องผีที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ในธรรมชาติ ป่าเขาลำเนาไพรว่าสามารถให้คุณและโทษได้ การเช่นไหว้มีความสัมพันธ์กับฤดูกาลผลิตในรอบปี สถานที่ประกอบพิธีกรรมของชุมชนเรียกว่า ป่าดง หรือป่าพิธีกรรม ซึ่งอยู่เหนือบริเวณหมู่บ้าน ป่าในความเชื่อและเคารพนับถือของชุมชนจะไม่มีการบุกรุกทำลาย การเช่นไหว้ผีป่า ผีน้ำ ผีไร่ จะประกอบพิธีในป่าอนุรักษ์ ป่าขุนน้ำ และไร่มุมนเวียนของชุมชน ราษฎรเชื่อว่า ถ้าเช่นไหว้ไม่ขาดตามกาลอันควรมีผลให้คนในหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข ผลผลิตพืชพรรณธัญญาหารและสัตว์เลี้ยงอุดมสมบูรณ์ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน ถือเป็นการเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน

ลักษณะการถือครองพื้นที่ทำไร่ของชุมชนลัวะบ้านสามนั้น แต่ละครัวเรือนมีจุดอ้างสิทธิการถือครองที่ดินหรือหลักเขตที่กำหนดเขตที่ดินของตนโดยใช้วัสดุต่าง ๆ เช่น ดันไม้ ตอไม้ หรือการใช้ก้อนหินใหญ่ 3 ก้อนวางไว้เป็นหลักฐาน และในพื้นที่ดังกล่าวมีการสืบทอดสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินจากบรรพบุรุษ แต่ละครอบครัวต่างรู้จักจุดแบ่งเขตของกันและกันเป็นอย่างดี แม้ว่าหลักฐานการอ้างสิทธิครอบครองที่ดินของคนในชุมชนสามารถเคลื่อนย้ายได้ง่าย แต่ปัญหาการรุกล้ำที่ดินมักไม่ค่อยเกิดขึ้น แสดงให้เห็นจิตสำนึกที่ดีและคุณธรรมของคนในชุมชนด้านการครอบครองที่ดินทำกิน ไม่โลภหรือแสวงหากำไรของตนเองบนพื้นฐานการเอาเปรียบผู้อื่น และเนื่องจากส่วนใหญ่พื้นที่ติดกันมักเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกันด้วย นอกจากนี้การที่คนในชุมชนมีความเชื่อว่าหากใครเคลื่อนย้ายก้อนหินถือว่าเป็นบาปและจะได้รับทุกข์ภัยต่าง ๆ ทำให้เห็นถึงคุณธรรมของคนในชุมชนที่มีความเคารพต่อธรรมชาติ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ในปัจจุบัน แม้ว่าชุมชนลัวะบ้านสามจะได้รับวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอกชุมชนมากขึ้น แต่วิถีชีวิตของคนในชุมชนยังต้องอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและมีความเคารพต่อธรรมชาติอยู่มาก การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และเช่นไหว้ผีจึงยังยึดถือปฏิบัติอยู่ ซึ่งถือเป็นการเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

**การเปรียบเทียบเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามก่อนและหลังการจัดตั้ง
โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย**

จากการศึกษาครั้งนี้เห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามหลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย ในบางประเด็นมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อก่อนจัดตั้งโครงการฯ ซึ่งในการเปลี่ยนเปล่านั้นมีทั้งการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ดีขึ้น คงเดิม และลดลง การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นนั้น ได้แก่

ความพอประมาณ ด้านฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น

ความมีเหตุผล ด้านระบบการผลิต วัฒนธรรมประเพณี สภาพภูมิประเทศและทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ มีแบบแผนที่เปลี่ยนแปลงไป

ภูมิคุ้มกัน ด้านการประกอบอาชีพ ระบบการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมด้านการรวมกลุ่ม และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้เพิ่มขึ้น แต่ภูมิคุ้มกันด้านการบริโภค ความสัมพันธ์ทางสังคมด้านการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมความเชื่อลดลง

ความรู้ ด้านระบบการผลิตและการแลกเปลี่ยนดีขึ้น แต่ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ลดลง

คุณธรรม ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ยังคงปฏิบัติเหมือนเดิม

ตาราง 3 เปรียบเทียบเศรษฐกิจพอเพียงก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการพัฒนาการเกษตรตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
ด้านเศรษฐกิจ					
1. การประกอบอาชีพ	* มีการประกอบอาชีพหลักในด้านด้านการเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลาพืชผัก เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่ของปลา ไก่เลี้ยง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ * เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้าน * มีการประกอบอาชีพหลักในด้านด้านการเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลาพืชผัก เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่ของปลา ไก่เลี้ยง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ * เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้าน	* ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ * เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้าน * มีการประกอบอาชีพหลักในด้านด้านการเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลาพืชผัก เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่ของปลา ไก่เลี้ยง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ * เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้าน	* มีการประกอบอาชีพหลักในด้านด้านการเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลาพืชผัก เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่ของปลา ไก่เลี้ยง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ * เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้าน * มีการประกอบอาชีพหลักในด้านด้านการเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลาพืชผัก เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่ของปลา ไก่เลี้ยง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ * เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้าน	ภูมิคุ้มกันด้าน การประกอบ อาชีพเพิ่มขึ้น มีอาชีพที่หลากหลายขึ้น ทำความเข้าใจกับราษฎรให้ทราบว่าการจ้างงานของโครงการฯ ไม่ยั่งยืน โครงการฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ราษฎรเรียนรู้เทคนิคการทำเกษตรที่ถูกต้อง และเรียนรู้การประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เพื่อให้ราษฎรสามารถช่วยเหลือตนเองได้	

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
2. ระบบการผลิต	* มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสาน เพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยเลือกปลูกตามจุดต่าง ๆ ในไร้หมุนเวียนตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา * มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน จะใช้สัตว์ใหญ่เช่น ไก่หัวดี แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือน มักใช้สัตว์เล็กที่มีราคาถูก	* ทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยีพืชสวนและระบบการปลูกพืชเศรษฐกิจบนที่สูง * ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตไม้ผลเมืองหนาว * ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตพืชอุตสาหกรรม * ทดสอบและ	* ระบบการผลิตของชุมชนดั้งบ้านสามยังคงมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานตามภูมิปัญญาเดิม * ยังคงมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน แต่มีการใช้จ่ายในพิธีกรรมน้อยลงและลดความสำคัญในบางพิธีกรรม เช่น ขนาคสัตว์ที่ใช้ในการประกอบพิธีมีขนาดเล็กถึงและลดจำนวนวันทำพิธีลงหรือยกเลิกบางพิธีกรรมไป	ความมีเหตุผลด้านระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไป เพราะคนในชุมชนลดความสำคัญของพิธีกรรมบางอย่างที่ไม่จำเป็นลง	ส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวัฒนธรรมที่ดีของชนเผ่าไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า
	* มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร้ นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ สามารถเก็บเกี่ยวผลิตผล มาบริโภคได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี สามารถลด	พัฒนาการผลิตพืชผักต่าง ๆ * ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ * ทำแปลงสาธิตเศรษฐกิจพอเพียงบนที่สูง * จัดฝึกอบรมและศึกษา	* มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร้ นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเพิ่มขึ้นโดยมีพืชที่ปลูกเช่นเดิม และมีการเพิ่มชนิดพันธุ์ที่ปลูกตามการส่งเสริมของโครงการฯ เช่น ถั่วแดง ถั่วอสุกิ พืชผักสวนครัว เช่น มะนาว ชะอม ผักหวาน ข่า ตะไคร้ รวมทั้งพืชเศรษฐกิจอีก 10 กาแฟ ชา สุก โขด แมคคาดีเมีย เสาวรสซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนและเพิ่มรายได้ด้วย	ภูมิคุ้มกันด้านระบบการผลิตเพิ่มขึ้นโดยมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆมาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตและมีการรับซื้อผลผลิตบางส่วนร่วมกันพัฒนา สัตรีพันธุ์ต่างถิ่น โดยให้เทคโนโลยีที่เหมาะสม	ส่งเสริมให้ราษฎรทุกครัวเรือนปลูกข้าวไว้บริโภคเอง ตลอดจนใช้พืช/สัตว์พันธุ์ท้องถิ่น และนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์/สัตรีพันธุ์ต่างถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
2. ระบบการผลิต (ต่อ)					
ค่าใช้จ่ายของครัวเรือน	* มีระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้แก่ พริก กระเทียม และกะหล่ำปลี	ดูงานให้แก่ราษฎร * ผักออบรมการเลี้ยงสัตว์น้ำจืด * พัฒนาการเลี้ยงสุกร แบบหมูหลุมและขยายผลสู่ชุมชน * สวัสดิ์และส่งเสริมการ	* มีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้น เพื่อให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้ ทำให้มีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคอย่างเพียงพอ * มีระบบการผลิตเพื่อการค้าได้แก่ พริก กระเทียม กะหล่ำปลีและถั่วแดง	ความรู้ด้านระบบการผลิตเพิ่มขึ้น มีการปลูกข้าวพันธุ์ต่างถิ่นที่ให้ผลผลิตสูง	เช่น การส่งเสริมพันธุ์ข้าวท้องถิ่นร่วมกับพันธุ์ข้าวต่างถิ่นที่สามารถให้ผลผลิตสูง หรือการเลี้ยงสุกรแบบหมูหลุม ที่สามารถใช้ได้ทั้งพันธุ์พื้นเมืองและหมูพันธุ์ต่าง
	มีการใช้พันธุ์ข้าวหรือพันธุ์พืชผักท้องถิ่นอย่างหลากหลายซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศสามารถเจริญเติบโตได้ มีความทนทานต่อโรคและแมลง	ขุดนาขั้นบันได	พันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่ราษฎรบ้านสามใช้ในปัจจุบันเหลือเพียง 2 สายพันธุ์ที่ให้ผลผลิตดี แต่โครงการฯ ได้ส่งเสริมพืชผักและพันธุ์ข้าวต่างถิ่นที่ให้ผลผลิตดีให้แก่พันธุ์น้ำไร่ พันธุ์เบตไข่ และให้ความรู้ในการดูแลรักษาผลผลิต ตลอดจนมีการสาธิตและส่งเสริมการขุดนาขั้นบันได		

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
3. การแลกเปลี่ยน	มีการแลกเปลี่ยนพันธะระหว่างหมู่บ้าน เป็นการอนุรักษ์และสร้างสายพันธุ์ใหม่ที่เรียนรู้ตามประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถ่ายทอดกันมา เป็นการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์เพื่อให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น	* ทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยีพืชสวนและระบบการปลูกพืชเศรษฐกิจบนที่สูง * ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตไม้ผลเมืองหนาว * ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตพืชอุตสาหกรรม * ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชผักต่างๆ * ทดสอบและพัฒนาการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ	มีการแลกเปลี่ยนพันธะระหว่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีการนำพันธุ์ใหม่ๆ ที่โครงการฯ ส่งเสริมมาปลูกร่วมด้วย เช่น ข้าวพันธุ์นารู พันธุ์เบตไซ้ กาแฟอาราบิก้า ชาอู่หลง ค่าน้ำชองกง บล็อกเกอร์ เกาลัดจิน ดอกไม้จีน เป็นต้น ด้านปศุสัตว์ที่มีการนำมาส่งเสริมเช่น สุกร เหมยซาน เป็ดเทศ ไก่ไข่ รวมถึงพันธุ์ปลาเช่น ปลานิล ปลาในปลาอุก เป็นต้น	ความรู้ด้านการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ทำให้มีพันธุ์พืช/สัตว์หลากหลายชนิดพันธุ์ใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เข้ามาใช้ในการเกษตร	ส่งเสริมให้ชุมชนอนุรักษ์พันธุ์ท้องถิ่น ในขณะเดียวกันให้นำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เข้ามาใช้ในการเกษตร

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
4. การบริโภคร	เป็นการบริโภคผลผลิตจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ มีการล่า/จับสัตว์ตามธรรมชาติ เก็บหาของป่า โดยพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา คนในชุมชนจึงมีรายจ่ายไม่มากนัก อยู่อย่างพอมีพอกิน	* เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้านใกล้เคียง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ	เป็นการบริโภคผลผลิตจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ มีการล่า/จับสัตว์ตามธรรมชาติ เก็บหาของป่า โดยพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา แต่เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติลดลง อีกทั้งราษฎรมีเวลาน้อยลง เนื่องจากต้องไปทำงานรับจ้าง จึงมีการบริโภคอาหารและของใช้ที่พอค่านำเข้ามาขายในหมู่บ้านกันมากขึ้น โดยเฉพาะอาหาร เสื้อผ้า รมอเตอร์ไซด์ และเครื่องมือเครื่องใช้ไฟฟ้า นอกจกนี้บางครัวเรือนซื้อข้าวกิน เพราะเห็นว่าสะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง ราษฎรอยู่ดีกินดีขึ้น	ภูมิคุ้มกันในการบริโภคลดลง มีการพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น	ส่งเสริมให้มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคให้พอเพียงในครัวเรือน และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการเก็บหาของป่าและทำเครื่องมือเครื่องใช้จากวัสดุท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยการรวมกลุ่มและถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ลูกหลาน เพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน และรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่ไม่สูญหายไป

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
5. ฐานะทางเศรษฐกิจ	ระบบการผลิตส่วนใหญ่เพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนน้อยที่ผลิตเพื่อขายรายได้ครัวเรือนจึงค่อนข้างต่ำ จึงมีเงินใช้จ่ายน้อยส่วนใหญ่จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน มีหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อลงทุนในระบบการผลิต และส่งลูกหลานเรียนหนังสือ มีการออมเป็นเงินสดเก็บไว้ที่บ้านเพียงบางครัวเรือน	* เป็นแหล่งจ้างงานให้กับราษฎรในหมู่บ้านใกล้เคียง * ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ	ระบบการผลิตส่วนใหญ่เพื่อบริโภคในครัวเรือน เกือบทุกครัวเรือนมีรายได้จากการทำงานในโครงการฯ จึงมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้มีการใช้จ่ายมากขึ้นในการซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น รถมอเตอร์ไซด์ เครื่องใช้ไฟฟ้า อาหาร ของใช้ต่าง ๆ เป็นต้น มีเงินส่งเสียลูกหลานให้เรียนสูงขึ้น มีการออมมากขึ้น เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโคกระบือไว้เลี้ยง	ความพอประมาณด้านฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ราษฎรอยู่ดีกินดีขึ้น	ควรให้ความรู้ต่อชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดการโครงการใช้จ่ายในครัวเรือนให้เหมาะสม ไม่เป็นหนี้เกินตัว

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
ด้านสังคม					
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม	* มีรูปแบบการจัดการไร้ พรมแดนเป็นระบบการจัดการ ร่วมกันของคนในชุมชน โดย ทำไว้ในพื้นที่เดียวกันเป็น แปลงรวม ทำให้มีการ ช่วยเหลือ ร่วมกันทำงานเป็น หมู่คณะ สร้างความเข้มแข็ง ให้กับชุมชน	* การจัดตั้งธนาคารข้าว * การจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในชุมชน * จัดฝึกอบรมและศึกษา ดูงานให้เกษตรกร * พัฒนาด้านการ คมนาคม * การติดตั้งระบบไฟฟ้า	* มีรูปแบบการจัดการไร้ พรมแดนเป็นแปลงรวม และ ช่วยเหลือกันทำงานเป็นหมู่คณะ เช่นเดิม * มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ในไร่นา และมีการจ้างแรงงาน กันเพิ่มขึ้น	ภูมิคุ้มกันด้าน ความสัมพันธ์ทาง สังคมลดลง เปลี่ยน จากการช่วยเหลือกัน เป็นค่าจ้างมากขึ้น	* ส่งเสริมให้มีการทำ กิจกรรมกลุ่มมากขึ้น * ให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อ เตรียมพร้อมที่จะรับความ เจริญจากภายนอกอย่าง รู้เท่าทัน
	* มีการช่วยเหลือข้าวในชุมชน หากผลผลิตไม่พอต่อการ บริโภค * มีการช่วยเหลือกิจกรรมหรือ งานพิธีใน โดยส่งตัวแทนของ ครอบครัวไปช่วยเหลือกัน * มีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือ	* มีการช่วยเหลือข้าวในชุมชน หากผลผลิตไม่พอต่อการ บริโภค * มีการช่วยเหลือกิจกรรมหรือ งานพิธีใน โดยส่งตัวแทนของ ครอบครัวไปช่วยเหลือกัน * มีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือ	* มีธนาคารข้าว ให้คนในชุมชน หยิบยืมข้าวได้ โดยมี คณะกรรมการของชุมชนเป็น ผู้ดำเนินการ * มีการช่วยเหลือกิจกรรมหรือ งานพิธีใน โดยส่งตัวแทนของ ครอบครัวไปช่วยเหลือกัน	ภูมิคุ้มกันด้าน ความสัมพันธ์ทาง สังคมเพิ่มขึ้น จากการ รวมกลุ่มกันทำ กิจกรรม	

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม (ต่อ)	ทำกิจกรรมกับชุมชนข้างเคียง * มีการติดต่อซื้อขายกับคนพื้นราบนาน ๆ ครั้ง * ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับภาครัฐ เนื่องจากอยู่ห่างไกล การพัฒนาจึงมักเข้าไปไม่ถึง	โครงการฯ	* มีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือทำกิจกรรมกับชุมชนข้างเคียงมากขึ้น * มีการติดต่อซื้อขายกับคนพื้นราบมากขึ้น * มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมากขึ้น		
2. วัฒนธรรมประเพณี	มีการช่วยเหลือเกื้อกูล โดยการแบ่งผลผลิตข้าว หรือพืชผักอื่น ๆ ให้แก่คนที่จัดสวน และพิกการในชุมชน * มีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันในวันครีวรีออน และการทำพิธีต่าง ๆ * บางครัวเรือนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งไม่ทำพิธีเช่นไหว้ผี ซึ่งต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายและสัตว์เลี้ยงเป็นจำนวนมาก		มีการช่วยเหลือเกื้อกูล โดยการแบ่งผลผลิตข้าว หรือพืชผักอื่น ๆ ให้แก่คนที่จัดสวน และพิกการในชุมชน * มีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันในวันครีวรีออน และการทำพิธีต่าง ๆ งานบางอย่างผู้หญิงและผู้ชายเริ่มช่วยกันทำด้วยกัน * บางครัวเรือนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งไม่ทำพิธีเช่นไหว้ผี ซึ่งต้องสูญเสียค่าใช้จ่าย	คุณธรรมด้านความสัมพันธ์ทางสังคมดั้งเดิม ความมีเหตุผลด้านวัฒนธรรมประเพณีเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการรับวัฒนธรรมจากภายนอก	ส่งเสริมความรัก ความสามัคคีในชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวัฒนธรรมที่ดีของชนเผ่าไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า ตลอดจนให้ความรู้กับคนในชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมในการรับวัฒนธรรมจากภายนอก

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
2. วัฒนธรรมประเพณี (ต่อ)	* ในประเพณีสู่ขอเจ้าสาว เปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงมีทางเลือกในการปฏิเสธการแต่งงาน * ที่นํามักทอดทอดแก่ลูกชาย เนื่องจากต้องดูแลพ่อแม่	* ในประเพณีสู่ขอเจ้าสาว เปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงมีทางเลือกในการปฏิเสธการแต่งงาน นอกจากนี้พิธีการ ในการแต่งงานบางอย่างถูกยกเลิกไป * ที่นํามักทอดทอดแก่ลูกชาย เนื่องจากต้องดูแลพ่อแม่	และสืบลืงเป็นจำนวนมาก * ในประเพณีสู่ขอเจ้าสาว เปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงมีทางเลือกในการปฏิเสธการแต่งงาน นอกจากนี้พิธีการ ในการแต่งงานบางอย่างถูกยกเลิกไป * ที่นํามักทอดทอดแก่ลูกชาย เนื่องจากต้องดูแลพ่อแม่	ภูมิคุ้มกันด้าน วัฒนธรรมประเพณี ลดน้อยลง เนื่องจาก การรับวัฒนธรรมจาก ภายนอก กับคนในชุมชนเพื่อ เตรียมพร้อมในการรับ วัฒนธรรมจากภายนอก	
	ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่ สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นแบบแผน ในการดำรงชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคน กับคน และคนกับธรรมชาติ เช่น วัฒนธรรมการวางตัวของ คนในครัวเรือน การอบรมสั่งสอน วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการผลิต	วัฒนธรรมประเพณียังคงสืบทอดกันมาและปฏิบัติต่อ ๆ กัน มา แต่วัฒนธรรมบางอย่างลด ความสำคัญลง และรับ วัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา แทนที่ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย การบริโภค การวางตัว เป็นต้น	วัฒนธรรมประเพณียังคงสืบทอดกันมาและปฏิบัติต่อ ๆ กัน มา แต่วัฒนธรรมบางอย่างลด ความสำคัญลง และรับ วัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา แทนที่ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย การบริโภค การวางตัว เป็นต้น	ส่งเสริมให้ชุมชนรักษา วัฒนธรรมที่ดีของชนเผ่า ไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของ ชนเผ่า ตลอดจนให้ความรู้ กับคนในชุมชนเพื่อ เตรียมพร้อมในการรับ วัฒนธรรมจากภายนอก	

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
3. พิธีกรรมและความเชื่อ	ชุมชนมีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติว่ามีอำนาจลึกลับสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิต ทำให้ชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิตในรอบปีเพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ และมีความเชื่อในผีบรรพบุรุษประจำตระกูลที่จะช่วยคุ้มครองรักษาคนในตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุขฯ	ชุมชนมีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติว่ามีอำนาจลึกลับสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิต ทำให้ชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิตในรอบปี แต่บางพิธีกรรมได้ลดความสำคัญลงและยกเลิกไป เช่น พิธีปักกวาดพื้นที่	ภูมิคุ้มกันด้านพิธีกรรมและความเชื่อคนน้อยลง เนื่องจากการรับวัฒนธรรมจากภายนอก	ส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวัฒนธรรมที่ดีของชนเผ่าไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า ตลอดจนให้ความรู้กับคนในชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมในการรับวัฒนธรรมจากภายนอก	
	* การเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาในชุมชน * การติดต่อกับบุคคลภายนอกทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสาร ภาษา วัฒนธรรม ประเพณีต่างถิ่น	* การเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาในชุมชนลดน้อยลง * การติดต่อกับบุคคลภายนอกทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสาร ภาษา วัฒนธรรม ประเพณีต่างถิ่น	ความรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณีชนเผ่าลดน้อยลง แต่ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีต่างถิ่นเพิ่มขึ้น		

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม					
1. สภาพภูมิประเทศ	* มีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างเหมาะสมตามสภาพภูมิประเทศ * มีการแบ่งพื้นที่ป่าตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าบ้าน ป่าขุนน้ำ และป่าอนุรักษ์ * การจัดถนนโดยระบบ * ประปาภูเขา * เลือกชนิดพืชปลูกตามสภาพที่เหมาะสม	* จำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) * จัดสร้างอ่างเก็บน้ำเหมืองฝาย * จัดสร้างฝายต้นน้ำ * ปรับปรุงการคมนาคม	* มีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ * มีการแบ่งพื้นที่ป่าตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าบ้าน ป่าขุนน้ำ และป่าอนุรักษ์ * การจัดถนนโดยระบบ * ประปาภูเขา อ่างเก็บน้ำ เหมืองฝาย และฝายต้นน้ำ * เลือกชนิดพืชปลูกตามสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม * การปรับปรุงการคมนาคม ทำให้การติดต่อสื่อสารสะดวกขึ้น	- ความมีเหตุผลด้านสภาพภูมิประเทศ - เปลี่ยนแปลงไปบ้าง มี - การจัดการที่ดินและ - ใช้ประโยชน์ที่ดินได้ - ดีขึ้น	* ส่งเสริมและพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ * ส่งเสริมการปลูกพืช/เลี้ยงสัตว์ ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
1. สภาพภูมิประเทศ (ต่อ)	* มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน/บ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา * เรียนรู้การอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติตามสภาพภูมิประเทศ รวมทั้งการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ เป็นต้น	* มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน/บ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา * การเรียนรู้และอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติลดน้อยลง	* มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน/บ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา * การเรียนรู้และอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติลดน้อยลง	ความรู้ด้านสภาพภูมิประเทศลดลง เนื่องจากการพึ่งพิงธรรมชาติน้อยลง ขาดการสืบทอดภูมิปัญญา	ส่งเสริมให้ชุมชนรวมกลุ่มและถ่ายทอดภูมิปัญญาชนเผ่าให้ลูกหลาน
2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้	* มีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพิงทางด้านปัจจัย 4 และเครื่องมือใช้สอยในครัวเรือน * มีการจัดการทรัพยากรดินอย่างเหมาะสม ได้แก่ การปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืชตามแนวระดับความลาดเทของพื้นที่ การปลูกพืชหมุนเวียน และการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัวในไร่หมุนเวียน	กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม * จัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำแบบคันคูรับน้ำขอบเขา จำนวน 300 ไร่ * ปลูกแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของดินจำนวน 300,000 กล้า * ปลูกและบำรุงป่าใช้สอยเนื้อที่ 550 ไร่	* มีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพิงทางด้านปัจจัย 4 และเครื่องมือใช้สอยในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีการจ้างปลูกและบำรุงป่าฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำ ปลูกป่าห้วย ปลูกไม้ใช้สอย * จัดระบบอนุรักษ์ดิน และน้ำแบบคันคูรับน้ำขอบเขา ปลูกแฝก ปลูกพืชหมุนเวียน (ถั่ว	ความมีเหตุผลด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้อย่างถูกต้อง เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้ ธรรมชาติ	* ให้ความรู้และส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้อย่างต่อเนื่อง

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ (ต่อ)	* การจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝน	* ปลุกและบำรุงป่าฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำเนื้อที่ 350 ไร่ * ปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำเนื้อที่ 2,000 ไร่ * ก่อสร้างฝายต้นน้ำ 304 ตัว * ปลุกและบำรุงป่าห้วยเนื้อที่ 200 ไร่ * ทำแนวกันไฟ * อบรม รสทป. กิจกรรมอนุรักษ์ดินและน้ำ * จัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำแบบคันคูรับน้ำขอบเขา	แดง) สลับกับข้าวไร่ ทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยน้ำชีวภาพ และการปักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัวในไร่หมุนเวียน * การจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนนอกจากนี้ฝน ยังมีการสร้างฝายทดน้ำ ถึงปักน้ำและสร้างฝายต้นน้ำเพื่อชะลอการไหลของน้ำไม่ให้เข้าไปท่วมในนาข้าว และทำให้มีน้ำไหลในลำห้วยตลอดทั้งปี มีสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น	ภูมิคุ้มกันด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้เพิ่มขึ้น ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ขึ้น	
	* มีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน	* ปลุกแผก * สาคิธและถายทอดเทคโนโลยีการชุดนาขั้นบันได * จัดทำแปลงสาธิตปลูกพืช	* มีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นภายในชุมชน	ภูมิคุ้มกันด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้เพิ่มขึ้น ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ขึ้น	

ตาราง 3 (ต่อ)

ปัจจัย	ก่อนจัดตั้งโครงการฯ	การดำเนินงานของโครงการฯ	หลังจัดตั้งโครงการฯ	เศรษฐกิจพอเพียง	ข้อเสนอแนะ
2. ทรัพยากรคน น้ำ ป่าไม้ (ต่อ)	* มีการถ่ายทอดความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในระบบการผลิต เช่น การทำแนวกันไฟ การเผาไร่เพื่อให้ธาตุอาหารกลับลงสู่ดิน การดูแลรักษาป่าและแบ่งการใช้ประโยชน์จากป่า * มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน ถือเป็นการเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน * มีคุณธรรมในด้านการครอบครองพื้นที่ทำกิน	หมู่บ้าน (ถั่วแดง) สลับกับข้าวไร่ * จัดทำไผ่หมักและไผ่ย่าง ชีวภาพ	นอกจากนี้ ยังมีการอบรม รถพ. ให้แก่ราษฎรในชุมชน * มีการถ่ายทอดความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในระบบการผลิต ลดน้อยลง	ความรู้ด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ลดลง เนื่องจากบุตรหลานไปเรียนในเมือง ขาดคนสืบทอด	ส่งเสริมให้ชุมชนรวมกลุ่มและถ่ายทอดภูมิปัญญาชนเผ่าให้ลูกหลาน
	* มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน ถือเป็นการเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน * มีคุณธรรมในด้านการครอบครองพื้นที่ทำกิน		* มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน ถือเป็นการเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน * มีคุณธรรมในด้านการครอบครองพื้นที่ทำกิน	คุณธรรมด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ คงเดิม	ส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีของตนเอาไว้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชาวละโว้บ้านสามมีความพอประมาณด้านฐานะเศรษฐกิจอยู่ในระดับพอมีพอกิน ทุกครัวเรือนมีการประกอบอาชีพหลักในด้านการเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ถ้าสัตว์เก็บหาของป่า ไว้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น มีการผลิตเพื่อขายเป็นส่วนน้อย และมีการออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้านหารายได้เสริมบ้าง รายได้ในครัวเรือนจึงมีน้อย ทำให้มีการใช้จ่ายน้อยไปด้วย เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนก็ผลิตได้เองจากการเก็บหาวัสดุธรรมชาติในป่า แต่เมื่อมีการจัดตั้งโครงการฯ และมีการจ้างราษฎรมาทำงานในโครงการฯ เกือบทุกครัวเรือน ราษฎรจึงมีรายได้ประจำเพิ่มขึ้น ประกอบกับโครงการฯ ได้พัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน มีถนนหนทางดีขึ้น มีการสร้างอ่างเก็บน้ำ มีไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ ทำให้ราษฎรได้รับรู้ข่าวสารและวัฒนธรรมภายนอก จึงอยากได้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่ก้าวหน้ามาใช้ในครัวเรือน เช่น รถมอเตอร์ไซด์ ตู้เย็น โทรทัศน์ เครื่องเล่นซีดี เป็นต้น อีกทั้งมีพ่อค้าจากในเมืองมาเสนอขายสินค้าในระบบเงินผ่อน ทำให้ราษฎรซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มาใช้ในครัวเรือน เกือบทุกครัวเรือนจึงมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นในขณะเดียวกันก็มีหนี้สินเพิ่มขึ้นด้วย แต่ราษฎรยังสามารถชำระหนี้ได้ครบไค่ที่ยังมีเงินเดือนประจำจากการทำงานรับจ้างโครงการฯ อยู่ นอกจากนี้ ราษฎรบางครัวเรือนที่มีรายได้เพิ่มขึ้นได้หันมาออมในรูปแบบที่หลากหลายขึ้น เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโคกระบือไว้เลี้ยง ราษฎรบ้านสามมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

หลังจัดตั้งโครงการฯ ด้านระบบการผลิต มีแบบแผนที่เปลี่ยนแปลงไป โดยนอกจากมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานตามภูมิปัญญาเดิมแล้ว ยังมีการเพิ่มชนิดพันธุ์ที่ปลูกตามการส่งเสริมของโครงการฯ ด้วย ทำให้ราษฎรมีทางเลือกเพิ่มมากขึ้นในการประกอบอาชีพ และราษฎรยังได้เรียนรู้ระบบการผลิตอย่างถูกวิธีจากการเข้ามาทำงานในโครงการฯ มีการปรับปรุงบำรุงดินเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์และเพิ่มผลผลิต มีการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลายเพื่อเป็นอาหารและขายเป็นรายได้ นอกจากนี้ เมื่อก่อนจัดตั้งโครงการฯ บางปีผลผลิตข้าวไม่พอเพียงต่อการบริโภคในบางครัวเรือน แต่ในปัจจุบันมีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นเพื่อให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้ ทำให้มีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคอย่างเพียงพอ การดำเนินงานของโครงการฯ จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในระบบการผลิตให้แก่ราษฎรบ้านสามอีกทางหนึ่ง ในทางตรงกันข้าม แม้ว่าหลังจัดตั้งโครงการฯ ความรู้ ด้านระบบการผลิตของราษฎรดีขึ้น แต่ความรู้ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมประเพณีและการพึ่งพิงป่าของชุมชนก็ลดน้อยลงด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากราษฎรได้รับวัฒนธรรมจากภายนอกมากขึ้น ทั้งจากการติดต่อสื่อสารกับคนภายนอก จากสื่อต่าง ๆ และจากการที่บุตรหลานไปศึกษาต่อในเมือง และกลับมาเปลี่ยนวัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งราษฎรเลือกการพึ่งพิงเครื่องมือเครื่องใช้จากภายนอกมากขึ้น เนื่องจากมีความทนทานและสะดวกมากกว่าแม้ว่าต้องแลกกับเงิน ดังนั้น เมื่อ

ระบบการผลิตเพื่อการค้าของบ้านสามมีมากขึ้น จากที่เคยแลกเปลี่ยนแรงงานช่วยเหลือกันในไร่นาจึงเปลี่ยนเป็นการจ้างแรงงานเพื่อแลกกับเงินก็มีมากขึ้นด้วย

นอกจากนี้ เมื่อก่อนจัดตั้งโครงการฯ การติดต่อสื่อสารระหว่างราษฎรบ้านสามกับบุคคลภายนอกมีน้อย เนื่องจากการคมนาคมที่ไม่สะดวก หลังเสร็จจากงานในไร่ราษฎรมักมีเวลาพบปะพูดคุยสารทุกข์สุกดิบกันในห้องบ้านเป็นประจำ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ การปกครองจึงเป็นไปได้ด้วยดี มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน มีการรับรู้ข่าวสารจากภายนอกนาน ๆ ครั้ง แต่หลังจัดตั้งโครงการฯ มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ราษฎรบ้านสามสามารถติดต่อสื่อสารกับคนภายนอกมากขึ้น ทำให้มีโอกาสติดต่อกับคนภายนอกบ่อยขึ้น ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าในโลกปัจจุบันอย่างรวดเร็ว ราษฎรมีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกทั้งระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง คนในเมือง และเจ้าหน้าที่ของรัฐขึ้น ราษฎรในทุกครัวเรือนมีกิจกรรมมากขึ้น อีกทั้งมีโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อที่ทุกครอบครัวให้ความสนใจและติดตามเป็นประจำ ดังนั้น เวลาที่เคยพบปะถามสารทุกข์สุกดิบกันเป็นประจำจึงลดน้อยลง ทำให้ความสัมพันธ์ลดน้อยลงด้วย

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมหลังจัดตั้งโครงการฯ คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ดีขึ้น เนื่องจาก โครงการฯ ได้จำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินในโครงการฯ เป็นสัดส่วนอย่างชัดเจน เป็นพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินถาวร พื้นที่ไร่หมุนเวียน และพื้นที่ป่า และดำเนินการพัฒนาแต่ละพื้นที่โดยพื้นที่อยู่อาศัยมีการจัดระเบียบชุมชน พัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น สร้างถนนหนทาง อ่างเก็บน้ำ ฯลฯ ส่งเสริมด้านสาธารณสุข การศึกษา ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของราษฎรในชุมชน ในพื้นที่ทำกินถาวรมีการส่งเสริมการทำนาขั้นบันได ส่งเสริมการปลูกพืชผักผสมผสาน การประมง และเลี้ยงสัตว์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่สูง กำหนดขอบเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียนเพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกป่าขยายพื้นที่ทำไร่ออกไปอีก และในพื้นที่ป่ามีการปลูกป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้พื้น ปลูกฟื้นฟูและปลูกเสริมป่า ตลอดจนมีการทำฝายต้นน้ำลำธาร ทำให้มีน้ำในลำห้วยไหลอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี มีสัตว์น้ำเป็นอาหารเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งในฤดูฝนน้ำไม่ไหลบ่าลงไปท่วมไร่นาจึงสร้างความเสียหายให้แก่ราษฎรอีกด้วย ทำให้ราษฎรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดีขึ้นด้วย

วิจารณ์ผล

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชน (คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547: 83-84) ความพอเพียงในระดับครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้และดำเนินชีวิตอย่างพอกินพอใช้ มีการปลูกข้าว ฝักผักท้องถิ่น เลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้เกิดความสุขและความพอใจในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ความพอเพียงในระดับชุมชน คือ การรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชนด้วยทุนทางสังคมที่มีอยู่ ชุมชนได้รวมตัวกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากความรักและความเอื้ออาทรของสมาชิกในชุมชน เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า การพัฒนาหมู่บ้าน ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถที่ตนมีอยู่เป็นพื้นฐานประกอบการดำเนินชีวิต มีการช่วยเหลือแบ่งปันกันจนเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่สมดุลอย่างแท้จริง

ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นการทำการเกษตรที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า ด้วยการหมุนเวียนทุนธรรมชาติภายในพื้นที่ เช่น การทำไร่หมุนเวียน และด้วยวิธีการทำการเกษตรผสมผสานที่เน้นปลูกเพื่อกินเองก่อน ที่ผ่านมาชุมชนได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การทำปุ๋ยหมัก การทำเกษตรผสมผสาน มีการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอื้อมือเอื้อแรงในการโค่นล้มต้นไม้ เสา ทำแนวกันไฟ ทำรั้ว เป็นต้น

กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม จิตสำนึกท้องถิ่น ส่งเสริมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชนบ้านสาม คือ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของแต่ละศาสนาในวันสำคัญ ๆ ตลอดจนเพื่อให้เยาวชนและญาติพี่น้องที่ออกไปเรียนหนังสือหรือทำงานกลับมารวมกัน เป็นการรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัวและชุมชน

ชุมชนลัวะบ้านสาม มีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ในการใช้ของแพงหรือกู้ยืมเงินได้ トラบเท่าที่ไม่เบียดเบียนใคร รวมทั้งไม่เบียดเบียนตนเอง คือไม่เกินระดับความสามารถในการใช้จ่ายของตนเอง ทั้งในปัจจุบันและอนาคต และถ้าหากมีทรัพยากรและความสามารถเหลือเพียงพอที่จะผลิตหรือบริโภคเกินระดับนั้นก็สามารทำได้ เช่น การซื้อรถจักรยานยนต์ รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า เพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน สำหรับในการกู้เงินนั้น หากอยู่บนพื้นฐานความรู้และความอดทน ความคิดที่จะพึ่งตนเองให้ได้ในระยะยาว ก็สามารถกู้เงินแบบพอเพียงมาสร้างฐานะและความเจริญให้กับตัวเองและครอบครัวได้ ซึ่งระดับความพอเพียงของแต่ละคนอาจจะไม่เท่ากัน หรือความพอเพียงของคนคนเดียวกันแต่ต่างเวลา ก็อาจ

เปลี่ยนแปลงไปได้แล้วแต่เงื่อนไขภายในและภายนอก ตลอดจนสภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อความพอเพียง (คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ข: 79-80)

ชุมชนบ้านสาม มีกิจกรรมการรวมกลุ่มที่สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมของชุมชน ที่เป็นชนเผ่าลัวะ มีถิ่นฐานอยู่บนภูเขาสูงชันที่ล้อมรอบไปด้วยป่าเขา มีอาชีพทำการเกษตร คนในชุมชนมีการนับถือทั้งศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ จึงมีการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รส.ทป.) กลุ่มพลังแผ่นดินร่วมด้านยาเสพติด กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มตำรวจบ้าน กลุ่มผู้ใช้น้ำบ้านสาม คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการโรงเรียน คณะกรรมการวัด และคณะกรรมการโบสถ์ ซึ่งแตกต่างไปชุมชนอื่น เช่น บ้านนาอีสาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547ค: 1-16) ซึ่งเป็นคนพื้นราบชาวอีสานที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในภาคกลาง จึงมีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคารพันธุ์ไม้ ธนาคารปลา ข้าวกล้องหอมมะลิแดงตราสีมือหมุน น้ำตาลอ้อย ปลุกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า กลุ่มวนเกษตร การลงแขกเกี่ยวข้าว กลุ่มแปรรูปสมุนไพร กลุ่มทำอิฐ ซึ่งความมีเหตุผลของบ้านนาอีสาน คือ มีแผนชุมชนพึ่งตนเอง มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเป็นประจำทุกวันที่ 15 ของเดือน และใช้เวทีประชาคมตัดสินใจ ในขณะที่บ้านสามซึ่งเป็นชุมชนเล็ก ๆ มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในช่วงเย็นหลังเลิกงานเป็นประจำ มีการร่วมกิจกรรมในการประกอบพิธีกรรมในรอบปี และมีคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้อาวุโสร่วมกันตัดสินใจ โดยมีภูมิคุ้มกันทางสังคมของบ้านนาอีสาน คือ มีกองทุนสวัสดิการเกิด เจ็บ การศึกษา กองทุนตำรวจชุมชน มีป่าชุมชน 600 ไร่ ชุมชนได้รางวัลลูกโลกสีเขียว มีกองทุน SIF และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีให้การสนับสนุนโรงเรียนของชุมชน นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนเริ่มลด ละเลิก บุหรี่ เหล้า ในขณะที่บ้านสามมีวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าลัวะและความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ

การดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละชุมชนแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ดังจะเห็นว่า ในสังคมของชุมชนลัวะบ้านสามซึ่งมีการนับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ปะปนกัน แต่ละกลุ่มมีความเชื่อและการประกอบกิจกรรมแตกต่างกันไป ในกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธมีการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนารวมทั้งการเซ่นไหว้ผี ส่วนในกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์มีการเข้าโบสถ์ทุกวันอาทิตย์ เป็นต้น ซึ่งแต่ละศาสนาก็ปลูกฝังศีลธรรมที่ดีในการดำรงชีวิต ซึ่งมีส่วนที่คล้ายคลึงกับสังคมของมุสลิมในบ้านห้วยฝาย (ภาควิชาวัฒนธรรม สุนทรีย, 2549: 138-139) ที่นับถือพระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ที่มีการปลูกฝัง และอบรมเยาวชนให้ดำรงชีวิตตามแนวทางศาสนาอิสลาม ไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข สารเสพติด แต่ศาสนาอิสลามมีการปฏิบัติที่

เคร่งครัดมากกว่า เช่น ให้มีการแต่งตัวอย่างรัดกุม ไม่ให้แต่งตัวตามแฟชั่น ส่วนการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ชุมชนลัวะบ้านสามมีการทำการเกษตรตามวิถีชีวิตของชนเผ่าซึ่งเป็นมิตรต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้จะมีการปลูกพืชเพื่อการค้า เช่น กะหล่ำปลี ซึ่งมีการใช้สารเคมีด้วย แต่ยังมีปริมาณไม่มากและยังไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชน แต่ชุมชนมุสลิมในบ้านห้วยฝ่ายมีการใช้สารเคมีในการปลูกส้มซึ่งอยู่ใกล้แหล่งชุมชนมากเกินไป ซึ่งเป็นอันตรายต่อคนและสิ่งแวดล้อม

ชุมชนลัวะบ้านสามมีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่คล้ายคลึงกับชุมชนลือซอบ้านแปกแซม ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ (พิระพงษ์ เรื่องวัฒนา, 2550: 95-96) โดยส่วนใหญ่ครัวเรือนมีรายได้ และค่าใช้จ่ายที่สมดุลกัน มีเพียงบางส่วนที่มีปัญหาหนี้สิน มีอาชีพทำการเกษตรปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่เป็นพันธุ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชนเผ่าที่สืบทอดกันมา มีการทำเกษตรผสมผสานนับเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชนเป็นไปด้วยดี มีความสามัคคีเอื้ออาทร และรู้จักการแบ่งปันช่วยเหลือกัน ราษฎรมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อนับถือผีที่เคารพนับถือธรรมชาติ แต่ปัจจุบันกระแสการบริโภคนิยมเพิ่มมากขึ้นและเข้าไปในแต่ละชุมชน มีการสร้างถนนเข้าหมู่บ้านทำให้การคมนาคมดีขึ้น จึงมีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก มีการออกไปขายแรงงานนอกชุมชนกันมากขึ้น เมื่อกลับเข้าไปในหมู่บ้านก็นำวัฒนธรรมตะวันตกการบริโภคนิยมกลับเข้ามาด้วย ทำให้ราษฎรมีการบริโภคมากขึ้น มีการแข่งขันด้านการบริโภค เช่น จักรยานยนต์ เครื่องอำนวยความสะดวก ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป ไม่ค่อยมีเวลาพูดคุยต้องแข่งขันกันทำมาหากินเพื่อหาเงินมาซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก แต่มีบางอย่างที่แตกต่างกันไประหว่างสองชุมชน เช่น บ้านสามเป็นชนเผ่าลัวะ แต่บ้านแปกแซมเป็นชนเผ่าลือซอ จึงมีวัฒนธรรมประเพณีและการประกอบพิธีกรรมแตกต่างกันไประหว่างชนเผ่า นอกจากนี้ ในบ้านแปกแซมบางครั้งมีการแย่งที่ดินและน้ำในการทำเกษตร เนื่องจากเป็นชุมชนค่อนข้างใหญ่มีจำนวน 130 ครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาพัฒนาด้านการสื่อสาร โดยมีการติดตั้งโทรศัพท์บ้านและโทรศัพท์มือถือ แต่ในบ้านสามยังไม่มีปัญหาความขัดแย้งในการใช้ที่ดินและน้ำ เนื่องจากเป็นชุมชนเล็กมีเพียง 35 ครัวเรือน ไม่มีการติดตั้งระบบโทรศัพท์ แต่มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นตามแนววัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม สํารวจและเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน วิธีการดำเนินชีวิตในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การประกอบอาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ สรุปได้ดังนี้

1. ความพอประมาณ

1.1 ความพอประมาณด้านฐานะทางเศรษฐกิจ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย การดำเนินชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม มีความพอประมาณด้านฐานะทางเศรษฐกิจ โดยรายรับและรายจ่ายของครัวเรือนค่อนข้างสมดุลรายได้อยู่กินกันอย่างพอเพียง บางครอบครัวมีภาระหนี้สินโดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน และญาติพี่น้อง ซึ่งหนี้สินส่วนใหญ่นำไปใช้ในการลงทุนทำการเกษตร และค่าเล่าเรียนบุตรหลานโดยสามารถใช้คืนได้ บางครัวเรือนที่มีฐานะดีมีการออมเป็นเงินสดไว้ในครัวเรือน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีรายได้ต่อครัวเรือนสูงขึ้น เนื่องจากมีเงินเดือนประจำจากการรับจ้างทำงานในโครงการฯ รวมทั้งการขายผลผลิตทางการเกษตร ในขณะที่เดียวกันรายได้อีกมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นด้วย โดยใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ภายในครัวเรือน ค่าเล่าเรียนของบุตรหลานที่เรียนระดับสูงขึ้น และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีดีโอ โดยซื้อด้วยเงินสดและเงินผ่อนทำให้เกิดภาระหนี้สินตามมาซึ่งเพิ่มขึ้นมากขึ้นตามรายรับ โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง และการกู้เงินนอกระบบ รายได้มีการออมเป็นเงินสดไว้ใน

ครัวเรือน รวมทั้งออกมาในรูปแบบอื่น ๆ เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโค กระบือ ไข่เลี้ยง

2. ความมีเหตุผล

2.1 ความมีเหตุผลด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพวย ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นการปลูกพืชผักแบบผสมผสานเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยเลือกปลูกชนิดพืชตามจุดต่าง ๆ ในไร่มุมนเวียนตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา นอกจากนี้ ยังมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนหลายครั้งในรอบปี เพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เช่น ไก่ในพิธีกรรม โดยมีการเลือกใช้สัตว์ในแต่ละพิธีกรรมแตกต่างกันไป ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชนต้องใช้สัตว์ใหญ่ แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือนมักใช้สัตว์เล็ก

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพวย ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานและเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน และยังคงมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนหลายครั้งในรอบปี แต่มีบางพิธีกรรมได้ถูกยกเลิกไป และการใช้สัตว์เลี้ยงในพิธีกรรมมักดูตามความเหมาะสมของพิธีกรรมและจำนวนคนที่ร่วมพิธี

3. ภูมิคุ้มกัน

3.1 ภูมิคุ้มกันด้านการประกอบอาชีพ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพวย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย มีอาชีพหลักในการทำการเกษตร ปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโภคในครัวเรือน บางครัวเรือนออกไปทำงานรับจ้างหารายได้เสริมในครัวเรือน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพวย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย มีอาชีพหลักในการทำการเกษตร ปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริโภคในครัวเรือน อีกทั้งเกือบทุกครัวเรือนมีรายได้ประจำจากการทำงานรับจ้างโครงการฯ ทำให้ได้ฝึกฝนการทำการเกษตรที่หลากหลายจากการส่งเสริมของโครงการฯ ซึ่งสามารถนำไปเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพได้ นอกจากนี้ บางครอบครัวยังประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิดร้านค้าขายของชำ ปั่นน้ำมัน โรงสีข้าวขึ้นภายในหมู่บ้าน

3.2 ภูมิคุ้มกันด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพวย ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม มีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร่ นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ จึงสามารถเก็บเกี่ยวผลิตผลมาบริโภคได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี นอกจากนี้ เกือบทุกครอบครัวมีการเลี้ยงสัตว์ซึ่งสามารถนำมาบริโภค และใช้ประกอบในพิธีกรรมได้โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพวย ระบบการผลิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการปลูกพืชผักแบบผสมผสานในไร่ นา โดยมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ แต่มีการเปลี่ยนชนิดพันธุ์ไปบ้างตามการส่งเสริมของโครงการฯ ทำให้สามารถเก็บเกี่ยวผลิตผลจากพืชผักต่าง ๆ มาบริโภคได้หลากหลายขึ้นตลอดฤดูกาลผลิต มีการเลี้ยงสัตว์ซึ่งสามารถนำมาบริโภคและใช้ประกอบในพิธีกรรม อีกทั้งมีการเลี้ยงปลาชนิดต่าง ๆ ด้วยซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนลง

นอกจากนี้ โครงการฯ ได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมด้านการผลิต การดูแลรักษาผลผลิต การขุดนาขั้นบันได และจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้ราษฎรสามารถกู้ยืมข้าวได้ มีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคเพิ่มขึ้น โดยมีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการธนาคารข้าวบ้านสาม ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ มีเงินกองทุนและการพัฒนาต่าง ๆ จากภาครัฐเข้ามาสนับสนุน ทำให้ภายในหมู่บ้านมีเงินหมุนเวียนเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามีระบบการผลิตเพื่อการค้าเพิ่มมากขึ้นในชุมชนลัวะบ้านสาม แต่ภายในชุมชนยังไม่มีมีการรวมกลุ่มในด้านการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต ไม่มีการประกันราคาผลผลิตหรือการซื้อขายล่วงหน้า ตลอดจนยังไม่มีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมด้านการตลาด

3.3 ภูมิคุ้มกันด้านการบริโภค

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพวย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการบริโภคผลผลิตที่ทำเองได้ในครัวเรือน มีปลูกพืชผักผสมผสานในไร่นา เลี้ยงสัตว์ เล่าสัตว์ เก็บหาของป่า รวมทั้งการพึ่งพิงป่าในด้านปัจจัย 4 ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ คนในชุมชนจึงมีรายจ่ายไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นรายจ่ายที่จำเป็นเช่นพวกอาหารแห้ง และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพวย ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการประกอบอาชีพหลักในการทำเกษตร ปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสานในไร่นา เลี้ยงสัตว์ เล่าสัตว์ เก็บหาของป่าไว้บริโภคในครัวเรือน และพึ่งพิงป่าในด้านปัจจัย 4 ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ แต่ปัจจุบัน

ราษฎรบริโภคสินค้าจากในเมืองมากขึ้น ทั้งอาหาร เสื้อผ้า ของใช้ที่ทำจากวัสดุสังเคราะห์ รถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า รวมทั้งบางครั้งเรือนซื้อข้าวกินเพราะเห็นว่าสะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง

4. ความรู้

4.1 ความรู้ด้านระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวหรือพันธุ์พืชผักต่าง ๆ ในการเพาะปลูกที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศโดยเก็บในไร่ตามภูมิปัญญา

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย พันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่ราษฎรบ้านสามใช้ในปัจจุบันเหลือเพียง 2 สายพันธุ์ที่ให้ผลผลิตต่อไร่ดี ไร่อย่างไรก็ตาม โครงการฯ ได้ส่งเสริมและสนับสนุนพันธุ์ข้าวต่างถิ่นที่ให้ผลผลิตดีเพิ่มขึ้น ให้ความรู้ในการดูแลรักษาผลผลิต มีการสาธิตและส่งเสริมการขุดนาขั้นบันไดเพื่อลดพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนลง

4.2 ความรู้ด้านการแลกเปลี่ยน

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน เพื่อนำพันธุ์ใหม่ที่เห็นว่าดีเข้ามาปลูก

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีการนำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่โครงการฯ ส่งเสริมมาปลูกร่วมด้วย

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านสังคม

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม สรุปได้ดังนี้

1. ความมีเหตุผล

1.1 ความมีเหตุผลด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสาม มีแบบแผนในการดำรงชีวิต เช่น การแบ่งหน้าที่กันไถคร้วเรือน โดยผู้ชายรับผิดชอบงานที่ต้องใช้แรงงาน ส่วนผู้หญิงรับผิดชอบงานบ้าน หรือในประเพณีสู่ขอเจ้าสาวเปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงปฏิเสธฝ่ายชายได้ และหลังแต่งงานแล้ว ฝ่ายหญิงมักจะไม่ได้รับมรดกที่ดินจากพ่อแม่ ที่ดินมักตกทอดไปสู่ลูกชายเพราะจะเป็นผู้ดูแลพ่อแม่ นอกจากนี้ การนับถือศาสนาในอดีต

ชาวลัวะบ้านสามทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ (ผี) ต่อมา ราษฎรกลุ่มหนึ่งหันไปนับถือศาสนาคริสต์ เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นต้องทำพิธีเซ่นไหว้ผี ทำให้ไม่ต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันทำเช่นเดิม แต่งานบางอย่างผู้หญิงและผู้ชายเริ่มช่วยกันทำ ราษฎรในชุมชนยังคงนับถือศาสนาพุทธ (ผี) และศาสนาคริสต์ นอกจากนี้ วัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น วัฒนธรรมการผลิต วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการวางตัว ประเพณีการแต่งงาน เป็นต้น

2. ภูมิคุ้มกัน

2.1 ภูมิคุ้มกันด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสาม มีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่เดียวกันเป็นแปลงรวม ช่วยกันทำงานเอามื้อเอแรงกัน มีการหิบบิ๊มข้าวระหว่างครัวเรือนเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน มีการช่วยเหลือกิจกรรมหรืองานพิธีของชุมชน โดยทุกครัวเรือนส่งตัวแทนไปช่วยเหลือกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีรูปแบบการจัดการไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน โดยทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่เดียวกันเป็นแปลงรวม ช่วยกันทำงานเอามื้อเอแรงกัน มีการหิบบิ๊มข้าวระหว่างครัวเรือนเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน มีการช่วยเหลือกิจกรรมหรืองานพิธีของชุมชน โดยทุกครัวเรือนส่งตัวแทนไปช่วยเหลือกัน แต่มีการจ้างแรงงานในระบบการผลิตมากขึ้น นอกจากนี้ ชุมชนยังมีความสัมพันธ์ที่ดีกับภาครัฐมากขึ้น

2.2 ภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีแบบแผนวัฒนธรรมประเพณีที่ยึดถือและปฏิบัติกันต่อ ๆ มา ทั้งวัฒนธรรมประเพณีในวงจรชีวิต และระบบการผลิต มีกฎระเบียบทางสังคมที่ช่วยให้คนในชุมชนไม่กล้าประพฤติผิด และช่วยเหลือกันภายในชุมชนเมื่อประสบปัญหาความเดือดร้อน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงยึดถือแบบแผนวัฒนธรรมประเพณีและปฏิบัติกันต่อ ๆ มา ทั้งวัฒนธรรมประเพณีในวงจรชีวิต และระบบการผลิต มีกฎระเบียบทางสังคมที่ช่วยให้คนในชุมชนไม่กล้าประพฤติผิด และช่วยเหลือกันภายในชุมชนเมื่อประสบปัญหาความเดือดร้อน แต่ในปัจจุบันมีการรับ

วัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมของชนเผ่าบางอย่างมีการเปลี่ยนแปลงและมีบทบาทน้อยลงต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนลดน้อยลงไปด้วย

2.3 ภูมิคุ้มกันด้านพิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสาม มีพิธีกรรมและความเชื่อที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ที่แสดงออกด้วยการเซ่นไหว้และเคารพต่อธรรมชาติ เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีพิธีกรรมและความเชื่อที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

3. ความรู้

3.1 ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและสืบทอดต่อ ๆ กันมาในชุมชน ทั้งวัฒนธรรมประเพณีในวงจรชีวิตและระบบการผลิต นอกจากนี้ ยังมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวดาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณี กับคนภายนอกชุมชน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีต่อ ๆ กันมาในชุมชน ทั้งวัฒนธรรมประเพณีในวงจรชีวิตและระบบการผลิต และจากการที่มีการคมนาคมสะดวกขึ้น มีสื่อจากวิทยุและโทรทัศน์ ทำให้มีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวดาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณี กับคนภายนอกชุมชนและสื่อต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว

4. คุณธรรม

4.1 คุณธรรมด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย คนในชุมชนลัวะบ้านสามมีคุณธรรมในการช่วยเหลือเกื้อกูลคนที่ขัดสนและพิการในหมู่บ้าน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย คนในชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีคุณธรรมในการช่วยเหลือเกื้อกูลคนที่ขัดสนและพิการในหมู่บ้าน

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านสิ่งแวดล้อม

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ สรุปได้ดังนี้

1. ความมีเหตุผล

1.1 ความมีเหตุผลด้านสภาพภูมิประเทศ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการเลือกตั้งถิ่นฐานตามสภาพภูมิประเทศ และมีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างเหมาะสมโดยพื้นที่ตามหุบเขาและสองฟากของลำห้วยเป็นพื้นที่ทำกิน ส่วนการตั้งบ้านเรือนจะอยู่ในพื้นที่ราบเชิงเขา นอกจากนี้ยังมีการแบ่งพื้นที่ป่าและดูแลตามสภาพภูมิประเทศ คือ ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งน้ำต้องอยู่สูงกว่าหมู่บ้าน และไร่หมุนเวียนไม่ควรอยู่ใกล้บ้านมากนัก เพราะกลัวไฟลามเข้าหมู่บ้าน มีการเลือกชนิดพืชปลูกที่ทนต่อสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศบนพื้นที่สูง

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย โครงการฯ ได้เข้าไปจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ชัดเจนขึ้น โดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ โดยแบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินซึ่งมีทั้งพื้นที่ไร่หมุนเวียนและพื้นที่ทำกินถาวร และพื้นที่ป่าซึ่งแบ่งประเภทป่าตามการใช้ประโยชน์ของชุมชน ส่วนใหญ่แล้วยังคงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเช่นเดิม แต่มีการพัฒนาและปรับปรุงการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้ดีขึ้น

1.2 ความมีเหตุผลด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีการดูแลรักษาป่าให้คงความความอุดมสมบูรณ์ ทำให้บริเวณต้นน้ำลำธารมีน้ำไหลตลอดปี มีพรรณไม้นานาชนิดที่ราษฎรสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต และมีการจัดการทรัพยากรดิน โดยการปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืชตามแนวระดับขวางความลาดเทของพื้นที่ การปลูกพืชหมุนเวียนและการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัว การเผาพื้นที่และซากพืชเพื่อให้ธาตุอาหารหมุนเวียนกลับลงสู่ดิน การใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยเคมี การกำจัดศัตรูพืชและวัชพืชโดยไม่ใช้สารเคมี นอกจากนี้ ชุมชนลัวะบ้านสามทำการเกษตรเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน จึงมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สิ้นเปลืองมากเกินไป

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามส่วนใหญ่ยังคงมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่าไม้ เช่นเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินบ้าง เช่น ราษฎรได้ยกพื้นที่ทำกินบางส่วนให้กับโครงการฯ และโครงการฯ ได้จัดสรรพื้นที่ทำกินใหม่ให้แก่ชุมชน มีการขุดนาขั้นบันไดเพิ่ม จัดหาและพัฒนาแหล่ง

น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตรให้กับราษฎร ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทางการเกษตร การใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แกดิน

2. ภูมิคุ้มกัน

2.1 ภูมิคุ้มกันด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสาม มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกคนครัวเรือนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีการตั้งกฎระเบียบร่วมกันภายในชุมชน

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสาม ยังคงมีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทุกคนครัวเรือนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า โดยมีกฎระเบียบร่วมกันภายในชุมชน อีกทั้งโครงการฯ ได้จัดอบรมราษฎรในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วย

3. ความรู้

3.1 ความรู้ด้านสภาพภูมิประเทศ

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย คนในชุมชนลัวะบ้านสาม เรียนรู้การตั้งถิ่นฐาน การทำการเกษตร และการพึ่งพิงธรรมชาติตามสภาพภูมิประเทศบนพื้นที่สูง โดยมีถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย คนในชุมชนยังคงมีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐาน การทำการเกษตร และการพึ่งพิงธรรมชาติตามสภาพภูมิประเทศบนพื้นที่สูง แต่ลดน้อยลงเนื่องจากบุตรหลานไปเรียนในเมืองและมีการพึ่งพาสินค้าจากในเมืองมากขึ้น

3.2 ความรู้ด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสาม มีการถ่ายทอดความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในระบบการผลิต มีการเตรียมทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามออกไปในพื้นที่ป่าข้างเคียง มีการเผาไร่เพื่อให้ธาตุอาหารกลับลงสู่ดิน มีการดูแลรักษาป่าและแบ่งการใช้ประโยชน์จากป่า

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสาม มีการถ่ายทอดความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในระบบการผลิตลดน้อยลง เนื่องจากลูกหลานไปเรียนในเมืองจึงขาดคนสืบทอด

4. คุณธรรม

4.1 คุณธรรมด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามมีความเชื่อในเรื่องผีที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งมีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน จึงมีการเซ่นไหว้ในพิธีกรรมแสดงความเคารพ นอกจากนี้ คนในชุมชนยังมียุทธธรรมด้านจิตสำนึกที่ดีในการครอบครองสิทธิทำกิน แม้ว่าไม่มีหลักเขตที่ดินแน่นอนแต่ไม่มีการล่วงล้ำพื้นที่ทำกินของผู้อื่น

หลังจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ชุมชนลัวะบ้านสามยังคงมีความเชื่อในเรื่องผีที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งมีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน จึงมีการเซ่นไหว้ในพิธีกรรมแสดงความเคารพ รวมทั้งมีจิตสำนึกที่ดีในการไม่ล่วงล้ำพื้นที่ทำกินของผู้อื่น

จากการเปรียบเทียบเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย สรุปได้ว่า ชุมชนลัวะบ้านสามมีเศรษฐกิจพอเพียงด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม เปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

ความพอประมาณ ด้านฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น

ความมีเหตุผล ด้านระบบการผลิต วัฒนธรรมประเพณี สภาพภูมิประเทศและทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ มีแบบแผนที่เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยแวดล้อม

ภูมิคุ้มกัน ด้านการประกอบอาชีพ ระบบการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมด้านการรวมกลุ่ม และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้เพิ่มขึ้น แต่ภูมิคุ้มกันด้านการบริโภค ความสัมพันธ์ทางสังคมด้านการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมความเชื่อลดลง

ความรู้ ด้านระบบการผลิตและการแลกเปลี่ยนดีขึ้น แต่ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี สภาพภูมิประเทศ และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ลดลง

คุณธรรม ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ยังคงปฏิบัติเหมือนเดิม

อภิปรายผล

วิธีคิดกระบวนการระบบ (systems thinking) ของเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนลัวะบ้านสาม ซึ่งมองระบบตามแนวคิดของ ปีเตอร์ เซงเก้ (ปีนาค ประยูร, 2548: 56-67) ด้วยวิธีคิด 4 ระดับ ดังนี้

1. ระดับปรากฏการณ์
2. ระดับแนวโน้มและแบบแผน (pattern)
3. ระดับโครงสร้าง (structure)
4. ระดับภาพจำลองความคิด (mental model)

เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสามทั้งก่อนและหลังการจัดตั้งสถานี พัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย มีความเชื่อมโยงขององค์ประกอบแต่ละส่วนทั้ง ภายในและภายนอกชุมชน จึงทำให้เกิดผลกระทบซึ่งกันและกัน การมองถึงเส้นความสัมพันธ์ ระหว่างองค์ประกอบแต่ละส่วนที่มีความสัมพันธ์กัน และมีการเชื่อมโยงของระบบในลักษณะที่แต่ละ องค์ประกอบส่งผลกระทบต่อกันองค์ประกอบถัดไป จนกระทั่งองค์ประกอบสุดท้าย “ป้อน” ผลกระทบ “กลับ” มายังองค์ประกอบแรก (ภาพ 3) ซึ่งมีทั้งการขยายกำลังสูงขึ้นเรื่อย ๆ และการทำให้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นลดความรุนแรงลง และกลับคืนสู่สมดุล ตั้งแต่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การ พัฒนา ทางสังคม และทางนิเวศวิทยา รวมถึงภาพจำลองความคิดในเรื่องศาสนาและการพัฒนา จน นำมาสู่แบบแผนในการปฏิบัติในด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งหมด นี้สะท้อนออกมาในระดับปรากฏการณ์ กลายเป็นวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ซึ่งมีทั้งที่ สอดคล้องและไม่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ภาพ 4) และข้อมูลเหล่านี้โครงการสถานี พัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกับ ชุมชนลัวะ สามารถใช้ข้อมูลการศึกษาด้านเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม เป็นแนวทาง ในการพัฒนาชุมชนลัวะบ้านสาม เพื่อให้เกิดการความยั่งยืน สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและ สภาพสังคม ของชุมชน ดังนั้นสามารถอภิปรายผลด้วยทฤษฎีวิธีคิดกระบวนการระบบ (ปีนาค ประยูร, 2548: 56-67) และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้

จากเส้นความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบแต่ละส่วนที่มีความสัมพันธ์กันกับเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม (ภาพ 3) สามารถอธิบาย วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนจัดตั้งโครงการฯ และภายหลังจัดตั้งโครงการฯ ได้ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ

1. การประกอบอาชีพ

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีการประกอบอาชีพหลักในด้านการเกษตร โดยการปลูกข้าว ปลูกพืชผักผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ เก็บหาของป่า ไร่บริเวณในครัวเรือน บางครัวเรือนออกไปทำงานรับจ้างหารายได้เสริม ซึ่งนับเป็นการประกอบอาชีพที่หลากหลายทำให้ชาวบ้านอยู่ได้อย่างพอมีพอกิน

หลังจัดตั้งโครงการฯ มีการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ ทำให้เป็นแหล่งจ้างงานให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง ชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนจึงทำงานรับจ้างโครงการฯ และมีรายได้ประจำจากการรับจ้าง รวมทั้งยังได้ฝึกฝนการทำงานเกษตรที่หลากหลาย ซึ่งสามารถนำไปเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพได้อีกด้วย นอกจากนี้บางครอบครัวภายในชุมชนยังประกอบอาชีพเสริม เช่น เปิดร้านค้าขายของชำ ปั่นน้ำมัน โรงสีข้าวขึ้นภายในหมู่บ้าน ทำให้มีภูมิคุ้มกันด้านการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น มีอาชีพที่หลากหลายขึ้น แต่การที่ชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนมีรายได้ประจำจากการรับจ้างโครงการฯ นั้นในระยะยาวอาจไม่ส่งผลดีกับชาวบ้าน โครงการฯ ควรทำความเข้าใจกับชาวบ้านให้ทราบว่า การจ้างงานของโครงการฯ ไม่ยั่งยืน เพราะโครงการฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านเรียนรู้เทคนิคการทำงานเกษตรที่ถูกวิธี และเรียนรู้การประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เพื่อให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นการที่ชาวบ้านมีรายได้ประจำจากการรับจ้างโครงการฯ จึงยังมีข้อเสียที่แท้จริงของโครงการ การที่ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ต่างหากที่ถือเป็นผลสัมฤทธิ์ของโครงการ

2. ระบบการผลิต

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีการเลือกปลูกพืชตามจุดต่าง ๆ ในไร่นาตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ สามารถเก็บเกี่ยวผลิตผล มาบริโภคได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี สามารถลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน มีการใช้พันธุ์ข้าวหรือพันธุ์พืชผักท้องถิ่นอย่างหลากหลาย ซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศสามารถเจริญเติบโตได้ มีความทนทานต่อโรคและแมลง มีระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้แก่ พริก กระเทียม และกะหล่ำปลี

หลังจัดตั้งโครงการฯ มีการทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยีพืชสวนและระบบการปลูกพืชเศรษฐกิจบนที่สูง การผลิตไม้ผลเมืองหนาว การผลิตพืชอุตสาหกรรม การผลิตพืชผักต่าง ๆ การผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ ทำแปลงสาธิตเศรษฐกิจพอเพียงบนที่สูง การฝึกอบรมและศึกษาดูงานให้แก่ชาวบ้าน ฝึกอบรมการเลี้ยงสัตว์น้ำจืด พัฒนาการเลี้ยงสุกรแบบหมูหลุมและขยายผลสู่ชุมชน สาธิตและส่งเสริมการขุดนาขั้นบันได ทำให้ชาวบ้านมีการเพิ่มชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกตาม

การส่งเสริมของโครงการฯ ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือน มีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้น เพื่อให้ชาวบ้านสามารถกู้ยืมข้าวได้ ทำให้มีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคอย่างเพียงพอ ทำให้ชาวบ้านมีความมั่งคั่งด้านระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไปเพราะคนในชุมชนลดความสำคัญของพิธีกรรมบางอย่างที่ไม่จำเป็นลง ภูมิคุ้มกันด้านระบบการผลิตเพิ่มขึ้นเนื่องจากการจัดตั้งธนาคารข้าว ความรู้ด้านระบบการผลิตเพิ่มขึ้น มีการปลูกข้าวพันธุ์ต่างถิ่นที่ให้ผลผลิตสูงขึ้น แต่จากการที่ชาวบ้านมีการยกเลิกบางพิธีกรรมไป วัฒนธรรมที่ดีบางอย่างของชนเผ่าอาจสูญหายไป โครงการฯ จึงควรส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวัฒนธรรมที่ดีของชนเผ่าไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า และจากการที่ชาวบ้านมีข้าวหมุนเวียนเพื่อบริโภคอย่างเพียงพอแล้วนั้น ทางโครงการฯ ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนปลูกข้าวไว้บริโภคเองเพื่อรักษาและเพิ่มภูมิคุ้มกันในเรื่องนี้ ตลอดจนใช้พืชหรือสัตว์พันธุ์ท้องถิ่น และนำมาพัฒนาร่วมกับพืชหรือสัตว์พันธุ์ต่างถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น การส่งเสริมพันธุ์ข้าวท้องถิ่นร่วมกับพันธุ์ข้าวต่างถิ่นที่สามารถให้ผลผลิตสูง หรือการเลี้ยงสุกรแบบหมุนเวียน ที่สามารถใช้ได้ทั้งพันธุ์พื้นเมืองและหมูพันธุ์ต่างถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านนำไปเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น

3. การแลกเปลี่ยน

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ระหว่างหมู่บ้าน เป็นการอนุรักษ์และสร้างสายพันธุ์ใหม่ที่เรียนรู้ตามประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถ่ายทอดกันมาเป็นการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์เพื่อให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น

หลังจัดตั้งโครงการฯ มีการทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ชาวบ้านจึงมีการนำพันธุ์พืชใหม่ ๆ ที่โครงการฯ ส่งเสริมมาปลูกร่วมด้วย ทำให้ความรู้ด้านการแลกเปลี่ยนมากขึ้น และมีพันธุ์พืชหรือสัตว์หลากหลายชนิดพันธุ์ นอกจากนี้การที่ชาวบ้านนำพันธุ์พืชใหม่ ๆ มาปลูกนั้น โครงการควรส่งเสริมให้ชุมชนอนุรักษ์พันธุ์ท้องถิ่นเดิมของตนด้วย ร่วมไปกับการนำพันธุ์ใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เข้ามาใช้ในการเกษตร

4. การบริโภค

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีการพึ่งพาในด้านปัจจัย 4 และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมา คนในชุมชนจึงมีรายจ่ายไม่มากนัก อยู่อย่างพอมีพอกิน

หลังจัดตั้งโครงการฯ เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติลดลง อีกทั้งชาวบ้านมีเวลาน้อยลง เนื่องจากต้องไปทำงานรับจ้าง จึงมีการบริโภคอาหารและของใช้ที่พ่อค้านำเข้ามาขายในหมู่บ้านกันมากขึ้น โดยเฉพาะอาหาร เสื้อผ้า รถมอเตอร์ไซด์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า นอกจากนี้บางครัวเรือนซื้อข้าวกินเพราะเห็นว่าสะดวกกว่าการทำไร่ข้าวเอง ชาวบ้านอยู่ดีกินดีขึ้น แต่ในทางตรง

ข้ามเดิมคนในชุมชนเคยอาศัยพึ่งพิงของกินของใช้จากวัสดุธรรมชาติ และสามารถโยนทิ้งในลำห้วยหรือตามป่าโดยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพราะวัสดูเหล่านี้สามารถย่อยสลายได้โดยง่าย ทำให้มีการทิ้งเศษขวดพลาสติก กระป๋องในป่าและตามลำห้วยตามความเคยชิน และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ หมู่บ้านทำให้เสื่อมโทรมลง ทำให้ภูมิคุ้มกันในการบริโภคลดลง มีการพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น ดังนั้น โครงการฯ ควรส่งเสริมให้มีการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคให้พอเพียงในครัวเรือน และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการเก็บหาของป่าและทำเครื่องมือเครื่องใช้จากวัสดูท้องถิ่นให้มากขึ้น เช่น การทำแชมพูสระผมและนํายาล้างจานใช้เอง จากนั้นรวมกลุ่มและถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ลูกหลาน เพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน และรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่ไม่สูญหายไป และช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมให้มีความสมดุลทางนิเวศวิทยาตลอดไป

5. ฐานะทางเศรษฐกิจ

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีระบบการผลิตส่วนใหญ่เพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนน้อยที่ผลิตเพื่อขายรายได้ครัวเรือนจึงค่อนข้างต่ำ จึงมีเงินใช้จ่ายน้อยส่วนใหญ่จ่ายเป็นค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนบุตรหลาน มีหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อลงทุนในระบบการผลิต และส่งลูกหลานเรียนหนังสือ มีการออมเป็นเงินสดเก็บไว้ที่บ้านเพียงบางครัวเรือน

หลังจัดตั้งโครงการฯ มีการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ ทำให้เป็นแหล่งจ้างงาน ชาวบ้านจึงมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้มีการใช้จ่ายมากขึ้นในการซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น รถมอเตอร์ไซด์ เครื่องใช้ไฟฟ้า อาหาร ของใช้ต่าง ๆ เป็นต้น มีเงินส่งเสียลูกหลานให้เรียนสูงขึ้น มีการออมมากขึ้น เช่น นำเงินไปฝากธนาคาร ซื้อที่ดิน ซื้อประกันชีวิต ซื้อโคกระบือไว้เลี้ยง ทำให้มีความพอประมาณด้านฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น เพราะอยู่ดีกินดีขึ้น แต่การที่ชาวบ้านมีการใช้จ่าย ในการซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น โครงการฯ ควรให้ความรู้ต่อชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดสรรการใช้จ่ายในครัวเรือนให้เหมาะสม ไม่เป็นหนี้เกินตัว

ด้านสังคม

1. ความสัมพันธ์ทางสังคม

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีการทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่เดียวกันเป็นแปลงรวม ทำให้มีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยส่งตัวแทนของครอบครัวไปช่วยเหลือกิจกรรมหรืองานพิธีในชุมชนและกับชุมชนข้างเคียง มีการให้หยิบยืมข้าวกันหากผลผลิตไม่พอต่อการบริโภค หรือแบ่ง

ผลผลิตข้าว หรือพืชผัก อื่น ๆ ให้แก่คนที่ขัดสน และพิการในชุมชน แต่มีความสัมพันธ์กับภาครัฐน้อย การพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ เข้าไปไม่ถึง

หลังจัดตั้งโครงการฯ ได้มีการจัดตั้งธนาคารข้าว จัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน จัดฝึกอบรมและศึกษาดูงานให้แก่ชาวบ้าน พัฒนาด้านการคมนาคม และติดตั้งระบบไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ ชาวบ้านจึง มีธนาคารข้าว ให้คนในชุมชนหยิบยืมข้าวได้ โดยมีคณะกรรมการของชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ มีความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือทำกิจกรรมกับชุมชนข้างเคียงมากขึ้น มีการจ้างแรงงานกันเพิ่มขึ้น มีการติดต่อซื้อขายกับคนพื้นราบมากขึ้น มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมากขึ้น ทำให้มีภูมิคุ้มกันด้านความสัมพันธ์ทางสังคมลดลง เพราะเปลี่ยนจากการช่วยเหลือกันเป็นค่าจ้างมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีภูมิคุ้มกันด้านความสัมพันธ์ทางสังคมเพิ่มขึ้น จากการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ดังนั้นโครงการควรส่งเสริมให้มีการทำกิจกรรมกลุ่มมากขึ้น ให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมที่จะรับความเจริญจากภายนอกอย่างรู้เท่าทัน ตลอดจนการที่ชาวบ้านมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนก่อนจัดตั้งโครงการแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีคุณธรรมด้านความสัมพันธ์ทางสังคมเดิม โครงการฯ จึงควรส่งเสริมให้เกิดความรัก ความสามัคคีในชุมชนเช่นนี้ให้คงอยู่ตลอดเพื่อไปสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

2. วัฒนธรรมประเพณี

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านในชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ เช่น วัฒนธรรมการวางตัวของคนในครัวเรือน การอบรมสั่งสอน วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการผลิต เช่น ผู้หญิงและผู้ชายมีการแบ่งหน้าที่การทำงานกันในครัวเรือน และการทำพิธีต่าง ๆ ประเพณีสู่ขอเจ้าสาว เปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงมีทางเลือกในการปฏิเสธการแต่งงาน ที่นามักตกทอดแก่ลูกชาย เนื่องจากต้องดูแลพ่อแม่ต่อมาบางครัวเรือนเปลี่ยนจากนับถือศาสนาพุทธไปนับถือศาสนาคริสต์

หลังจัดตั้งโครงการฯ การทำงานบางอย่างผู้หญิงและผู้ชายเริ่มช่วยกันทำด้วยกัน และมีการนับถือศาสนาคริสต์ดั้งเดิมเพราะซึ่งไม่ทำพิธีเช่นไหว้ผี ซึ่งต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายและสัตว์เลี้ยงเป็นจำนวนมาก ทำให้ความมีเหตุผลด้านวัฒนธรรมประเพณี เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการรับวัฒนธรรมจากภายนอก ดังนั้นโครงการฯ ควรส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวัฒนธรรมที่ดีของชนเผ่าไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า ตลอดจนให้ความรู้กับคนในชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมในการรับวัฒนธรรมจากภายนอก

3. พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติว่ามีอำนาจลึกลับ สัมพันธ์กับธรรมชาติ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิต ทำให้ชุมชนมีการประกอบ พิธีกรรมเนื่องด้วยการผลิตในรอบปีเพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ และมีความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ประจำตระกูลที่จะช่วยคุ้มครองรักษาคนในตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข การเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในชุมชน มีการติดต่อกับบุคคลภายนอก ทำให้เกิดการ แลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวดาร ภาษา วัฒนธรรมประเพณีต่างถิ่น

ภายหลังจัดตั้งโครงการฯ วัฒนธรรมประเพณียังคงสืบทอดกันมาและปฏิบัติต่อ ๆ กันมา แต่วัฒนธรรมบางอย่างลดความสำคัญลง และรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาแทนที่ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย การบริโภค การวางตัว เป็นต้น อีกทั้งการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิ ปัญญาของคนลดน้อยลง ซึ่งการที่รับวัฒนธรรมจากภายนอก และมีความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี ต่างถิ่นเพิ่มขึ้นนั้น ทำให้ชาวบ้านมีภูมิคุ้มกันด้านพิธีกรรมและความเชื่อลดน้อยลง ดังนั้นโครงการฯ ควรส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวรรณธรรมที่ดีของชนเผ่าไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า ตลอดจนให้ ความรู้กับคนในชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมในการรับวัฒนธรรมจากภายนอก

ด้านสิ่งแวดล้อม

1. สภาพภูมิประเทศ

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีการเลือกชนิดพืชที่ปลูกและแบ่งการใช้ประโยชน์ พื้นที่ เรียนรู้การอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมตามสภาพภูมิประเทศ ทั้งการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ เป็นต้น มีการเลือกตั้งถิ่นฐานและบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกัน มา และมีการจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขา

หลังจัดตั้งโครงการฯ ได้มีการจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยใช้ระบบสารสนเทศ ทางภูมิศาสตร์ จัดสร้างอ่างเก็บน้ำ เหมืองฝาย จัดสร้างฝายต้นน้ำ 304 ตัว และปรับปรุงการคมนาคม ชาวบ้านจึงมีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ และนอกจากการ จัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขาแล้วยังมี อ่างเก็บน้ำ เหมืองฝาย และฝายต้นน้ำ ตลอดจนมีการ คมนาคม การติดต่อสื่อสารสะดวกขึ้น มีการเรียนรู้และอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติลดน้อยลง ทำให้ความ มีเหตุผลด้านสภาพภูมิประเทศเปลี่ยนแปลงไปบ้าง มีการจัดการที่ดินและใช้ประโยชน์ที่ดินได้ดีขึ้น อีกทั้งความรู้ด้านสภาพภูมิประเทศลดลง เนื่องจากมีการพึ่งพิงธรรมชาติน้อยลง ตลอดจนขาดการ

สืบทอดภูมิปัญญา โครงการฯ จึงควรส่งเสริมและพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ อีกทั้งส่งเสริมให้ชุมชนรวมกลุ่มและถ่ายทอดภูมิปัญญาชนเผ่าให้ลูกหลาน

2. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้

ก่อนจัดตั้งโครงการฯ ชาวบ้านมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพิงทางด้านปัจจัย 4 และเครื่องมือใช้สอยในครัวเรือน มีการจัดการทรัพยากรดินอย่างเหมาะสม ได้แก่ การปรับระดับพื้นที่แปลงปลูกพืชตามแนวระดับขวางความลาดเทของพื้นที่ การปลูกพืชหมุนเวียน และการพักพื้นที่ปลูกพืชเพื่อให้ดินมีการฟื้นตัวในไร่หมุนเวียน มีการถ่ายทอดความรู้ตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในระบบการผลิต เช่น การทำแนวกันไฟ การเผาไร่เพื่อให้ธาตุอาหารกลับลงสู่ดิน การดูแลรักษาป่าและแบ่งการใช้ประโยชน์จากป่า มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน ถือเป็นการเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน มีคุณธรรมในด้านการครอบครองพื้นที่

หลังจัดตั้งโครงการฯ ได้มีกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำแบบคันคูรับน้ำขอบเขาจำนวน 300 ไร่ ปลูกแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของดินจำนวน 300,000 กล้า ปลูกและบำรุงป่าใช้สอย เนื้อที่ 550 ไร่ ปลูกและบำรุงป่าฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำ เนื้อที่ 350 ไร่ ปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำ เนื้อที่ 2,000 ไร่ ก่อสร้างฝายต้นน้ำ 304 ตัว ปลูกและบำรุงป่าห้วย เนื้อที่ 200 ไร่ ทำแนวกันไฟ อบรม รสทป. นอกจากนี้ได้มีกิจกรรมอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยจัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำแบบคันคูรับน้ำขอบเขา ปลูกแฝก สาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยีการขุดนาขั้นบันได จัดทำแปลงสาธิตปลูกพืชหมุนเวียน (ถั่วแดง) สลับกับข้าวไร่ และจัดทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยน้ำชีวภาพ ทำให้ชาวบ้านมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพิงทางด้านปัจจัย 4 และเครื่องมือใช้สอยในครัวเรือนมากขึ้น กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีกิจกรรมอนุรักษ์ดินและน้ำจากการส่งเสริมของโครงการฯ มากขึ้น ดังเห็นได้จากการสร้างฝายทดน้ำ ถังพักน้ำและสร้างฝายต้นน้ำเพื่อชะลอการไหลของน้ำ ทำให้มีน้ำไหลในลำห้วยตลอดทั้งปี มีสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น อีกทั้งน้ำไม่ไหลเข้าไปท่วมในนาข้าว ทำให้มีภูมิคุ้มกัน และความมีเหตุผลด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพิ่มขึ้น เพราะมีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้อย่างถูกวิธีเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้ธรรมชาติ ตลอดจนการที่ชาวบ้านมีคุณธรรมด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ คงเดิม โดยมีความเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาตินั้นยังเป็นสิ่งสำคัญในการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนในการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ให้ลูกหลาน เพราะโครงการไม่ใช่ตัวจักรสำคัญที่จะทราบความต้องการที่แท้จริงและ

พัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมของชุมชนได้หากแต่เป็นชาวบ้านและคนรุ่นต่อไปในอนาคตที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเข้ามาพัฒนาชุมชนบ้านสามเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและความต้องการของสังคมของตนเอง

วิธีคิดกระบวนการของเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนลัวะบ้านสาม

จากความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบและการเชื่อมโยงของระบบแต่ละส่วนที่มีความสัมพันธ์กันเหล่านี้ ตั้งแต่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การพัฒนา ทางสังคม และทางนิเวศวิทยา รวมถึงสภาพจำลองความคิดในเรื่องศาสนาและการพัฒนา จนนำมาสู่แบบแผนในการปฏิบัติในด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งหมดนี้สะท้อนออกมาในระดับปรากฏการณ์ กลายเป็นวิถีชีวิตของชุมชนลัวะบ้านสาม ซึ่งมีทั้งที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ภาพ 4) สามารถอธิบายได้ดังนี้

ระดับปรากฏการณ์

ด้านเศรษฐกิจ มีอาชีพหลักในการทำข้าวไร่หมุนเวียน ปลูกพืชผัก และเลี้ยงสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไว้บริโภคและประกอบพิธีกรรม มีการจับสัตว์ในลำห้วย ลำสัตว์ และเก็บหาของป่าเป็นอาหารและยารักษาโรค เกือบทุกครัวเรือนรับจ้างทำงานในโครงการฯ หลายครัวเรือนปลูกพืชเพื่อการค้า มีร้านค้าขายของชำ โรงสี และปั้มน้ำมันในหมู่บ้าน

ด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าลัวะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างคนในชุมชน มีศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เด็กในชุมชนได้รับการศึกษา และมีผู้อาวุโสและผู้ใหญ่บ้าน

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ราษฎรออาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีการจัดการดินโดยทำไร่หมุนเวียน และการจัดการน้ำในระบบประปาภูเขา

ระดับแนวโน้มนและแบบแผน

ด้านเศรษฐกิจ มีอาชีพหลักในการทำเกษตรผสมผสาน โดยปลูกข้าวไร่เป็นหลัก และมีอาชีพรองในการรับจ้างทำงานในโครงการฯ แนวโน้มมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น และมีการค้าขายเพิ่มขึ้น

ด้านสังคม มีการแลกเปลี่ยนแรงงานโดยการเอื้อเอื้อแรงในระบบการผลิตและกิจกรรมในครอบครัว และมีระบบการจ้างงานจากภายในและนอกหมู่บ้าน การนับถือศาสนาที่เปลี่ยนไปทำให้หลายครัวเรือนยกเลิกพิธีกรรมเช่นไหว้ผี มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของชนเผ่า รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น การปกครองโดยเคารพเชื้อพืงผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และผู้ใหญ่บ้าน

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการทำไร่หมุนเวียน และการปลูกพืชผักท้องถิ่นที่อาศัยเฉพาะน้ำฝน มีรูปแบบการจัดการป่าที่มีการอนุรักษ์ดูแลรักษาโดยแบ่งป่าตามการใช้ประโยชน์ของชุมชนและแบ่งตามลักษณะภูมิประเทศ มีรูปแบบการจัดการน้ำโดยระบบประปาภูเขาซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงชัน

ระดับโครงสร้าง

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพหลัก โดยการทำไร่ข้าวไร่ ปลูกพืชผัก และเลี้ยงสัตว์ท้องถิ่นไว้บริโภค อาชีพรอง คือการรับจ้างทำงานในโครงการฯ การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า มีร้านค้าของชำ โรงสีข้าว และปั้มน้ำมันตลอด ในหมู่บ้าน

โครงสร้างการพัฒนา การจัดระบบสาธารณสุขโลก เช่น อ่างเก็บน้ำ การคมนาคม การติดตั้งระบบไฟฟ้าโดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์ การพัฒนาอาชีพต่าง ๆ การส่งเสริมชุมชนขึ้นบันได ทำปุ๋ยหมัก เลี้ยงหมูหลุม เลี้ยงปลา การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ การจัดตั้งธนาคารข้าว

โครงสร้างทางสังคม มีวัฒนธรรมของชนเผ่าลัวะที่มีการตั้งถิ่นฐานมาช้านานกว่า 200 ปี โครงสร้างความสัมพันธ์ ในระบบเครือญาติ โครงสร้างทางศาสนา มีวัดและโบสถ์เป็นศูนย์รวมจิตใจ โครงสร้างทางการปกครอง โดยผู้นำชุมชนที่เป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้นำของรัฐ โครงสร้างทางการศึกษา จากภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนบ้านสาม โครงสร้างทางสาธารณสุข มีสถานีอนามัย

โครงสร้างทางนิเวศวิทยา ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีภูมิอากาศหนาวเย็น มีแหล่งน้ำสำคัญ 4 สาย ไหลผ่าน ได้แก่ ลำห้วยแม่ปู้ ห้วยแม่หมื่น ห้วยกงเจือ และห้วยบ้าน ดินมีสภาพค่อนข้างอุดมสมบูรณ์เป็นดินร่วนปนทราย ระบายน้ำได้ดี

ระดับสภาพจำลองความคิด

ศาสนา โครงสร้างทางศาสนาเปลี่ยน ความเชื่อเปลี่ยน ทำให้แบบแผนการปฏิบัติเปลี่ยนไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผี

การพัฒนา ของภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง การศึกษา สาธารณสุข หรือการจัดตั้งโครงการสถานพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอพยพ มีผลให้โครงสร้างเหล่านั้นเปลี่ยนไป แนวโน้มและแบบแผนจึงเปลี่ยนไปทั้งในทางที่ดีขึ้นและเสื่อมโทรมลง ส่วนที่ดีขึ้น ได้แก่ การศึกษาในระบบใหม่ รายได้ ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ของชุมชนส่วนในทางกลับกัน ได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมเสื่อมลง รวมทั้งเป็นหนี้เพิ่มขึ้น

ภาพ 4 วิธีคิดกระบวนการระบบ 4 ระดับ ได้แก่ ระดับปรากฏการณ์ ระดับแนวโน้มนและแบบแผน

ระดับโครงสร้าง และระดับสภาพจำลองความคิด ของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม

1. ระดับปรากฏการณ์

1.1 ด้านเศรษฐกิจ

อาชีพหลัก ราษฎรทุกครัวเรือนมีอาชีพหลักในการทำข้าวไร่ในลักษณะไร่หมุนเวียน มีการปลูกพืชผักท้องถิ่นไว้บริโภคในครัวเรือน และมีการเลี้ยงสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไว้บริโภคและประกอบพิธีกรรม มีการจับกุ้ง หอย ปู ปลาในลำห้วยมาเป็นอาหาร นอกจากนี้ยังมีการล่าสัตว์ รวมทั้งการเก็บหาของป่ามาเป็นอาหารและยารักษาโรค

อาชีพรอง ราษฎรเกือบทุกครัวเรือนทำงานรับจ้างในโครงการสถานพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย บางครัวเรือนมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า เช่น กะหล่ำปลี กระเทียม พริก ถั่วแดง มีร้านค้าขายของชำ โรงสี และปั้มน้ำมันในหมู่บ้าน

1.2 ด้านสังคม

วัฒนธรรมประเพณี เป็นชนเผ่าลัวะ ที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มีวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่า มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างคนในชุมชน

ศาสนา ราษฎรนับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ ในครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธมีความเชื่อเรื่องผีและอำนาจลี้ลับ โดยมีการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีเพื่อขอให้ผีช่วยคุ้มครองให้อยู่รอดปลอดภัยอย่างมีความสุขและให้มีผลผลิตดี

การศึกษา เด็กในหมู่บ้านได้รับการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังจากนั้นจะออกไปศึกษาต่อในอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีเยาวชนบางคนได้รับการศึกษาจนถึงระดับ ปวช. ปวศ. และปริญญาตรี

การปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองสูงสุดตามอำนาจการปกครองของรัฐ โดยผู้ใหญ่บ้านบ้านสาม มีขอบเขตรับผิดชอบบ้านสาม รวมทั้งอีก 2 หย่อมบ้านคือ บ้านปอมมีโง๊ะ และบ้านละอองใต้ ปัจจุบันผู้ใหญ่บ้านบ้านสามมาจากการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2549 เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงบ้านปอมมีโง๊ะ และมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นชาวลัวะบ้านสาม

นอกจากนี้ ยังมีผู้นำชุมชนที่เป็นผู้อาวุโสและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านสาม มีอำนาจในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน มีการออกกฎระเบียบที่ขอมรับตามข้อตกลงภายในชุมชน เช่น การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า เป็นต้น

1.3 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ราษฎรอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ในการดำรงชีวิต มีการจัดการดินโดยทำไร่หมุนเวียนที่มีการพักฟื้นพื้นดินเป็นเวลาประมาณ 5-6 ปี จึงกลับมาทำไร่ในพื้นที่เดิม มีการจัดการป่าไม้โดยการแบ่งประเภทป่าตามความเชื่อของชุมชนเป็นป่าอนุรักษ์ เพื่อเป็น

แหล่งต้นน้ำลำธาร ป่าดงที่ใช้ประกอบพิธีกรรม และไร่มุมนเวียนเพื่อผลิตข้าวไร่ มีการจัดการน้ำร่วมกันในระบบประปาภูเขา

2. ระดับแนวโน้มนัยและแบบแผน (Pattern)

2.1 ด้านเศรษฐกิจ

ทุกครอบครัวในชุมชนได้ยึดอาชีพทำการเกษตรมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยประกอบอาชีพหลักในการปลูกข้าวไร่ และพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน มีการเลี้ยงสัตว์ เก็บหาของป่าและสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย ซึ่งเป็นการช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือนได้มาก เมื่อมีการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ทำให้ทุกครัวเรือนมีอาชีพรองในการรับจ้างทำงานในโครงการฯ และหลายครัวเรือนปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า มีบางครัวเรือนมีร้านขายของชำ โรงสี และปั้มน้ำมัน ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น มีการซื้อรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะแทนการเดินด้วยเท้าเปล่า มีการซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าทั้งระบบเงินสดและเงินผ่อนเกือบทุกครัวเรือน บางครอบครัวซื้อรถยนต์ไว้ขนส่งผลิตผลทางการเกษตรด้วย

2.2 ด้านสังคม

ความสัมพันธ์ มีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ดีในการแลกเปลี่ยนแรงงานโดยการเอามือเอาแรงกันในระบบการผลิต เช่น การถางป่า การทำแนวกันไฟ การเผาไร่ การทำไร่ ทุกครัวเรือนมีการร่วมมือช่วยเหลือกัน ทั้งกิจกรรมในระดับครอบครัว เช่น งานแต่งงาน งานศพ และกิจกรรมในระดับชุมชน เช่น การดับไฟป่า การพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น

แนวโน้มนัยการแลกเปลี่ยนแรงงานน้อยลง แต่เปลี่ยนไปเป็นระบบการจ้างงาน เนื่องจากแรงงานในครัวเรือนลดลงจากการที่ถูกหลานไปเรียนหนังสือในเมือง และเกือบทุกครัวเรือนต้องทำงานประจำในการรับจ้างโครงการฯ ทั้งยังต้องปลูกข้าวปลูกพืชผักในไร่ของตนเอง อีกทั้งมีเวลาน้อยลง ดังนั้น ในครัวเรือนที่มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าที่ต้องการแรงงานมาก จึงต้องมีการจ้างแรงงานทั้งจากภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านข้างเคียง

ศาสนา เดิมราษฎรทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ แต่หลังจากศาสนาคริสต์ถูกนำมาเผยแพร่ในหมู่บ้าน ทำให้หลายครัวเรือนหันมานับถือศาสนาคริสต์และเชื่อในพระเจ้าแทนการนับถือผี และครัวเรือนเหล่านี้ได้ยกเลิกพิธีกรรมเช่น ไห้วผีไป แต่ทุกครัวเรือนก็ยังอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข มีการช่วยเหลือกันมาโดยตลอด

วัฒนธรรมประเพณี ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมีการยึดถือปฏิบัติกันมาโดยตลอด ได้แก่ การวางตัวระหว่างผู้ใหญ่-เด็ก หรือชาย-หญิง ที่ให้ความเคารพซึ่งกันและกัน และ

การเซ่นไหว้ผีในรอบปีของวงจรการผลิต ที่คนในชุมชนให้ความเคารพต่อธรรมชาติ แต่บางพิธีก็มีการลดขั้นตอนลงไปบ้าง เช่น พิธีแต่งงาน เดิมจะจัดพิธีทั้งในบ้านเจ้าสาวและบ้านเจ้าบ่าว แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะจัดพิธีแต่งงานเฉพาะในบ้านของเจ้าสาวเท่านั้น

ลักษณะอาคารบ้านเรือนแบบชนเผ่าลัวะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบและวัสดุที่ใช้ คือ เดิมเป็นบ้านยกสูง พื้นและฝาทำด้วยไม้พากหลังคามุงด้วยหญ้าคา ภายในตัวบ้านเป็นทั้งที่อยู่อาศัย ทำอาหาร ภายในตัวบ้านไม่มีหน้าต่าง มีประตูเข้า 1 ประตู และหน้าบ้านมีชานยื่นออกมาจากตัวบ้านสำหรับใช้ตากข้าวและผลผลิต ใต้ถุนบ้านเป็นคอกสัตว์ และกองไม้ฟืน

ต่อมา เมื่อชาวบ้านมีโอกาสติดต่อกับชาวพื้นราบและได้นำรูปแบบการสร้างบ้านแบบคนพื้นราบ เป็นบ้านยกสูงมีหน้าต่าง ภายในตัวบ้านใช้ประกอบอาหาร ที่อยู่อาศัย และกิจกรรมอื่น ๆ หน้าบ้านมีระเบียงหรือชานยื่นออกมา ใต้ถุนบ้านใช้เป็นคอกเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ควาย เป็นต้น และเมื่อราษฎรมีฐานะดีขึ้น เริ่มมีการสร้างบ้านแบบคนพื้นราบ โดยส่วนของห้องครัวได้แยกออกจากตัวบ้านและส่วนใหญ่ใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ที่ห้องครัวไฟ ส่วนตัวบ้านเป็นส่วนของห้องนอนและใช้สำหรับต้อนรับแขก

วัฒนธรรมการบริโภค ซึ่งเดิมเคยเก็บหาของป่ามาเป็นอาหาร รักษาอาการเจ็บป่วย ตลอดจนทำเครื่องใช้ไม้สอย เปลี่ยนไปเป็นการใช้อาหารและของใช้ที่ผลิตจากในเมือง เช่น อาหารสำเร็จรูปที่บรรจุในซองหรือกระป๋อง ของใช้ที่ทำจากวัสดุสังเคราะห์ เช่น เสื้อพลาสติก เชือกแปลงซักผ้า ยาสระผม เป็นต้น การรักษาอาการเจ็บป่วยที่เคยพึ่งยาสมุนไพรก็ลดน้อยลง เป็นการรักษาจากยาแผนปัจจุบันแทน

พิธีกรรม ราษฎรที่นับถือศาสนาพุทธ ยังคงนับถือผีและประกอบพิธีกรรมเช่น ไหว้ผีในรอบปี แต่หลายพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น พิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีกฎหมายห้ามคนเข้า-ออกหมู่บ้านในช่วงวันประกอบพิธีกรรม ซึ่งเดิมต้องใช้เวลา 3 วัน ได้มีการลดจำนวนวันลงเหลือ 1 วัน 1 คืน และบางพิธีกรรมก็ถูกยกเลิกไป เช่น พิธีปักกวาดพื้นที่ เป็นต้น

การศึกษา เดิมราษฎรในชุมชนไม่ได้รับการศึกษาตามระเบียบข้อบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากไม่มีโรงเรียนในหมู่บ้าน แต่คนในชุมชนมีการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์และถ่ายทอดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง และยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาในการทำไร่หมุนเวียน การเก็บหาของป่า การรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพร คนตรีและการขับร้องของชนเผ่า เป็นต้น

เมื่อโรงเรียนบ้านสามได้จัดตั้งขึ้น เด็กในหมู่บ้านจึงได้เรียนจนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 6 และเยาวชนในหมู่บ้านมีแนวโน้มที่จะศึกษาในระดับสูงขึ้นถึง ระดับ ปวช. ปวส. และปริญญาตรี โดยเข้าไปศึกษาต่อในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และเชียงราย เยาวชนใน

หมู่บ้านเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวมาเป็นภาระของครอบครัว ที่พ่อแม่ต้องหาเงินมาส่งเสียให้เรียน

การปกครอง การปกครองโดยการเคารพเชื้อฟิงผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เป็นประเพณีที่ชุมชนลัวะยังคงยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากการปกครองโดยผู้ใหญ่บ้านตามอำนาจการปกครองของรัฐที่ทุกคนในชุมชนต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.3 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขา เหมาะกับการทำไร่หมุนเวียน และการปลูกพืชผัก จึงใช้พื้นที่ท้องถื่นที่อาศัยเฉพาะน้ำฝน และทนสภาพอากาศหนาวเย็นบนพื้นที่สูงได้ โดยเลือกปลูกข้าวไร่ กระเทียม พริก ถั่วแดง ไร่บริโคค เนื่องจากสามารถเก็บรักษาได้นานและขนส่งง่าย นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์พื้นท้องถื่นที่ทนต่อสภาพแวดล้อมบนพื้นที่สูง

รูปแบบการจัดการดินในไร่หมุนเวียนที่ปลูกพืชเพียงปีเดียวและทิ้งให้ดินมีการพักฟื้นตัวในช่วงระยะเวลา 5-6 ปี รูปแบบการจัดการป่าที่มีการอนุรักษ์ดูแลรักษาโดยแบ่งป่าตามการใช้ประโยชน์ของชุมชนออกเป็น ป่าขุนน้ำซึ่งเป็นป่าต้องห้ามของคนในชุมชน ไม่มีบุคคลใดกล้าเข้าไป บุกรุกทำลาย ป่าดงเป็นป่าที่ชุมชนอนุรักษ์ไว้ประกอบพิธีกรรมเช่น ไหว้ผีและเป็นที่ฝังศพของคนในชุมชน และการอนุรักษ์พื้นที่ไร่หมุนเวียนเก่าให้กลับคืนสภาพเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์โดยชุมชนดูแลรักษามานานกว่า 20 ปี มีการตั้งกฎระเบียบห้ามเข้าไปตัดไม้ในป่า นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการจัดการน้ำภายในชุมชนโดยระบบประปาภูเขาซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงชัน

3. ระดับโครงสร้าง (Structure)

3.1 ด้านเศรษฐกิจ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพหลัก โดยการทำไร่ข้าว ปลูกพืชผัก และเลี้ยงสัตว์ท้องถื่นไร่บริโคค อาชีพรอง คือการรับจ้างทำงานในโครงการฯ การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า เช่น กระเทียม ถั่วแดง พริก มีร้านขายของชำ 4 แห่ง โรงสีข้าว 3 แห่ง และปั้มน้ำมันหลอด 1 แห่งในหมู่บ้าน

โครงสร้างการพัฒนา โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ได้เข้ามาพัฒนาชุมชนบ้านสาม โดยการจัดระบบสาธารณูปโภค เช่น สร้างอ่างเก็บน้ำ เพื่อให้คนในชุมชนมีทางเลือกมากขึ้นในการเพาะปลูกพืชที่ต้องอาศัยน้ำมาก การปรับปรุงการคมนาคมภายในหมู่บ้าน โดยการสร้างถนนคอนกรีตรอบหมู่บ้าน การติดตั้งระบบไฟฟ้าโดยใช้

พลังงานแสงอาทิตย์ (โซลาเซลล์) การพัฒนาอาชีพต่าง ๆ โดยการนำพันธุ์พืช และสัตว์เลี้ยงต่างถิ่น ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดเข้ามาส่งเสริมให้ราษฎร การส่งเสริมขุดนาขั้นบันไดเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว การปรับปรุงบำรุงดินโดยการส่งเสริมการทำปุ๋ยหมัก ส่งเสริมการเลี้ยงหมูหลุมบนพื้นที่สูงที่ให้ ผลผลิตทั้งเนื้อสัตว์และปุ๋ยจากหมูหลุม ส่งเสริมการเลี้ยงปลาบนพื้นที่สูง นอกจากนี้ยังมีการพัฒนา ทรัพยากรป่าไม้โดยการปลูกป่าใช้สอย ป่าไม้พื้น และการทำเหมืองฝาย รวมทั้งมีการส่งเสริมการ จัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มีการจัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อช่วยแก้ไขปัญหา การขาดแคลนข้าวของคนในชุมชน เป็นต้น

3.2 ด้านสังคม

โครงสร้างทางวัฒนธรรม เป็นสังคมชนเผ่าละแวกที่มีการตั้งถิ่นฐานมาช้านานกว่า 200 ปี จึงมีวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มีความเชื่อและการประกอบพิธีกรรม ในรอบปี โดยเรียนรู้จากประสบการณ์อันยาวนาน ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนตลอดมา

โครงสร้างความสัมพันธ์ โครงสร้างในระบบเครือญาติ ที่มีความเป็นอยู่อย่างเอื้อ ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามื้อเอาแรง การช่วยเหลือคนยากจน หรือคนพิการ เป็นความสัมพันธ์ทางใจที่ก่อให้เกิดความสงบสุขภายในชุมชน

โครงสร้างทางศาสนา วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนที่น่าับถือศาสนาพุทธให้มา ประกอบกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งบริเวณป่าดงที่ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเช่น ไหว้ผี ในขณะที่ โบสถ์เป็นสถานที่ที่คนนับถือศาสนาคริสต์ได้มาประกอบพิธีกรรมร่วมกันทุกวันอาทิตย์และวัน คริสต์มาส

โครงสร้างทางการปกครอง ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้าน โดยทุกคนให้ ความเคารพนับถือและเชื่อฟัง เป็นการปกครองแบบเครือญาติ ในลักษณะผู้ใหญ่ว่ากล่าวตักเตือนผู้ที่ อาวุโสน้อยกว่า มีการออกกฎระเบียบตามข้อตกลงของชุมชน เป็นโครงสร้างการปกครองที่ทำให้ สามารถแก้ปัญหาคความขัดแย้งภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีโครงสร้างการปกครอง ตาม พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2547 ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำที่ได้จากการเลือกตั้ง เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชน

โครงสร้างทางการศึกษา โครงสร้างของการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และ ถ่ายทอดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน เป็นระบบการศึกษาเฉพาะถิ่นที่เรียนรู้จาก การปฏิบัติในชีวิตจริง นอกจากการศึกษาในโรงเรียนบ้านสาม ซึ่งเป็น โรงเรียนประถมศึกษาของ ภาครัฐที่เรียนรู้ตามข้อบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ โดยเป็นการเรียนรู้เรื่องราวภายนอกชุมชน

โครงสร้างทางสาธารณสุข สถานีอนามัยเป็นสถานที่รักษาอาการเจ็บป่วยของคนในชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่อนามัย 2-3 คน สลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาประจำอยู่ที่สถานีอนามัย มีการให้ความรู้และวิธีการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ และแนะนำการรักษาสุขภาพอนามัยให้คนในชุมชน

3.3 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โครงสร้างทางนิเวศวิทยา ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีภูมิอากาศหนาวเย็น มีแหล่งน้ำสำคัญ 4 สาย ไหลผ่าน ได้แก่ ลำห้วยแม่วัว ห้วยไม้หมื่น ห้วยกงเจือ และห้วยบ้าน ดินมีสภาพค่อนข้างอุดมสมบูรณ์เป็นดินร่วนปนทราย ระบายน้ำได้ดี

การใช้ประโยชน์ที่ดินของคนในชุมชน มีการจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจะกระจายเป็นกลุ่มเครือญาติตามข้างทางของถนนภายในหมู่บ้าน มีการแบ่งพื้นที่ป่าตามสภาพภูมิประเทศ โดยป่าอนุรักษ์ที่เป็นแหล่งน้ำต้องอยู่สูงกว่าหมู่บ้าน และไร่หมุนเวียนไม่ควรอยู่ใกล้บ้านมากนักเพราะกลัวไฟลามเข้าหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการแบ่งป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ คือ ป่าอนุรักษ์ควรเลือกอยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อง่ายต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์ และไร่หมุนเวียนควรเลือกพื้นที่ที่มีดินดีเพื่อให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี ส่วนพื้นที่ตามหุบเขาและสองฟากของลำห้วยเป็นพื้นที่ทำกิน เช่น ที่นา นาขั้นบันได และไร่สวน

4. ระดับภาพจำลองความคิด (Mental Model)

ภาพจำลองความคิดของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม (ภาพ 2) สามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

4.1 ศาสนา

เดิมคนในชุมชนลัวะบ้านสามนับถือศาสนาพุทธ (ผี) ทุกครัวเรือน แต่เมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาได้มีนักบวชเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในหมู่บ้าน ทำให้ราษฎรเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์จำนวน 17 หลังคาเรือน คงเหลือผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ (ผี) จำนวน 18 หลังคาเรือน เมื่อโครงสร้างทางศาสนาเปลี่ยน ความเชื่อเปลี่ยน ทำให้แบบแผนการปฏิบัติเปลี่ยนไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมเช่น ไหว้ผีซึ่งมีความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษและยึดถือปฏิบัติกันตลอดมาตั้งแต่เกิด ในการใช้ชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ จนกระทั่งตาย ตลอดช่วงอายุมีความสัมพันธ์กับความเชื่อนับถือเช่น ไหว้ผี ดังนั้น ในการประกอบพิธีกรรมเช่น ไหว้ผีของชาวลัวะบ้านสามที่นับถือผีเดียวกันเดิมมีอยู่ 4 กลุ่ม จึงลดลงเหลือเพียง 3 กลุ่ม รวมทั้งขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมในบางพิธีก็ถูกลดลงด้วย เช่น พิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน (ผีละมั่งเมือง) ในพิธีนี้มีการปิดหมู่บ้านก่อนที่จะเริ่มทำพิธี

เพื่อห้ามคนเข้า-ออก มีระยะเวลานาน 1 วัน 1 คืน ซึ่งในอดีตใช้เวลาถึง 3 วัน โดยราษฎรทุกคนในหมู่บ้านยอมรับกติกานี้ หากมีความจำเป็นต้องออกไปนอกหมู่บ้านจะเดินทางออกไปก่อนที่จะเริ่มทำพิธี ดังนั้น คนในชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์จึงปรับเข้าหากันโดยลดระยะเวลาของการทำพิธีลง นอกจากนี้ ยังมีพิธีกรรมเนื่องด้วยวงจรชีวิต เช่น พิธีเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ การตาย เป็นต้น ก็มีการปฏิบัติที่แตกต่างกันไปในแต่ละศาสนาด้วย อย่างไรก็ตาม ศาสนาที่แตกต่างกันไม่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน

4.2 การพัฒนา

การพัฒนาของภาครัฐไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง การศึกษา สาธารณสุข หรือการจัดตั้งโครงการสถานพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอวยหนุน มีผลให้โครงสร้างของชุมชนลัวะบ้านสามเปลี่ยนแปลงไปหลายปัจจัย ดังนี้

(1) การศึกษา จากเดิมการศึกษาของชุมชนลัวะบ้านสาม ที่เคยเรียนรู้จากประสบการณ์ มีการลองผิดลองถูกจนกลายเป็นภูมิปัญญาความรู้ของท้องถิ่นและมีการถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่น เมื่อมีการพัฒนาการศึกษาภายในชุมชนให้เข้าสู่ระบบการศึกษาของภาครัฐ ที่หลักสูตรการศึกษามุ่งส่งเสริมแต่หลักวิชา ไม่ได้สอนให้คนคิดเป็น เด็ก ๆ ในหมู่บ้านได้เรียนรู้สิ่งอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากความรู้ของท้องถิ่น เป็นความรู้ของโลกภายนอกชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีการศึกษาที่ดีขึ้น คนในชุมชนต้องการให้ลูกหลานได้รับการศึกษาสูง ๆ เพื่อนำไปประกอบอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและยกระดับฐานะของครอบครัวให้ดีขึ้น แต่เป็นการเรียนรู้ในสิ่งที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ในชุมชนของตนเองได้ ชาวชนที่ออกไปศึกษาต่อในเมือง ในหมู่บ้านเหลือแต่เด็กเล็กและคนแก่ ทำให้ขาดการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี และความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งมีแนวโน้มสูญหายไปมากที่สุด

ชาวชนที่ออกไปศึกษาต่อในเมือง ต้องปรับตัวกับวัฒนธรรมประเพณี และความคิดที่แตกต่างออกไป ความรู้หรือประสบการณ์ที่เคยได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ไม่ได้นำมาใช้เมื่ออยู่ในเมืองทำให้ลืมนั่นหายไป และกลับไปเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ทั้งวัฒนธรรมการกินอยู่ ความสะดวกสบายจากเทคโนโลยีใหม่ ๆ เมื่อเรียนจบความรู้ที่เรียนมาไม่สามารถนำกลับมาใช้ในหมู่บ้านได้ จึงทำงานอยู่ในเมือง และเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้านก็มักนำวัฒนธรรมในเมืองมาเผยแพร่ด้วย

(2) การปกครอง เดิมคนในชุมชนมีผู้นำที่เป็นผู้อาวุโสและยอมรับนับถือจากทุกคน โดยทุกคนให้ความเคารพเชื่อฟัง เป็นการปกครองแบบเครือญาติ ในลักษณะผู้ใหญ่ว่ากล่าวตักเตือนผู้ที่อาวุโสน้อยกว่า มีการออกกฎระเบียบตามข้อตกลงของชุมชนที่ทุกคนยอมรับและปฏิบัติตาม เป็นโครงสร้างของชุมชนที่เข้มแข็ง เมื่อภาครัฐเข้ามาปกครองโดยใช้กฎข้อบังคับตาม

กฎหมาย มีการเลือกผู้นำการปกครองตาม พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2547 ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำที่ได้จากการเลือกตั้งเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชน โครงสร้างการปกครองของชุมชนจึงเปลี่ยนไป โดยมีทั้งผู้นำชุมชนที่เป็นอาวุโสและผู้นำตามอำนาจการปกครองของรัฐหลายคนต้องการเป็นผู้นำทางการเมืองของรัฐเนื่องจากได้เงินเดือนประจำ มีอำนาจและชื่อเสียง จึงทำให้หลายคนลงสมัครเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน โดยมีคนในกลุ่มเครือญาติเป็นผู้สนับสนุนให้คะแนนเสียง ดังนั้น คนในชุมชนจึงมีการแตกออกเป็นกลุ่ม ๆ และมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันไป

(3) เศรษฐกิจ เมื่อโครงการสถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย ได้เข้ามาพัฒนาชุมชนบ้านสาม โดยการจัดระบบสาธารณูปโภค เช่น สร้างอ่างเก็บน้ำ เพื่อให้คนในชุมชนมีทางเลือกมากขึ้นในการเพาะปลูกพืชที่ต้องอาศัยน้ำมาก การปรับปรุงการคมนาคมภายในหมู่บ้าน โดยการสร้างถนนคอนกรีตรอบหมู่บ้าน การติดตั้งระบบไฟฟ้าโดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์ (โซลาเซลล์) การพัฒนาอาชีพต่าง ๆ โดยการนำพันธุ์พืช และสัตว์เลี้ยงต่างถิ่น ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดเข้ามาส่งเสริมให้ราษฎร การส่งเสริมขุดนาขั้นบันไดเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว การปรับปรุงบำรุงดินโดยการส่งเสริมการทำปุ๋ยหมัก ส่งเสริมการเลี้ยงหมูหลุมบนพื้นที่สูงที่ทำให้ผลผลิตทั้งเนื้อสัตว์และปุ๋ยจากหมูหลุม ส่งเสริมการเลี้ยงปลาบนพื้นที่สูง รวมทั้งมีการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มีการจัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวของคนในชุมชน เป็นต้น ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น ทุกคนในชุมชนมีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้เพิ่มขึ้น เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยน ทำให้วัฒนธรรมการกินอยู่ การใช้ชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไปด้วย คนในชุมชนมีความต้องการบริโภคเพิ่มขึ้น เช่น ซี้อรจักรยานยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องใช้ไฟฟ้าที่สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ครอบครัวทั้งเงินสดและเงินผ่อน ทำให้เกิดปัญหาหนี้สินขึ้นในครัวเรือน บางครัวเรือนคิดว่าเงินที่ได้จากการรับจ้างสามารถนำไปซื้อข้าวได้ โดยไม่ต้องทำอะไรเอง โดยคิดว่าการใช้แรงงานแลกกับค่าจ้างเพื่อนำไปซื้อข้าวคุ้มกว่าการใช้แรงงานปลูกข้าวกินเอง หากปีใดที่ผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจขายได้กำไรดี หลายครัวเรือนมีความต้องการหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าด้วย ทำให้ต้องมีการกู้เงินเพื่อนำมาลงทุนซื้อพันธุ์พืช ปุ๋ย และยากำจัดศัตรูพืช

(4) ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนมีภูมิปัญญาในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน แหล่งทำกิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้ง ดิน น้ำ ป่า ได้อย่างเหมาะสม โดยมีการอนุรักษ์ป่าไม่จากการแบ่งประเภทป่าตามการใช้ประโยชน์ ห้ามการตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ มีการจัดการดินโดยใช้ระบบการทำไร่หมุนเวียน มีการเลือกปลูกพืชผัก และเลี้ยงสัตว์ ได้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ มีการรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารให้คนในชุมชนได้อุปโภคบริโภค หลายคนในชุมชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม่ว่า ชุมชนควรเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งหมด

เนื่องจากกัลวภาครัฐเข้ามายึดพื้นที่ทำกิน และบางส่วนเห็นว่าควรมีการร่วมมือกันระหว่างชุมชนกับรัฐ และเมื่อมีการจัดตั้งโครงการสถานพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอพยพขึ้น ได้มีการปลูกป่าใช้สอย ป่าไม้พื้น และการทำเหมืองฝายขึ้นในพื้นที่ ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ โดยรอบชุมชนดีขึ้น

(5) สิ่งแวดล้อม การปลูกพืชเพื่อการค้า ทำให้มีการใช้ปุ๋ย และยากำจัดศัตรูพืชที่เป็นสารเคมีมากขึ้น จึงมีพิษจากสารเคมีดังกล่าวตกค้างในดินและไหลลงสู่แหล่งน้ำซึ่งคนในชุมชนใช้อุปโภคและบริโภค อีกทั้งบริเวณนี้เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของประเทศไทย ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของผู้ใช้สารเคมีและผู้ใช้น้ำสายนี้

การที่โลกเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว และชุมชนลัวะบ้านสามมีการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกมากขึ้น ได้รับวัฒนธรรมและเทคโนโลยีที่ทันสมัยต่าง ๆ จากในเมือง ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านสามเปลี่ยนแปลงไป หากคนในชุมชนไม่เตรียมพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก ไม่มีภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิต อาจเกิดปัญหาต่อครอบครัว และชุมชนได้ ดังนั้น การยึดแนวทางการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยมีความรู้และคุณธรรมควบคู่ไปในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตจะสามารถทำให้ครอบครัวมีความสุขและชุมชนเข้มแข็งได้

คนในชุมชนบ้านสามมีความได้เปรียบในการมีทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำ และป่า ที่อุดมสมบูรณ์ สามารถพึ่งพิงและใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตด้านปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค มีการเก็บหาอาหารและสมุนไพรจากป่า นอกจากนั้นยังมีการปลูกพืชผสมผสาน และเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน หากรู้จักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ถูกต้อง ไม่ใช่จนเกินกำลังจนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ซึ่งคนในชุมชนได้ปฏิบัติและดูแลรักษามาโดยตลอด แต่การเพาะปลูกพืชของคนในชุมชนเพื่อการค้า เช่น กะหล่ำปลี ถั่วแดง กระเทียม นั้นราษฎรมักใช้ปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ซึ่งมีผลกระทบต่อคนและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากลำห้วยที่ไหลผ่านพื้นที่บ้านสามเป็นต้นน้ำของแม่น้ำปิงซึ่งเป็นลำน้ำสายหลักของประเทศในการใช้อุปโภคบริโภค การใช้สารเคมีจะมีผลกระทบต่อโดยตรงต่อลำน้ำสายหลักนี้ ในปัจจุบันมีการแข่งขันทางการค้าทำให้มีแนวโน้มที่ราษฎรจะใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพิ่มมากขึ้น และในปัจจุบันราษฎรบ้านสามเริ่มหันมาใช้ปุ๋ยและสารเคมีในไร่ข้าวที่ปลูกเพื่อบริโภคกันมากขึ้นด้วย การใช้สารเคมีต่อผลผลิตยิ่งมากเท่าไรย่อมเป็นผลเสียต่อสุขภาพอนามัยของผู้ใช้ รวมทั้งทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงไปด้วย

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแบบเครือญาติเริ่มเปลี่ยนแปลง การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามื้อเอแรงลดน้อยลง เปลี่ยนเป็นการจ้างงานโดยใช้แรงงานแลกกับเงิน ความผูกพันด้านจิตใจจึงน้อยลงเพราะต่างก็มีผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ หลังจากที่ชุมชนบ้านสามทุกครัวเรือนมีระบบไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ มีการซื้อโทรทัศน์ ทำให้คนในชุมชนที่เคยไปมาหาสู่พูดคุยกันในเวลาค่ำคืนต่างมีเวลาให้แก่กันน้อยลง ความสัมพันธ์เริ่มห่างเหินกันไปไม่แน่นแฟ้นดังเดิม ส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชน การรับข่าวสารทางโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อที่เผยแพร่ได้เร็วนั้น แม้จะมีผลดีทำให้คนในชุมชนได้รับรู้ข่าวสารจากโลกภายนอก และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ง่าย แต่คนในชุมชนต้องรู้เท่าทันและเตรียมพร้อมที่จะรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ให้กระแสเหล่านั้นเข้ามาทำลายเอกลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชนจนชุมชนต้องล่มสลาย

เยาวชนออกจากหมู่บ้านเพื่อไปเรียนรู้ในระบบการศึกษาของภาครัฐ ทำให้ในหมู่บ้านเหลือเพียงคนแก่และเด็กเล็ก ก่อให้เกิดช่องว่างในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เยาวชนที่ไปเรียนรู้ในเมืองไม่สามารถนำความรู้กลับเข้ามาปรับใช้ในหมู่บ้านเพื่อพัฒนาหมู่บ้านของตนเองให้ดีขึ้น แต่กลับเข้าไปหางานทำในเมืองและลืมเลือนภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองเนื่องจากไม่ได้นำมาใช้ ดังนั้น หากเยาวชนที่ออกจากหมู่บ้านส่วนใหญ่ไม่กลับมา มีแนวโน้มว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าละโว้บ้านสามจะสูญหายไปในที่สุด

นอกจากนี้ การบริโภคที่เพิ่มขึ้นมีผลทำให้ขยะเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ซึ่งราษฎรในชุมชนบ้านสามยังขาดภูมิคุ้มกันด้านสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้ว่า ในอดีตคนในชุมชนบ้านสามเคยใช้ชีวิตโดยอาศัยพึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ปัจจุบันที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเหล่านี้สามารถเก็บหาได้จากในป่าที่อยู่ใกล้เคียง เศษซากเหลือจากการใช้วัสดุเหล่านี้สามารถทิ้งให้ย่อยสลายได้เองตามธรรมชาติและสามารถเป็นแร่ธาตุอาหารกลับลงสู่ดิน หมุนเวียนไปตามวัฏจักรของการย่อยสลาย ตัวอย่างเช่น อาหารประเภทพืชอาหาร เห็ด แมลง ฯลฯ หรือสมุนไพรที่ใช้รักษาโรค สามารถเก็บหาได้จากในป่า ตามลำห้วย ไร่ นา โดยใช้ใบไม้ในป่า หรือใช้เชือกที่ทำจากเปลือกไม้ นำมามัดหรือห่อ อาหารเหล่านี้สามารถเก็บหาได้ทุกวัน จึงมักสดและมีคุณค่าอาหารมากมาย เครื่องนุ่งห่มสามารถใช้เส้นใยจากพืชนำมาถักทอ และย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติ หรือการสร้างบ้าน ทำเครื่องมือเครื่องใช้ ก็ใช้วัสดุจากเนื้อไม้ ใบไม้ ทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อเลิกใช้หรือกลายเป็นซากผุพัง วัสดุเหล่านี้สามารถย่อยสลายได้โดยง่าย ประกอบกับคนในชุมชนเคยชินกับการอยู่กับธรรมชาติ เมื่อไม่ต้องการใช้ก็มักโยนทิ้งลงไปในพื้นป่า ไร่ นา หรือลำห้วย ซึ่งเศษขยะเหล่านี้ไม่มีผลหรือเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด

แต่ในปัจจุบันวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของคนในชุมชนที่หันมาอาศัยพึ่งพิงวัสดุที่สังเคราะห์ขึ้นเพื่อทดแทนวัสดุธรรมชาติที่นับวันจะลดน้อยลงจนเกิดการขาดแคลน เนื่องจากการใช้

อย่างเกินกำลังผลิตของธรรมชาติ วัสดุที่นำมาทดแทนหรือบรรจุภัณฑ์มักเป็นโลหะ พลาสติก ตัวอย่างเช่น อาหารที่บรรจุในซองพลาสติก อาหารกระป๋อง ที่มักมีการผสมสารกันบูดเพื่อให้เก็บรักษาได้นานขึ้น มีการผสมสีสังเคราะห์เพื่อชวนให้น่ารับประทาน ซึ่งขาดคุณค่าอาหารและอาจเป็นอันตรายต่อร่างกาย ขารักษาโรคก็มักเป็นสารเคมีที่จำเป็นต้องมีการบรรจุในขวดแก้ว พลาสติก หรือโลหะ วัสดุที่ใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้หรือก่อสร้างบ้านทำด้วย โลหะ พลาสติก กระเบื้อง ปูน เป็นต้น วัสดุเหล่านี้เมื่อเสียแล้วมักกลายเป็นขยะที่กำจัดยากและมักมีสารพิษที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม ความเคยชินของคนในชุมชนที่เคยใช้แล้วมักโยนเศษเหลือทิ้งโดยอิสระ จึงกลายเป็นปัญหาขยะที่พบเห็นอยู่ทั่วไปตามรอบ ๆ หมู่บ้าน ลำห้วย ไร่นา หรือแม้แต่ในป่า ไม่ว่าจะเป็นเศษอาหารกระป๋อง ซองอาหารหรือขนมขบเคี้ยว ขวดน้ำมันพืช ขวดแชมพูสระผม เป็นต้น ซึ่งกว่าเศษวัสดุเหล่านี้จะย่อยสลายได้ต้องใช้เวลากว่าสิบปี นอกจากนี้บางชนิดยังปลดปล่อยสารพิษออกมา บางส่วนไหลลงสู่ลำห้วยที่คนในชุมชนใช้อุปโภค บริโภคในชีวิตประจำวัน ซึ่งนับวันขยะเหล่านี้จะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ตราบใดที่คนในชุมชนยังไม่มีการจัดการขยะที่ถูกต้องจะกลายเป็นปัญหาของคนในชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

สถานการณ์ของชุมชนบ้านสามมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นพลวัต เพื่อให้สามารถตามทันโลกและสังคมภายนอกชุมชน ดังนั้น คนในชุมชนควรจะมีการเตรียมพร้อมเพื่อรองรับเหตุการณ์ที่พลิกผันไป และทำให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อครอบครัวและชุมชนบ้านสาม การศึกษาในครั้งนี้จึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อชุมชนลัวะบ้านสาม

1. ควรให้ชุมชนเตรียมพร้อมที่จะรับความเจริญจากภายนอกอย่างรู้เท่าทัน ตลอดจนมีการจัดสรรการใช้ภายในครัวเรือนให้เหมาะสม ไม่เป็นหนี้เกินตัว มีความพอประมาณในการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
2. ชุมชนควรร่วมกันทำกิจกรรมภายในชุมชนให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มที่ชุมชนจัดตั้งขึ้น ควรสร้างงานและพัฒนากลุ่มต่าง ๆ ให้ดีขึ้น จัดให้มีประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ไขปัญหา เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้ดีขึ้นเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เป็นการเพิ่มภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน

3. ชุมชนควรมีการรวมกลุ่มเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนมีอยู่ แล้วถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นให้ลูกหลานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งปลูกฝังให้เด็ก ๆ ในชุมชนมีจิตสำนึกรักท้องถิ่น และเมื่อศึกษาจบแล้วให้นำความรู้ที่เรียนมาปรับใช้และพัฒนาชุมชนของตนเอง เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีภายในชุมชน

4. ชุมชนควรร่วมมือกันรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีของชนเผ่า เช่น การให้การเคารพธรรมชาติในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงคุณธรรมของชนเผ่าต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และถ่ายทอดให้เยาวชนรุ่นหลัง เพื่อให้สิ่งดี ๆ ของชุมชนลี้วยังคงอยู่ต่อไป

ข้อเสนอแนะต่อโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

1. ทำความเข้าใจกับราษฎรให้ทราบว่า การจ้างงานของโครงการฯ ไม่ขังขึ้นโครงการฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ราษฎรเรียนรู้เทคนิคการทำการเกษตรที่ถูกต้อง และเรียนรู้การประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เพื่อให้ราษฎรสามารถช่วยตนเองได้

2. ส่งเสริมให้ชุมชนรักษาวัฒนธรรมที่ดีของชนเผ่าไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า

3. ส่งเสริมให้ราษฎรทุกครัวเรือนปลูกข้าวไว้บริโภคเอง ตลอดจนใช้พืช/สัตว์พันธุ์ท้องถิ่น และนำมาพัฒนาร่วมกับพืช/สัตว์พันธุ์ต่างถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น การส่งเสริมพันธุ์ข้าวท้องถิ่นร่วมกับพันธุ์ข้าวต่างถิ่นที่สามารถให้ผลผลิตสูง หรือการเลี้ยงสุกรแบบหมุนวน ที่สามารถใช้ได้ทั้งพันธุ์พื้นเมืองและหมูพันธุ์ต่างถิ่น

4. ส่งเสริมให้มีการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคให้พอเพียงในครัวเรือน และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการเก็บหาของป่าและทำเครื่องมือเครื่องใช้จากวัสดุท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยการรวมกลุ่มและถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ลูกหลาน เพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน และรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่ไม่สูญหายไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมร่วมกับคนในชุมชนเพื่อหาแนวทางพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของชุมชน เช่น การรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เป็นต้น

2. ควรสนับสนุนให้คนในชุมชนทำการวิจัยสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นระยะ ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในชุมชนได้เตรียมพร้อมที่จะรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างรู้เท่าทัน

บรรณานุกรม

- กฤษณา เจริญวงศ์ และ เพชรรา ประจวบปัจฉิม. 2530. การสำรวจชุมชนลัวะใน 5 อำเภอ: อำเภอเมือง หางดง สันป่าตอง จอมทอง และฮอด. เชียงใหม่: โครงการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ลัวะในล้านนา. คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- กลุ่มพัฒนากอบแนวความคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. 2546. กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. 2547ก. การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. 2547ข. นานาคำถามเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. 2547ค. รายละเอียด 15 พื้นที่เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. 2547ง. เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- ฉันทนา บรรพศิริโชติ, สุริชัย หวันแก้ว, ยุทธชัย เฉลิมชัย และ ศรีนยา คำพิลา. 2547. ผู้ใหญ่วิบูลย์กับการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. ฉะเชิงเทรา: ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนป่าตะวันออก (วนเกษตร).
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. 2530. ลัวะเมืองน่าน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรัฟ.
- _____. 2542. แนวคิดการสืบสานประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์: ข้อเสนอทางทฤษฎีสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ฉัญฉวี ทสรฐ และ สุริยา รัตนกุล. 2539. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ ลัวะ. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ถิ่น รัตติก. 2512. งานวิจัย ด้านประวัติศาสตร์และมนุษยวิทยา เรื่อง ลัวะ (ลัวะ) บ่อหลวง. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทรงวุฒิ เชื้ออินต๊ะ. 2549. การใช้ประโยชน์ที่ดินและศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

- ธันว จิตต์สงวน. 2547. การบรรยายวิชา พล. 521 เศรษฐกิจพอเพียง เรื่อง การประยุกต์ใช้
เศรษฐกิจพอเพียงระดับจุลภาค. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- เบญจา ยอดคำเนิน-แอ็ดติกข์. 2541. การวิเคราะห์และการเขียนรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ.
กรุงเทพฯ: สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย.
- ประทีป พรหมสิทธิ์. 2544. การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง [บทคัดย่อ].
[ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.thesis.tiac.or.th> (2 พ.ค. 48).
- ปิยนาด ประยูร. 2548. Systems Thinking วิธีคิดกระบวนการ. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้าง
การเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- พีระพงษ์ เรืองวัฒนา. 2550. การศึกษารายได้และค่าใช้จ่ายของราษฎรในสถานีสาริต และถ่ายทอด
การเกษตร ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม ตามพระราชดำริบ้านแปกแซม อำเภอยางแขวง จังหวัด
เชียงใหม่ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,
มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ภาคินวัฒน์ สุทธิสุข. 2549. เศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีชีวิตของมุสลิมในบ้านห้วยฝาย อำเภอฝาง
จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- รุ่ง หิรัญวงษ์. 2550. ความสัมพันธ์ระหว่างการฟื้นตัวของป่ากับธาตุอาหารในดินของ
ไทรหมื่นเวียนชนเผ่าละว้าอายุ 1-7 ปี ในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตาม
พระราชดำริ ดอยอมพาย. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สง่า พลสงคราม. 2542. การศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงใน
สังคมไทย [บทคัดย่อ]. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.thesis.tiac.or.th>
(2 พ.ค. 48).
- สมชาย นองเนื่อง. 2549. โครงสร้าง องค์ประกอบของป่า และการจัดการทรัพยากรป่าไม้:
กรณีศึกษา โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย.
เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สมศรี จินะวงษ์. 2544. การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจาย
รายได้ในชุมชน ที่ใช้แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง [บทคัดย่อ]. [ระบบ
ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.thesis.tiac.or.th> (2 พ.ค. 48).
- ลีลา วีระวงศ์. 2535. ประวัติศาสตร์ลาว. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2540. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- สุภาภรณ์ จันทวานิช. 2545. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุริยา รัตนกุล. 2531. นานาภาษาในเอเชียอาคเนย์ภาคที่ 1 ภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกและตระกูลจีน-ทิเบต. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

อภิสัทธี ลัมขศ. 2550. วิถีชีวิตของชุมชนลัวะกับการพัฒนา: กรณีศึกษา บ้านสามตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

อัมพร ปานมงคล. 2550. การบริโภคไม้พื้นของชนเผ่าลัวะบ้านสามในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

อำพล เสนาณรงค์. 2547. การบรรยายวิชา พก. 513 แนวคิดและทฤษฎีในพระราชดำริ เรื่องแนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกร และทฤษฎีใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

อำไพ พรดีแสงสุวรรณ. 2549. ความหลากหลายของของป่า และการใช้ประโยชน์ของชุมชนในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประเด็นคำถามเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนโต๊ะบ้านสาม

ประเด็นคำถามเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม

ประเด็นคำถามประกอบการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง: เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม บลห้วยหอม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผู้วิจัย นายกิตติพล ทองรัตน์ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาการพัฒนากุมิสังคมอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง อาชีพ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค และฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ รายจ่าย เงินออม หนี้สิน ของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

อาชีพ

- อาชีพหลัก อาชีพรอง (อาชีพเสริม) คืออาชีพอะไร
- คิดว่าอาชีพที่ทำอยู่เหมาะกับพื้นที่นี้หรือไม่

ระบบการผลิต

- ปลูกพืชชนิดใดบ้าง และเหตุผลในการปลูกพืชชนิดนั้น ๆ
- มีหลักเกณฑ์การพิจารณาการใช้พื้นที่และปัจจัยการผลิตอย่างไร (สภาพดิน น้ำ การขนส่ง ปุ๋ย สารเคมี)
- ผลผลิตที่ได้นำไปใช้ประโยชน์ในด้านใดบ้าง
- มีการวางแผนการผลิตในรอบปีอย่างไร
- ขนาดของพื้นที่ทำกินเพียงพอต่อการทำกินหรือไม่ เพราะอะไร
- นอกจากปลูกพืชแล้วมีกิจกรรมอื่นหรือไม่ (เช่น การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ)
- ถ้ามีการเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่เลี้ยงนั้นมีเหตุผลในการเลี้ยงอย่างไร (ขาย บริโภค เพื่อประกอบพิธีกรรม ฯลฯ)
- ความรู้เกี่ยวกับการผลิตได้รับมาจากที่ใดและรับมาอย่างไร
- มีการรวมกลุ่มในการผลิตและการขายผลผลิตหรือไม่
- มีการประกันราคาผลผลิตหรือการซื้อขายล่วงหน้าหรือไม่ ถ้ามี ใครเป็นผู้กำหนด และมีวิธีการอย่างไร

- มีหน่วยงานใดบ้างที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมด้านการผลิตและการตลาด

การแลกเปลี่ยน

- มีการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ (ผลผลิต ความรู้ ฯลฯ) ภายในชุมชนหรือนอกชุมชนหรือไม่
- มีรูปแบบการแลกเปลี่ยนอย่างไร

การบริโภค

- ในรอบปีจำนวนหรือปริมาณผลผลิตมีเพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือนหรือไม่
- มีการได้มาซึ่งอาหารต่าง ๆ ที่นำมาบริโภคในครัวเรือนอย่างไร (ผลิตเอง ซื้อ และเปลี่ยน) อะไรที่ผลิตเอง อะไรที่ต้องซื้อ อะไรที่แลกเปลี่ยน

ฐานะทางเศรษฐกิจ

รายได้

- แหล่งที่มาของรายได้จากที่ไหนบ้าง และมีการได้มาอย่างไร เป็นจำนวนเท่าไร
- มีการจัดการกับรายได้ได้อย่างไร

รายจ่าย

- รายจ่ายของครัวเรือนมีอะไรบ้าง ความจำเป็นในการใช้จ่าย (เพื่อการยังชีพ เพื่อการลงทุน การศึกษา ฯลฯ) และคิดว่าเหตุผลในการใช้จ่ายเหมาะสมหรือไม่
- มีการวางแผนการใช้จ่ายอย่างไร

เงินออม

- คิดอย่างไรกับการออม มีเหตุผลในการออมหรือไม่ออมเงินอย่างไร
- มีการออมเงินหรือไม่ ถ้ามี มีในลักษณะใด (ฝากธนาคาร ซื้อประกันชีวิต ฟังดิน ฯลฯ)
- ถ้าไม่มีการออม เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินมีวิธีแก้ปัญหาอย่างไร

หนี้สิน

- มีหนี้สินหรือไม่ และหนี้สินดังกล่าวนี้ได้อาศัยสร้างความเดือดร้อนหรือไม่

- ถ้ามีหนี้สิน บ่อเกิดแห่งหนี้คืออะไร คิดว่ามีเหตุผลที่เหมาะสมหรือไม่ที่เกิดหนี้สินขึ้น และมีวิธีจัดการหนี้สินอย่างไร

ข้อมูลด้านสังคม

ด้านสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม ของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

ความสัมพันธ์ทางสังคม

- ความสัมพันธ์ของผู้ให้ข้อมูลกับคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยกัน และความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร มีความสัมพันธ์กันดีหรือไม่ (มีความสามัคคี มีการช่วยเหลือกัน ฯลฯ)
- มีการขัดแย้งกันในชุมชนหรือไม่ ถ้ามี มักจะเกี่ยวกับเรื่องอะไร มีเหตุที่มาของปัญหาอย่างไร และมีการแก้ปัญหาอย่างไร
- เวลาทำงานต่าง ๆ ภายในหรือภายนอกชุมชน ท่านเข้าร่วมงานนั้น ๆ หรือไม่ (ประเพณีต่าง ๆ หรือการจัดฝึกอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ) เหตุผลในการเข้าหรือไม่เข้าร่วมคืออะไร
- ภายในชุมชนมีกลุ่มหรือองค์กรที่คอยให้ความช่วยเหลือกันหรือไม่ ถ้ามี มีกลุ่มอะไรและมีวัตถุประสงค์ใดบ้าง

วัฒนธรรมประเพณี

- มีวัฒนธรรมประเพณีในครอบครัว/ชุมชนอะไรบ้าง และมีที่มาอย่างไร (สืบทอดกันมาหรือรับมาจากภายนอก) มีเหตุผลในการปฏิบัติอย่างไร
- เมื่อมีการจัดประเพณีต่าง ๆ ขึ้น ผู้ที่เกี่ยวข้อง (ลูกหลาน ญาติพี่น้อง) จำเป็นหรือไม่ที่ต้องเข้าร่วม ถ้าไม่เข้าร่วมจะมีผลอย่างไร
- มีการถ่ายทอดวิธีและการปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ให้คนรุ่นหลังเพื่อการสืบทอดหรือไม่ อย่างไร

ความเชื่อและพิธีกรรม

- ในชุมชนมีพิธีกรรมอะไรบ้าง และจัดขึ้นเพื่อเหตุผลใด พิธีกรรมใดที่ขาดหายไปแล้วในปัจจุบัน เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
- ในการทำพิธีแต่ละครั้งนั้นมีค่าใช้จ่ายหรือไม่ ถ้ามี มีอะไรบ้าง

- เมื่อมีการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น ผู้ที่เกี่ยวข้อง (ลูกหลาน ญาติพี่น้อง) จำเป็นหรือไม่ที่ต้องเข้าร่วม ถ้าไม่เข้าร่วมจะมีผลอย่างไร
- มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการประกอบพิธีกรรมให้กับคนรุ่นหลังหรือไม่ และมีความสนใจมากน้อยเพียงใด

ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม

ด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง สภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ ของชุมชนลัวะบ้านสาม ก่อนและหลังการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย

สภาพภูมิประเทศ

- เหตุผลในการเลือกตั้งถิ่นฐานคืออะไร อะไรคือเหตุหรือปัจจัยสำคัญ
- ภายในชุมชนมีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างไร เช่น ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย พื้นที่ทำกิน
- สภาพภูมิประเทศมีผลอย่างไรต่อการดำรงชีวิต (ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ฯลฯ) ของคนในชุมชน

ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้

- มีการใช้สารเคมีเพื่อการเพาะปลูกหรือไม่ และเป็นจำนวนมากน้อยเพียงใด
- มีการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้อย่างไร (เช่น การทำแนวกันไฟ ฯลฯ) มีกฎระเบียบอย่างไรบ้างในการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้
- ชุมชนมีหลักเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างไร (อาทิ เพื่อการก่อสร้าง การเก็บหาของป่าเพื่อการดำรงชีพ เช่น พืชผักต่าง ๆ รวมถึงสมุนไพร และไม้พื้น)
- มีปริมาณน้ำเพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค รวมถึงเพื่อการเกษตรหรือไม่ ถ้าไม่พอเพียงพอ มีการจัดการอย่างไร
- มีการรวมกลุ่มสำหรับใช้น้ำหรือไม่ ถ้ามี ได้มีการวางแผนและจัดการอย่างไร
- ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ มีความพอเพียงต่อการดำรงชีพ และการประกอบอาชีพหรือไม่
- มีการจัดการทรัพยากรดินอย่างไร มีการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดินโดยวิธีใด

ภาคผนวก ข
ผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนลัวะบ้านสาม ในการเก็บข้อมูลและ สัมภาษณ์ระหว่างเดือนมกราคม-ธันวาคม 2549 ผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูลจาก

1. โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ คอยอมพาย เป็นข้อมูลที่ ทางโครงการฯ ได้เข้าไปดำเนินงานในพื้นที่และบันทึกเก็บรวบรวมไว้อย่างไม่เป็นทางการ

2. ราษฎรบ้านสาม ซึ่งประกอบด้วย

นายสมศักดิ์ ผลรังสรรค์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านสาม
นายปอง เชนทอนิก	อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านสาม
นายปิ่น ผลรังสรรค์	อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านสาม
นายยี่ พงศ์พิมล	ผู้อาวุโส และผู้นำศาสนาพุทธ (ผี)
นายสุแก้ว เรือนรู	ผู้อาวุโส และผู้นำศาสนาพุทธ (ผี)
นายอุณ ผลรังสรรค์	ผู้อาวุโส
นายต่างออน เตียงศรี	ผู้อาวุโส
นายลิด อากาศรักษา	ผู้อาวุโส
นายพะทู่เจ๊ะ สติวินัยกุล	หัวหน้าครัวเรือน
นายชาญชัย ทรัพย์ทวีผล	หัวหน้าครัวเรือน
นายปวย ปองชนากรวงศ์	หัวหน้าครัวเรือน
นายจันทร์แก้ว แก้วอริยศักดิ์	หัวหน้าครัวเรือน
นายด้หลุง เตียงศรี	หัวหน้าครัวเรือน
นายเจาะ วรรณรักษ์	หัวหน้าครัวเรือน
นายอานัน พงศ์พิมล	หัวหน้าครัวเรือน
นางเพ็ญ ผลรังสรรค์	กลุ่มแม่บ้าน
นางสังวาลย์ ปองชนากรวงศ์	กลุ่มแม่บ้าน

และราษฎรบ้านสามคนอื่น ๆ ที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้หมดในที่นี้

ภาคผนวก ค
ภาพประกอบเกี่ยวกับชุมชนที่ศึกษา

การดำเนินงานพัฒนาของโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรในพื้นที่โครงการฯ

การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้ราษฎรในพื้นที่โครงการฯ

การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โครงการฯ

วิถีชีวิตของชาวลัวะบ้านสาม

ความเชื่อและพิธีกรรม

เศรษฐกิจพอเพียงของชาวลัวะบ้านสาม

การประกอบอาชีพที่หลากหลายเพื่อบริโภคในครัวเรือน

ความสัมพันธ์ในครัวเรือนและชุมชน

การบริโภค

ธนาคารข้าว

ภาคผนวก ง
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	ว่าที่ร้อยตรีกิตติพล ทองรัตน์
วันเดือนปีเกิด	26 กันยายน 2518
ภูมิลำเนา	จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2536 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2542 (น.บ.) มหาวิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2542-2544 นิติกรประจำ บริษัทหลักทรัพย์ทนายความ จังหวัด เชียงใหม่ พ.ศ. 2545-2548 ผู้ประกอบการทำสวนผลไม้ และทำการประมง จังหวัด เชียงใหม่ พ.ศ. 2548-ปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ประจำโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูง ตามพระราชดำริ คอยอมพาย อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่